

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ŞEYH GALİB DİVANI'NDA SOSYAL HAYAT UNSURLARI

YÜKSEK LİSANS

Duygu BAŞ

OCAK-2024
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ŞEYH GALİB DİVANI'NDA SOSYAL HAYAT UNSURLARI

SOCIAL LIFE ELEMENTS AT THE SEYH GALİB'S DIVANI

YÜKSEK LİSANS

Duygu BAŞ

**OCAK- 2024
GÜMÜŞHANE**

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

ŞEYH GALİB DİVANI'NDA SOSYAL HAYAT UNSURLARI

SOCIAL LIFE ELEMENTS AT THE SEYH GALİB'S DIVANI

YÜKSEK LİSANS

Duygu BAŞ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Selman YİĞİT

OCAK-2024
GÜMÜŞHANE

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Şeyh Galib Divanında Sosyal Hayat Unsurları**” isimli tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi alıntı yaptığım tüm çalışmalarını kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi'nin lisanslı kullanıcısı olduğum intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

29/01/2024

.....

Duygu BAŞ

TEŞEKKÜR

Şeyh Galib, yaşadığı dÖnemin sosyal hayatına ait unsurlarını Şiirlerinde başarılı bir Şekilde kullanarak okuyucusuna da aktarmıŐtır. Birçok açıdan 18. yÖzyılın sosyal hayatına katkı sağlayan bu çalışma elbette ki kusursuz değildir. Eksiklerin ve hataların hoş karŐılanacađını temenni ediyorum. Konu seçiminde ve çalıŐmalarım sırasında bilgisini, tecrÖbesini ve manevi desteğini esirgemeyen, her soruya engin bilgisi ve sabrıyla cevap veren çok sevgili hocam Doktor Öğretim Üyesi Ahmet Selman YİĞİT hocama en içten teŐekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca eğitim hayatım boyunca karŐılaŐtıđım her durumda maddi ve manevi olarak yanımda oldukları ve akademik çalıŐmalarım sürecinde bana cesaret verdikleri için anneme ve babama Őükranlarımı sunuyorum.

Duygu BAŞ
GÖMÜŐHANE- 2024

ÖZET

Şeyh Galib, Klasik Türk şiirinin son dönem büyük şairlerindedir. Yaşadığı dönemin önde gelen şairlerinden olmuştur ve hem kendi dönemindeki şairleri hem de kendisinden sonra gelen şairleri etkilemiştir. Şiirleri zengin bir araştırma konusudur. Eserleri üzerine birçok çalışma bulunmasına rağmen şiirlerindeki sosyal hayat unsurları hakkında müstakil bir çalışma tespit edilememiştir. Bu çalışmada dönemde Galata Mevlevihanesi şeyhi olan Şeyh Galib'in şiirlerindeki sosyal hayat unsurları ve toplumsal kültür öğeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Benimsemiş olduğu Sebk-i Hindî akımının da etkisiyle sosyal hayatla ilgili unsurları şiirlerinde ele almıştır.

Divan edebiyatı bazı çevrelerce hayattan kopuk ve hayal ürünü bir edebiyat olarak anılmaktadır. Çalışmamız sanılanın aksine Divan Edebiyatı'nın hayatın içinden izler taşıdığına, günlük hayata tutulan bir ayna olduğuna dair bir örnek olmuştur. Bu noktada şairin divanı sosyal hayatın izlerini görmek açısından zengin konular içermektedir. Divanında tespit edilen bu kavramlar şiirlerinden örnekler verilerek yorumlanmıştır. Çalışmada Naci Okçu'nun hazırlamış olduğu Şeyh Galib Divanı esas alınmıştır. Amacımız sosyal hayat bağlamında insan tipleri, deyimler, davranışlar, din ve inanç, adetler ve gelenekler, musiki, eğlence, spor, oyun, eşyalar, mimari ve giyim kuşam, önemli gün ve zamanlar gibi unsurların değerli birer kaynak olabileceğini ortaya koymak ve divan şiiri geleneğinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Çalışmada elde edilen bulgular çeşitli başlıklar altında incelenmiş ve çalışmanın 18. yy. Osmanlı döneminin sosyal hayatını yansıması açısından önemli olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Divan edebiyatı, Sosyal hayat, Şeyh Galib, 18. yüzyıl

SUMMARY

Şeyh Galib is one of the last period great poets of Classical Turkish poetry. He became one of the leading poets of his time and influenced both the poets of his time and the poets who came after him. His poems are the subject of rich research. Although there are many studies on his works, no independent study has been found about the social life elements in his poems. In this study, the social life elements and social culture elements in the poems of Şeyh Galib, who was the sheikh of the Galata Mevlevihane in his period, were tried to be determined. With the influence of the Sebki-Hindi movement he adopted, he dealt with the elements of social life in his poems.

Divan literature is known as a literature that is disconnected from life and a product of imagination. Contrary to popular belief, our study has been an example that Divan Literature carries traces of life and is a mirror held in daily life. At this point, the poet's divan contains rich topics in terms of seeing the traces of social life. These concepts identified in his divan were interpreted by giving examples from his poems. The study is based on the Divan of Sheikh Galib prepared by Naci Okçu. Our aim is to reveal that elements such as human types, idioms, behaviors, religion and belief, customs and traditions, music, entertainment, sports, games, furniture, architecture and clothing in the context of social life can be valuable resources and to provide a better understanding of the tradition of divan poetry. The findings in this study were examined under various headings and it has been come a conclusion that this work is important in terms of reflecting the social life of Ottoman in 18th century.

Keywords: Divan literature, Social life, Şeyh Galib, 18. century

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	IV
TEŞEKKÜR	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
EKLER DİZİNİ	XXVI
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	XXVII
GİRİŞ	1
1. İNSAN TIPLERİ.....	9
1.1. Çeşitli Toplumsal Sınıflar	9
1.1.1. ‘Arûs	9
1.1.2. Âşık/Uşşâk	9
1.1.3. Bende/Çâker/Gulam/Gedâ/Sâ’îl	10
1.1.4. Deli/Divâne	11
1.1.5. Düzd.....	13
1.1.6. Etfal/Tıfl.....	13
1.1.7. Garîb	14
1.1.8. Harîdâr	15
1.1.9. Hindû.....	15
1.1.10. Kâfir, Kâfer	16
1.1.11. Mâder.....	17
1.1.12. Mâşuk	17
1.1.13. Mest/Mestân/Sermest/Sarhoş/Ayyâş.....	18
1.1.14. Mihmân.....	19
1.1.15. Müdde‘î.....	20
1.1.16. Nev-niyâz.....	20
1.1.17. Rakip/Ağyâr/Adû	20
1.1.18. Sebakhân.....	21
1.1.19. Sâhir/Sehhâr/Câdû.....	22
1.1.20. Şâhid/Güvâh.....	23
1.1.21. Şâ’ir	23

1.1.22. Üstâd.....	24
1.1.23. Yârân/Ahbâb/Dost/Musâhib	25
1.2. Dini Kimlikler.....	27
1.2.1. Ârif/Dânâ	27
1.2.2. Berhemen.....	28
1.2.3. Gülbang-keşân	29
1.2.4. Hâce/Hâcegan	29
1.2.5. Hatîb	29
1.2.6. İmâm.....	30
1.2.7. Mevlevî.....	30
1.2.8. Müftü	31
1.2.9. Mürid/Sâlik/Derviş.....	31
1.2.10. Müselman, Mü'min	32
1.2.11. Zahid (Zühd, Sufi, Vaiz).....	33
1.2.12. Şeyh/Mürşid/Pîr/Pîr-i Mugân.....	34
1.2.13. Veli, Evliya, Ricâlullâh	35
1.3. Hükümdarlar ve Devlet Adamları.....	36
1.3.1. Âsaf	36
1.3.2. Baykara.....	36
1.3.3. Cem/ Cemşîd.....	37
1.3.4. Cengiz.....	37
1.3.5. Dârâ	38
1.3.6. Hûşenk.....	38
1.3.7. Hülâgû	39
1.3.8. İbni Haldun	39
1.3.9. İbn-i Râtıb, Âsâf.....	39
1.3.10. Keykûbâd	40
1.3.11. Mahmûd-ı Gaznevî.....	40
1.3.12. Muînüddin Süleyman Pervâne	40
1.3.13. Nûşirevân (Kisrâ)	41
1.3.14. Sebüktigîn	41
1.3.15. Sultan I. Abdülhamîd	42
1.3.16. Sultan II. Selim	42
1.3.17. Sultan III. Selim	42
1.3.18. Sultan IV. Murad.....	43

1.3.19. Sultan IV. Mustafa	43
1.3.20. Sultan Süleyman.....	43
1.4. Meslekler	44
1.4.1. Asker/Serdar/Cünd/Levend/Sipah	44
1.4.2. Aşçıbaşı	45
1.4.3. Berber	45
1.4.4. Canbaz	45
1.4.5. Cellâd, Cellât	45
1.4.6. Çengi/Rakkas	46
1.4.7. Derbân	47
1.4.8. Ferrâş	47
1.4.9. Gencûr	48
1.4.10. Haccâm	48
1.4.11. Hammâr/Meyhaneci	48
1.4.12. Kassâb.....	49
1.4.13. Kâtib	49
1.4.14. Kethüdâ.....	50
1.4.15. Mi‘mâr	50
1.4.16. Muğ-beçe	51
1.4.17. Mutrib	51
1.4.18. Nakkâd.....	52
1.4.19. Neccâr.....	52
1.4.20. Padişah.....	52
1.4.21. Pâsbân/Nigebân.....	53
1.4.22. Pehlevân.....	54
1.4.23. Peyk	55
1.4.24. Sakâ/Sakka.....	55
1.4.25. Sâkî.....	56
1.4.26. Sekbân	57
1.4.27. Şâtr	57
1.4.28. Tabîb.....	58
1.4.29. Tercemân	58
1.4.30. Vezîr/Hidiv	59
1.4.31. Zerger	60
1.5. Tarihi ve Efsanevi Şahıslar.....	60

1.5.1. Dini Şahsiyetler.....	60
1.5.2. Tarihi Şahıslar	79
1.6. Hikâye Kahramanları	82
1.6.1. Behram	82
1.6.2. Bîcân/ Bîjen	82
1.6.3. Efrâsiyâb	83
1.6.4. Ferhâd ve Şîrîn	83
1.6.5. Ferîdûn	84
1.6.6. Hüsrev	84
1.6.7. İbrahim Edhem	85
1.6.8. İskender/Sîkender	85
1.6.9. Kârûn.....	86
1.6.10. Keyhüsrev	86
1.6.11. Leylâ ve Mecnûn.....	87
1.6.12. Nerîmân	88
1.6.13. Rüstem.....	88
1.6.14. Vâmık-ı Âzrâ.....	89
1.6.15. Zâl.....	90
1.6.16. Zelîhâ (Züleyha).....	90
1.7. Ressam ve Nakkaşlar	91
1.7.1. Bihzâd	91
1.7.2. Mânî	91
1.8. Şair, Yazar ve Tarihçiler	92
1.8.1. Ahmed Eflâkî	92
1.8.2. Câmâsb	92
1.8.3. Cevrî.....	93
1.8.4. Fehîm-i Kadîm.....	93
1.8.5. Firdevsî.....	93
1.8.6. Hâtem.....	94
1.8.7. Hoca Neş‘et.....	94
1.8.8. Hoca Sadeddîn Efendi.....	95
1.8.9. Kelîm-i Hemedân	95
1.8.10. La‘lî	95
1.8.11. Nahîfî.....	96
1.8.13. Nef‘î.....	96

1.8.14. Neşâtî.....	96
1.8.15. Nizâmî-i Gencevî	97
1.8.16. Râşid Mehmet Efendi	97
1.8.17. Sahbân-ı Arab, Selman-ı Acem.....	97
1.8.18. Şevket Buhârî.....	98
1.8.19. Tâlib-i Âmül.....	98
1.8.20. Tûsî.....	99
1.8.21. Veysî.....	99
2. DEYİMLER VE DAVRANIŞLAR	100
2.1. Deyimler	100
2.2.1. Ağız Birliği Etmek.....	100
2.2.2. Ağız Köpürmek	100
2.2.3. Ağız Sulanmak	100
2.2.4. Ah Almak	101
2.2.5. Ahı Geçmek/Ahı Yerde Kalmamak.....	101
2.2.6. Allah Vergisi	101
2.2.7. Amanı Kesilmek/Amanını Kesmek	101
2.2.8. Apaçık Ortada Olmak	102
2.2.9. Ârâmı Harâm Eylemek	102
2.2.10. Ardına Düşmek	102
2.2.11. Aşk Olsun.....	102
2.2.12. At Koşturmak	102
2.2.13. Ayağa Düşmek	103
2.2.14. Ayağını Almak	103
2.2.15. Ayak Basmak	103
2.2.16. Ayak Öpmek	104
2.2.17. Ayaküstüne Sunmak.....	104
2.2.18. Ayrı Düşmek	104
2.2.19. Bağrını Oymak, Bağrını Delmek	104
2.2.20. Bağrı Yanık.....	105
2.2.21. Baka Kalmak.....	105
2.2.22. Baş Göstermek	105
2.2.23. Başına Buyruk.....	105
2.2.24. Başına Çalmak	106
2.2.25. Başına Gavgâ-yı Kıyâmet Kopmak.....	106

2.2.26. Bayrak Açmak.....	106
2.2.27. Bâzîçe-i Tıflân.....	106
2.2.28. Beli Bükülmek	107
2.2.29. Bir Bir Hisâb Olunmak.....	107
2.2.30. Bir Gözün Gördüğünü Öbür Göze Söylememek	107
2.2.31. Bir Hesap Çevirmek	107
2.2.32. Biri Beş Kazanmak.....	107
2.2.33. Bir İçim Su	108
2.2.34. Boğazdan Lokma Geçmemek	108
2.2.35. Boş Bulunmak.....	108
2.2.36. Boyun Eğmek.....	108
2.2.37. Bozuk Düzen Yaraşmak	108
2.2.38. Bu Günü Yarına Değişmemek	109
2.2.39. Buluttan Nem Kapmak	109
2.2.40. Câna Kâr Etmek	109
2.2.41. Câna Minnet.....	109
2.2.42. Cân Atmak	109
2.2.43. Candan Soğumak.....	110
2.2.44. Ciğer Parçalamak	110
2.2.45. Canına Ot Tıkamak.....	110
2.2.46. Çapa Düşmek	110
2.2.47. Dâğ Üstü Bâğ Olmak.....	111
2.2.48. Dâmenini Tutmak.....	111
2.2.49. Dehen-Bâz Olmak	111
2.2.50. Dem Çekmek.....	111
2.2.51. Dermânını Almak	111
2.2.52. Ders Almak	112
2.2.53. Dişine Dayanmak	112
2.2.54. Dîvâneye Her Gün Bayram.....	112
2.2.55. Dört Yanını Sarmak.....	112
2.2.56. Duhânına Yanmak	112
2.2.57. Düğüm Çözmek.....	113
2.2.58. Dünyaya Değmek	113
2.2.59. Dünyayı Tutmak.....	113
2.2.60. Düpdüz Etmek.....	113

2.2.61. El Çekmek.....	113
2.2.62. El Değmemek.....	114
2.2.63. El Etek Tutmak	114
2.2.64. El Kesmek.....	114
2.2.65. El Vermek	114
2.2.66. Emân Vermek.....	115
2.2.67. Feleğin Çemberinden Geçmek.....	115
2.2.68. Fer Bahşetmek.....	115
2.2.69. Gam Yemek	115
2.2.70. Gark Etmek	115
2.2.71. Geçit Vermemek	116
2.2.72. Gınâ Gelmek	116
2.2.73. Gördüğü Renge Boyanmak.....	116
2.2.74. Göz Açtırmamak	116
2.2.75. Göz Boyamak.....	116
2.2.76. Gözden Çıkarmak.....	117
2.2.77. Göz Dikmek	117
2.2.78. Göze Girmek.....	117
2.2.79. Göz Kulak Olmak.....	117
2.2.80. Gözü Gönlü Açılmak.....	118
2.2.81. Gözünde Tütmek/ Gözünde Uçmak	118
2.2.82. Gözümün Nuru.....	119
2.2.83. Göz Süzmek	119
2.2.84. Göz Ucuyla Göstermek.....	119
2.2.85. Gözü Kararmak	119
2.2.86. Gözünü Açmak.....	120
2.2.87. Gözü Yollarda Kalmak	120
2.2.88. Gûş-ı Kabul Tutmak	120
2.2.89. Gûşu Girân Olmak.....	120
2.2.90. Gülüp Oynamak	121
2.2.91. Güm-Sürâğ Olmak	121
2.2.92. Gün Doğmak.....	121
2.2.93. Gün Gibi Açık.....	121
2.2.94. Günyüzü Görmek	122
2.2.95. Hâkten Hâke Sokmak	122

2.2.96. Hâne-Be-Dûş Olmak	122
2.2.97. Hâtırını Hoş Tutmak.....	122
2.2.98. Hayat Vermek	123
2.2.99. Hesâba Gelmemek.....	123
2.2.100. Hesap Etmek	123
2.2.101. İhya Kılmak	123
2.2.102. İmân Getirmek	124
2.2.103. Kaba Gelmek	124
2.2.104. Kâğıt Uçurmak.....	124
2.2.105. Kan Ağlamak	124
2.2.106. Kanını Kurutmak.....	125
2.2.107. Kandillemek.....	125
2.2.108. Kanına Girmek.....	125
2.2.109. Kanını İçmek.....	126
2.2.110. Kanlı Bıçaklı Olmak.....	126
2.2.111. Kan Tere Batmak	126
2.2.112. Kan Yutmak	126
2.2.113. Karınca Du'âsı Okumak (Yazmak, Asmak).....	126
2.2.114. Kec-Edâ Nazar, Eğri Nigâh Etmek	127
2.2.115. Kemân Çekmek.....	127
2.2.116. Kendi İpini Çekmek	127
2.2.117. Kendinden Geçmek, Kendini Kaybetmek	127
2.2.118. Kestiği Tırnağını Değmemek.....	128
2.2.119. Kılıçtan Geçirmek	128
2.2.120. Kızılca Kıyâmet Koparmak	128
2.2.121. Kola Almamak	129
2.2.122. Kötü Gözle Bakmak	129
2.2.123. Köşeye Çekilmek	129
2.2.124. Kulağına Küpe Etmek	129
2.2.125. Kulağını Çekmek	129
2.2.126. Kurbân Olmak.....	130
2.2.127. Malûmu İmâ Etmek.....	130
2.2.128. Meydana Çıkmak	130
2.2.129. Mû-be-mû	130
2.2.130. Nakş-ı Ber-Âb.....	130

2.2.131. Nazarda Bırakmak.....	131
2.2.132. Ölme Var Ayrılma Yoktur.....	131
2.2.133. Ölüp Ölüp Dirilmek	131
2.2.134. Örtbas Etmek	131
2.2.135. Pâ-Be-Rikâb/ Pâ-Der-Rikâb	132
2.2.136. Pây-Mâl Olmak	132
2.2.137. Ramak Kalmak.....	132
2.2.138. Rû-BeKafâ Gelmek	132
2.2.139. Rû-be-râh.....	133
2.2.140. Rû-be-rû.....	133
2.2.141. Rû-Mâl Etmek/ Ruh-Sûde/Hâke Yüz Sürmek.....	133
2.2.142. Sâatı Sâata Uymamak.....	134
2.2.143. Sadra Şifa Vermek	134
2.2.144. Sadrına Geçip Oturmak	134
2.2.145. Safâdan Uçmak	134
2.2.146. Safasını Sürmek	135
2.2.147. Sâye Salmak.....	135
2.2.148. Ser-Rişte	135
2.2.149. Söze Tutmak	135
2.2.150. Söz Katmak.....	136
2.2.151. Su Gibi Akmak	136
2.2.152. Şebini Rûşen Etmek	136
2.2.153. Şir ü Şeker Olmak	136
2.2.154. Taş Atmak.....	137
2.2.155. Taze Can Vermek.....	137
2.2.156. Tel Kırmak.....	137
2.2.157. Ter-Dâmen Olmak	137
2.2.158. Tir Tir Titremek	138
2.2.159. Uzak Dolaşmak.....	138
2.2.160. Üstüne Ay Doğmamak	138
2.2.161. Yanıp Yakılmak	138
2.2.162. Yerin Kulağı Var.....	138
2.2.163. Yola Düşmek	139
2.2.164. Yol Bulmak.....	139
2.2.165. Yüksek Uçmak.....	139

2.2.166. Yüz Vermemek	139
2.2.167. Yüzünü Güldürmek	139
2.2.168. Yüzü Kızarmak	140
2.2.169. Zabt-ı Zimâm-ı Semend Etmek	140
2.2.170. Zebâna Gelmek	140
2.2. Davranışlar	140
2.2.1. Dikilip Durmak	140
2.2.2. Kıskanmak	141
2.2.3. İbrâm	141
2.2.4. Kef-i Efsûs	142
2.2.5. Selamlaşma	142
2.2.6. Tebrik Etmek (Şabaş)	143
2.2.7. Tebessüm	143
2.2.8. Yemin Etmek	144
3. İBADET VE İNANIŞLA İLGİLİ UNSURLAR	145
3.1. Abdest/ Vuzû'	145
3.2. Allah	145
3.3. Âyet	146
3.4. Besmele/Bismillah	146
3.5. Dûzah	147
3.6. Cemaat	148
3.7. Cennet/ Firdevs	148
3.8. Dört Tekbir	149
3.9. Ecel	149
3.10. Elest Bezmi	150
3.11. Fakr	150
3.12. Farz	151
3.13. Fenâ	151
3.14. Fetvâ	152
3.15. Gülbâng/Gülbânk	153
3.16. Günah	153
3.17. Hac/Arafat	154
3.18. Haram	154
3.19. Hârût-Mârût	155
3.20. Havra	155

3.21. Hurî.....	156
3.22. İbâdet.....	156
3.23. İftâr.....	157
3.24. İhrâm.....	157
3.25. İlm-i Ledün.....	158
3.26. İmsâk.....	158
3.27. Kâ'be.....	158
3.28. Kaza ve Kader.....	159
3.29. Kefen.....	160
3.30. Kerrûbiyân.....	160
3.31. Kevser.....	161
3.32. Kible.....	162
3.33. Kıyamet/Ahiret/Mahşer/Ahir Zaman.....	162
3.34. Kur'an-ı Kerim.....	163
3.35. La Havle.....	163
3.36. Mehdî.....	164
3.37. Melek.....	164
3.38. Mihrâb.....	165
3.39. Minber/Hutbe.....	165
3.40. Mi'râc.....	166
3.41. Muharrem Ayı.....	166
3.42. Namaz.....	167
3.43. Oruç/Sıyâm/Savm.....	168
3.44. Sûmnât/Sûmenât.....	168
3.45. Ramazan Ayı.....	169
3.46. Secde.....	169
3.47. Şeytân.....	170
3.48. Tabut.....	170
3.49. Tavaf.....	171
3.50. Tecrîd.....	171
3.51. Tövbe.....	172
3.52. Tevhîd, Vahdet.....	172
3.53. Teyemmüm.....	173
3.54. Türbe/Mezar.....	173
3.55. Zekât.....	174

3.56. Zemzem	175
4. ADETLER VE GELENEKLER	177
4.1. Çar-ı Darb	177
4.2. Çile/Çille	177
4.3. Kîl ü Kâl	178
4.4. Efsûn/Sihr	178
4.5. Hediye	179
4.6. İsm-i A'zam	180
4.7. Kimya	180
4.8. Kurban Kesmek	181
4.9. Maşallah	181
4.10. Merih'in Uğursuz Olması	182
4.11. Mevlîd Okutulması	182
4.12. Müjde	183
4.13. Nahl Geleneği	183
4.14. Nikâb	184
4.15. Nisan Yağmuru	184
4.16. Para Dağıtmak	185
4.17. Peymân	186
4.18. Sema Etmek	186
4.19. Sünnet Düğünü	187
4.20. Tuğrâ	187
4.21. Sepend	188
4.22. Yastık Üzerine Nakış Yapmak	188
5. MUSİKİ, EĞLENCE SPOR VE OYUNLAR	189
5.1. Eğlence	189
5.1.1. Meyhane/ Meygede/ Hane-i Hammâr	189
5.1.2. Şarap küpü (Hum)	190
5.1.3. Nukl	190
5.1.4. Câm	190
5.1.5. Bezm	191
5.1.6. Mey	192
5.1.7. Bâde	192
5.1.8. Sahba/Şarap	192
5.1.9. Sabûh	193

5.1.10. Arak	193
5.1.11. Müselles	193
5.2. Musiki Terim ve Tabirler	194
5.2.1. Nağme	194
5.2.2. Kânûn	194
5.2.3. Çeng	195
5.2.4. Mûsikâr	195
5.2.5. Santûr	195
5.2.6. Tanbûr	195
5.2.7. Ney	196
5.2.8. Kudûm	197
5.2.9. Def	197
5.2.10. Tabl	198
5.2.11. Rebâb	199
5.2.12. Nakkâre	200
5.2.13. Sâz	200
5.2.14. Peşrev	200
5.2.15. Kûs (Kös)	201
5.2.16. Gülbâng/Gülbânk	202
5.2.17. Mutrib/Hânende	202
5.2.18. Nevâ	202
5.2.19. Mızrâb	202
5.2.20. Nefir	203
5.3. Mûsikî Makamları	203
5.3.1. Irak ve Isfahan	203
5.3.2. Nevrûz-ı Acem	204
5.3.3. Sûznâk	204
5.3.4. Muhayyer ve Sünbüle	204
5.3.5. Şehnâz	204
5.4. Spor	205
5.4.1. Okçuluk (Ok, Yay)	205
5.4.2. Avcılık	205
5.5. Oyunlar	206
5.5.1. Çevgân	206
5.5.2. Satranc	206

5.5.3. Tavla (Nerd)	207
6. EŞYALAR	208
6.1. Aydınlatma ile ilgili Eşyalar	208
6.2. Ev Eşyaları	210
6.2.1. Bisât	211
6.2.2. Cârûb	211
6.2.3. Çanak	211
6.2.4. Delv	211
6.2.5. Kâse	212
6.2.6. Perde	212
6.2.7. Pister	213
6.2.8. Saat	213
6.2.9. Seped	213
6.3. Savaş Aletleri	214
6.3.1. Gürz	214
6.3.2. Hadeng/Tîr/Nâvek/Ok	214
6.3.3. Hançer	215
6.3.4. Peykân	215
6.3.5. Şemşîr/Tiğ/Kılıç/Seyf	216
6.3.6. Top/Tüfenk	217
6.4. Süslenme ile İlgili Eşyalar	217
6.4.1. Akik	217
6.4.2. Ayîne/Ayna/Mir'at	218
6.4.3. Cevher/Cevahir/Gevher/Güher	219
6.4.4. Dürr	219
6.4.5. Efser/Dîhîm	220
6.4.6. Sürme/Kuhl/Tûtîyâ/Vesme/Rastık	220
6.4.7. Mengûş	221
6.4.8. Mercân	222
6.4.9. Sürmedân	223
6.4.10. Tavk/Silk	223
6.4.11. Yâkût	223
6.4.12. Zer	224
6.5. Yazı ile İlgili Eşyalar	225
6.5.1. Cild	225

6.5.2. Defter	225
6.5.3. Devât	226
6.5.4. Halkâr	226
6.5.5. Hokka/Dürc	226
6.5.6. Kağıd/Evrak/Varak	227
6.5.7. Kalem/Hâme/Kilk	228
6.5.8. Levh	228
6.5.9. Mıstar	229
6.5.10. Sahife	229
6.6. Diğer Eşyalar	230
6.6.1. Abîr	230
6.6.2. Anber	230
6.6.3. Deste-seng	230
6.6.4. Dürbîn	231
6.6.5. Evreng/Taht	231
6.6.6. Fevvâre	231
6.6.7. Gül-âb	232
6.6.8. Havai Fişek (Fişeng)	232
6.6.9. Hevenk	232
6.6.10. İbrişim	232
6.6.11. Kâfûr	232
6.6.12. Kemend	233
6.6.13. Kîlîd/Kufl	234
6.6.14. Lenger	234
6.6.15. Lûle	234
6.6.16. Micmer	235
6.6.17. Misk/Müşk/Nâfe	235
6.6.18. Misvâk	236
6.6.19. Mühür/Tamga	236
6.6.20. Nargile	237
6.6.21. Penbe	237
6.6.22. Penbe-i Mînâ	237
6.6.23. Pul	238
6.6.24. Resen/Rişte	238
6.6.25. Sûzen	239

6.6.26. Sürahi.....	239
6.6.27. Teber/Tîşe	239
6.6.28. Tesbih/Sübhâ.....	240
6.6.29. Zincîr/Zencîr	240
7. MİMARİ	242
7.1. Barınma ile İlgili Unsurlar	242
7.1.1. Bâb/Der/Kapı.....	242
7.1.2. Bâm.....	242
7.1.3. Bünyâd	243
7.1.4. Dîvâr	243
7.1.5. Harem/Harîm.....	243
7.1.6. Künc	244
7.1.7. Revzen.....	244
7.1.8. Sakf	245
7.1.9. Seng	245
7.1.10. Sütûn.....	246
7.1.11. Tâk.....	247
7.2. Dini Hayatla İlgili Yapılar.....	247
7.2.1. Büt-hâne	247
7.2.2. Deyr	247
7.2.3. Halvet-geh	248
7.2.4. Hânkâh/Dergâh/Âsitâne	248
7.2.5. Mescid, Cami.....	249
7.2.6. Şâdurvân.....	249
7.3. Eğitim Hayatıyla İlgili Yapılar	250
7.3.1. Debistân	250
7.3.2. Mekteb	250
7.4. İş ve Ticaret Hayatıyla İlgili Unsurlar	251
7.4.1. Bâzâr/Sûk	251
7.4.2. Çâr-sû.....	252
7.4.3. Dükkân	252
7.5. Mesken Olarak Kullanılan Yapılar	252
7.5.1. Binâ/Beyt/Hâne/Hânumân/Mesken	252
7.5.2. Çetr/Hayme	253
7.5.3. Eyvân	254

7.5.4. Kasr/Kâşâne.....	254
7.5.5. Mihmân-hâne.....	255
7.5.6. Otağ.....	255
7.5.7. Sarây.....	255
7.5.8. Şebistân.....	255
7.6. Su ile İlgili Olan Unsurlar.....	256
7.6.1. Çâh.....	256
7.6.2. Çeşme.....	256
7.6.3. Mîz-âb.....	257
7.6.4. Selsebîl.....	257
7.7. Topluluk Hayatından Doğan Doğaya Dayalı Unsurlar.....	258
7.7.1. Diyâr.....	258
7.7.2. Kişver.....	258
7.7.3. Kûy.....	259
7.7.4. Mahall/Mahalle.....	259
7.7.5. Makam.....	260
7.7.6. Memleket/Memâlik/Mülk.....	260
7.7.7. Semt.....	261
7.7.8. Vatan.....	261
7.8. Ulaşım ile İlgili Olanlar.....	262
7.8.1. Rah/Reh/Tarîk.....	262
7.9. Yarı İnşai Sayılan Unsurlar.....	262
7.9.1. Bâğ.....	262
7.9.2. Çemen.....	263
7.9.3. Gülistân/Gülşen/Gülzâr.....	263
7.9.4. Lâle-zâr.....	264
7.9.5. Ravza.....	264
7.9.6. Sebz, Sebze.....	264
8. GİYİM KUŞAM.....	266
8.1. Kumaşlar.....	266
8.1.1. Âbâ.....	266
8.1.2. Dîbâ.....	266
8.2. Kıyafetler.....	266
8.2.1. Câme.....	266
8.2.2. Cübbe.....	267

8.2.3. Dâmân/Damen.....	267
8.2.4. Esbâb.....	268
8.2.5. Ferve	268
8.2.6. Hayderî.....	268
8.2.7. Hilât/Kaftân/Kâbâ.....	269
8.2.8. Libâs.....	269
8.2.9. Nemed	269
8.2.10. Nikâb	270
8.2.11. Peşmîne, Hırka	270
8.2.12. Pîrehen	271
8.2.13. Tennûre	271
8.3. Diğer Unsurlar	271
8.3.1. Destâr	271
8.3.2. Fes	272
8.3.3. Kemer.....	272
8.3.4. Külâh.....	273
8.3.5. Târ-pûd.....	273
8.3.6. Tügme	273
8.3.7. Zünnâr	274
9. ÖNEMLİ GÜN VE ZAMANLAR	275
9.1. Ramazan Bayramı	275
9.2. Kurban Bayramı.....	276
9.3. Nevrûz	276
9.4. Şeb-i Yeldâ	277
9.5. Kadir Gecesi	277
9.6. Berat	278
9.7. Mıraç	278
10. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	279
KAYNAKÇA	280
EKLER.....	296
ÖZGEÇMİŞ.....	336

EKLER DİZİNİ

Ek 1. İndeks.....	296
-------------------	-----

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: bin
Bkz	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
G.	: Gazel
Hız.	: Hazret
K.	: Kaside
Kt.	: Kıta
Krş.	: Karşılaştırmalı
L.	: Lugaz
Mes.	: Mesnevi
Mh.	: Muhammes
Mur.	: Murabba
Mfr.	: Müfred
Mhm.	: Muhammes
Mrs.	: Mersiye
Msd.	: Müseddes
Msn.	: Mesnevi
Müst.	: Müstezad
R.	: Rübai
s.	: Sayfa
S.a.v.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
Sk.	: Sakiname
Ş.	: Şarkı
T.	: Tarih
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thm.	: Tahmis
Tcb.	: Terci-i Bent
Trk.	: Terkibi Bent

T.u.r. : Tard u Rekb
vb. : Ve benzeri
vs. : Vesaire
Yay. : Yayınları, Yayıncılık, Yayınevi
yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Şeyh Galib'in Hayatı

Asıl adı Mehmed Es'ad Galib olan Şeyh Galib, 1171'de (1757) Yenikapı Mevlevihanesi yakınlarında bir evde dünyaya gözlerini açmıştır. Annesi Emine Hatun, babası Mustafa Reşid Efendi'dir. Galib'in, tereke kayıtlarına göre Şerife Aişe adında bir şeyh kızı ile evlendiği ve bu evlilikten de Zübeyde, Ahmed ve Mehmed isimlerinde çocukları olduğu bilinmektedir. Şeyh Galib'in doğumuna "eser-i aşk" ve "cezbetullah" isimleri verilerek tarih düşürülmüştür. "Eser-i aşk" adlandırması şairin aile dostlarından olan Dilaver Ağâzâde Ömer Vahid Efendi'ye ait iken "cezbetullah"ın da kim tarafından söylendiği bilinmemektedir.¹ Babası Mustafa Reşid Efendi ve dedesi Mehmet Efendi birer Melâmi meşrep isimlerdir. Mehmet Efendi, Yenikapı Mevlevihanesi şeyhlerinden Arif Dede'nin dervişlerinden biri iken Mustafa Reşid Efendi, Peçevîzâde Ârif Ahmed Dede'den icazet almıştır. Galib ilk eğitimini hayatında önemli bir rolü olan babasından almıştır ve bunu divanında yer alan Hüsn ü Aşk mesnevisinde dile getirmiştir. Bir gazelinde babası için dualar ve senalar söylerken onu "Mürşid-i Üstâd-ı Küll" diye övmüştür:

*"Mustafâ nâm u Reşid ü mürşid-i üstâd-ı küll
Her nigâh-ı himmeti iksîr-i a'zamdır bize"*

Babasından almış olduğu eğitimin devamında Galata Mevlevîhanesi'nde şeyh olan Hüseyin Efendi'den ders almış ve daha küçük yaşlardan itibaren Tuhfe-i Şahidi'yi okumuştur. Hamdi Efendi'den Arapça dersleri, Hoca Neşet'ten de Farsça dersleri almıştır. Hoca Neşet'e intisap ettikten sonra mesnevi okumaya ve büyük bir istekle şiir yazmaya başlamıştır. Şair, Es'ad mahlasını yine hocası Neşet'ten almıştır:

*"Neş'et dedi pîrân zebârından edip gûş
Mahlas ona Es'ad ne sa'adet ve ne şândır"*

Galib almış olduğu bu mahlasa karşılık hocasına 37 beyitlik bir teşekkür kasidesi yazmıştır:

*"Söz bir güher-i ulvî-i lâhût-mekândır
Mebde'yle me'âd ana velî gûş u zebândır²"*

¹ Ayvazoğlu, Beşir. (2017). Kuğunun Son Şarkısı. İstanbul: Kapı Yayınları, s.22.

² İpekten, Haluk. (2012). Şeyh Galib Hayatı Sanatı Eserleri. Ankara: Akçağ Yayınları, s.8.

Sonrasında dönemin diğer Es'ad isimli şairleriyle karıştırılmamak adına “Galib” mahlasını kullanmıştır. Galata Mevlevihanesi şeyhlerinden Aşçıbaşı Hüseyin Dede'de eğitimine katkıda bulunan isimlerden biri olmuştur. Galib, Hüseyin Dede'nin vefatı için de divanında bir tarih düşürmüştür:

*“Füyûz-ı mülhim-i gayb-ı ile geldi bir târîh
Hüseyn Efendiye enseb behište cevlân”*

Bu eğitimlerden sonra tarikata girerek Mevlevi dervişi olmuştur. Annesi ve babası izin vermediği halde 1794 yılında çilesini tamamlamak için Konya'ya gitmiştir. Oğlunun bu ayrılığına dayanamayan babası, Konya dergâhı şeyhi Çelebi es-Seyyid Ebubekir Efendi'ye başvurmuş ve çilenin İstanbul'da devam etmesi için izin istemiştir. Bunun üzerine İstanbul Yenikapı Dergâhı'na gelmiş ve 1001 gün süren çileye 10 Temmuz 1784'te girerek 11 Temmuz 1787'de çıkarak artık dede ve hücre-nişîn olmuştur. Hilafetini Ali Nutkî Dede Efendi'den almıştır. Çilesi bitince 1791 yılında Galata Mevlevihanesi şeyhi olmuştur.

Şeyh Galib, Yusuf Sineçâk'ın mezarının da bulunduğu Sütlüce Mevlevihanesi yakınlarında bir eve taşınmıştır. Galib burada Yusuf Sineçâk'a ait olan “Cezire-i Mesnevi” isimli eseri şerh etmiştir.³ Sonrasında Kösec Ahmed Dede'nin Arapça olan Tuhfetü'l-Behiyye fî Tarikati'l-Mevleviyye adlı eserine yine Arapça Es-Sohbetü'l-Safiyye adlı bir talikat yazmıştır.

Galata Mevlevihanesi'ne şeyh olduktan sonra dönemin padişahı Sultan III. Selim'in dikkatini çekmiştir. Sultan III. Selim, Galib'e Konya'daki Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî türbesine gönderilecek örtü için bir beyit yazmasını istemiştir. O da yazmış olduğu terci-i bendin şu beytini gönderir:

*“Müceddid olduğu Sultân Selim'in din ü dünyâyâ
Numâyândır bu nev-pûşîdesinden kabr-i Monlâ'ya”*

III. Selim ile yakın bir dostluk kurmuştur.⁴ Bu vesileyle de III. Selim, 1793 yılında Mevlevîhane'ye bir şadırvan yaptırmış, 1794 yılında da semâhânenin içine bir mahfel-i hümâyun kurmuştur. Galib bu eserlere karşılık yazmış olduğu her manzumesinde III. Selim'e olan minnettarlığını dile getirmiştir.⁵ Diğer yandan Galib'in şiir gücüne hayran olan Sultan Selim, 300 altın karşılığında Galib'in divanını ciltletip tezhip ettirmiştir.⁶

³ Kalkışım, M. Muhsin. (2010). “Şeyh Galib”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 39, s. 54-57, İstanbul.

⁴ Kalkışım, a.g.e., s.54-57.

⁵ Kalkışım, a.g.e., s.54-57.

⁶ Kalkışım, a.g.e., s.54-57.

Ayrıca Galib'e şair ve hattat olan Cevrî'nin mesnevisini de hediye etmiştir. Galib bu iltifattan memnun olunca bana "Sultân Selîm'i kâmvîr kâmvîr cihân verdi/ Bütün dünyâ değer bir genc-i hâsî râygân verdi" matlaı ile başlayan bir kaside yazmıştır. Bir rivayete göre Sultan Selim, Şeyh Galib'e beyaz tenli olduğu için "Pamuk Şeyhim" diye hitap etmiştir. Bazı rivayetlere göre de Galib, Sultan Selim'in kız kardeşi Beyhan Sultan'a âşıktır ancak aşkını bildirmemiştir.

*"Ah kim düşdü gönül bir şeh-i âli-caha
Rehniümâ her keremi bin elem-i cângâha*

Sultan vasfı Hazret-i Beyhana yaraşır

*Bir sühanla dil-i vîrânımı mamûr etdi
Ede mesrûr anı Hak gönlümü mesrûr etdi⁷"*

Beyitlerinden bu çıkarım yapılarak Beyhan Sultan'a olan muhabbeti sezilmiştir.

Galata Mevlevîhanesi şeyhi olan Halil Nûman Dede görevden alınca yerine Konya Şems Dergâhı'nda türbedâr olan Şemsî Dede tayin edilmiştir. Şemsî Dede, İstanbul'a gelirken vefat etmiştir. Şeyh Galib, 11 Haziran 1791'de Konya Âsitânesi şeyhi Mehmed Emin Çelebi'nin göndermiş olduğu emirnameyle Galata Mevlevîhanesi'nin şeyhi olmuştur.

Şeyh Galib'in annesi Emine Hatun 1794 yılında vefat etmiştir. Annesinin vefatından iki yıl sonra ise müridi ve aynı zamanda yakın dostu Esrar Dede de vefat etmiştir. Şair bu iki ölümün ardından adeta yıkılmıştır. Esrar Dede'nin vefatına olan üzüntüsünü en güzel manzumelerinden biri olan eserinde dile getirmiştir:

*"Kan ağlasın bu dîde-i dürbârım ağlasın
Ansın beni o yâr-ı vefâdârım ağlasın"*

Bu ölümlerden bir yıl sonra hasta olmuş ve 4 Ocak 1799'da vefat etmiştir. Bugün türbesi İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde bulunan Divan Edebiyatı Müzesi'nde Galata Mevlevîhanesi bahçesindedir.⁸ Burada İsmail Ankaravî'nin ayakucunda yatmaktadır. Bir zamanlar Galib'e "menhûs" diyerek eleştiren Sürûrî, onun ölümüne güzel bir tarih düşürmüştür:

⁷ Naci, Okçu, Şeyh Galib "Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri, Şiirlerinin Umûmî Tahlili ve Divânının Tenkidli Metni" Kültür Bakanlığı, I. Cilt, Ankara, 1993, s.7.

⁸ Kalkışım, a.g.e, s.54-57.

*“Hüzn ile yazdı Sürûrî tarih
Geçdi Galib dede cândan yâ hû⁹”*

Sanatı

Şeyh Galib, divan şiirinin son büyük şairlerinden ve divan şiiri ekolünün büyük temsilcilerindendir. Fuzulî, Bâkî, Şeyhülislam Yahya, Nefî ve Nâbî gibi şairleri okuyarak yetişmiş ve bu isimlerden istifade etmiştir.¹⁰ Bazı eleştirmenler Galib’i sadece bir Hüsn ü Aşk şairi sayarken yazmış olduğu gazelerde Hüsn ü Aşk derecesine ulaşamadığını savunmuştur. Fuad Köprülü, Sadettin Nüzhet Ergun ve Sedit Yüksel ise Şeyh Galib’in gazellerini sanat açısından Hüsn ü Aşk mesnevisiyle aynı değerde görmektedirler. Ziya Paşa, Harâbât adlı eserinin ön sözünde Galib için bir bölüm ayırmış ve şunları söyleyerek divanını değersiz bulduğunu dile getirmiştir:

*“Gûyâ ki o şâir-i yegâne
Gelmiş bu kitâb için cihâne”*

Şiirde ve Mevlevîlikte en büyük mürşidi daima Mevlânâ olmuştur. İlhamını Mevlânâ’dan aldığını sıklıkla dile getirmiştir:

*“Hazret-i Monlâ’ya tevellâdayız
Bizlere her şeb şeref-i mâh-tâb”*

Galib, mutasavvıf bir şairdir ve bunun sonucu olarak da şiirlerinde de tasavvufi remizleri ve sembolleri sıkça kullanmıştır. Divanındaki şiirlerinin geneli tasavvufi düşüncesinin birer eseridir. Hayâlî Bey, Fehim-i Kadîm, Neşâtî ve Fasih Ahmed Dede gibi isimlerin sanatından etkilenmiştir. Klasik mazmunların yanı sıra şiirlerinde yeniliği de aramıştır. Alışılmış tarzın dışında soyut ve somut kavramları da birbirine yaklaştırarak terkipler meydana getirmiştir. Bu durum bir asır sonra gelecek olan “Edebiyât-ı Cedîde” şairleri için önemlidir.¹¹

Klasik şiir, Nâbî ile hikemi tarzın en güzel örneklerini vermiş, Nedim ile de lirizmin zirvesini yaşamıştır ve dolayısıyla artık taklide ve tekrara düşmeye başlamıştır. Galib böyle bir dönemde yetişerek divan şiirinin son büyük şairi olmuştur. Gelenekten devam eden şiir anlayışı yerine, seçilmiş vezinler, kafiyeler, aliterasyon ve asonansları kullanmayı tercih etmiş ve geniş anlam yelpazesi ve özenli diliyle bugün adından

⁹ İpekten, Haluk. (2012). Şeyh Galib Hayatı Sanatı Eserleri. Ankara: Akçağ Yayınları, s.16.

¹⁰ Alparslan, Ali. (1988). Şeyh Galib, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:964, Ankara, s. 11.

¹¹ Kalkışım, a.g.e., s.54-57.

bahsettirmeyi başarmıştır. Sebk-i Hindî akımının Galib'in şiirine etkisi oldukça açıktır. Bu sebeple sanatını anlamak için öncelikle Sebk-i Hindî akımı tanınmalıdır.

Varsayılan bilgilere göre Sebk-i Hindî'nin edebiyatımızdaki varlığından bahseden ilk isim Fuat Köprülü'dür. Ona göre 17. yüzyıl Türk şiirinde İran etkisi azalmaya başlamış ve 18. yüzyılda da bu etki kendisini göstermiştir. Araştırmacılar bu üslubun şiirimize Nâbî, Nef'î ve Nâ'ilî gibi isimlerle girdiğini belirtmiştir. Zira bu şairlerin şiirlerinde İran etkisini görmek mümkündür.¹² Başka isimler de saymak gerekirse 17. yüzyılda Neşâtî, İsmetî, Şehrî ve Fehim gibi isimlerle birlikte 18. yüzyılda Nedim ve Şeyh Galib isimleri de şüphesiz verilebilir. Galib'in şiirlerinde tasavvufî imgeler ve semboller kendini sıkça gösterse de Nedim'in şiirlerinde bu semboller ve imgeler yok denecek kadar azdır.¹³

Sebk-i Hindî akımında sözden çok anlama önem verilmiştir ve anlamın girift ve ince olması, zarif hayallerle süslenmesi beklenmektedir. Mübalağa sanatı sık kullanılır. Bunun sebebi orijinal hayaller kurmak ve benzetmeler yapmaktır.

Bu üslubun vazgeçilmez temleri arasında ıstırap, acı, keder, ruh çalkantıları ve tasavvufunu görmek mümkündür. Şairler bu ıstıraptan kurtulmak adına tasavvufa sığınmışlardır. Tasavvuf, şiirlerinde bir araç olarak düşünülebilir.¹⁴ Üslup gereği günlük konuşma diline geniş bir yer verilmiş ve deyimlere sıkça başvurulmuştur. Şairler daha önce kullanılmamış yeni mazmunlar bulmuşlardır. Tüm bunlar şiiri kısmen sadeleştirerek halkın diline yakınlaştırmıştır.¹⁵ Az söyleyip çok şey anlatmak isteyen şairler teşbih, telmih, cinas, mecaz-ı mürsel, irsal-i mesel, kinaye gibi sözü kısaltan sanatları tercih etmişlerdir.¹⁶ Tamlamalara çok yer verilmiş, soyut ve somut kavramların bir arada kullanılması anlaşmazlığı artırmıştır. Kısa söz söyleme çabası gazellerdeki beyit sayısının düşmesine yol açmıştır. Bundan dolayı da 17. yüzyıldan sonra gazeller genellikle beş beyitle yazılır olmuştur. Bunların yanı sıra muamma ve lügaz türünde de bolca örnek verilmiştir. Anılan tüm bu özellikler Galib'in şiirlerinde de görülmektedir.

Bu üslupta anlam bilmeceye dönüşecek kadar derindedir. Galib'in mazmunlarını anlamak genellikle zordur. Bu durumu şöyle ifade eder: “*Ol şâir-i kem-yâb benim ki Gâlib/ mazmunlarımı anlamamak ayb olmaz.*”¹⁷ Zira bunlar “güher-i gayb-ı hüviyettir” (Akıl dalgıcı bu incileri bulup çıkaramaz).¹⁸ Şeyh Galib şiirlerini, yine bu akıma çok önem veren ve mecazları kullanan Şevket-i Buhârî'nin şiirleri gibi değerlendirmiş ve başarılı

¹² Babacan, İsrail. (2012). Klasik Türk Şiirinin Son Baharı (Sebkihindi). Ankara: Akçağ Yayınları, s.147-148.

¹³ Babacan, a.g.e., s.158.

¹⁴ Babacan, a.g.e., s.168.

¹⁵ Babacan, a.g.e., s.169.

¹⁶ Babacan, a.g.e., s.170.

¹⁷ Alparslan, a.g.e., s.15.

¹⁸ Okçu Naci Sami, (1977). Şeyh Galib'in Divanı ile Hüsn ü Aşk'ında Dini ve Tasavvufi Unsurlar, (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi.

bir şekilde kullanmıştır. Sık sık Şevket'ten saygıyla bahseder ve “Tavr-ı Şevketâne”de olduğunu açıkça söyler¹⁹: “*Vesîle hidmet-i hunkâr-i aşkdır Gâlib/ Libâs-ı fakrımıza tavr-ı Şevketânemize*”

Hüsn ü Aşk adlı mesnevisini altı ay gibi kısa bir sürede yazmıştır. Eserin sonunda yer alan “Fahriyye-i Şâirâne” bölümü poetika niteliğindedir. Bu bölümde şiirin temel ilkelerini anlatmıştır. Şair Hüsn ü Aşk'ta kendi döneminin edebi çevresini eleştirmektedir. Galib gerçek şiire kudreti yetmeyen şairlerin şarap, mey, mahbub vb. şeylerle tatsız manzumeler ürettiklerini söylemektedir. Hüsn ü Aşk adlı eserinde “Şiir ne değildir?” sorusunun cevabını aramıştır. Bazı şairlere göre artık yeni söz söyleme durumu kalmamış, bütün sözler söylenmiştir. Bu sebeple Galib, “bikr-i mazmun” ve “mazmun-ı nev” olgusunu savunmuş, gücü olan şairin onu arayıp bulabileceğini söylemiştir. Galib'e göre sözlerin tüketilmiş olması düşünülemez. Kendinden önceki şairler için “zemin-i köhne” ve “kudemâ tavrı” terkiplerini de kullanmıştır.²⁰ Şair bu düşünceyle yeni bir yol, yeni bir üslup kullanmak istemiştir. Bu yönüyle de hem kendi döneminin şairlerini hem de günümüz şairlerini derinden etkilemiştir.²¹ Galib yaşamış olduğu dönemde kimseyi kendi şiirine denk görmemiş ve bulmuş olduğu şiir hazinesini yine kendisi tüketmiştir.²²

“*Gencînede resm-i nev gözettim*

Ben açtım o genci ben tükettim”

Eserleri

1. Divan

Şeyh Galib, yirmi dört yaşında iken divanını arkadaşı vakanüvis Pertev Efendi'ye tertip ettirmiştir (1781). Divanını toplayıp tertip ettirdikten sonra birçok şiir daha yazarak divana eklemeler yapmıştır. Birçok araştırmacı divanını çalışmıştır ve divanın kırkın üzerinde nüshası bulunmaktadır.²³ Büyük çoğunluğu İstanbul'da bulunmaktadır. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde T.Y. 5531 numaralı yazma divanın III. Selim tarafından tezhip edildiği düşünülmektedir.²⁴ Bunun yanı sıra Londra, Paris ve Kahire'de de altı nüshası daha bulunmaktadır. Divan 1252 (1836) yılında talik hattıyla basılmıştır. Bu divanda üç yüz yetmiş iki gazel, yüz otuz kıta, doksan beş beyit, atmış üç rubai, yirmi dokuz kaside, on yedi tahmis, on üç mesnevi, sekiz müseddes, yedi müsemmen, altı şarkı,

¹⁹ Alparslan, Ali. (1988). Şeyh Galib, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:964, Ankara, s. 14.

²⁰ Alparslan, a.g.e., s.14.

²¹ Kalkışım, a.g.e., s.54-57.

²² Alparslan, a.g.e., s.15.

²³ Kalkışım, M. Muhsin. (1992). Şeyh Galib Divanı. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

²⁴ Alparslan, Ali, a.g.e, s.27.

altı murabba, beş mısra, dört muhammes, dört terkiibent, bir terciibent, bir tard ü rekb, bir bahr-i tavil ve bir tezkire bulunmaktadır. Bunların içinde yirmi dört tarih, on bir kaside, altı beyit, iki mesnevi, bir şarkı ve bir terciibend III. Selim için yazılmıştır.

2. Hüsn ü Aşk

Galib'in 1783 yılında başlayarak 6 ayda tamamlamış olduğu bu mesnevi onun sanatının ve şiir söyleme kudretinin zirvesidir denilebilir. Bu eser şair yirmi altı yaşındayken yazılmış ve iki bin kırk bir beyitle dört tardıyeden oluşmaktadır. Tasavvufi remizleri barındırmasının yanı sıra fantastik ve sembolik olarak da değerlendirilmektedir. Hüsn ü Aşk, tasavvuf yolculuğuna çıkan bir salikin bu yolda çektiği zorlukları ve vermiş olduğu mücadeleyi anlatmaktadır.

Nâbî'nin Hayrâbâd adlı eseri üzerine tartışma yapılırken, Galib'in bu eser gibi bir eser ortaya koyamayacağı iddia edilmiştir. Galib bu iddia üzerine Hüsn ü Aşk'ı yazmıştır ve bu durumu eserin "der beyân-ı sebab-i telif" kısmında belirtmiştir²⁵. Eserin otuzdan fazla yazma nüshası ve çeşitli neşirleri bulunmaktadır.²⁶ Sebk-i Hindî'ye uygun olarak yazılan bu eserde ince ve hayali tarzı görmek mümkündür. Galib, yazmış olduğu bu mesnevi ile kendisinden sonra gelen şairleri ve yazarları etkilemiştir. Etkileşime örnek olarak Orhan Pamuk'un Kara Kitap adlı eseri, Turan Oflazoğlu'nun III. Selim, Kılıç ile Ney, Güzellik ve Aşk isimli oyunları, Keçecizade İzzet Molla'nın Gülşen-i Aşk mesnevisi, Abdülhâk Hamid'in Makber'i, Yeniçerili Avni'nin Ateşgede adlı mesnevisi örnek verilebilir.²⁷

3. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî

1790 yılında yazılan bu eser Yûsuf Sîneçâk'ın Farsça yazılmış Cezîre-i Mesnevî'sine yazılmış bir şerhtir. Galib'in Türkçe yazmış olduğu tek mensur eserdir ve bu sebeple önemlidir. Galib bu eseri yazdığı zaman Kulekapısı dergâhına şeyh olmamıştı ve Yûsuf Sîneçâk'ın Sütlüce'de bulunan mezarına bakan bir evde yaşamaktaydı.²⁸ Yûsuf Sîneçâk, Mevlânâ Mesnevî'sinden üç yüz altmış altı beyit seçmiş ve Cezîre-i Mesnevî adlı eserini meydana getirmiştir.²⁹ Mevlevîler arasında çok sevilen bu eser ilk önce Şam Mevlevîhanesi şeyhi Bağdatlı İlmî Dede tarafından şerh edilmiştir.³⁰ Galib üstadı Ali

²⁵ Alparslan, Ali. (1988). Şeyh Galib, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:964, Ankara, s. 27

²⁶ Kalkışım, a.g.e, s.54-57.

²⁷ Ayvazoğlu, Beşir. (1995). Yaşayan Şeyh Gâlib, Şeyh Gâlib Kitabı, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, s. 144.

²⁸ Gölpınarlı, Abdülbaki, Hüsn ü Aşk, İstanbul, 1969, s.28.

²⁹ Babür, Yusuf, "Şeyh Gâlib'in Şerh-i Cezire-i Mesnevi'sine dair bazı tespitler", A.Ü Türkiyat Araştırmaları Dergisi (TAED), 2015, 303-312.

³⁰ Alparslan, a.g.e, s.38.

Dede Efendi'nin teşvikiyle ve içinde bulunduğu maneviyata da dayanarak bu eseri minnet borcu görüp yazmıştır.³¹ Farsça bilmeyen salıklere Mesnevi hakkında bilgi vermek amacıyla yazılmıştır ve Farsça sözcükler ve beyitler tercüme edilmiştir. Eserin yazma nüshaları İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi ve Konya Mevlânâ Müzesi'nde bulunmaktadır.³²

4. Mevlevî Şairlere Tezkire

Mevlevî şairlerinin hal tercümelerini anlatan ve bazı şiiirlerden seçme olarak yazılan bu eserin birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Esrar Dede müsvedde şeklinde yazılan kısa yazıları tertip ve tasnif ederek Tezkire-i Şuara-yı Mevleviyye adlı bu eseri meydana getirmiştir.³³

5. Er-Risâletü'l-Behiyye fî Tarîkati'l-Mevleviyye

Kösec Ahmed Dede'nin es-Suhbetü's-Sâfiyye adlı risalesine yazılmış bir Arapça risaledir ve ta'likatten oluşmaktadır.³⁴ Bu eserde Mevlevilik hakkında önemli bilgiler bulunmaktadır. Şeyh Galib bu eseri Ali Nutkî Dede'nin izniyle yazmıştır.³⁵ Bir nüshası İstanbul Üniversitesi'nde bulunmaktadır.

³¹ Kalkışım, a.g.e., s.54-57.

³² Alparslan, a.g.e., s.38.

³³ Gölpınarlı, A. a.g.e., s.29.

³⁴ Gölpınarlı, Abdülbaki. (2017). Şeyh Gâlib, Hüsn ü Aşk, 8. Baskı, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

³⁵ Alparslan, a.g.e., s.38.

1. İNSAN TIPLERİ

1.1. Çeşitli Toplumsal Sınıflar

1.1.1. ‘Arûs

Yeni evlenmiş ya da evlenmek için süslenen kadınlar için kullanılan ‘arûs kavramı gelin anlamına gelmektedir. Gelin, kimya biliminde ise kükürt gibi farklı bir anlama gelmektedir.³⁶ Klasik Türk şiirinde genellikle süsünden ve sevgilinin güzelliğinden dolayı teşbihlerde kullanılmıştır. Şeyh Galip Divanı’nda da buna paralel olarak ‘arûs kavramı tüm şiirlerinde toplam dokuz defa kullanılmıştır. Yüzü daima güzel olan sevgili bu güzelliğini denizden almaktadır:

“Deryûze-i arûsî-i deryâ-yı mihrine
Mecnûn mâh-ı nev gelir elde çanagı var” (G.60/15)

Şeyh Galip bir beyitte kendine de hitapta bulunarak, eğer güzellik gelininin vasfının peçesini açarsa bize de çok ayıp demektedir:

“Vasf-ı arûs-ı hüsnün açarsak nikâbını
Gâlib ne ayb bizlere şâir bulunmuşuz” (G.26/7)

1.1.2. Âşık/Uşşâk

Klasik Türk şiirinin üç ana karakterinden bir olan âşık, genellikle aşk acısı çeker, sevgiliden ayrı kalınca ağlayıp feryat eder, gönlü kan ve yaralarla dolar, hastalanır, sevgili için çırpınıp kendini harap eder. Ancak yine de sevgilinin bu zulmü karşısında şikâyet etmez. Yine de tek derdi sevgilinin başkalarına ilgi göstermesidir. Âşık, şiirlerde kelime ve terkiplerle veya şairin mahlasıyla kullanılır.³⁷ Kelimenin çoğulu “uşşak”tır. Âşık-maşuk kavramları klasik edebiyatın en temel kavramlarından olmasına karşın tasavvuf edebiyatının da en önemli kavramları içerisinde. Bu edebiyatta âşık, Allah’a âşık, Allah dostu olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeyh Galib’in tasavvufi kimliğinin yanısıra aşk kelimesi, şiirlerinde hem ilahi hem beşeri olarak ele alınmıştır. Aşağıdaki iki beyit ilahi aşka diğer iki beyit ise beşeri aşka örnek olarak verilmiştir. Şairin sen benim efendimsin,

³⁶ Develioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s.39.

³⁷ TDV İslam Ansiklopedisi, O. F. Akün, İstanbul: Divantaş Yayınları, 1994, “Divan Edebiyatı”, C.IX, s.389-427.

cihanda itibarım varsa sendendir, âşıklar arasında şöhretim varsa sendendir dediği aşk, Allah aşkına örnektir:

“Efendimsin cihânda itibârım varsa sendendir
Meyân-ı âşıkânda iştihârım varsa sendendir” (G.65/1)

Âşıklar şafak rengini alan kanlarını, yaralarını seyrettiklerinde güneşi zerre kadar görmezler ve gökteki ayın da farkına varmazlar. Madde âleminden soyutlananların ruhları yücelir ve başka şeylerle ilgilenmezler. Bu kişiler âşıklardır:

“Şafak-gün kân içinde dâgını seyr eyler âşıklar
Güneşden zerre görmezler felekden ayı bilmezler” (Thm.8/3)

Şair, eşi benzeri olmayan güzel ve aynı zamanda pervasız olan sevgilinin elini öpme isteğini şu şekilde dile getirir:

“Güzelsin bî-bedelsin nâz-perversin dil-ârâsı
Değilsen bî-vefâ ammâ gâyet bî-muhâbâsın
Ne manî’dir uzatsan destini bûs etse âşıklar
Kolun bükmezlere bir pâdişâh-ı âlem-ârâsın” (Kt.35)

Sevgiliyi Şirin’in suretine koyanların aslında âşıklar olduğunu söyler:

“Koyan uşşâkdır hep sûret-i Şîrine maşûku
Begim hiç gûşe sît-i tîşe-i Ferhâd yetmez mi” (G.333/2)

1.1.3. Bende/Çâker/Gulam/Gedâ/Sâ’il

Bağlı, kul, köle anlamlarında kullanılan tabirlerdir.³⁸ Osmanlı Devleti’nde küçük yaşlardan itibaren alınıp yetiştirilen köleler pazarlarda satılırlardı ve satıldıklarını ailelerin ev işlerine yardımcı olurlardı.³⁹ Klasik Türk şiirinde rastladığımız Bu kavramlar köle anlamına gelmekle birlikte genellikle âşık ve padişah ile birlikte kullanılmıştır. Köle anlamında kullanılan gulam terimi bunun yanında ücretli askerler olarak da bilinirler.⁴⁰ Bunun yanı sıra Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü’nde Farsça olduğu belirtilen geda kavramı, dilenci anlamının yanısıra ilahi tecellilere muhtaç olan sâlik anlamını da almıştır.⁴¹ Hazret-i Sultan Veled, Galib’e yardım ve feyz bağışladığı için şair içinde bulunduğu kölelik saltanatında, kendisini mutlu ettiğini ifade etmektedir:

³⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Aydın Kitabevi, 31.Baskı, 2015, s.94.

³⁹ E. Özbilgen, (2007). Bütün Yönleriyle Osmanlı Âdâb-ı Osmâniyye, İstanbul: İz Yayıncılık, s.440.

⁴⁰ URL-1, 2022.

⁴¹ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Anka Yayınları, 2005.

“Bendelik saltanâtı Gâlibî kılısın ihyâ
Bahş edip feyz-i himem Hâzret-i Sultân Veled” (K.8/9)

Celal ve cemal, yüce Allah’ın iki sıfatıdır. Allah’ın gazabının kaynağı celal, merhametinin kaynağı ise cemaldır.

Allah’ı inkâr etmek demek olan küfür, beyitte Allah’ın Cemâl sıfatının bir kölesi olarak düşünülmüştür. İman ise Allah’ın Cemal sıfatının bir kölesi olarak düşünülmüştür. Yine aynı beytin ikinci mısraında şair gece ile gündüzü de köleye benzetmiştir. Ay ve güneş ise kölelerin kulaklarındaki küpeler olarak düşünülmüştür:

“Küfr ü îmân hem celâliyle cemâlin bendesi
Mihir ü meh mengûş-ı gûşî iki çâker rûz u şeb” (K.1/2)

Hazret-i Sultan’ın kölesi gökte ve yerdedir ki Cebrail’in kanatlarını gece gündüz kuş tüyü yastık gibi yapmaktadır:

“Hâzret-i sultân mihr ü meh gulâm ü arş ü ferş
Kim per-i Cibrîli eyler bâliş-i per rûz u şeb” (K.1/19)

Klasik Türk şiirinde âşık, aynı zamanda gedadır. Yani dilencinin halleri ile aşığın halleri arasında benzerlik bulunmaktadır. Bir beyitte şair, sevgiliden vuslat sözünü ertelememesini istemektedir:

“Ferdâya salma va’de-i vaslın gedâlara
Hiç etme ictinâb hem olsun hem olmasın” (G.236/7)

1.1.4. Deli/Divâne

Deli, sözlük anlamı olarak: 1. “Aklını yitirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun.” 2. “Coşkun, azgın (hayvan, duygu vb.)” 3. “*Mec.* Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse), çılgın”⁴² kişidir. Deli ve divane sözcükleri aynı anlama gelerek “akli kusuru bulunan kişiler”⁴³ için kullanılan bir tabirdir. Kubbealtı Lugatı’nda ise divane, sözlük anlamının yanısıra “kendini duygularının coşkunluğuna bırakmış, akılla ilgisini kesmiş, aşkın buyruğu altına girmiş olan kimse, meczup, şeydâ”⁴⁴ anlamlarında da kullanılmıştır. Klasik Türk şiirinde asırlardır farklı özellikleriyle ele alınan divane, genellikle sevgiliye olan derin aşkı yüzünden Mecnun’a benzetilmiştir. Sevgili için deli olmamış bir âşık düşünülemez. Emri’nin şu beyitinde de deliliğin aslında şairler için adeta bir amaç

⁴² URL-2, 2022.

⁴³ A. Atilla Şentürk, (2019). Osmanlı Şiir Kılavuzu, İstanbul: Osedam Yayınları, C. 3, s. 242.

⁴⁴ URL-3, 2022.

olduğunu görmekteyiz: *'Akl ü sabrı terk idüp divâne olsam tan mıdur/ Leylî-i zülfine anuñ-çün giriftâr olmuşam.*

Deli, divane kavramları, Şeyh Galip Divanı'nda da bu saydığımız özellikler doğrultusunda kullanılmıştır. Şeyh Galip bir şarkısının güftesinde sevgiliye yalvarış, yakarıştta bulunarak perişan olma sebebinin, sevgilisinin onu adam yerine koymaması olduğunu söyler. Şair, sevgili için divane olup ahlâr çekmektedir. Hâlbuki bir söz bile aşığı rahatlatabilir:

“Ey şeh-i hubân-ı cihân doğrusu
Ben sana dîvâneyim âh âh âh
Böyledir el-hâsıl inan doğrusu
Aşk ile efsâneyim âh âh âh” (Ş.8/1)

Deliler ile âşık arasında benzerlik kuran şair, delilerin boyunlarında zincirlerle dolaştıklarını söylemiştir. Şair kendini dalga tımarhanesinin kafesine alışı ve orada terbiye görmüş kuşlara ve boynu zincirli delilere benzetmektedir:

“Murğ-ı kafes-âmûz-ı şifâhâne-i mevciz
Zencîr-begerden nice dîvâneleriz biz” (G.107/3)

Şeyh Galip Divanı'nda sadece iki beyitte Leyla ve Mecnun hikâyesine telmihte bulunarak divane kavramını ele aldığını tespit ettik. Bir beytinde Kays'ın (Mecnun) aşkından deli olup kendini çöllere vurma bulunmaktadı. Beyte göre sevgilinin yalnızlığı (vahşeti) kavuşmanın önünde bir engeldir. Kays da bunun gibi vahşet hayatını yaşamayı tercih etmiştir. Bu sebepten şair, Kays'ın akıllı; kendilerinin ise deli olduğunun sanılmaması gerektiğini söylemektedir:

“Vahşetin mâ'ni-i vuslat idigin fehm ederiz
Kays-ı âkıl bizi dîvâne kıyâs eylesin” (G.254/4)

Hallac-ı Mansur, “Ene'l-Hak” lafzından dolayı delilikle suçlanmış ve bu sebeple de Mecnun ile birlikte deli olarak anılmıştır. Çünkü ikisi de aşkın derinliğinde kendilerini kaybetmiştir. Şeyh Galip de bu duruma paralel olarak Mecnun ve Mansur'u aynı kefeye koyup toplum tarafından delilikle suçlandıklarını dile getirmiştir:

“Bakın mecâz u hakîkatde Kays u Mansûr'a
Birine mülhid ü ol birine deli derler” (G. 63/4)

1.1.5. Düzd

Klasik Türk şiirinde sosyal yapılanma unsuru olarak karşımıza çıkan düzd kavramı hırsız, uğru anlamlarına gelmektedir.⁴⁵ Başkalarının malını gizlice sahiplenmek için alan kişidir. Düzd kelimesi şairin tüm şiirlerinde toplam 8 defa kullanılmıştır. Şeyh Galib'in Hikâye-i Seyyah isimli şiiri en hacimli hikâyelerinden biridir. Bu hikâyede şair, seyyahın başından geçenleri anlatırken seyyahın yolunun korku dolu bir vadiye düştüğünü söyler. O vadi kan döken gaddarların, gulyabanilerin ve devlerin olduğu bir vadidir. Seyyahın karşısına ejder görünümlü, kan dökücü, cellat yüzlü bir hırsız çıkar ancak bu korkunç görünüşünün aksine seyyaha iyi davranarak onu misafir eder. Seyyah bu duruma şaşırır, hırsıza neden böyle davrandığını sorar ve şu cevabı alır: “Ekmeğimizi yediğin için artık bizim dostumuzsun. Ne kadar hırsız olsak da misafir severiz.”⁴⁶

“Mukîmi dîv ü gûl ü düzd-i hûn-hâr
Birikmiş bir bölük mekkâr ü gaddâr

Cevâbında dedi ol düzd-i hûn-hâr
Yediğin nânadır bu lutf u îsâr

Egerçi düzd-i bî-müzd ü namâzız
Mürüvvetsiz değil mihmân-nevâzız” (H.9/26-45-48)

Şeyh Galib bir gazelinin beytinde eğer gönülde aşk var ise orda aklın karar veremeyeceğini söyler. Bunu da misafirin uyumadığı evin, hırsıza zindan olduğunu hatırlatarak bildirir:

“Dilde ger aşk ola akl eylemez anda karâr
Düzde zindân olur ol dâr ki mihmân uyumaz” (G.116/2)

1.1.6. Etfal/Tıfl

Kelime kökü Arapça olan tıfl, çocuk anlamına gelmektedir ve çoğulu “etfâl”dir.⁴⁷ Klasik Türk şiirinde tıfl, bazen aşığın gönlüne bazen de sevgiliye ait unsurlara benzetilmektedir. Tıfl terimi Şeyh Galib Divanı'nda da paralel olarak kullanılmıştır. Şiirlerin tümünde tıfl kelimesi 42 defa kullanılmaktayken etfâl kelimesi ise 20 defa kullanılmıştır. Sevgili, iyi ve kötüyü birbirinden ayıramayan nazlı çocuğa benzetilmiştir:

⁴⁵ Ferit Devellioğlu, a.g.e, s.196.

⁴⁶ Şiğva Bülent, “Şeyh Galib Divanı'nda Manzum Hikâyeler”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Haziran, 2010, 23 (2): 485-504.

⁴⁷ Ferit Devellioğlu, a.g.e, 2015, s.1291.

“Temyîz-i nîk ü bedde değıldir o tıfl-ı nâz
Bılmez fesâne-i gamı dînler yalan gibi” (K.13/35)

Bir beytinde şair, turrayı eğitim gören bir çocuk gibi düşünmüştür:

“Mektebde ağzı misk kokar tıfl-ı turre kim
Zülfünden ilm-i sihr için âheng-i çîn eder” (G.62/6)

Sözü bir çocuk gibi düşünen şair, o çocuğı da bir kelimeye benzetmektedir:

“Pîş-i isti’ dâd-ı tab’-ı nüktedânında senin
Tıfl-ı nutk Es’ad suhan fehm-i edeb hâmûş-ı nâz” (G.124/6)

Cebrail’in diğeri adı Rûh-ı Kudsi’dir. Şeyh Galib kalbi, Cebrail’in bulunduğu yeri, manayı kalbin çocuğı olarak niteler. Cebrail’in kalbe yaptığı ilham yardımlarıyla anlam çocukları doğmuştur ve gayretle de büyümüştür:

“Rûh-ı kudsi beled-i kalbimdir
Tıfl-ı ma’nâ veled-i kalbimdir” (G.69/1)

1.1.7. Garîb

Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü’nde garîb; “yurdundan ayrılmış yabancı, yolcu, gurbete çıkmış kişi, yoksul, muhtaç” gibi anlamlarının yanısıra tasavvufi bir terim olarak ise “maddi varlıkla kayıtlara bağlanmış, birlik âleminden ayrı düşen kişi” olarak tanılandırılmıştır.⁴⁸ Divanda bulunan azade mısraında “*Fikr etse hâl-i âlemi Âdem garîbser*” diyen Şeyh Galip, burada Hz. Adem ile gurbet arasındaki ilişkiyi vererek tevriye yapmıştır. Klasik Türk şiirinde garîb, esasen aşğın bir sıfatı niteliğindedir. Çünkü âşık, sürekli sevgiliden uzak ve ayrıdır. “-da garîbim” redifli şiirine göre şaire, sevgilinin kaşının köşesi yetmektedir. Bu haliyle dahi Galib kendini yüce mihrapta duran bir garîb gibi hissetmektedir:

“Çeşmin gibi mestim bana kûşe-i ebrû
Ma’bed-geh ü mihrâb-ı muallâda garîbim” (G.211/3)

Mecnun da Ferhad da sevgiliye kavuşmaya çalışırken ayrılık ve gurbeti, dolayısıyla garipliğı en acı şekilde yaşayan, aşkı en iyi yansıtan karakterlerdir. Şeyh Galip de kendini aşk çölünde eşi benzeri bulunmayan garip bir süvari gibi tasavvur etmiştir:

“Mecnûn ile Ferhâd olamazlar bana hempâ

⁴⁸ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Anka Yayınları, 2005.

Bir yekke süvârım ki bu sahrâda garîbim” (G.211/6)

Garîbin özellikleri arasında dertli, hasta, yaralı olması; daima eziyet, sıkıntı, gam ve keder içerisinde olması ve hatta helak olup ölmesi vardır:

“Gurbet-güzîn-i hasret iken bu garîbdir

Me’mûr-ı savm-ı dâime bîmârımız bizim” (G.219/3)

Efsaneye göre Kaf dağında yaşayan Anka da garip ve gurbette sayılmıştır:

“Ankâ-yı sehâyım dil-i dânâda garîbim

Bir gümüşüdeyim ism ü müsemmâda garbim” (G.211/1)

1.1.8. Harîdâr

Satın alan yani müşteri anlamındadır.⁴⁹ Bu kelime şiiirlerinin tamamında toplam üç defa kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte şair, övdüğü kişinin kendi alıcısı olmasını istemektedir. O alıcının bakışının, söz kalesine mücevher saçıcı olduğunu ifade etmektedir. Nigâh, mücevher saçıcı gibi düşünülmüştür:

“Bâ-husus ola harîdârım o makbûl-i cihân

Kim nigâh-ı gevher-efşândır sühân kal’âsına” (K.27/24)

Tabiatı ince mayalı salike seslenen şair, söz incilerinin pahasının olmadığını dile getirmektedir. Bununla birlikte salikin bu durumu bildiğini söyleyen şair, buna hiç alıcı bulunup bulunmadığını sorar ve uyarıda bulunur:

“Bahâ yok gevher-i güftâre ey tab’-ı tenük-mâye

Bilirsin kıymetin ammâ harîdâr olduğun var mı” (G.324/6)

1.1.9. Hindû

Hindistan halkını anlatan bir terimdir ve Hintli, Hint ve Hindu şeklinde de kullanılır. Hindûlar siyah tenli oldukları için divan şiiirinde de bu yönüyle ele alınırlar. Şair, sevgilinin yanağındaki benin hasretiyle ateş dalgaları içinde boğulmaktadır. Gözünün siyah kısmını da gözyaşı alevinin Hindû’su gibi düşünmektedir:

“Hasret-i hâl-i ruhunla gark-ı mevc-i âteşiz

Şu’le-i eşkin sevâd-ı çeşmimiz Hindûsudur” (G.52/5)

⁴⁹ Ferit Devellioğlu, a.g.e, 1997, s.331.

Dert ehlinin ahını bir kuş gibi düşünen şair, o kuşu da kendine benzetmektedir. O kuş yuvasından vazgeçmiştir. Hindûlar ateşe tapar ve ibadet yerleri ateşhanedir. İkinci mısradaki şair kendini ibadet yerini terk eden bir Hindû gibi düşünmektedir:

“Murg-ı âh-ı ehl-i derdim lânedden kıldım ferâğ
Gör ol Hindûyem ki âteş-hânedden kıldım ferâğ” (G.157/1)

Şair, sevgilinin ateş gibi kırmızı ve yakıcı yanağındaki ben gibi bir Hindû’ya benzer. Ben de Hindû da siyahtır. Ben önce Hindû gibi düşünülüp daha sonra şair kendini Hindû gibi düşünmektedir:

“Pîç u tâb eylemezem zülf-i girihgîr-âsâ
Hâl-veş âteş-i ruhsârına Hindûyum ben” (G.249/6)

1.1.10. Kâfir, Kâfer

Küfür, dini bir kavram olarak sözlükte, bir şeyi gizlemek, perdelemek anlamlarında kullanılmıştır.⁵⁰ Kâfir ise küfür fiilini gerçekleştiren, Allah’ın varlığını ve birliğini kabul etmeyen, kitaplara ve peygamberlere inanmayan, Müslüman olmayan kişiler için kullanılan Arapça bir terimdir.⁵¹ Kelimenin çoğulu küffardır. Müslüman olmayan kişi anlamının dışında klasik Türk edebiyatı geleneğinde bazen rakibi bazen de sevgiliyi ifade eden bir mazmun olarak da bilinir. Kâfir kavramı siyah renk ile sıkça anılır. Çünkü sevgilinin saçları siyahtır ve güneş gibi olan yüzünü örttüğü için kâfirlikle suçlanır. Bu siyahlık faktörü ele alınca sevgilinin saçları papaz, dinsiz gibi sıfatlarla da tasavvur edildiği görünür:⁵²

“Uşşâkı cümle kâfir elinden halâs eder
Çözseydi bend-i zülfünü bir müslümân amân” (G.266/2)

Sevgili aşığa cefa çektirir. Siyah gözleri de iman gibi karadır ve aşığa yapmış olduğu eziyetlerden dolayı kâfire benzetilir:

“Kâfir olayım zülfü siyehkâra degilse
Çeşmi eger îmânı gibi kara degilse” (G.291/1)

Yanağı ateş gibi kırmızı olan sevgilinin bakışları da cadı fikirli bir kâfire benzetilir:

“Gamzesi câna yakın kâfir-i câdü-fikret
Ârızâ âteş-i sad-hırmen-i akl u fitrat” (Mh.2/3)

⁵⁰ Karagöz, İ. vd. (2010), Dinî Kavramlar Sözlüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, s.390.

⁵¹ URL-4, 2022.

⁵² Mehmet Çavuşoğlu, Necati Bey Divanı’nın Tahlili, İstanbul: MEB. Yayınları, 1971, s.115.

1.1.11. Mâder

Farsça bir kelime olan mâder; anne, valide anlamlarına gelir.⁵³ Şeyh Galip Divanı ‘nda mader kavramı beyitlerde gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Özellikle tarih beyitlerinde mader kelimesine daha çok rastlanmıştır. Şair bir beyitinde anne sütüne rakı içerek başlamış şeker dudaklıya (sevgiliye) bağlanarak akidesini bozduğunu dile getirmektedir. Akideyi bozmak deyimi ise eski inancı terk etmek manasında kullanılmaktadır⁵⁴:

“Nûş-ı arakla açmış agız şîr-i mâdere
Bağlandık ol şeker-lebe bozduk akîdemiz” (G.109/8)

1.1.12. Mâşuk

Mâşuk, Arapça kökenli bir kelime olup aşkla sevilen, âşık olunan kimse, sevgili anlamlarına gelmektedir.⁵⁵ Klasik Türk şiirinin baş tiplemesi olan sevgili, genel olarak güzelliği sebebiyle birçok benzetme ile birlikte kullanılır. Can, canan, yar, mahub, nigar, dilber, şeh, melek, dilara, Hüsrev, sultan, meh, tabib, hub, hubân, server⁵⁶ gibi olumlu özelliklerinin yanısıra aşığa acı ve ızdırap verici olması, aşığın canına kastetmesi sebebiyle kafir, bî-vefa, merhametsiz gibi sıfatları da bünyesinde barındırmaktadır. Âşık, sevgiliye eziyet etmekten hoşlanır, âşık ve rakibi birbirine düşürür. Aşık, sevgiliye eziyet etmekten hoşlanır, aşık ve rakibi birbirine düşürür. En belirgin özelliği aşığa eziyet etmesi ve vefasız olmasıdır.⁵⁷ Öyledir ki sevgili aşığa eziyet etmekten vazgeçerse bu da aşık için kötü bir durumdur. Çünkü her şartta aşığa göstermiş olduğu ceviri ve sitemi artık göstermezse aşığa olan ilgisi bitmiş demektir. Aşık, kendisine işkence eden sevgilinin ölümü yerine kendi ölümünü dahi göze almıştır. Sevgili tüm bunları aşığın sevgisinden emin olmak adına yapmaktadır. Mâşuk bu bahsedilen eziyeti konuşmadan gözleriyle yapabilmektedir. Keskin ve yaralayan bakışlar sevgilinin silahlarıdır. Gözleri ve bakışlarıyla öldürdüğü aşığı, dudakları ve kokusu ile yeniden hayata bağlayabilmektedir. Aslında aşığın sadece sabrını deneyen mâşuk, aşığın ölmesi taraftarı değildir.

Şeyh Galib Divanı’nda mâşuk kelimesi şiirlerinin tümünde 5 defa kullanılmıştır. Şair, aşığı vuslata doyuran eğer kavuşmaksa, aşığın sevgiliden uzak kalmada bulunduğu bu acı lezzetin ne olduğunu sorgular:

“Vasldan çün âşıkı müstagnî eyler bir visâl

⁵³ URL-5, 2022.

⁵⁴ A. Atilla Şentürk, Osmanlı Şiir Kılavuzu, Osedam Yayınları, Cilt:1, 2016, s. 222.

⁵⁵ URL-6, 2022.

⁵⁶ H. Kuvan, “Âşık Ömer Divanı’nda Sosyal Hayat”, Yüksek Lisans, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s.146.

⁵⁷ Batislam, H. Dilek, (2003). Divan Şiirinde Aşık, Sevgili, Rakip Üçlüsü ve Ölüm, Folklor/Edebiyat, 9(34). 186-199.

Âşıka mâşûkdan her dem bu istingâ nedir” (Thm.10/3)

Şair, âşıklarda ayırt edici bir özelliğin, işaretin olması gerektiğini savunur ve mâşuğun somut olarak bir yaraya sahip olması gerekir. Aşk yarası olan bu yara mâşuğa elem ve keder sunar:

“Olur mâşûk dâğ u zahme tâlib
Nişân lâzımdır âşıklarda Gâlib” (H.5/16)

Şeyh Galib, mâşuğun aşığının müjdesini gözyaşına benzettiğini şöyle ifade eder:

“Nüvîd-i âşık u mâşûk giryedir Gâlib
Ki tab’-ı bâdedir imtizâc-ı âteş ü âb” (G.17/7)

1.1.13. Mest/Mestân/Sermest/Sarhoş/Ayyâş

Keyif verici alkollü içeceğin etkisiyle kendine hâkim olamayacak duruma gelmiş insanlar için kullanılan tabirlerdir.⁵⁸ Söz edilen kişi ayıldıktan sonra dahi söz ve davranışlarını bilemeyecek derecededir. Klasik Türk şiirinde bu kavramlar, harabâtî, mestâne, meyhâre, sermest ve sekrân sözcükleri ile de anılırlar. Mey, cam, ayak, cür’a, peymâne gibi tamamlayıcı kelimelerle de birlikte görmek mümkündür. Tasavvufi anlayışta sarhoşluk, aşığın aşk şarabı ile kendinden geçmesi manasında kullanılır. Dolayısıyla bu kişilere Hak sarhoşu denilir. İçki, Osmanlı Devleti’nde Müslümanlığın gereği olarak yasaklanmıştır ve kolay kolay sarhoşlara rastlanılmaz. Ancak bazı insanların gizlice içtiği bilinmektedir. Şair, hakikatin tortusunu içenlere ebedi bir sarhoşluk durumu veren bu mısraların, dolu birer kadeh olduğunu ifade eder:

“Dürdî-keş-i tahkîka verir mestî-i câvid
Her mısra’-ı sengîni birer rıtl-ı girândır” (K.28/9)

Galib’in bir gazelinde rakı bir ipek gibi düşünülmüştür. Hayalin gül kokusu ipekten süzölmeli ve sonrasında ise nazik bir dimağı olan naz sarhoşuna (sevgili) verilmelidir:

“Bûy-ı gül harîr-i arakdan süzöp hayâl
Versin o mest-i nâza ki nâzük dimâğı var” (G.60/5)

Zahidlere seslenerek zevk, safa sarhoşlarına gam, keder şarabını anma, özünü bilmeyenlere mahşer hesabını anma demektedir:

“Safâ sarhoşlarına gam şarâbın anma ey zâhid

⁵⁸ İlhan Ayverdi, Misali Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Seçil Ofset, 1. Baskı, 2010, s.806.

Özün saymazlara mahşer hisâbın anmâ ey zâhid
Hudâ sâillerine çok cevâbın anmâ ey zâhid” (Thm.8/2)

Aşk meyhanesinin kaygısız sarhoşuna şöyle seslenir:

“Ol meygede-i aşkın kaygusuz ayyâşı
Ya hâk-i mezelletde çek başına bir taş
Bâzâr-ı alâyıkda bâgılanma neden nâşî” (Thm.3/6)

1.1.14. Mihmân

Misafir, konuk anlamına gelmektedir. Misafirin bizim kültürümüzde ayrı bir yeri bulunmaktadır. Misafir, evin bereketidir ve misafire saygı her şeyden önce gelmektedir. Şeyh Galib’in şiirlerinde misafir, sevgili ile birlikte ele alınmaktadır. Sevgilinin kaşları, yayın besleme evi gibi düşünülürken sevgilinin gamzesi böyle bir eve benzer ve Galib sevgilinin gönlüne bir kez olsun misafir olmak ister:

“Hâne perverd-ı kemân-ı ebrüvândır gamzesi
Gâlibin gönlünde bir kez mühmân olsun da gör” (G.71/5)

Sevgilinin siyah ayva tüyleri iman, kaşları katil ve kirpikleri beladır. Sevgilinin her kılının altında cellât misafirdir:

“Hat siyeh îmân u ebrû kâtil ü müjgân belâ
Her bün-i müyûnda bir cellâd mihmândır senin” (G.183/3)

Bir beytinde şair, denizi misafire benzetmektedir. Suyun üstündeki kabarcıklar da ev sahibi gibi düşünülmüştür. Büyüklerin, küçüklere misafir olabileceği vurgulanmaktadır:

“Sâkî kerâmet sende yâ bende
Bahrî habâba mihmân edersin” (G.238/3)

Kalbin ortasında bulunduğu inanan siyah noktanın adı süveydâdır. Beyitteki Şâm sevgilinin yüzündeki siyah ben anlamında kullanılmıştır. Galib kendisine benzeyenlerin süveydâsını, güzellik ülkesindeki ben gibi hayal etmektedir. Bu durumda ay gibi sevgili, her gece onların kalbinde misafir olmaktadır:

“Mülk-i hüsnünde süveydâmız sevâd-ı şâmdır
Yanî ol meh her gece hâtırda mihmândır bize” (G.300/2)

1.1.15. Müdde‘î

İstek ve iddiasında inatla direnen (kimse), iddiacı, birini dâvâ eden, dava açan kimse, davacı anlamlarına gelmektedir.⁵⁹ Şeyh Galib Divanı’nda sadece bir tahmiste, davacı anlamında kullanılmıştır. Beyte göre kin ve nefret tozlarından, o ahlaktan dostların aynası temiz olsun diyen şair beytin devamında gül ve bülbülün yaptığından utanmasını ve iddia edenlerin bunları duyup kavuşma ülkesinin hep helak olmasını dilemektedir:

“Gubâr-ı kîneden âyîne-i ahbâb pâk olsun
Utansın etdiginden bülbül ü gül şerm-nâk olsun
İşitsin müddeîler sît-i valsım hep helâk olsun” (Thm.14/2)

1.1.16. Nev-niyâz

Mevlevi geleneğine göre çileye yeni başlayan kişilere verilen isimdir.⁶⁰ “Matâr-ı tâ’irân-ı kibriyâ” tamlaması, kibriya sahibi Allah’ın kuş gibi uçan yağmuru anlamına gelmektedir. Dest-efşân ise tohum gibi saçılan şeyler demektir. Beyitte Mevlevi dervişleri kuş gibi uçarak yağmur gibi tohum dağıtan insanlardır:

“Semâ’-ı dest-efşânı sanırsın nev- niyâzanın
Matâr-ı tâirân-ı kibriyâdır matbah-ı Monlâ” (K.7/5)

Nev-niyazlar can ülkesine seyahat etmek isterlerse, ruha feyiz veren gönül açan bu makamı seyrân etsinler:

“Bu rûh efvâ makâm-ı dil-küşâyı eylesin seyrân
Seyahat ister ise nev-niyâzân kişver-i câna” (T.14/14)

1.1.17. Rakip/Ağyar/Adû

Rakîb, başkalarının menfaatine engel olarak kendi menfaatine çalışan kimse demektir. Klasik Türk edebiyatında ise ağyar ve adû ile aynı anlamlara gelerek engel, düşman, hasûd, yabancı gibi tabirlerle kullanılmıştır.⁶¹ Dolayısıyla rakip, aşığın sevgiliye kavuşmasına en büyük engeldir. Aşığın bir numaralı düşmanıdır. Bu sebeple de iyi anılmaz ve tüm kötü yakıştırmalar (köpek, domuz, şeytan, menfaatçi, kâfir, dinsiz, firavun vb.) onun için yapılır. En bilinen özelliği ise sevgilinin yanında bir gölge gibi daima onunla adım adım beraber olmasıdır.⁶² Rakip, aşığa en az sevgili kadar eziyet

⁵⁹ URL-7, 2022.

⁶⁰ URL-8, 2022.

⁶¹ A. Talat Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, S.339.

⁶² A. Atilla Şentürk, Necati Bey’in Sultan Beyazıt Methiyesi ve Bazı Gazelleri Hakkında Notlar, İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları, 1995, s.42.

eder.⁶³ Bu sebeple âşık, rakip için en kötüsünü diler. Hatta Sabit, bir beytinde rakibin cenaze namazını kalp huzuru ile kıldığını söylemiştir: *Meydâna geldi na'ş-ı rakîb-i nemîme-sâz/ Kıldım huzûr-ı kalb ile ömrümde namâz.*⁶⁴ Âşık sevgiliye kavuşamadığı içinde rakibin gönlünün hasret tacıyla parçalanmasını diler:

“Dil-ârâmı çâk olsun rakîbin tâc-ı hasretle
Bu işretgehde dil sîrâb-ı ayn-ı vuslatım şimdi” (G.14/12)

Sevgili, rakîbe yakın davrandığı takdirde âşık, bu durumdan şikâyet eder. Sevgilinin neden rakiplere lütuf ve ihsanlarını sunduğunu, kendisine ise neden cefa ve sitemlerini gönderdiğini sorgular. Bu sebepsiz tavırlarına da elbette gönül konulduğunu dile getirir:

“Rakîbe lutf u kerem âşika cefâ vü sitem
Bu tavr-ı bî sebebe lâ-büd infîâl olunur” (G.44/3)

Âşıkla rakîb daima rekabet içerisindedir. Bu beyitte de şairin rakîbe köpek yakıştırması yaptığını ve sevgilinin aşkına sahip olanları hesapladıkça aslında rakibinde kıskandığını belirtmiştir:

“Âşık-ı nâ-kâm-ı kûyun et rakîbi anlasın
Reşk edermiş ehl-i aşkından şumâr oldukça ben” (G.240/5)

Uğruna ömür verilen sevgilinin gözünün dışarıda olması, aşığın çektiği acıların üstüne bir de sevgilinin kötü niyetli düşmanını sevindirmesi dayanılmazdır:

“Dil verip ağyâr-ı perver şûha men gibi gedâ
Düşmen-i bed-hâhı mesrûr olmasın bir kimsenin” (G.181/6)

1.1.18. Sebakhân

Sebâk, Arapça bir kelime olarak ders anlamına gelmekteyken sebakhân ise Fransıza, ders okuyan kimse, talebe, şakirt anlamlarına gelmektedir.⁶⁵ Şeyh Galib şiirlerinin tamamında sebâkhan kavramı iki defa geçmektedir:

Öğrenciler ahın üzerindeki meddi tartışmakta iken hoca İsa'nın ölümüne tarih düştüler ve ah dediler:

“Medd-i âhiyle sebak-hânân ders-i sohbeti
Dediler târîh-i fevtin hâce İsa gitdi âh” (T.52/7)

⁶³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C. 2, 1989.

⁶⁴ A. Talat Onay, a.g.e., s.339.

⁶⁵ URL-9, 2022.

Aşağıdaki beyitte Hz. Mevlana'nın türbesini örten örtü hakkında konuşan öğrencilerden bahsedilmektedir. Beyite göre o bir örtü değil sanki Kur'an ayetlerinin sayfasıdır. Bununla birlikte de öğrencinin huzur dolu göğsü adeta levh-i mahfûz olmuştur:⁶⁶

“Değil pûşîde gûyâ safha-i âyât-ı Kurânî
Safâdan sadrı olmuş Levhi Mafûzun sebak-hâni” (Tcb.4/3)

1.1.19. Sâhir/Sehhâr/Câdû

Sehhâr, sâhir ve câdû genellikle sihirle uğraşan kişiler için kullanılan tabirlerdir. Büyücü olarak bilinirler.⁶⁷ Kadın olarak tasvir edilmelerinin yanı sıra kocakarı görünümlü ve kötülük yapan bir varlık olarak tanımlanırlar. Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde cadının tanımını yapılırken “obur” tanımı yapılmıştır. Oburun anlamı olarak ise “sehhâr câzûlar” tanımını yapmıştır.⁶⁸ Büyü yapabilme özellikleri ile bilinen cadılar halk hikâyeleri ve mesnevilerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Klasik Türk şiirinde cadı, sevgiliye ait unsurlarla (saçı, gözü, ayva tüyleri, gamzesi, beni) birlikte kullanılmıştır.⁶⁹ Şeyh Galib'in şiirlerinde de buna paralel kullanımlar söz konusudur. Hârut ve Mârut⁷⁰ büyücülerin piri olarak bilinir. Şair, sevgilinin anlamlı bakışlarının Hârut ve Mârut gibi büyücü olduğunu ve fitne çıkaracağını söyler:

“Çâh-ı endîşemde seyr et fitne-i Hârûtunu
Bir nazar kıl gamze-i sehhârına âyîneden” (G.260/4)

Büyüyü bozmak için üç İhlas Suresi ve Felak ve Nas sureleri okunmalıdır. Büyücü, füsün ve âyet-i ihlâsa kelimelerini kullanarak inanca bir göndermede bulunmaktadır:

“Gâlib gelir elbette hatı sâhir-i çeşme
Hiç âyet-i ihlâsa tayansun mı füsûndur” (G.89/6)

Şair, cadılık ve sihir yapma özelliğinin sevgilinin gözlerinde bulunduğunu ifade eder:

“Sihir o şûhun beste çeşm-i gamze-i câdûsudur
Çeşm-i mehbûbân kemend-i zülfünün âhûsudur” (G.52/1)

⁶⁶ URL-10, 2022.

⁶⁷ N. E. Uluğ, Osmanlı'da Batıl İtikatlar ve Büyü, İstanbul: Doğan Kitap, 2017, s. 218.

⁶⁸ Bitik, Başak Öztürk (2011) “Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Cadı, Obur, Büyücü Anlatıları ve Kurgudaki İşlevleri”, Milli Folklor Dergisi, 92, s. 64-71.

⁶⁹ Nayır Hilal, “Divan Şiirinde Cadı”, Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) Bildirileri, Adana, 2012, s. 164-166.

⁷⁰ URL-85, 2022.

1.1.20. Şâhid/Güvâh

Bir şey hakkında gördüğünü veya işittiğini söyleyen⁷¹, mahub güzel kadın ve işret meclislerinde bulunan nedim⁷² manasına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte söz konusu olan kasr, Sultan Selim'in idrak dolu saf, temiz tabiatına şâhid olan kişiye benzetilmiştir. Bahsedilen şâhid ise dürüstlüğü seven ve sabahın ışığı gibi açık bir şahiddir:

“Öyle sultân kim safâ-yı tab’-ı pür-idrâkine
Nûr-ı subh-âsâ güvâh-ı sıdk-perverdir bu kâh” (K.23/14)

Hz. Ebubekir-i Sıddik'in hem şahsının hem ifadelerinin cevher taşı olduğuna sözü de şahiddir ve dudakları da o sözlerin çıktığı sedefe benzetilmiştir:

“Sözü hemseng-i güher olduğuna şâhiddir
Sadef-i leblerin âheste küşâdır Sıddîk” (K.2/8)

Şair bir şiirinde sevgisinden bahsederken yeryüzü ve gökyüzünün bu sevgiye şahit olmasını istediğini dile getirir:

“Fârig olmam eylesen yüz bin cefâ sevdim seni
Böyle yazmış alınma kilik-i kazâ sevdim seni
Ben bu sözden dönmezem devr eyledikçe nuh-felek
Şahid olsun aşkıma arz u semâ sevdim seni” (Ş.10/1)

1.1.21. Şâ’ir

Şiir söyleyen ve yazan, hayal gücü geniş, duygulu, duyarlı insan⁷³ anlamlarını taşıyan şair Klasik şiirde de karşımıza bu durumdaki ustalığı ile çıkmaktadır. Şairlerin sözleri genellikle gönül ilişkileri üzerinedir. Aşağıdaki beyitte buna değinen şair, söz incisinin de tek iplik üzerine dizildiğini söyler:

“Şâirleriz alâka-i dildir kelâmımız
Yek rişte üzredir güher-i intizâmımız” (G.110/1)

Galib, bir kıtasında benzeri az bulunan bir şair olduğunu söyler. Bu sebeple de şiirindeki gizli manaları anlayamamanın ayıp olmadığını belirtir. Zira hepsi Hak zuhurunun gayb âleminde bulunan incilerdir:

“Ol şâir-i kâm-yâb benim kim Gâlib
Mazmûnlarımı anlamamak aybolmaz

⁷¹ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, MEB Yay., C.II., 1993, s.304.

⁷² A. Talat Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, haz. Cemal Kurnaz, İstanbul: H Yayınları, 2009, s. 428.

⁷³ URL-11, 2022.

Yektâ-güher-i gayb-ı hüviyetdir hep
Gavvâs-ı hıred behre-ver-i gayb olmaz” (Kt.25)

Eşsiz bir beyit söylediğini iddia eden şair sihirbaza benzetilmiştir ve hüsn-i tahlil⁷⁴ sanatını yerli yerinde yapmıştır:

“Söylemişdir şâir-i sâhir bu beyt-i bî-bedel
Müntehâ bir hüsn-i talîl öyle kim vefkûl-mahal
Eylese şâyân sürûşân-ı semâ dârbül-mesel” (Thm.1/12)

Şevket-i Buhârî (1627- 28/1699) İran edebiyatında Sebk-i Hindi akımının en önemli temsilcilerinden biridir. Şeyh Galib, Şevket-i Buhârî’den, Şevket-i Rûm diye bahsederken ondan etkilendiğini ve onun yolundan ilerlediğini şu sözlerle ifade etmiştir:

“Muhâl add eylemişlerken gazelde şâirân-ı Rûm
Ben îcâd eyledim ol Şevketâne târz-ı eş‘ârı” (K.15/32)

1.1.22. Üstâd

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat’ta “üstâd, muallim, öğretmen, usta, sanatkar, bir ilim veya sanat alanında üstün yeri olan kimse, üniversite profesörü, mason locasının başkanı olarak geçmektedir.”⁷⁵ Şeyh Galib bir kasidesinde 10. yüzyılda yaşamış olan Farabi’ye üstâd diyerek onun müzisyen özelliğine telmihte bulunur. Farabi selsebilin güzel sesini duyunca hayran kalacaktır:

“Mebhût ederdi görse eger hüsn-i savt ile
Üstâd-ı nağme-perver-i Fârâbi selsebil” (K.21/15)

Şeyh Galib’in Arapça hocasının ismi Hamdi’dir. Aşağıdaki beyitte de hocası Hamdi’yi kastetmesi kuvvetli ihtimaldir. Şair, kendisine seslenerek zemine yüz sürmesi saygı göstermesi gerektiğini ifade eder. Çünkü o zemine Hamdi gibi bir üstadın geldiğini hatırlatır:

“Eger insâf edersen Es’adâ hacletle rû-mâl et
Ki zîrâ bu zemîne Hamdî-i üstâd ayak basmış” (G.141/6)

Neyi okula giden bir çocuğa benzeten şair, üstâd önünde, müzisyenlerin safında bu çocuğun ah ve inlemelerinden bahseder:

⁷⁴ URL-12, 2022.

⁷⁵ Ferit Devellioğlu, a.g.e., 2015, s.1316.

“Nâyın ki tıfl mektebidir saff-ı mûsikâr
Üstâd önünde verziş-i âh u enîn eder” (G.62/3)

Madeni altın yaptığına inanılan iksir maddesi, yardım edici bakışın da tabiatını altına çevirir. Şeyh Galib’in babası Mustafa Reşit’tir. Şair, babasının yardım edici o bakışlarını iksir-i a’zama benzetmektedir:

“Mustafâ nâm u Reşîd ü mürşid-i üstâd-ı küll
Her nigâh-ı himmeti iksîr-i a’zamdır bize” (G.279/7)

Sevgili için fitne-fen tabirini kullanan şair, sevgilinin yüzünü bir okul gibi hayal etmekte ve bakışlarını da okuldaki üstada, hocaya benzetmektedir. Yüzündeki siyah beni ve ayva tüylerini de okuldaki çocuk olarak hayal etmektedir:

“Ol fitne-fenîn gamze-i sehârdır üstâd
Hâl ü hat ana kûdek-i mekteb görünür hep” (G.23/4)

1.1.23. Yârân/Ahbâb/Dost/Musâhib

Yar, yaran, yaren Farsça kökenli kelimeler olup dost, arkadaş, dostlar meclisi anlamına gelir.⁷⁶ Şemseddin Sami de Kâmûs-i Türkî isimli lügatinde yârân kelimesini şöyle açıklar: Dostlar, arkadaşlar, safalı, keyifli, neşeli dostlar.⁷⁷ Şeyh Galip divanında da yârân, genel manada saygıdeğer, kavuşulmayı bekleyen, zevk ve eğlence ile birlikte vakit geçirilen, bir amaç çevresinde toplanmış ya da aynı amacı taşıdıkları için bir araya gelmiş kişiler olarak ifade edilir. Bunun yanısıra kimi zaman dostun haset dolu oluşu da bazı beyitlerde dile getirilmiştir. Ayrıca dostun bazı beyitlerde benzetme unsuru olarak da kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu divanda dost akla gelen ilk anlamıyla kullanılmıştır. Dost, özlenendir. Bu sebeple şair bazı beyitlerinde dost özleminden bahseder. Bir beytinde dostlarla kavuşma gecesinden bahseder (G203/3). Şair dostlarla edilen sohbetten ayrı düştüğünü o sohbetleri özlediğini söyler (G117/6). Dostlarla sohbet fırsatını ganimet saymıştır (Mfr.67). Dostlarının hatırından da sıkça bahseden Şeyh Galip yine bir beyitinde onların hatrı için hemen bir eğlencenin meydana getirilmesini dile getirir:

“Neş’et safâ-yı hâtır-ı yârân için hemân
Sıdk u safâda hemdem-i subh ol duâda ol” (Th.12/10)

Şeyh Galib, dost meclisindeki safâ dostlarından da şiirlerinde sıkça söz etmiştir (G9/7). Ülker yıldızını dost meclisinin gözyaşına benzetmektedir (G18/4). Bir beyitinde

⁷⁶ Ferit Devellioğlu, a.g.e., 2015, s.1348.

⁷⁷ Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2004, s. 626.

de dostlar meclisinin hoşuna giden gazel, Şeyh Galib’e ey temiz edalı Gâlib hoş geldin diyor:

“Bu hôt-âyende gazel meclis-i yârânda sana
Diye ey Gâlib-i pâkîze-edâ hôt geldin” (G.189/7)

Şairin dostları bir beyitte haset sahibi kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair, hünerin yüce âlemlerini bilmediğini, ancak şiirin gül bahçesinin hasedinin sadece dostlara mı mahsus olup olmadığını sorar ve gerçekte şiir bahçesindeki dostların aslında haset sahibi olduklarını dile getirir:

“Gâlib bilemem âlem-i bâlâ-yı hünerden
Yarân-ı hased gülşen-i eş’âre mi mahsûs” (G.142/7)

Şaire göre dostların çok olması dedikodu yapmaktan vazgeçmeye engeldir. Bu sebeple beyitte bahsedilen Mansur, dostların çok oluşundan uzak durmuş, dünyevi bağlara kapılmaktan kaçınmış, kendini aşka adanmış ve sonunda da asılarak öldürülmüştür:

“Çeken Mansûru dâr-ı vahdete havf-ı alâ’ikdir
Ferâğ-ı güft ü gûya kesret-i ahbâb olur mâni” (G.155/5)

Mevlevi tarikatına bağlı Seyyid Ahmet, III. Selim’den ilgi görmüş ve aynı zamanda Şeyh Galib’in de dostluğunu kazanmıştır. Bu sebeple şair, dostunun vefatına şu tarihi düşmüştür:

“Musâhib Seyyid Ahmed ol hüner-mend
Ki olmuşdu bu devre pîr-i Fârâb” (T.56/1)

1.1.24. Rind

Rind, Klasik Türk şiirinin en çok ele alınan insan tiplerinden biri olması nedeniyle pek çok beyitte karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla da rindin kişiliği ve yaşam tarzı hakkında bu beyitlerden bilgi edinmekteyiz. Kubbealtı Lügatı’nda rind, “katı kurallardan uzak, dünya işlerine ve görünüşe önem vermeyen, gönül gözü açık, hoşgörülü, arif, hâkim ve gönül ehli olan kimse” olarak geçmektedir.⁷⁸ Farsça olan bu kelime “Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat” ta “dünya işlerini hoş gören, aldırışsız, kalender” olarak geçmektedir.⁷⁹ Kelimenin çoğulu “rindân” dır. Tasavvuf Terimleri Sözlüğü’nde ise rind,

⁷⁸ URL-17, 2022.

⁷⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi, 1990, s.1073.

“dışı melam içi selim olan kişi” olarak nitelendirilmiştir.⁸⁰ Rindler birçok kişinin ömür boyu peşinden koştukları mal, mülk, şöhret gibi fani değerleri umursamaz.⁸¹ Rindler için varlık da yokluk da birdir. Bu dünyanın ne gamına ne de sevincine boğulurlar. Bu sebeple de divan şairleri kendilerini rind olarak görüp bu şekilde adlandırmışlardır.

Rindler içtikleri zaman onların ne halde olduğunu içki kadehine sormak gerekir. Zira kadeh, rindin ayrılıktan çektiği baş ağrısını da siteminin acılığını da nazının coşkunuğunu da anlatabilir:

“Câm-ı meyden sor hele keyfiyet-i rindânı sen
Geh humâr-ı hecrine geh şûr-ı sitem geh cûş-ı nâz” (G.124/3)

1.2. Dini Kimlikler

1.2.1. Ârif/Dânâ

Arif, marifet, irfan manalarına gelen “arefe” kökünden türemiş olup, tanıyan ve farkında olan demektir.⁸² Daha çok tasavvufta kullanılan bir terimdir. Arif, iç berraklığı bulmuş, nefsinin ve kalbini maddiyattan arındırmış kâmil insandır. Kâşânî'nin Tasavvuf Sözlüğü'nde arif, “Hakkın nefsinin müşahede ettirdiği kimse” anlamını alır.⁸³ Arifler Allah'ın sıfat ve esmasını yaratılmış her şeyde görürler. Arif tevhid ehlidir ve bilgisine marifet denilir. Marifet, ilimle eş anlamlıdır. Hz. Peygamber “Kendini bilen rabbini bilir” buyurmuştur. Dolayısıyla arif hem nefsinin bilmekte hem de bunun neticesinde Rabbini bilmektedir. Ârif kelimesiyle ilgili olarak kullanılan irfan kelimesi de “sezgi, ruhi tecrübe ve manevi yolla elde edilen bilgi” anlamlarını taşır.⁸⁴ Arif kelimesi ile aynı anlamı taşıyan dâna kavramı da Şeyh Galib'in şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Galib, bir kasidesinde arifi irfan sahibi, içe doğan bilgilere sahip insan olarak tanımlar. Aynı zamanda bu kasidede padişahı, ariflere benzetmektedir:

“Ol padişah ki etmede cemi cünûd-ı gayb
Gencûr-ı vâridâtı bulan ârifân gibi” (K13/16)

Galib, Allah'a seslenişte bulunarak aşk mektebinin ne arif kişileri var, oranın delileriyle zamanın âlimleri bile iddialaşamaz demektedir:

⁸⁰ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Anka Yayınları, 2005.

⁸¹ Durmaz Gülay, (2005). “Divan Şiirinde Rind”, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Yıl:6, Sayı:8.

⁸² Çelik, İbrahim, (2004). Tasavvuf Tarihinde Ârif Kavramı. Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi, Volume 5, 25-52.

⁸³ Abdürrezak Kâşânî, Tasavvuf Sözlüğü, İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.

⁸⁴ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., 2005, s.317.

“Allâh ne ârifleri var mekteb-i aşkın
Mecnûnu ile âkıl-ı devrân edemez bahs” (G28/5)

Yine Şeyh Galib kendisine seslenerek Feridûn ve Hûşenk’i örnek gösterip sözde değil, amelde ilerleyebileceğini söyler. Hûşenk’in övgü dolu kasidelerini ezberleyebileceğini Feridûn gibi arif olması gerektiğini belirtmektedir:

“Gâlib medîhâ-gûy-ı Ferîdûn-ı ârif ol
Ezberleme kasâid-i Huşeng-i hod-be-hod” (G37/10)

Gâlib’e göre bilinenleri tekrarlamak ve şüpheleri çözmeye uğraşmak kişiyi bilgi sahibi yapmaz. Bu sebeple arif nasihatte bulunarak gel arif ol Tanrı’nın bilgisini bilmen senin cahilliğin olsun der:

“Tekrarlarla şübheleri dâniş anlama
Gel ârif ol ki marifet olsun tecâhülün” (G180/4)

Şeyh Galib bir kıtasında Ahmed Rûfai Hazretleri’ne övgüde bulunarak ulu seyyidlerin iftiharî ve ariflerin reisi, dostluk sırrına eren kişi, Hakk’ı yakinen bilenlerin seçkini, ebedi aşk mabedinin güllüğündeki bülbül, dinin sancaklarını yükselten kişi yakıştırmalarını yapmıştır:

“Fahr-ı sâdât-ı kirâm u pîşvâ-yı ârifin
Mazhar-ı sırr-ı halîl ü nuhbe-i ehl-i yakîn
Bülbül-i gülzâr-ı âteşgâh-ı aşk-ı lâ-yezâl
Hazret-i Ahmed Rûfâi râfi-i alâm-ı dîn” (Kt. 4)

Allah’ı gönül ve aşk aracılığıyla arayan tasavvuf ehlinin, akıl yoluyla Allah’a ulaşmak isteyen filozof ve âlimlerin aralarında bu durum tartışma sebebi olmuştur:

“Kalb-i dânâ olamaz akl-ı maâşa mesken
Arama hum-ı Felâtûn’da Aristâlisi” (G.334/4)

1.2.2. Berhemen

Brahma dininin rahiplerine Berhemen adı verilmiştir. “Mukîm bir yerin sakini, sakinleri” anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte sevgilinin saçı bir mabede benzetilmiş ve rahipler de o mabette devamlı ibadet eden sakinler gibi hayal edilmiştir:

“Bağlamışlardır “Enel-Hak” küfrünün zünnârını
Berhemenler kim mukîm-i mâ’bed-i gîsûsudur” (G.52/2)

1.2.3. Gülbang-keşân

Gülbang ilahi, gülbang-keşân da ilahileri söyleyen kişilere verilen isimlerdir. Şeyh Galib Divanı'nda "gülbang-keşân" toplamda bir kez kullanılmıştır. Hurma ağacı gibi ince ve zarif boyunlu sevgili, kırmızı renkte bir elbise giyip yürümekte ve gülbang okuyanlarda onun etrafında toplanmaktadır:

"Al giymiş yine ol nahl-i revân nolsun bu
Almış etrâfını gülbâng-keşân nolsun bu" (G.269/1)

1.2.4. Hâce/Hâcegan

Bilgin, âlim, hoca manalarına gelen âlim Farsça bir kelimedir.⁸⁵ Türkçe de hoca şeklinde kullanımına karşın süreç içerisinde farklı anlamlar almıştır. Orta Asya'daki şeyhlerin bilim adamı olması sebebiyle, Nakşiliğin erken dönemlerinde hâce, hoca gibi isimler almıştır.⁸⁶ Osmanlı Devleti'nde yazı işlerinin başında, defterdarlık, nişancılık, sıbyan mektebi muallimi, ulema gibi memuriyetlerde de bulunurlardı.⁸⁷

"Sultan Selim kâtibi sertâc-ı hâcegân
Sarıkbaşı sâbık sâhib-fünûn-ı câh" (T.57/1)

Bu kelimenin çoğulu hâcegan veya hocagandır. Şah Bahaeddin'i tarih düşürerek Nakşibend hocalarının bu yüce ihsan içerisinde sırlarını açık ettiğini söylemiştir:

"Hâcegân-ı Nakşibend içre bu âlî-himmeti
Mazhar-ı esrâr etmişdi Bahâeddin Şâh" (T.52/1)

1.2.5. Hatîb

Güzel söz söyleyen, hitabet yeteneği olan, topluluk karşısında söz söyleyen ve Cuma günleri câmide minbere çıkarak hutbe okumakla görevli olan kişilere verilen isimdir. Şeyh Galib Divanı'nda toplamda sadece bir kere hatîb kelimesi kullanılmıştır. Aşağıdaki beyite göre darağacı minberinin hatibi Hallac-ı Mansur'dur. Kendilerinin de Mansur'un yolunda olduklarını ifade eden şair, aşk uğruna deli olduklarını, Mecnun'un yolundan ilerlediklerini dile getirmektedir:

"Biz kim hatîb-i minber-i dâra camâ'atız
Mecnûn olur namâz u niyâza imâmımız" (G.110/6)

⁸⁵ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Ağaç Kitapevi Yayınları, 2009, s.96.

⁸⁶ Ethem Cebecioğlu, a.g.e, 2005, s.238.

⁸⁷ URL-13, 2022.

1.2.6. İmâm

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat'ta imam, namazda kendisine uyulan kimse, önde bulunan, önyak olan kimse, halife olan kimse, bir mezheb kuran zât, Hz. Ali neslinden gelen kimse anlamlarına gelmektedir.⁸⁸

Mûsikâr bir tür üflemeli çalgıdır ve musikarın uzun uzadıya dizilişi aşk cemaatinin safına benzetilmiştir. Beyite göre ney, imamdır ve inleyiş namazını anlatır:

“Aşkım saf-ı cemâatıdır saff-ı mûsikâr
Neydir imâm edâ-yı namâz-ı enîn eder” (G.62/4.)

Beyitte o mekânın bulunduğu yerden İslamiyet'in en güzel zamanlarının görüldüğü hatta pencerelerinden imamlar baktığında hep zaferler, fetihler gördükleri dile getirilmiştir:

“Zemîninden zemân-ı revnâk-ı İslâm olur zâhir
Görür revzenlerinden feth ü nusret hâtır-ı nakkâd” (T.16/8)

1.2.7. Mevlevî

Mevlevîlik yoluna giren Mevlana'nın öğretisine bağlanan kişi için kullanılan bu kavram yine Mevlana'nın oğlu Sultan Veled tarafından onun ölümünden sonra kurulan Mevlevîlik tarikatı ile başlamıştır. Tarikatın adı Mevlevîyye'dir.⁸⁹ Bu tarikat Mevlana Mesnevisi'nin görüşlerini esas alan bir tarikat olmuştur. Mevlevîler başlarına keçe külah takar, üstlerine tennure denilen kolsuz gömleği ve destegül adı verilen kısa ve kollu ceketi giyerler, bellerine ise elif-lâm-end adı verilen kemeri takarlardı.⁹⁰ Ayinleri sırasında kudûm, daire, rûbab, ney ve bendir çalınırdı. Makam ile Mevlana'nın Mesnevi'sinden beyitler okunurdu. Aynı zamanda şairimiz Şeyh Galib'de bu tarikata mensup bir üyedir. Dolayısıyla şiiirlerinde de sıkça Mevlevîliği ele almıştır.

Bir beyitinde şair mehtabı, Mevlevî dervişi gibi düşünmektedir. Beyite göre Mevlevî dervişi nasıl ki az gıdayla dönebiliyorsa, mehtâb da sadece güneşin feyziyle gıda almadan dönebilmektedir:

“Dervîş-i Mevlevî gibi çarh-ı tehî midir
Devr etse feyz-i Şems ile bî-tûşe mâhtâb” (K.12/5)

⁸⁸ Ferit Devellioğlu, a.g.e., 2015, s.497.

⁸⁹ Ethem Cebecioğlu, a.g.e., 2005, s.432.

⁹⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 25. Baskı, 2015, s.312.

Aşk Şemsi, nur verdikçe Mevlevîler de zerre gibi dönmektedir. Zerre kavramını iki anlamlı olarak kullanan şair, güneş ışığının önünde uçuşan toz parçaları olarak da ele almıştır. Şair, aşk güneşinin ışığı önünde Mevlevîlerin sema' döndüğüne bir gönderme yapmaktadır:

“Nûr-bahş oldukça Gâlib Şems-i aşk
Mevlevîler zerre-sân eyler semâ” (G.154/7)

Şaire göre Mevlevî topluluğu, aşkın özü ve ilham veren bir ruhtur. Tasavvufta devir insanın Allah'tan gelip yine O'na dönmesiyle oluşan bir yolculuktur. Bu yolculuğun sırrı ise Mevlevî topluluğundadır:

“Zât-ı aşka rûh-ı mülhemdir gürûh-ı Mevlevî
Ya'nî sırr-ı devr-i âdemdir gürûh-ı Mevlevî” (G.315/1)

Sultan Selim gibi bir şemsin doğuşu ile hilal gibi zayıf düşen Mevlevîler dolunay olup güçlenmişlerdir. Padişah, Mevlevî topluluğuna dönmesiyle onlara taze can vermektedir:

“Hilâl olmuşdu Mâhî şems işrâkiyle bedr etdi
Gürûh-ı Mevlevîye mâkdemiyle tâze cân verdi” (K.17/19)

1.2.8. Müftü

İl veya ilçelerde vaiz, müezzin, hatip, imam gibi görevlilerin amiri durumunda olan ve dini konularda fetva verme yetkisine sahip olan memur olarak bilinir.⁹¹ Müftü kavramı tüm şiirlerinin toplamında yalnızca bir yerde geçmektedir. Beyte göre Galib, şeref sahibi müftü hazretleri diye anılan kişinin fidanının, onun güzel ahlakını yazsa yüz bin kitap edeceğini dile getirmektedir:

“Nahl⁹²-ı şerif-i Hâzret-i müftî-i dîndir
Kim vâsf-ı hulk u hilkatı yüz bin kitâb olur” (K.25/21)

1.2.9. Mürid/Sâlik/Derviş

Mürîd, irade eden, emreden, buyuran anlamlarını taşıyan müridin, ikinci anlamı ise bir şeyhe bağlı olan kimsedir.⁹³ Yine Kuşeyrî Risalesi'nde mürîd, iradesi bulunmayan kişi olarak tanımlanmıştır.⁹⁴ Tasavvufi olarak ise Allah'a kavuşmayı arzu eden ve bu arzun neticesinde bir mürşide bağlanan kişidir. Mürşid, müridin rehberi, yol göstericisidir. Bu

⁹¹ URL-16, 2022.

⁹² Nahl kelimesi Abdulkadir Gürer'in çalışmasında “necl” (evlat) şeklinde geçmektedir.

⁹³ Ferit Devellioğlu, a.g.e. 2015, s.859.

⁹⁴ Abdülkerim Kuşeyrî, Kuşeyrî Risalesi, haz. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yayınları, IX. Baskı, 2017.

rehberin önderliği ile mürîd, istek ve arzusuna kavuşur.⁹⁵ Mürîd kelimesi Arapça “fakir”, Farsça “derviş” olarak da tanılandırılmıştır. Tasavvufta olgunlaşmanın aşamaları şu şekildedir: 1. Tâlip, 2. Mürîd, 3. Sâlik, 4. Vâsıl. Henüz yolun başında sayılan mürîd, bu yolda ilerlemenin vazife ve mükelleflerini ya mürşidden ya da aynı yolda beraber ilerlediği, kendinden daha önde olan sûfilerden öğrenecektir.⁹⁶ Mürîd ve sâlik gibi bir tarikata ve şeyhe bağlı olan derviş de sûfiyâne hayat biçimini benimsemiştir.⁹⁷ Klasik Türk edebiyatında meyhaneci, mürşidi temsil eder. Mürşid ise âşıklara gerçek yolu gösteren bir rehberdir. Bu sebeple şair de bir beytinde eğer ihtiyar meyhanecinin tarzını taklit eden bir mürîd isen o gönül şenliği bakışından ötürü şaşkınlıktan sarhoş oldum demektedir:

“Der-pîş edip safâ nazarı mest-i hayert ol
Gerçek mürîd-i şîve-i pîr-i mugân isen” (G.182/7)

Bir tahmininde Şeyh Galip, meyhane pirinin kölesi olup şarabın müridi olduğunu ve daima şarap dalgıcı olmak istediğini şöyle dile getirir:

“Bende-i pîr-i harâbâtım mürîd-i bâdeyim
Kâşki ben dâima gavvâs olaydım bâdeyim” (Thm.4/2)

Mevlana Mesnevisi’nin engin bir hazine olduğunu dile getiren şair bu eserin tasavvufun müstesna salikleri için bir rehber olduğunu dile getirmektedir:

“Malik olmuş Mesnevînin genc-i lâ-yefnâsına
Reh-ber olmuş sâlikân-ı râh-ı müstesnâsına” (Tcb.5/3)

Galib, bir beytinde kendine seslenerek bağlanan dervişi örtmek için bir örtüye ihtiyaç olmadığını söyler. Çünkü çıplak tenlerin elbisesi bir Hayderî (Hz. Ali) elbisesidir:

“Dervîş-i kayd pûşîşe Gâlib ne ihtiyâc
Uryân-tenân câmesi bir Hayderî deri” (G.313/9)

1.2.10. Müselman, Mü’min

Ötüken Sözlük de müslüman; 1. Allah’ın varlığına ve birliğine, Hz. Muhammed’in onun peygamberi olduğuna, meleklerle, kıyamet gününe Zebur, Tevrat, İncil ve Kur’an-ı Kerim’in Allah tarafından indirilen dört kitap olduğuna inan. 2. Allah’ın buyruklarından

⁹⁵ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara: Otto Yayınları, 2014, s.350.

⁹⁶ Güksel Abdullah, (2020). Salih Baba Divanı’nda Mürîd-Mürşid İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.

⁹⁷ URL-14, 2022.

ayrılmayan. 3. Mec. Doğruluktan ayrılmayan; dürüst, insafli⁹⁸ kişi olarak tabir edilir. Mü'min kavramı da aynı şekilde iman etmiş, İslam dinine inanmış müslüman demektir.⁹⁹ Beyitlerde kullanılan Müselman kelimesi müslüman kelimesini eski metinlerde kullanılan halidir. Divanda genellikle müslüman kavramı aşığın gönlünü ve kendisini kastetmek üzere kullanılmıştır.

Şeyh Galib, bir müseddesinde sitemde bulunarak sevgilinin saçının gece gibi karanlığını yâd eden mümin müslüman olmasın, yüzünün nurunu seyreden putperest kâfir olmasın demektedir:

“Küfr-i zülfün yâdeden mümin Müselman olmasın
Nûr-ı vechin seyreden kâfir sanem-hân olmasın” (Msd.7/1)

Bir beyitte de Ebubekir Sıddık'ı önder bilmeyen zatın müslüman olmayacağını söyleyerek birlik lafzına da yokluğun delil olduğunu belirtir:

“Pîşvâ bilmeyen ol zâtı Müselmân olmâz
Lafz-ı tevhide meger sûret-i Lâ'dır Sıddîk” (K.2/14)

1.2.11. Zahid (Zühd, Sufi, Vaiz)

Klasik Türk şiirinde rind ve zahid birbirini tamamlayan zıt kavramlardır. Rindin arifane özelliklerinin aksine sıkça cahilliği sebebiyle eleştirilen zahid, dar görüşlü, sert tabiatlı, hoşgörüden uzak, şeriata sıkı sıkıya bağlı ve sadece kendisi için ibadet edip etrafa fazla dindar görünen kişi sıfatlarını taşımaktadır.¹⁰⁰ Zahid, başlangıçta sufi ve mutasavvıf kelimeleriyle aynı anlamları taşısa da sonradan kazandığı anlamlarla “ham ruhlu, olgunlaşmamış, pişmemiş, dinin özünden habersiz, şekilci kişi”¹⁰¹ olarak karşımıza çıkmaktadır. Zahid, sûfi-sofu-vâiz, muftî, müddei, âbid, hâce-hoca, molla, nâsîh gibi isimlerle de karşımıza çıkmaktadır.¹⁰² Divanlarda genellikle bahsedilen bu vasıflara sahip olan zahid, sûfi, vâiz kavramları, Şeyh Galip Divanı'nda da bu durumlara paralel olarak kullanılmıştır.

Şair, zahitlerin dünya görüşlerinin dar olduğunu ifade eder. İrfan sahibi olmaları için gereken süreci, üzümün şarap oluncaya kadar geçirdiği aşamaları hatırlatarak gösterir. Bu aşamalar aslında zahidin, kemale ermesi için çekeceği sıkıntılarla ilişkilendirilir. Yani zahid fedakârlıkta bulunmadan bu olgunluğa erişemez:

⁹⁸ URL-157, 2022.

⁹⁹ Ferit Devellioğlu, a.g.e., 2015, s.845.

¹⁰⁰ Durmaz, Gülay, a.g.e.

¹⁰¹ Uludağ, S., Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2005, s.533.

¹⁰² Durmaz, Gülay, a.g.e.

“Kolay mı zâhid-i türş ola sâhib-i irfân
Neler görür ser-î gûre şarâb oluncaya dek” (G.173/2)

1.2.12. Şeyh/Mürşid/Pîr/Pîr-i Mugân

Tasavvufta şeyh, pir ve mürşid aynı anlamda kullanılır ve müritlere rehberlik eden, onları irşad eden, ihtiyar, bey, önder, rehber olan kişi olarak bilinir. ¹⁰³ Doğru yolu gösteren, gafletten uyanmayı sağlayan bu kişiler Hak dostudur. Asıl mürşid, Hz. Muhammed'dir. Diğerleri peygamberimizin manevi mirasını korumaya, elde etmeye çabalayan kişilerdir. ¹⁰⁴ Aynı tasavvufi tipi belirtmek üzere kullanılan bu terimler seyr ü sülûkünü tamamlamış, şeriat, tarikat, hakikat ilimlerinde en yüksek dereceye ulaşmış kimselerdir. ¹⁰⁵ Muhammed b. Hüseyin es-Sülemi, Muhammed b. İbrahim el-Kelâbâzî, Ebû Nasr es-Serrâc gibi isimler şeyh sıfatını tasavvuf büyükleri için kullanmışlardır. ¹⁰⁶ Bu üç kavrama ek olarak pîr-i mugân kavramı da Hakk şarabını dağıtan saki anlamıyla, meyhanecilerin piri, üstadı anlamını almıştır. Şeyh Galib, bir müseddesinin tekrar beyitlerinde gam dünya halkına aittir, âşıkta keder neyler diye sorgulayarak ardından kadehi elinden bırakma söz pîr-i mugânındır der:

“Âşıkda keder neyler gam halk-ı cihânındır
Koyma kadehi elden söz pîr-i mugânındır” (Msd.5/1)

Bir beyitinde şair tevhid halkasını ve mürşidi, bir tespihe benzetmiştir. Tesbihin başındaki imame nasıl tesbihi birbirine bağlıyorsa mürşidin eliyle de müridler arasındaki mesafe kapanmaktadır:

“Nümûdâr eylemekde vasl-ı faslı dest-i mürşîdden
Ser-âmed sübha-i hikmet-eserdir halka-i tevhîd” (G.38/2)

Şeyh Hüseyin Efendi, Galata Mevlevihanesi'nin şeyhlerinden biridir. Şeyh Galib, Hüseyin Efendi için bir tarih düşürerek, onu sırlara vakıf olan bir pîr-i fani olarak tasavvur etmiş ve devamında onunda Hakk'ın rahmetine kavuştuğunu ifade etmiştir:

“Egerçi vâkıf-ı esrâr pîr-i fânî idi
Erişdi gûşına hem “küllü men aleyhâ fân” (T.13/4)

¹⁰³ Kocabaş, Mükerrrem, (2019). Şeyhi Divanı'nda Sosyal Hayat, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları, İstanbul, 2019.

¹⁰⁴ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Anka Yayınları, 3. Baskı, 2005.

¹⁰⁵ URL-18, 2022.

¹⁰⁶ Kocabaş, a.g.e., 2019.

Şeyh Galib, Ebûbekir Sıddik için yazmış olduğu bir kasidesinde, şeyh manasına en önde gelen üslubun Ebûbekir Sıddik'in olduğunu söyler:

“Lafz-ı müminde odur mâ-sadaka-ı pîş-i zuhûr
Şeyh manâsına en akdem edâdır Sıddîk” (K.2/16)

1.2.13. Veli, Evliya, Ricâlullâh

Veliler bilgi sahibi, kâmil kişilerdir. Tasavvuf düşüncesinde veli ve evliya Allah dostu olarak bilinir. Bu nedenle de Allah'ın sıfatlarını bilir, yasaklarından kaçınır, O'nun emirlerine uyar. Eren, ermiş, evliya gibi isimlerle de anılır. Yine Ferit Develioğlu'nun Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügatinde velayetin başkasına sözünü geçirme anlamı da bulunmaktadır. Tasavvufa göre velayet makamı peygamberlik içinde vardır. Peygamber Allah'tan emir alarak ümmetine bildiren kişidir. Yani velilik durumu da Hak ile halk arasındadır. Velilerin kendilerine Allah tarafından birtakım olağanüstülükler yahut kerametler verildiğine de inanılır. Divan şiirinde ricâlül-gayb da denilen bu erenler, işlevleri ve yaşadıkları mekân açısından söz konusu edilmiştir.

Bir kasidesinde şair, veli için o öyle bir velidir ki “Lâ Tahzen” (üzülme) hitabının ona yapıldığını söyler. Çünkü velinin Allah tarafından da makbul olduğu Kur'an nassıyla kesinleşmiştir. Bu veliden kast edilen Hz. Ebubekir'dir. Mağarada Peygamberle beraber ve yakalanacaklarını düşünürken Peygamberin “Üzülme Allah bizimle beraberdir.” hitabına mazhar olur. Bu konu Kuran-ı Kerimde de geçmektedir.¹⁰⁷ Nass-ı Kuran derken kast edilen budur:

“Bir velidir ki “Velâ tahzen” ana oldu hitâb
Nass-ı Kur'ân ile mâkbûl-i Hudâdır Sıddîk” (K.2/4)

Galib, Müseddes-i Na't-ı Şerif-i Nebevî'sinde, Peygamber efendimize (s.a.v) sen bize Allah'tan onaylanmış sultansın, seni gören veliler ve peygamberler senin şefaatinle hayran kalacaklardır der. Rivayette vardır ki mahşer günü o denli dehşetli olacak ki peygamberler dahi kendilerini düşünüp “Nefsi, nefsi (kendi derdine düşmek, kendini kurtarmak bağlamında).” diye feryat ederken tek bir insan (Peygamberimiz) ümmeti ümmeti diyecektir. Burda bu manaya atıf vardır:

“Ol dem ki velilerle nebîler kala hayrân
Nefsî deyü dehşetle kopa cümleden efgân
Ye's ile usâtın ola ahvâli perîşân
Destûr-ı şefâatla senindir yine meydân” (Msd.1/4)

¹⁰⁷ Tevbe, 40

Şair, yıkılmış olan bir evliya makamını tamir etmenin bunun idrakinde olan irfan ehli için tüm dünyayı imara bedel olarak görür:

“Harâb olmuş makâm-ı evliyâyı eylemek âbâd
Cihân-ı yapmadır fehm eyleyen erbâb-ı irfâna” (T.14/19)

Sultan Selim, sözü edilen dergâhı yaptırıp modern mimariye göre yeniden restore etmekte ve erenlerin ruhları için bir aşk meclisi kurmaktadır:

“Yapdırıp bu hânkâhı resm-i nev-bünyâd ile
Kurdu ervâh-ı ricâlullâha bir dîvân-ı aşk” (T.11/3)

1.3. Hükümdarlar ve Devlet Adamları

1.3.1. Âsaf

Asıl adı İbn-i Barahyâ’dır ve Süleyman peygamberin veziridir. Simyanın mucidi olarak bilinir ve nüsha, tılsım gibi ilimlerle anılır. Bunun yanı sıra şiirlerde ismi vezir ve müşir isimleriyle birlikte geçer.¹⁰⁸

İbn-i Râtıb’ı yâd eden şair, onun Âsaf gibi yüksek mevkide bir vezir olduğuna vurgu yapar. Dualarını da esirgemeyerek mekânının cennet olmasını diler:

“İbn-i Râtıb vezîr-i Âsaf-câh
Her birinin ola mekânı behîşt” (T.55/2)

1.3.2. Baykara

Timurleng sülalesinden Mirzâ Mansûr’un oğlu olan ve Hüseyinî mahlasıyla şiirler yazan Baykara’nın tam adı Hüseyin-i Baykara’dır. Adil ve âlim olan bu şair aynı zamanda şuara ve ulema sınıfını de seven bir hükümdardır. Ali Şîr Nevâî onun veziri, Molla Câmi ise nedimidir. Klasik Türk şiirinde Baykara, Cem gibi büyüklüğü sebebiyle konu edilmiştir. Şair bir şiirinde Baykara’nın Molla Câmi’ye ihsan etmediği değeri bana bu kutlu padişah (III. Selim) verdi demekte ve bu kıyaslama ile padişahı övmektedir:

“Hüseyin- Baykara bahş etmemişdi Monlâ Câmiye
Bana ol kâmi kim bu hüsrev-i sâhib-kırân verdi” (K.17/11)

Yine şair gördüğü bu ilgiyi aşağıdaki beyitte de dile getirerek Baykara’nın şairlere önem verdiğini dile getirmiştir. Kendini Nizâmi-yi Gencevî ile kıyaslayan şair, onun hükümdarlardan kendisi kadar değer görmediğini ifade etmiştir:

¹⁰⁸ A. Talat Onay, Dîvân Şiiri Sözlüğü, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.61.

“Bu güne lutfu kim ben gördüm asla görmemişlerdi
Kızıl Arslan u Sultân Baykara’dan Gencevi Câmî” (K.18/14)

Yukarıdaki iki beyitte Baykara’nın şairlere verdiği önemi dile getirmiş ve padişaha olan güvenini de ifade etmiştir. Aynı zamanda III. Selim ile aralarında bir dostluğun olduğu da bilinmektedir:¹⁰⁹

“Keremler kim senin devrinde gördü Gâlib-i nâcâr
Hüseyn-i Baykara’dan görmedi Câmî gibi yektâ” (T.1/30)

1.3.3. Cem/ Cemşîd

Cemşid, İran hükümdarıdır ve mitolojide demiri işleyen ilk kişi olarak bilinir. Silah ve zırh yapımını öğrenmiştir. Bir heykel yaptırmış ve kendisine tapılmasını istemiştir. Bu sebeple cezalandırılmış ve yerine Dehhâk geçmiştir.¹¹⁰ Cem hangi memleketin durumunu görmek isterse, kadehine dokunmasıyla birlikte bu isteğini yerine getirebilir.¹¹¹ Sevgilinin durumunu görmek isteyen şair, Cem’in aynasında görünmeyen sevgiliyi gönlüne sormaktadır. Çünkü vefasız olan sevgiliyi aşığa görünmemektedir. Âşık ömrünün sonuna dek sevgiliyi görme ümidiyle yaşar. Cem’in aynası aşığın derdine derman olmazken sevgili orayı hiç terk etmemektedir:

“Olmaz bedîd âyîne-i Câm-ı Cemde hiç
Ol sîne-i bilûr ne âlemededir aceb” (G.20/2)

Şair, aşağıdaki beyti devrin sultanı III. Selim’e sunmuştur. Galib, III. Selim’in İslam âlemine verdiği değeri ve icraatları överken, bir taraftan da kendine itaati mecbur etmesine değinmiştir. Sultanın İslam âlemine huzur getirdiğini Cemşid’in parlak hükümdarlığını örnek vererek göstermiştir:

“O verdi revnâk-ı Cemşîdi ü Mülk-i İslâma
O kıldı devri devâm-ı itâata mecbûr” (K.20/22)F

1.3.4. Cengiz

Moğol İmparatorluğu’nun kurucusu ve ilk hükümdarı olarak bilinen Cengiz Han, 15 Zilkade 549’da (21 Ocak 1155) Türk takvimine göre domuz yılının başında, Deli-ün Boldok’ta doğmuştur. Cengiz Han hükümdarlığı boyunca gerçekleştirdiği hiçbir savaşı

¹⁰⁹ Beşir Ayvazoğlu, Güller Kitabı, İstanbul: Kapı Yayınları, 2000, s.68.

¹¹⁰ Nimet Yıldırım, Fars Mitolojisi Sözlüğü, İstanbul: Kbalcı Yayınevi, 2008, s.204-208.

¹¹¹ Ahmet Talat Onay, Dîvân Şiiri Sözlüğü, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.103. Cemşid’in geçtiği diğer beyitler için bkz: K.18/7, T.1/29, Tcb.12/3, H.10/6, G.73/2, G.121/3, G.327/1.

kaybetmemiştir. Bu sebeple dünya tarihinin en büyük askeri liderlerinden birisi olarak kabul edilmiştir. Galib’in şiirlerinde yalnızca bir kez adı geçmektedir. Şiirinde bu sultana telmihte bulunan şair sevgilinin bakışlarını gürültü çıkaran Cengiz gibi hayal etmektedir:

“Neler yapsa gerek Cengîz-i şûr-engîz gamzen bak
Hârab âbâd-ı milk-i fitnede vîrâne kalmaz hiç” (G.31/2)

1.3.5. Dârâ

Hükümdar anlamına gelen Dârâ, Keyaniyan ailesinin son padişahı olup İskender ile birçok savaşa katılmış, İskender’in mâbeyncisi tarafından öldürülmüştür. Divan şiirinde azamet ve ululuk sembolü olarak geçmektedir. Şiirlerde dünyanın geçiciliği ile birlikte kullanılmıştır.¹¹² Şaire göre yıldızlar güneşinin hükümdarı Sultan Selim’dir. Mehtap, talihin harman yerine bir başak demeti gibidir. Beyitte aynı zamanda uzak anlam olarak Sultan Selim’i Dârâ’ya benzetmiştir. Yani “yıldızlar güneşinin Dârâ’sı” olarak yorumda bulunulabilir:

“Dârâ-yı mihr-i kevkebe Sultân Selîm kim
Hırmen-geh-i mevâline bir hûşe mâhtâb” (K.12/8)

Padişaha şahlar şahı diye seslenen şair, Dârâ gibi şerefli bir padişahın ismiyle sultanın kişiliğine benzetmede bulunarak onu yüceltmıştır:

“Eyâ şehenşeh-ı sâhib-zamân-ü Dârâ fer
Senin inâyetin oldu bu güft ü gûya medâr” (K.16/40)

Yine şair, bir beyitte daha padişahın yüceliğini anlatmak için sultanı Cem ve Dârâ ile mukayese etmiştir. Bunu da öyle bir mekân şahısın ki Cem ve Dârâ’nın evi senin yanında eksik kalır diyerek ifade etmiştir:

“Öyle bir şâh-ı kâm verdir kim
Cem ü Dârâ cenîbe-dârîdir” (T.15/9)

1.3.6. Hûşenk

Pişdadiyan sülalesinin ikinci hükümdarı olan Hûşenk, İran’da hüküm sürmüştür ve bu bir ilktir.¹¹³ Şeyh Galib şiirlerinin tamamında yalnızca bir kez bu isme yer vermiştir. Hûşenk’in savaş meydanının eri olduğunu dile getiren şair, onu bir komutan; yıldızları

¹¹² Dursun Ali Tökel, *Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006, s.123.

¹¹³ Ahmet Talat Onay, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.31.

ise bir asker olarak hayal etmiştir. Aynı zamanda mehtabın kızılığı ile savaş meydanının kızılığına teşbihte bulunmaktadır:

“Durur ser-i reh-i encümde kâhramân-âsâ
Nâzar güdâzî-i ceş-i Hûşenk eder mehtâb” (K.11/10)

1.3.7. Hülâgû

Cengiz Han'ın torunu olan Hülâgû, İlhanlı Devleti'nin kurucusu ve ilk hükümdarıdır.¹¹⁴ Galib'in şiirlerinde bir beyitte ismi sevgiliye ait unsurlarla birlikte geçmektedir. Sevgilinin asker bakışı, siyah sürmeyi komutan yapmıştır şeklinde açıklanan beyitte şair Hülâgû'nun asker oluşuna telmihte bulunmuştur:

“Ne semte azm-i Hülâgû-yı gamze kim etmiş
Sevâd-ı sürmeyi dümdâr leşker-i nigezin” (G.179/2)

1.3.8. İbni Haldun

Tarihçi, sosyolog, filozof, siyaset ve devlet adamı olarak bilinen İbni Haldun'un tam adı Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Hasen el-Hadramî el-Mağribî et-Tûnisî'dir.¹¹⁵ Fıkıh, Kur'an, Matematik, Mantık ve Kelam eğitimi almıştır. Tunus, Cezayir, Fas, Endülüs arasında dolaşarak toplum düzeni, insanların gelenek ve göreneklere, yaşayış biçimleri ilgisini çekmiş ve bunları incelemiş, toplumlar arasındaki ayrılıkları görmüş ve tarih felsefesine gözlemci bir açıdan yaklaşmıştır. “Reîs-i Esbak Râşid Efendi Merhûmun Mahdûmı Hasan İffet Begin Velâdeti Târihidir” isimli tarihinde şair, İbn-i Haldûn'dan endişe bahçelerinin memleketinde ebedi köledir diye bahsetmektedir:

“Riyâz-ı kişver-i endişesinde
Muhalled bendesidir İbn-i Haldûn” (T.37/17)

1.3.9. İbn-i Râtıb, Âsâf

Âsâf, Süleyman peygamberin veziridir ve tam adı İbn-i Barahyâ'dır. Nüsha, tılsım gibi ilimlerle anılır ve simyanın mucidi olarak bilinir. Şiirlerde ismi genellikle vezir ve müşirlerle geçer.¹¹⁶ İbn-i Râtıb da Âsâf gibi yüksek mevkide olan bir vezirdir. Her birinin mekânı cennet olsun diyen şair, vezir olan İbn-i Râtıb'ı Âsâf'a benzetmekte ve övmektedir. İbn-i Râtıb-ı yâd eden Galib, güzel dualarda bulunarak mekânlarının cennet olmasını dilediğini ifade eder:

¹¹⁴ URL-19, 2022.

¹¹⁵ URL-20, 2022.

¹¹⁶ A. Talat Onay, Dîvân Şiiri Sözlüğü, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.61.

“İbn-i Râtıb vezîr-i Âsaf-câh
Her birinin ola mekâmı behişt” (T.55/2)

1.3.10. Keykûbâd

Keyânîyan sülalesinin ilk hükümdarıdır¹¹⁷ ve beyitlerde cesareti, savaşçılığı ve hükümranlılığı yönüyle ele alınmıştır. Her sözü şiir gibi sıralanan Keykûbâd, savaşta ve eğlence meclisinde, şiirde ve nesirde kâmil olmuştur, herkes onun bu bilgisini onaylamıştır. Padişah olmasının yanı sıra âlim oluşuna da dikkat çekilmiştir:

“Rezm ü bezm ü şi’r ü inşâda müsellemdür tamâm
Her kemâlinde aşagı koşusudur Keykûbâd” (T.8/7)

1.3.11. Mahmûd-ı Gaznevî

Sultan Mahmud-ı Gaznevî, Gazneli Devleti’nin kurucusu ve büyük hükümdarıdır. Yaşadığı devirde şiire ve şairlere büyük saygı gösterilmiştir. Fars Edebiyatı onun sayesinde Firdevsî’nin Şeh-nâme’sini kazanmıştır.¹¹⁸ Şiir ve nesirlerde yardımseverliği, iyilikseverliği, cömertliği, dindarlığı, sözünde durması ve adaleti gibi özellikleri ile zikredilmiştir. Galib’in yirmi dokuz beyitten oluşan bir manzumesi Gaznevî Sultan Mahmud’un altın ve incilerle işlemeli kasrından, halkın neler yaptığını gözlemlemesi ile başlar:

“Ki Şâh-ı Gaznevî Sultân Mahmûd
Ederken mülk-i dehri garka-ı cûd

Çıkup bir kasr-ı zerrîn tâke her rûz
Olurmuş mihr-i subha talât-âmûz” (H.4/2-3)

1.3.12. Muînüddin Süleyman Pervâne

“Anadolu Selçukluları tarihinde bir döneme adını veren devlet adamıdır.”¹¹⁹ II. İzzeddin Keykâvus ve IV. Kılıçarslan sultan dönemlerinde görev yapmıştır. Şairin on dokuz beyitten oluşan bir hikâyesinde Mevlânâ ile Mu’înü’-d-dîn Pervâne arasında geçen bir olaydan bahsedilmiştir. Mu’înü’-d-dîn Pervâne, Selçuklu Devleti’nin veziri ve Mevlânâ’nın sohbetlerine iştirak eden biri olarak tanımlanmıştır. Mevlânâ, Mu’înü’-d-dîn Pervâne’nin sadık âşıklardan biri olduğunu düşünerek kendisini ondan uzak tutmamıştır.

¹¹⁷ Agâh Sırrı Levend, Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler- Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018, s.161.

¹¹⁸ Gencay Zavotçu, Klasik Türk Edebiyatı Sözlüğü, İstanbul: Kesit Yayınları, 2013, s. 464-466.

¹¹⁹ URL-21, 2022.

Bununla birlikte Mu'înü'd-dîn Pervâne'ye devlet idaresi noktasında gurura kapılmış olduğu iftiraları atılmıştır. Mevlânâ işlerinin yoğunluğundan Mu'înü'ddîn Pervâne'den ayrı kalınca Mu'înü'd-dîn Pervâne de Mevlânâ'nın kendisinden uzaklaşmasını gurura kapılmasının sonucu olarak görmektedir. Bi olay sonucu bir araya geldiklerinde birbirleri hakkında yanlış düşüncelerde bulduklarını itiraf ederler. Mu'înü'ddîn Pervâne, Mevlânâ'nın yanında değer ve itibar sahibi iken gurura kapıldığını zannetmesinin yanlış olduğunu dile getirir:

“Meğer bir gün ki davâ-yı riyâset
Munîd-dîne vermiş idi hayret

Getirmiş gönlüne bir hâtır-ı şûm
Götürüp çekmiş ayağın Mürşid-i Rûm” (H.6/9-11)

1.3.13. Nûşirevân (Kisrâ)

Klasik Türk şiirinde Nûşirevân, adalet için düşündüğü “zencir-i adl” ile anılmaktadır.¹²⁰ Kisrâ, Hüsrev kelimesinin Arapçasıdır ve padişah anlamında kullanılmaktadır.¹²¹ Sasani hükümdarlarının ikamet ettikleri saray olan Kisrâ 'ya¹²² Nûşirevân 'ın yerine tahta Şîrvânlı oturmuştur:

“Yıkân arz-ı Kisrâyı eyvândır
Enûşirevân tahtı Şîrvânîdir” (Msn.1/23)

Şair aşağıdaki beyitte, zamanın hidayete eriştirilmiş o padişahı diye III. Selim'e seslenişte bulunmuştur. Sultan Selim, Nûşirevân'ın adaletini yaymakta ve onun huyunun güzelliğini de almaktadır. Şaire göre padişah, Allah tarafından hidayete de ermiştir:

“Ne hüsrev mehdî-i sâhib-zamân kim adli âfâka
Safâ-yı meşrebînden revnâk-ı Nûşirevân verdi” (K.17/12)

1.3.14. Sebüktigîn

Sebüktigîn, 977-997 yılları arasında yaşamış, Gazneliler hanedanının ilk hükümdarlığını yapmış bir sultandır.¹²³ Sebüktigin'in ismi Galib'in şiirlerinde bir kez kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte şair Sultan Selim'i hafif taşlı Sebüktigîn gibi hayal

¹²⁰ Harun Tolasa, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara: Akçağ Yayınları, 2001, s.84.

¹²¹ A. Talat Onay, Dîvân Şiiri Sözlüğü, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.32.

¹²² Tolasa, a.g.e., s.84.

¹²³ URL-22, 2022.

etmektedir. Beyte göre Sebüktigîn devamlı değişen bir samandır (kâh-ı münkalibu'l-kalb) ve padişah da vakar dağı (kûh-ı vakar) gibi düşünülmüştür:

“Sebüktigîn-i sebüksenge eylemem teşbîh
O gâh münkalibu'l-kalb idi bu kûh-ı vakâr” (K.16/37)

1.3.15. Sultan I. Abdülhamîd

Galib, Sultan I. Abdulhamit'in oğlu şehzade Mustafa'nın doğumuna tarih düşürerek gaybdan haber veren bir meleğe soru sorduğunu ve onun doğumuna tarih düşürdüğünü dile getirmektedir:

“Sulb-i şâh Abdülhamîd Hândan yine
Geldi bir şeh-zâde-i vâlâ-mekân” (T.62/1)

1.3.16. Sultan II. Selim

1566-1574 yılları arasında yaşamış bir Osmanlı padişahı olan Sultan I. Selim, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğludur. İstanbul'da doğup saltanat makamına geçen ilk padişah olarak bilinir.¹²⁴ Galib, Sultan II. Selim'den bahsederken bu tahta yani Osmanlı tahtına üç Şah Selim'in geldiğini ve bunlardan birinin öfkeli, birinin yumuşak huylu birinin de amansız olduğunu söylemektedir:

“Bu taht-ı devlete üç dâne Şeh Selîm erdi
Biri gazûb u birisi halîm bî-zinhâr” (K.16/30)

1.3.17. Sultan III. Selim

1789-1807 tarihleri arasında yaşamış Osmanlı padişahıdır. III. Selim hatla uğraşmış, İlhami mahlasıyla şiirler yazmıştır. Aynı zamanda mûsikî bestekârı da olan Selim Han, 15 yeni makam da bulmuştur.¹²⁵ Bununla birlikte kültür ve sanat çalışmalarını da desteklemiştir. Şeyh Galib ile olan ilişkisi de sanatkârlığı sebebiyledir. Galib, Sultan Selim'in dünyaya, dine ve devlete yeni bir nizam sağlama özelliğini şiirlerinde sıkça vurgulamaktadır.¹²⁶ Bu yenilikçi yönünü vurgulamak adına “Humbarahane” içine yapılan kasr-ı hümayun için yazdığı şiirlerde “yeni”, “nev”, “nev-bahar” gibi kelimeleri kullanmıştır:

“Cenâb-ı Han selîm-i ma'delet-pîrâ ki devrinde
Yeniden başladı bu dîn ü devlet olmaga âbâd” (T.16/1)

¹²⁴ URL-23, 2022.

¹²⁵ Muhsin Kalkışım, Şeyh Galib Divanı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, s.13-14.

¹²⁶ URL-24, 2022.

“Şeh Selîm Han ki dehri kılmışdır
Mevsim-i nev-bahâr-veş handân” (T.26/1)

Aşağıdaki beyitte şair, Selim Han’ı cevherler şahı ve felek aynasını da kandil gibi hayal etmektedir. Selim Han parlak cevherler şahıdır ve çok nurlu bir gönüle sahiptir. Gönlü o kadar etkilidir ki feleğin aynası, Selim Han’ın gönlünün ışığının yanında kandil gibi kalır:

“Han Selîm ol şeh-i tâbende güher kim kıldı
Hâtır-ı enveri âyîne-i devrânı çerâg” (K.14/17)

Sultan Selim’in cevri hattıyla yazdırmış olduğu Mesnevî-i Şerîf’i, Galib’e hediye etmiş ve Galib de bu hediye üzerine Sultan’a bir kaside yazmıştır. Söz konusu olan hediye şair için bol ve özel bir hazinedir:

“Bana Sultân Selîm-i kâmver kâm-ı cihân verdi
Bütün dünyâ değer bir genci hâs u raygân verdi” (K.17/1)

1.3.18. Sultan IV. Murad

1623-1640 tarihleri arasında yaşamış bir Osmanlı padişahıdır. Galib’in şiirlerinde adı sadece bir beyitte geçmektedir.

“Nükte-pîra vü tüfenk-endâz ü hem şîrîn-süvâr
Ermemişdi Hak bu kim bu menzîle Sultân Murâd” (T.8/8)

1.3.19. Sultan IV. Mustafa

1623-1640 yılları arasında yaşamış Osmanlı padişahıdır. I. Ahmed ile Mâhpeyker Sultan’ın oğludur. Galib, I. Abdülhamid’in oğlu IV. Mustafa’nın doğumu için bir tarih düşürmüştür:

“Çün ezân-ı aşk erdi gûşıma
Bu nidâ el-Mustafâ hayrül-enâm” (T.62/3)

1.3.20. Sultan Süleyman

1520-1566 yılları arasında yaşamış bir Osmanlı padişahıdır. Beyte göre Şeyh Galib devletin kanunlarının düzenden çıkıp ahengini kaybettiğini söylemektedir. Sultan Süleyman tahta çıkmakla şifa dağıtıp devlete hayat vermiştir. Bu durum şair tarafından kânûn, perde, ahenk gibi musiki terimlerle iham sanatı olarak verilmiştir:

“Çıkıp kânûn-ı devlet perdeden olmuşdu bî-âhenk
Şifâ-sâz oldu ihyâ eyledi Sultân Süleymânı” (T.2/22)

1.4. Meslekler

1.4.1. Asker/Serdar/Cünd/Levend/Sipah

Şeyh Galib Divanı’nda askerlikle ilgili anlatımlar karşımıza birkaç farklı terimle çıkmaktadır. Bu terimler şiirlerde asker, leşker, serdar, sipah olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair şiirlerinde askeri, gerçek anlamı dışında benzetme unsuru olarak sıkça kullanmıştır.

Galib’e göre sevgilinin kirpikleri saf tutan ordudur ve ahı da orduyu bozan bir asker gibi hayal etmektedir. Ayrılık oklarına karşı ise sinesi siper olmuştur:

“Âhımdır olan saf-şiken-i leşker-i müjgân
Tîr-i ğam-ı hicrânına sînem siperimdir” (G.80/2)

Şah gibi olan sevgilinin ayva tüyelerine ve bakışına kargaşa düşmüştür. Sevgilinin askerleri adaletsizlik ederek hırsızlık ve yağma yapmaktadırlar:

“Zülf ü hatt ü gamzene âşûblar düşmüş şehâ
Leşkerin bîdâdlık düzd ü levent etmiş senin” (G.187/4)

Kendi sultanlığını ilan eden Melâmîler, ilahi badenin ikrarına bağlanıp fakr sarhoşları olarak elsiz ve ayaksızların başkumandanlığına soyunmaktadır:

“Bir melâmet şâhının sâgar-keş-i ikrârıyım
Mest-i fakrım bi-ser ü bi pâların serdârıyım
Kâselîs-i hân-ı aşkıyam seg-i nâçârıyım” (Thm.4/2)

Bir beyitinde bir saliki ele alan şair, bu salikin tarikatta başarıya ulaşması için hislerini toplaması gerektiğini ifade etmektedir. Beytin ikinci mısramda zafer gözünün sürmesi askerin tozuna benzetilmektedir. Yani salik zafere ulaşmak için asker gibi mücadelede bulunmalıdır. Gözün sürmesi ile de kastedilen bu yolda çekilen sıkıntıda ki tozların göze girmesidir:

“Bak hemân cem-i havâs eyle tarîkatda sana
Sürme-i çeşm-i zafer gerd-i sipehden görünür” (G.56/6)

1.4.2. Aşçıbaşı

Mesleği yemek yapmak olan kimselere verilen isimdir. Aşçıbaşı, divanda sadece bir beyitte geçmektedir. Beyte göre Şeyh Hüseyin Efendi, Galata dergâhında bulunan kimselere aşçıbaşı olarak yıllarca hizmet etmiştir:

“Cenâb-ı Şeyh Hüseyin aşçıbaşı-ı dergâh
Ki eylemişdi nice sâl hıdmet-i merdân” (T.48/1)

1.4.3. Berber

Berberler saç, sakal ve bıyık tıraşı yapan meslek grubundandır. Bu kelime Klasik Türk şiirinde genellikle dükkân, saç, mahbup, ayine kavramlarıyla birlikte verilmiştir. Berberliğin ortaya çıkışı İslam geleneğinde Hz. İbrahim’e dayandırılır. İnsanoğlu Allah’ında emriyle Hz. İbrahim’in, Hz. İsmail’in ve Hz. İshak’ın saçlarını kesmesiyle tıraşın nasıl olduğunu öğrenir. Bu sebeple berberlerin piri olarak da Hz. İbrahim kabul edilir.¹²⁷ İlgili beyitte berber, putla birlikte kullanılmıştır:

“Vâ’iz nihânı çekmiş o hînâgeri geri
Eyler gelip dükâna büt-i berberi beri” (G.313/1)

1.4.4. Canbaz

Canbaz, Farsça bir kelime olup “can ile oynayan, canını tehlikeye atan” anlamlarına gelmektedir.¹²⁸ Metin And her türlü hüner gösterenler, canıyla oynayanlar için bu terimi kullanmıştır.¹²⁹ Klasik Türk şiirinde canbaz genellikle sevgiliye ait unsurlarla birlikte kullanılmıştır. Şeyh Galib’in şiirlerinde yalnızca bir kez aşk canbazı şeklinde kullanılmıştır. Beyte göre söz konusu aşk canbazı birçok çemberden geçmiştir:

“Bâdenin te’sîrini meclisde yâr olsun da gör
Gülsitânın revnakın subh-ı bahâr olsun da gör
Bak ne çenberlerden eylermiş güzer cânbâz-ı aşk
Halka halka bend-i zülfü târümâr olsun da gör” (Kt.12)

1.4.5. Cellâd, Cellât

Arapça “celd” kırbaçlamak anlamına gelen mastardan türeyen cellâd kelimesi, idam hükmünü yerine getirmekle görevli kişiler için kullanılan tabirdir.¹³⁰ Osmanlı Devleti’nde infaz için görevlendirilen cellâdlar 15. yüzyıldan itibaren bu görevde bulunmaktadır.

¹²⁷ Erduran, Zeynep (2006). “Evliya Çelebi Seyahatnamesi ’ne Göre İstanbul’da Esnaf, Zanaat ve Ticaret– Açıklamalı Metin” Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, s.192-193.

¹²⁸ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.I., 1993, s.70.

¹²⁹ Metin And, Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

¹³⁰ İ. Parlatur, Osmanlı Türkçesi Sözlüğü. Ankara: Yargı Yayınevi, 2006, s.241.

Cellâdlar, çavuş başının ve bostancı başının emirleri altında çalışmışlardır. İdamın şekillerine ve hükümlülerin statüsüne göre farklı aletler kullanan bu kişiler, genellikle yay, kemend, balta, kırıç ve kılıç gibi aletler kullanmışlardır.¹³¹ Hükümlünün statüsüne örnek olarak padişah, valide sultan ve şehzadeler verilebilir. Bu kişiler hanedan üyesi olduklarından kanlarının yere akıtılması uygun bulunmaz ve yay veya kemend ile öldürülürlerdi. “Hükm-i sultan olmasa hata gelmez cellâddan” atasözü aslında cellâdın da bir emir kulu olduğunu ve padişahın hükmünü yerine getirdiğini belirtir.¹³² Klasik Türk şiirinde cellâd kavramı gerçek anlamından ziyade sevgilinin güzellik unsurları ile cellâdın acımasız oluşu yönüyle birlikte kullanılmıştır. Şeyh Galib Divanı’nda da buna paralel beyitler bulunmaktadır.

Sevgilinin kaşlarını katile, kirpiklerini belaya ve siyah ayva tüylerini imana benzeten şair, sevgilinin her kılının altında bir cellâd yatmakta olduğuna vurgu yapmak ister:

“Hat siyeh îmân u ebrû kâtil ü müjgân belâ
Her bün-i mûyûnda bir cellâd mihmândır senin” (G.183/3)

Sevgiliyi aya benzeten şair, feleğin cellâdının kılıcını, ay gibi güzel olan sevgiliyi taklit edemeyeceğini söyler. Beyitte Kurban Bayramı’nı da hatırlatan şair bayram olmamasına rağmen günde bin aşığı kurban ettiğini ifade etmektedir:

“Tîğ-i cellâd-ı felek ol mehe taklîd olmaz
Günde bin âşıkı kurbân gider îd olmaz” (G.123/1)

Şaire göre sevgilinin yanakları sonsuz bir cennet gibidir ve bu cennete Azrail’in yakışmadığını ifade etmektedir. Orada ölüm yoktur ama oraya cellatlık eden gamzenin de nasıl yakıştığını sorgulamaktadır:

“Behişt-i hulda yaraşmaz egerçi Azrâil
Ruhunda gamze-i cellâd aceb neden yaraşır” (G.81/4)

1.4.6. Çengi/Rakkas

Rakkas sözlükte, dans eden, oynayan ve köçek gibi anlamlara gelmektedir.¹³³ Rakkaslar özel davetlerde veya halka açık eğlencelerde grup halinde ortamın neşesini arttırırlardı. Köçekler, İstanbul’un farklı semt ve kahvehanelerinde bulunurlardı. Onları

¹³¹ TDV İslam Ansiklopedisi, Mehmet İpşirli, İstanbul, 1993, “Cellât” maddesi, Cilt 7, s.270-271.

¹³² Kahraman ve Dağlı (2003). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt I (2. Kitap). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 476-477.

¹³³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2010, s. 1024.

izlemek isteyenlerin buralara gitmeleri gerekirdi. Bakışları ve cilveleriyle raks ederlerdi ve pek çok kişi de onlara hayranlıklarını göstermek için para saçardı.¹³⁴

Padişahın huzuruna çıkan mehtap, elinde def olan bir insana benzetilmiştir. İkinci mısradaki ise şair, Zühre yıldızını kıvrak bir şekilde dans eden rakkasa benzetmiştir. Mehtap elindeki def ile Zühre’yi oynatmaktadır:

“Çıkar hûzuruna der-ber-kef ol felek-câhın
Târâbda Zühreyi rakkâs-ı seng eder mehtâb” (K.11/25)

Aşağıdaki beyitte şair, gönül alan rakkasın meclisde oynamasından ve meclisi neşelendirmesinden bahsetmektedir:

“Biraz meclisde ol rakkâs-ı fettân oynasın gülsün
Edip bezm-i neşâtı gül gülistân oynasın gülsün
Uyup mevc-i nesîme zir ü bâlâ eylesin pervâz
Hevâsın alsın ol gülberg-i handân oynasın gülsün” (Kt.11)

1.4.7. Derbân

Farsça bir kelime olan derbân, kapıcı anlamına gelmektedir. Bu görev bir memuriyet görevidir ve Osmanlı’da saray kapısını beklemekle görevli kişilere verilen unvandır.

Kapıcılar, sarayın güvenliğini sağlamak amacıyla silahla içeri girilmesine müsaade etmez; saraya gelenlere rehberlik ederlerdi.¹³⁵ Şeyh Galib’in şiirlerinde derbân toplam birkaç defa kullanılmıştır. Sevgilinin kapısına yüz sürmek isteyen güneş, kapıcıdan yardım ister:

“Edip burc-ı hamelden mihr-i âlem hüsnünü tahsîn
Gelip yüz sürmege derbândan eyler dâim istimdâd” (Thm.9/10)

1.4.8. Ferrâş

Sözlükte “döşeyen, seren, yatak, kilim vb. şeyleri yayan kimse, yerleri süpürüp temizlemekle görevli kimse, hizmetçi (Kâbe’yi süpürenler, câmi, imaret vb. yerlerin temizliğiyle görevli olanlar) için kullanılan bir tabirdir.¹³⁶ Galib Divanı’nda sadece bir defa geçmektedir. Puthane manastırının ferraşı olan kişi Mısır ve Herat şahına sohbet arkadaşı olmuştur:

¹³⁴ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, s.8.

¹³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti Teşkilâtında Medhal, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 3. Baskı, 1984, s.396-407.

¹³⁶ URL-25, 2022.

“Olup ferrâş-ı deyr-i sümenâta
Nedîm olmuş şeh-i Mısr ü Herâta” (H.9/16)

1.4.9. Gencûr

“Hazine bekçisi; varidat, gelirler” anlamlarına gelmektedir. Varidatın “içe doğan” anlamına da gelmektedir. Arif ise, irfan sahibi kişilere verilen isimdir ve beyitte padişah, ariflere benzetilmektedir. Bu padişah gayb âlemine ait askerleri bir komutan gibi toplayıp, içe doğan bilgilerin hazinesinin bekçisi, koruyucusu olan ariflere benzetmektedir:

“O padişah ki etmede cemi cünûd-ı gayb
Gencûr-ı vâridâtı bulan ârifân gibi” (K.13/16)

1.4.10. Haccâm

Sağlığı koruma veya tedavi amacıyla kan alan kişiye verilen isimdir.¹³⁷ Divanda sadece bir beyitte geçmektedir.

Bakışının okları yaralanmış gönlümü ızdırapla kavurdu. O keman kaşların yiğidin kanını alan hacamatçı gibidir:

“Tîg-i gamzen dâğdâr etdi dil-i mecrûhumu
Pehlevânın ol kemân ebrûların haccâmıdır” (Thm.11/2)

1.4.11. Hammâr/Meyhaneci

Şarap yapıp satan, çok şarap içmiş, şarap imarâtı ile uğraşan kimse anlamlarını taşır.¹³⁸ Klasik Türk şiirinde meyhaneci, “mey-fürûş, pîr-i harabât, kûy-ı mugân, pîr-i meyhane, pîr-i mugân” gibi tamlamalarla kullanılmıştır. Meyhaneci, sunduğu bade ile kişiyi gamdan kurtarır. Galib genç bir delikanlı iken bir beytinde ey ay yüzlü beni tamama erdirdin derken ihtiyar meyhanecinin kendisini neşelendirmesinden bahseder:

“Nev-civânken oldu Gâlib neş’edâr-ı pîr-i câm
Kalmadı noksânım ey meh-rû tamâm etdin beni” (G.308/5)

Bir müseddesinde şair, kimisi sevgi sarhoşu olarak meyhanecinin evinden gelmiş, kimisi hayretle buluşma ışığından kendinden geçmiş, kimisi güneşe benzer nurlar âleminden gelmiş, kimisi birlik ülkesine varmış ve tekrar bu âleme gelmiş demektedir:

“Kimi mest-i mahâbbet hâne-i hammârdan gelmiş
Kim medhûş-ı hayret şu’le-i didârdan gelmiş

¹³⁷ URL-26, 2022.

¹³⁸ İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Seçil Ofset, 1. Baskı, 2010, s. 467.

Kimi hurşide benzer âlem-i envârdan gelmiş
Kimi varmış diyâr-ı vahdete tekrârdan gelmiş” (Msđ.4/3)

1.4.12. Kassâb

Kassâb, Arapça bir kelimedir ve günümüzdeki kasap mesleğini karşılar. Cezzâr ve lahhâm da aynı meslek grubuna verilen isimlerdir.¹³⁹ Âşıklar maktul ve kurbanlardır, katil ve kasap diye bahsedilen kişi ise sevgilidir. Kasaplar, kurbanları ipe bağlarlar. Kurbanların bağı olmasa, asla kasaba bağlı olmazlar. İşte âşıklar bu aşk bağıyla kasap gibi olan sevgiliye bağıdırlar ve sevgilinin peşinden ayrılamaz, sürüklenirler:

“Peyvendi dîger olmasa maktûl-ı kâtilin
Kurbâniyâne ola mı kassab-âşinâ” (G.12/6)

Ben bilinmeyen, bilinmezlik güzelinin kurbanıyım diyen şair, kasabın bıçağının ne işe yaradığını bilmediğini ifade etmektedir:

“Ben ki kurbân-ı şâhid-i gaybım
Tîg-i kassâb n’idiğın bilmem” (G.225/7)

1.4.13. Kâtib

Kâtib, sarayın harem dairesinin yazı işleri ile görevlendirilmiş kişi için kullanılan bir tabirdir.¹⁴⁰ Divan şiirinde tarih düşürme sanatına sıkça başvurulmuştur. Şeyh Galib’te padişah III. Selim’in baş tacı hocalarından biri olan ve ayrıca kâtib olan Mustafa Efendi için onun ölüm yılına bir tarih düşmüştür:

“Sultân Selîm kâtibi sertâc-ı hâcegân
Sarıkcıbaşı sâbık sâhib-fünûn-ı câh”

“Dergâh-ı evliyâyı makâm etdi cismine
Memnûn-ı kurb-ı vasl-ı ede rûhunu ilâh”

“Târîh-i sâl-i fevtidir ol merd-i kâmilin
Hak Mustafa Efendi’ye huldu ede penâh” (T. 57/1-2-3)

Galib bir beytinde de şiire ve bazı şeylere getirdiği eleştiriyi kâtib böyle de yazsa olur demektedir:

¹³⁹ TDV İslam Ansiklopedisi, N. Bozkurt, İstanbul, 2001, “Kasap” maddesi, C.24, s.534.

¹⁴⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008, s.262.

“Böyle kâtib de yazsa lâyıkdır
Nâzm-ı rengin-i Gâlib-i nakkâd” (K.24/18)

1.4.14. Kethüdâ

Kâhya anlamını da taşıyan kethüda, devlet adamlarının ve zengin kişilerin himayesinde onların işlerini görmekle yükümlüdür. Aynı zamanda sadrazamın yardımcısı anlamında da kullanılmıştır.¹⁴¹ Aynı zamanda Şeyh Galib’in de sadrazam kethüdası Şerif Efendi için yazmış olduğu bir kaside bulunmaktadır ve bu Galib’in en uzun kasidesidir. Beyite göre Şerif Efendi hem mutluluk kethüdası hem de devletin, saltanatın kethüdasıdır. Devlet kelimesi tevriyeli kullanılmıştır:

“Şerif Efendi’imiz ol kethudâ-yı devlet kim
Ârûs-ı reyînedir meyl-i şâhid-i takdîr” (K.32/34)

1.4.15. Mi‘mâr

İnşaat planlarını yapan ve bunların kurulmasına bakan sanatkâra verilen isimdir.¹⁴² Osmanlı döneminde sarayda mutlaka bir mimar başı bulunurdu. Bu mimar başının emrinde ise ser mimar, mimar-ı sâni, (ikinci derece mimar) çavuş veya kethüdalar bulunmaktaydı. Padişahın emrettiği yapıları inşa etmekle görevli olan mimarlar aynı zamanda harap olmuş köprüleri, savaşta yıkılmış kaleleri de tamir etmekteydiler.¹⁴³ 1831 senesine kadar devam eden mimar başılık bu tarihten sonra “Enbiye-i Hassa Müdürlüğü” başlığı altında görevlendirilmiştir.¹⁴⁴

Şeyh Gâlib ‘in, “Târih-i Gülşen Ârâ Der-Sitâyîş-i Mahbûbiyye-i Gam-Fersâ” isimli mimarî konulu kasidesi bulunmaktadır. Bu kasidenin bir beyitinde “mimâr-ı suhan” ve “muhkem bünyâd” gibi mimari terimlere yer verilmiştir:

“Yâpmamışdır dahı mimâr-ı suhan manâda
Bir benim fikr-i metînim gibi muhkem bünyâd” (T.71/35)

Yüce âlemlerin ayının ışığı eksik kalırsa o gayret gösteren, önde giden mimarlık üstünlüğüyle o eksiği tamamlamaktadır:

“O himmet-pîşe ki tekmîl eder mimâr-ı re’yiyle
Eger nâkıs kalırsa nûr-ı bedr-i âlem-i bâlâ” (T.35/15)

¹⁴¹ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993, s.251

¹⁴² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi, 31.Baskı, 2015, s.754.

¹⁴³ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.II, 1993.

¹⁴⁴ Pakalın, a.g.e., C.II, s. 535.

1.4.16. Muğ-beçe

Muğbeçe şarap dağıtan kimse, meyhane çırağı anlamının yanı sıra Mecusi tapınaklarında görevli çocuk anlamını da barındırır. Farsça olan bu kelimenin çoğulu da muğbeçegân olarak bilinir.¹⁴⁵ Şeyh Galib Divanı'nda yalnızca bir beyitte geçen muğbeçe, Mecusi tapınaklarındaki görevli çocuk anlamında kullanılmıştır. Bağ hizmeti gören kan neslinin Mecusi çocuğunun, saçları buhûr-ı Meryem¹⁴⁶, ruhu sakız gülüdür. Buhûr-ı Meryem burada güzel kokması yönüyle sevgilinin saçlarına benzetilmiştir:

“Rûhu sakız gülüdür zülfi buhûr-ı Meryem
Hıdmet-i bâğı gören mugbeçe-i hûn-nijâd” (T.71/16)

1.4.17. Mutrib

Klasik Türk şiirinde eğlence meclisinin vazgeçilmez parçaları olan mutribler, şarkı söyleyip çalgı çalan kişiler olarak bilinirler.¹⁴⁷ Kelimenin çoğulu mutribandır. Saz, sazende ve hanende topluluğuna da bu isim verilmektedir. Kopuz, tambur, ûd, ney, çeng gibi aletleri çalarlar.¹⁴⁸ Mevlevihanelerde Âyîn-i Şerif okuyup çalan dervişlerin tamamına da mutrib denilirdi¹⁴⁹ ve bu Mevlevi semahanelerinin girişinde kapının üstünde bulunan yere Mutribhane denirdi.¹⁵⁰

Taksim az yapınca dinleyiciler o musikinin atmosferine tam anlamıyla giremez. Bu sebeple de mutrib taksimi az yapınca dinleyiciler bundan rahatsız olurlar ve taksim daha uzun tutulmasını isterler:

“Mutrib yeter nâz eyleme taksimîni az eyleme
Âheng-i nâsâz eyleme bî-dillere verme elem” (K.19/15)

Mutrib sürekli söz verip sözünü tutmamaktadır. Mutribin ipi varsa eğer arzusu sazının teli olmasıdır:

“Mutrib-i va'dm yürekler oynadır her va'desi
Rişte-i tûl-i emel var ise târ-ı sâzıdır” (G.55/6)

Her şeyin sevgili için olduğunu vurgulayan şair, çalgıcılar arasındaki dedikoduların bile yine sevgili için olduğunu ifade ederek onun için söyleştiklerini dile getirir:

¹⁴⁵ URL-27, 2022.

¹⁴⁶ URL-28, 2022.

¹⁴⁷ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2004, s. 337.

¹⁴⁸ Rıdvan Canım, Divan Edebiyatı Kaynakları, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2016, s. 89.

¹⁴⁹ Yılmaz Öztuna, Türk Musikisi Ansiklopedisi, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1974, C.II., s. 53.

¹⁵⁰ Pala, a.g.e., s.337.

“Bezimde câme-veş bu cüst ü hep seninçindir
Miyân-ı mutribânda güft u gûlar hep seninçindir” (G.97/1)

1.4.18. Nakkâd

Paranın veya altının gerçeğini sahteden ayırt eden görevliye verilen isimdir.¹⁵¹ Nakkad iyiyi kötüden ayırma özelliğine sahiptir. Aşağıdaki kıtada nakkâd, Mehmet Raşid Efendi'den söz edilmiştir:

“Her gonce-i şükufesi bir tâze târz ile
Bâğ-ı behište tâb-ı nev-îcâdı andırır
Mir'ât-ı sûret-i tühaf-ı kâinâtdır
Zihn-i Cenâb-ı Râşid-i nakkâdı andırır” (Kt.43/2)

1.4.19. Neccâr

Neccâr marangoz anlamına gelir ve insanlar tarafından kullanılan dolap, masa, kapı gibi eşyaları yapan kişilere verilen isimdir.¹⁵² Şiirlerinin tamamında yalnızca bir kez kullanılmıştır. Galata'nın tamiri ile ilgili bir kasidesinde marangoz kelimesi geçmektedir. Marangozun onu güzelce tamir etmesi kolaydır. Zira öyle delikler vardır ki kalbura muhtaç eylemezler, kalburun deliklerinden daha büyük değildir:

“Kolaylanmış kâbûl-i hüsn-i ta'mîr etmege zîrâ
Delikler var ki muhtâc eylemez girbâle neccârı” (K.15/14)

1.4.20. Padişah

Farsça bir kelime olan padişah (padşah), iktidar sahibi, hükümdar anlamına gelmektedir. Padişah halkın hem örfi hem de İslami lideridir. Osmanlı padişahları için kullanılan unvanlar arasında “bey, sultan, gazi, han, emir, hünkâr, kayser, şah, hüdavendigâr” bulunmaktadır. Ahmedî'nin İskendernamesi'nde I. Murat ve Orhan için “bey” unvanı kullanılmıştır. Daha sonra ise beraberinde padişah unvanı da kullanılmaya başlamıştır. Padişahın herhangi bir konu üzerinde vermiş olduğu kararlar kanun olarak geçmektedir.¹⁵³ Çünkü bayrak gibi kutsal sayılan padişah aynı zamanda devletin en yetkili organıdır.¹⁵⁴ Padişahın mutlak yetkisi şeriat sınırında durmaktadır.¹⁵⁵ Divan şiirinde bazen padişahı bahsedilebilir ancak asıl kastedilen sevgilidir.

¹⁵¹ Şemsettin Sami, Kamus-ı Türkî, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, 2. Baskı, s. 909.

¹⁵² Şemsettin Sami, Kamus-ı Türkî, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015, 2. Baskı, s. 918.

¹⁵³ Y. Halaçoğlu, XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, TTK Basımevi, Ankara, 2003, s. 2.

¹⁵⁴ Y. Öztuna, Osmanlı Devleti Tarihi-2- Medeniyet Tarihi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998, s. 9-13.

¹⁵⁵ TDV İslam Ansiklopedisi, H. İncelik, İstanbul, 2007, “Padişah” maddesi, C. 34, s.142-143.

Osmanlı'da padişah ve üst devlet adamları sanatkârları korumuşlardır. Bu sanatkârların önemli bir kısmını da şairler oluşturmaktadır. Pek çok şair yazmış olduğu eserlerini bir devlet büyüğüne veya padişaha sunmuştur ve bunun karşılığında ise devlet görevi ya da caize almıştır.¹⁵⁶ Şeyh Galib Divanı'nın beyitlerinde padişah; hân, hakan, hakanî, sultan, hüsrev, padişah, şâh, şehensah, şahan, şehriyar, dâver gibi isimlerle söz konusu edilmektedir.

Şair, melekler ordusunun padişaha bağlı olduğunu söyler ve bu durumu ayın üzengisinin önünde yürüyen yıldızlarla bağdaştırmıştır:

“Ol pâdişah ki tâbi’-îdir leşker-i sürûş
Pîş-i rikâb-ı mehde yürür ahterân gibi” (K.13/17)

Padişahın adaletinin gölgesi, doğunun şahının ışığı gibi düşünülmektedir:

“Memdûd edip cenâb-ı Hudâ zıllı adlini
Salsın fûrûgunu şeh-i hâversitân gibi” (K.13/41)

Şair, yüce bir kudrete sahip olan padişahın ona yakışır şekilde yedi gezegenin ondan izin almaları gerektiğini ifade etmektedir:

“O şehriyâr-ı bülend-iktidâra şâyândır
Alırsa seb’a-i seyyâre devr için destûr” (K.20/20)

1.4.21. Pâsbân/Nigebân

Bekçi veya gözcü anlamında kullanılan bir tabirdir.¹⁵⁷ Gözcüler mahalleye ilişkin her türlü durumu bildirmekle görevlidirler; geceleri kapı bekler, sokakları dolaşır ve yangınları haber verirlerdi. Bu gözcüler sokaklarda olduğu gibi saraylarda da bulunurlardı.¹⁵⁸ Şeyh Galib Divanı'nda yalnızca bir defa pâsbân bir defa da nigebân kullanılmıştır. Din ve dünya işlerini düzene koyan pâsbânın gerçeğe götüren doğru olan Hak yolu ona has verilmiştir:

“Yoluyla tutdu tanzîm-i umûr-ı dîn ü dünyâyı
Sırât-ı müstakîme re’y-i hâs-ı pâsbân verdi” (K.17/15)

İki kâinatın efendisi olan peygamberin mucizeleri Selim Han'ı o tercihte teyit etsin, erenlerin en yücesinin kerametleri onun gözcüsü olsun:

¹⁵⁶ İncalcık, a.g.e., s.142-143.

¹⁵⁷ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.II., 1993, s.754.

¹⁵⁸ Ömer Özkan, Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s. 102.

“Edip te’yîd re’yîn mucizât-ı Seyyidül-Kevneyn
Kerâmât-ı bülend-i evliyâ olsun nıgehbânı” (T.2/30)

Aşağıdaki beyitte gözcü, Allah’ın her şeyi görüp gözetmesi ile birlikte kullanılmıştır. Galib, Allah hem Sultan Selim’in annesini hem de onun gözünün nuru, İslam’ın şahı oğlu Sultan Selim’i her şeyi gözleyen ve muhafaza eden sıfatıyla gözlesin diye dua etmektedir:

“Hûda hem kendini hem nûr-ı aynı şâh-ı İslâmı
Nıgehbânî-i hıfzıyla ede etrâfına manzûr” (T.28/12)

Ahlakı muhafaza eden kimsenin kalmadığından yakınan şair, feyziyle doyuracak gül yok, neşe fidanı yok, güzel ahlakın gül bahçesinde şu an hiçbir bekçi yok demektedir:

“Feyzden sîrâb eder yok gül nihâl-i neş’eyi
Gülistân-ı terbiyet şimdi nıgehbânsız mıdır” (G.77/4)

1.4.22. Pehlevân

Farsça bir kelime olan pehlivan, bilindiği üzere güreş yapan yiğitler için kullanılan tabirdir. İri gövdeli, bünyesi kuvvetli, yiğit; güreşçi anlamlarını almıştır.¹⁵⁹ Şeyh Galib’in şiirlerinde de pehlivan yiğit, mert ve güçlü olması yönüyle kullanılmıştır. Bir beyitinde haydi namaza, haydi meydana diğer aşkın, sevginin yiğitlerine seslenmiştir:

“Es-sâlâ ey pehlevânân-ı mahabbet es-salâ
Nerre-şîri yok mu meydânın Nerîmânsız mıdır” (G.77/2)

Övülen kişi Şeyh Galib’e göre cömertlikte, eli açıklıkta ve soylulukta meydanın yiğit bir pehlivanıdır:

“Keremde pehlevândır hamlesinde şîr-i garrândır
Sözünde kâhrâmandır vasf olunmaz şevket ü şânı” (T.2/6)

Sevgilinin kaşının köşesine asılmak isteyen aşkın gönlü bir pehlivan misalidir:

“Çekilmek kûşe-i ebrû-yı yâra pehlevânlıktır
Nişân-ı tîr-i müjgân olma sâhib-menzîl olmaktadır” (G.91/3)

Şair, aşkın hallerinden yorulmuştur ve aşk gamı pehlivanının pazu kuvveti harcamasını anlamsız bulmaktadır:

¹⁵⁹ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: MEB Yayınları, C.III., 1983, s.766.

“Pehlevân-ı gam-ı aşkın Gâlib
Zûr-ı bâzûsına bes besdir bes” (G.132/7)

1.4.23. Peyk

Haber ve mektup götüren kimseler¹⁶⁰ için kullanılan peyk tabiri bu anlamın yanı sıra padişahlarla birlikte sefere giden piyadeler içinde kullanılmıştır.¹⁶¹ Klasik şiirde daha çok müjde veren kişi anlamını taşımaktadır. Beyitlerde ise soyutlaştırılarak kullanılmıştır. Bir hikâyesinde Allah, ilham habercisi ile cevap gönderir ve böyle bir yere herkesin gelemeyeceğini yalnızca evliya dergâhına davet edilenlerin gelebileceğini anlatır. Yani gelebilmeleri için izin gereklidir:

“Gelip semt-i semâdan peyk-i ilhâm
Cevâbın verdi ana kıldı ilzâm” (H.10/15)

Mevlevihane, uyanık gözler ve açık pencerelerle müjde habercisini beklemektedir:

“Dedi peyk-i beşâret sâhibîn gözlerdi olma mâ’bed
Açıp revzenleri dest-i du’âyı çeşm-i bîdârı” (K.15/18)

Şair, ecelin habercisi diyerek Azrail’e seslenip o insafsız sevgilinin niyeti nedir diye sorar. Zira sevgilinin acımasız davranışları sonucu ayrılığında hasta olan âşık bu durumdan yakınmaktadır:

“Nedir kasdı o bî-insâfın ey peyk-i ecel söyle
Demez mi böylelikle haste-i hicrânım eglenmez” (G.120/3)

Arzu gülünün goncasının gönlü açıldı ve bana sırdaş oldu. Haberci olan sabah rüzgârı bana gelince merhaba dedim:

“Gonce-i kâm dili oldu güşâde dem-sâz
Merhâba bâdiye-i peyk-i sabâ geldi bana” (G.9/6)

1.4.24. Sakâ/Sakka

Sakâ ismi, yeniçeri ocağının su ihtiyacını karşılayan kişilere verilen Arapça bir tabirdir.¹⁶² Sakkâ ise eski metinlerde kullanılan halidir. Saraydaki sakaların başında bulunan kişiye sakabaşı ismi verilirdi. Sakalar divan yemeklerinden sonra vezir, nişancı

¹⁶⁰ İlhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Seçil Ofset, 1. Baskı, 2010, s.993.

¹⁶¹ A. Talat Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993, s.336.

¹⁶² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti’nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara, 1988, s.25- 26.

ve sadrazam gibi kişilere havlu, ibrik ve leğen tutarları.¹⁶³ Klasik Türk şiirinde saka kavramı su taşıyan manasının yanı sıra birtakım benzetmelerle göz ile de teşbih edilmektedir.

Şair yüz parçaya bölünmüş gönlü ile sevgiliye seslenerek, su dağıtan gözünün sevgili için yolları suladığını söylemektedir:

“Sana gül câmii bu sîne-i sad-şerhadır şâhâ
Suardı eşk ile saka-yı çeşmim hâk-i râhın gel” (G.198/2)

Ay gönül açan bir su dağıtıcısıdır ve o zamanın gül bahçesini Kevser suyuyla gece gündüz doyurur:

“Mâh sakkâyı-yı safâdır çeşme-i mihre varıp
Gülşen-i dehri eder ırvâ-yı Kevser rûz u şeb” (K.1/4)

1.4.25. Sâkî

Sâkî, “su veren, su dağıtan, kadeh, içki sunan, baldıra veya baldır kemiğine ait, onunla ilgili, insan ruhuna Allah sevgisi, Allah nuru saçan kimse” anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁴ Sâkîler şarap meclisine neşe vermektedirler. Klasik Türk şiirinde sevgili, sâkî gibi düşünülmektedir ve güzelliği ile ön plandadır. Bu sebeple âşık içkinin verdiği sarhoşluğu değil sâkînin güzelliğinin vermiş olduğu sarhoşluğu yaşamaktadır.¹⁶⁵ Tasavvufta ise sâkî; mürşid, sevgi ve feyzin kaynağı olan Allah, mutlak feyz sahibi gibi anlamların yerine de kullanılmaktadır.¹⁶⁶ Sosyal yapıda bir meslek olarak kabul edilen sâkî, şiirlerde sıkça kullanılmıştır. Galib’in şiirlerinde sâkî elli beş yerde kullanılmıştır.

Şaire göre hüner metayı çok değersizleşmiştir. Ancak sâkînin şairin müşterisi olma durumunda hüner metasına yardım edeceğini ve onu yükselteceğini söylemektedir:

“Şimdi ayağa urdu metâ’-ı hüner velî
Sâkî olursa müşterîsi yine el verir” (G.84/2)

Akik kırmızı renkli bir taştır. Şair gül renkli içkiyi buz tutmuş akik taşı gibi düşünmektedir. Bahsi geçen gül rengindeki içki dolayısıyla kırmızıdır. Sâkî güneşinin soğukluğunun etkisinden meclisteki kırmızı içki buz tutmuş ve renkli akik taşı olmuştur:

“Te’sîr-i serd-i mihr-i sâkîyle meclisin
Oldu akîk-i yah mey-i gül reng-i hod-be-hod” (G.37/7)

¹⁶³ Ömer Özkan, *Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı*, İstanbul: Kitabevi Yayınlar, 2007, s.108.

¹⁶⁴ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2015, s.1069.

¹⁶⁵ Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara, 1973, s.108.

¹⁶⁶ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: Anka Yayınları, 3. Baskı, 2005, s.538.

Sâkînin kendisine verdiği meze, şairin kendi ciğerinin bir parçasıdır. Sâkînin yapmış olduğu eziyet ve ısrar, kanını kurutmuştur:

“Verdiği nuklu ciğer-pâre iken sâkînin
Kanımı pek kurudur etdiği ibrâm bana” (G.4/3)

Dönen sâkînin kadeh gibi olan gönlü, kanla dolmuştur. Şairin kan diye bahsettiği şaraptır. Gevher âşâm, inci içici anlamında kullanılmıştır. İnciden kasıt şaraptır:

“Kanla doldurdu yine sâkî-i devrân gönlüm
Gevher-âşâm oluyor kırdığı peymânesine” (G.281/5)

1.4.26. Sekbân

Sekban, önceleri köpek bakıcısı ve yetiştiricisi anlamlarını alırken daha sonra “yeniçeri ocağının ayrıldığı üç kısımdan birini oluşturan otuz dört ortaya verilen isim, bir yerin asayişini sağlamakla görevli olan o yerin mülkî âmiri maiyetindeki sınıf, silahlı korucu, muhafız” olarak tanımlanmış bir kavramdır.¹⁶⁷ Divanda sadece bir beyitte yeniçeri ocağına bağlı askere verilen isim anlamında geçmektedir. Padişahın göstergelerinden biri olan sekban sınıfı Kızıl Arslan’a¹⁶⁸ benzetilmektedir:

“Esbâb-ı ihtîşâmının olmâz beyânı kim
Sekbânı var derinde Kızıl Arslan gibi” (K.13/26)

1.4.27. Şâtır

Şâtır, “pâdişâhın maiyetinde bulunan merâsim ve alaylarda peykler gibi atının yanında yürüyen görevliler sınıfına mensup kimse”¹⁶⁹ olarak tanımlanmıştır. Şâtırlar, padişahın emrinde buldukları için haber götüren peyklerle benzerlik gösterirler. Bu sınıf zaman içerisinde bir alay bölüğü halini almıştır ve mevkib-i hümâyun denilen padişah alaylarında peyklerin önünde yer almışlardır. Peyklerin bir grubu olarak ne zaman ortaya çıktıkları kesin olarak bilinmemekle birlikte 16. yüzyıl kaynaklarında şâtır kelimesine rastlanmıştır. Divan’da bu kelimeye yalnızca bir kez kullanılmıştır. Beyte göre şair mısraları, mana padişahının şâtır gibi hayal etmektedir. Beyit iki mısradan oluşur ve bu sebeple iki şâtır gibi beytin içindeki manaların yanına gitmektedirler. Lafızların süsü de mananın önünde hızlıca gitmektedirler:

¹⁶⁷ Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı-Âdâb-ı Osmaniyye*, İstanbul: İz Yayınları, 2010, s.254.

¹⁶⁸ URL-29, 2022.

¹⁶⁹ URL-30, 2022.

“Mısra’lar iki şâtır-ı şâhenşeh-i manâ
Ârâyîş-i elfâz ile pîşinde devândır” (K.28/5)

1.4.28. Tabîb

“Hekim, doktor” anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁰ Tabibler hastalara çare bularak onları uygun usullere göre kontrol ederek hastalığa tedavi bulurlar. Ancak Klasik Türk şiirinde aşk derdiyle çaresiz kalan aşığa tabib de çare bulamamaktadır. Kimi zamanda sevgili tabib gibi düşünülmüştür. Bunu bilen aşığın da iyileşmesi yerine hastalığı daha da artmıştır. Ayrılıktan memnun olan âşık vuslata erince aşkın biteceğine inanır. Tabibin verdiği ilaçlar hastalığa çare olmaz. Çünkü bu ilaçlar ayrılığı ortadan kaldırır:

“Dârû-yı hatı söyleme bîhûde tabibim
Tedbîrlerin illet-i hicrâna muhâlif” (G. 162/4)

Sevgiliye ulaşamayan âşık sürekli ağladığı için gözüne perde iner ve kör olur. Aşığın bu hastalığının çaresi ise sevgilinin teveccühüdür:

“Alîlin ömrü geçer hastelikte merd-i tabîb
Îlâc-ı rıfk ile def ‘-i gezend edinceye dek” (G. 175/6)

Beyitte şair, umutsuzcasına şikâyetlerden ya vazgeç ya da sazı tabibe ver davası ne ise o gözetsin, baksın demektedir:

“Yâ derdden şikâyet-i bî-sûdu ko yâhûd
Ver dest-i iktidârı tabîbe devâ gözet” (G.26/4)

Aşağıdaki beyitte şair, hastanın can ve gönül tabibini hasretle beklediğinden bahsetmektedir:

“Firkat gözedir çeşm-i bîmâr
Hem yine tabîb-i cân u dildir” (G.101/4)

1.4.29. Tercemân

Tercüman olmak, Şeyh Galib Divanı’nda toplamda dört beyitte kullanılmıştır. Bir beyitte hançer gibi hayal edilen sevgilinin bakışları ona tercüman olmuştur:

“Eceliyle var ise söyleşen anlar dilini
Tercemân olmuş ana gamze ne söyler hançer” (G.96/5)

¹⁷⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitap Evi Yayınları, 2010, s. 1180.

Yine bir beyitte de şair, sevgilinin bakışlarını kendi sözlerinin tercümanına benzetmektedir. Şairin hasta olan içi dertten ve gamdan harap olmuştur. Bu sebeple de sevgilinin bakışlarının tercüman olmasını beklemektedir:

“Harâb-1 der ü gam oldu derûn-1 bîmârım
O gamzeler bu söze tercemânım olsa gerek” (G.185/4)

Cebrail, Allah ile elçileri arasında vahiy emirlerini iletmekle görevli dört büyük melekten en büyüğüdür. Şair, Allah’ın vahdet âleminin sırları konusunda, Cebrail’in bile bu makamdan anlama noktasında zorlanıp, tercümana ihtiyaç duyabileceğini dile getirmektedir:

“Suhan-gû vü suhan mebhûtdur esrâr-1 vahdetde
Bu sözde rûh-1 kudsi tercemân ister mi ister yâ” (G.3/4)

Gözler tercümanının naz dilini benden sor, ben bilirim. Ben kölenin sevgilisinin cellat olan yan bakışlarının dilini benden sor:

“Lisân-1 nâzı tanış tercemân-1 dîdesine
Zebân-1 gamze-i cellâd-1 yâr-1 benden sor” (G.82/3)

1.4.30. Vezîr/Hidiv

Yardımcı ve yük manasına gelen vezir aslında devletin yükünü taşıyan kişiler için kullanılan bir tabirdir.¹⁷¹ Vezir unvanı ilk olarak Abbasiler zamanında kullanılmıştır ve ilk vezir Ebu Seleme-tü'l Hallal seçilmiştir.¹⁷² Hidiv kelimesi ise vezirle eş anlamlıdır. Padişahın vekili olan vezir sarayda padişahın yerini ordunun başında sefere çıkar. Vezir gerektiğinde divana başkanlık eder ve padişahın yerine ordunun başında sefere çıkar. Vezirler, Memlûklüler ve İlhanlılar 'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında da ilmiye sınıfından yetiştirilerek tayin edilmiştir. İlk zamanlarda sayısı bir olan vezir, I. Murad döneminden itibaren sayıda artış göstermiştir. Böylece de birinci vezire, veziriazam ismi verilmiştir.¹⁷³ Vezir ile eş anlamlı kullanılan kelimeler şunlardır: sahip, âsaf, nâzır, vekil, paşa, lala. Yargılama yetkisine de sahip olan vezirler, idam cezası olmak üzere birçok cezayı yerine getirmeye yetkilidirler.¹⁷⁴

¹⁷¹ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C. III., 1983, s.590-591.

¹⁷² TDV İslam Ansiklopedisi, Halil İnalçık, İstanbul, 2013, “Vezir” maddesi, C.43, s.90-92.

¹⁷³ Y. Halaçoğlu, XIV- XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, Ankara: TTK Basımevi, 2003, s.11-12.

¹⁷⁴ M. A. Ünal, Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2005, s.55.

İbn-i Râtıb, bir vezirdir ve şair onu Âsaf gibi yüksek mevkilerde olan bir vezir olarak görür. Bu sebeple veziri yâd eden şair, güzel dualarını da esirgemez ve mekânlarının cennet olmasını diler:

“İbn-i Râtıb vezîr-i Âsaf-câh
Her birinin ola mekâmı behişt” (T.55/2)

Zamanın sultanı adaleti, akli ve aldığı tedbirlerle öyle gelişmiştir ki Yunanlı Eflâtun’a hikmet dersi vermektedir:

“Hidiv-i kâr-fermâ dâver-i tedbir-Pîrâ kim
Eder tâlîm-i hikmet fikri Eflâtûn-ı Yûnâna” (T.7/2)

Bermekî ailesi Emevi devletinin düşmesine ve Abbasi devletinin kurulmasına katkıda bulunmuştur ve Harun Reşit zamanında vezirlik yapmışlardır.¹⁷⁵ Şiirde Bermekî ailesinden iyi ve doğru bir vezir diye bahsedilir:

“Âlî-himem bülend-kerem Bermekî-şiyem
Peyrevidir ol hidiv-i niğu-kâra öyle kim” (K.31/17)

1.4.31. Zerger

Zerger, sarraf, savatçı divan şiirlerinde kuyumcu anlamında kullanılan terimlerdir.¹⁷⁶ Şeyh Galib Divanı’nda bu sıfatlardan yalnızca zerger iki şiirde kullanılmıştır. Şair bir şiirinde mehtabı kanun koyan kuyumcu (zer-ger-i mukannin) olarak düşünüp bir padişaha benzetmiştir. Devamında ise mehtabın ışığı altın sorguç (zer çeleng) gibi düşünülmüştür:

“Muzaffer askerinin zer-ger-i mukanninidir
Döküp eşi’asını zer çeleng eder mehtâb” (K.11/28)

Bir beyitte sabah bir kuyumcu gibi düşünülmüştür. Bu kuyumcu için cevher hazinesi altın bir kafestir. Sultan Beyhan’ın yaptırmış olduğu köşkün üstündeki şemse, güneşin ışığına ihtiyaç duymamaktadır:

“Cevâhîr genci bir altun kafesdir zer-ger-i subha
Müzerkeş şemsesi müstağnî-i şems-i dirahşandır” (K.22/6)

1.5. Tarihi ve Efsanevi Şahıslar

1.5.1. Dini Şahsiyetler

¹⁷⁵ Uygun, Kader, Şeyh Galib Divanı’nda Mitolojik ve Efsanevi Şahıslar, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research Cilt: 14 Sayı: 7, 8 Temmuz 2021.

¹⁷⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Aydın Kitabevi, 2015, s. 1376.

1.5.1.1. Dini-Tasavvufi Şahsiyetler

1.5.1.1.1. Abdü'l-Kâdir-i Geylânî

Kadiriyye tarikatının kurucusu olan Geylânî, Ebû Gâlib b. Bâkîllânî, Ca 'fer es-Serrâc, Ebû Bekir Sûsen ve Ebû Tâlib b. Yûsuf gibi âlimlerden hadis; Ebû Sa 'd el-Muharrimî (Mahzûmî), Ebû Hattâb ve Kâdî Ebû Hüseyin gibi hukukçulardan fıkıh; Zekeriyâ-yı Tebrîzî gibi dilcilerden edebiyat dersleri almıştır.¹⁷⁷ Daha sonra Abdülkâdir Geylânî, Bağdat'a gittiğinde mensup olduğu Şâfiî mezhebini bırakıp kendisine daha uygun bulduğu Hanbelî mezhebine girmiştir ve bundan sonrada her iki mezhebe göre fetva vermiştir.

Şair beyitte, Sultan Eşrefzâde hazretlerinin dergâhının ilaç olan tozunu iki gözüne sürme isteğini dile getirmektedir. Şeyh Abdulkadir hazretleri o kemale ermiş bakışlarını teveccüh etse Es'ad (Şeyh Galib), Eşrefî gibi adını altın gibi kıymetli ederdi:

“Hânkâh-ı hazret-i sultân Eşrefzâdenin
Etsem iksîr-i gubârıyla dü-çeşmim iktihâl
Ben de Es'ad Eşrefî altun ederdim nâmımı
Şeyh Abdülkâdir etse bir nigâh-ı bâ-kemâl” (Kt.5)

1.5.1.1.2. Abdullah İbn-i Selam

Yahudi âlimi iken daha sonra müslüman olan meşhur sahâbî¹⁷⁸ olarak bilinmektedir. Asıl adı Husayn'dir ve Müslüman olduktan sonra Hz. Muhammed kendisine "Abdullah" ismini vermiştir. Şeyh Galib'de bir beyitte meşhur Leyla ile Mecnun hikâyesine atıfta bulunurken İbn-i Selâm'a selam söylemekten bahsetmektedir:

“Gönderir anı selâm İbn-i Selâm'a Leylâ
Şir'-i Mecnûndan iki beyt-i tegâfüldür zülf” (G.161/8)

1.5.1.1.3. Ahmed er-Rifâî

Rifâiyye tarikatının kurucusudur ve 512'de (1118), Bağdat'la Basra arasında kalan Batâih bölgesinin Ümmüabîde köyünde 512 (1118) tarihinde doğmuştur.¹⁷⁹ Atalarından Rifâa el-Hasan el-Mekkî'den (ö. 331/943) ötürü, Rifâî ismini almıştır. Birçok kaynak Ahmed er-Rifâî'nin, Hz. Hüseyin soyundan gelen bir seyyid olduğu konusunda birleşmiştir. Galib bir kıtasında Ahmed Rifâî hazretlerinden peygamber soyundan

¹⁷⁷ URL-31, 2022.

¹⁷⁸ URL-32, 2022.

¹⁷⁹ URL-33, 2022.

gelenlerin övünç kaynağı, ariflerin önderi, dost sırrına ermiş, Allah'a yakınlık kazananların en gözdesi ve Allah aşkı ile yananların ateşinin yandığı gül bahçesinin bülbülü olan İslamiyet sancaktarı olarak bahsetmektedir:

“Fahr-ı sâdât-ı kirâm u pîşvâ-yı ârifin
Mazhar-ı sırr-ı halîl ü nuhbe-i ehl-i yakîn
Bülbül-i gülzâr-ı âteşgâh-ı aşk-ı lâ-yezâl
Hazret-i Ahmed Rûfâi râfi-i alâm-ı dîn” (Kt.4)

1.5.1.1.4. Âteşbâz-ı Velî

Hayatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Mevlevîliğin ünlü simalarından olduğu bilinen Yûsuf b. İzzeddin'e “ateşle oynayan kişi” anlamına gelen Farsça **âteşbâz** unvanının verilmiştir.¹⁸⁰ Âteşbâz-ı Velî'nin türbesi Konya'da Meram yolu üzerinde Aşkan (Âşıkân “âşıklar”) tepesi yakınlarındadır.

Galib'e göre Mevlana'ya hizmette şah da derviş de eşittir. Bunu belirtirken Âteşbâz'a da gönderme de bulunmaktadır. Gönül matbahında ocak ve ateş bulunmamaktadır ve gönül ocağını tutuşturmak için Ateş-bâz-ı Velî'den sıcak bir nefes istemektedir:

“Hidmetde sana şâh ile dervîş-enbâz
İkrâr-ı dîn-i âşika maksûd-ı niyâz
Bu matbah-ı sîne de ne od var ne ocak
Bir germ nefes gönder eyâ Âteş-bâz” (R.14)

1.5.1.1.5. Bâyezid-i Bistâmî

İranlı bir mutasavvıftır ve Horasan eyaletinde bulunan Bistâm kasabasında doğmuştur. Şîî kaynaklarına göre Bâyezîd'in altıncı imam Ca'fer es-Sâdık'ın (ö. 148/765) talebeleri arasında yer aldığı bilinmektedir. Bununla birlikte onu yedinci imam Mûsâ el-Kâzım'ın (ö. 182/798), sekizinci imam Ali er-Rızâ'nın (ö. 203/818) ve dokuzuncu imam Ebû Ca'fer Cevâd Muhammed et-Takî'nin (ö. 220/835) talebesi olarak gösteren kaynaklar da bulunmaktadır.¹⁸¹ Galib'in bir hikâyesinde ismi geçmektedir:

“Görüp bu hayreti sultân-ı Bistâm
Gönül mir'âtın etdi hayret-endâm” (H.10/11)

¹⁸⁰ URL-34, 2022.

¹⁸¹ URL-35, 2022.

1.5.1.1.6. Belkîs

Kur'an'da tevhid dinini kabul ettiği bildirilen Sebe melikesidir¹⁸² ve Galib'in şiirinde iki yerde adı arş-ı Belkîs olarak geçmektedir. Bu beyitlerde Süleyman kıssasına vurgu yapılarak, karınca, taht ve Belkîs ilişkisinden bahsedilmiştir:

“Bilmeyen kadri Süleymân ile kadr-ı mûru
Arş-ı Belkîs ile zann etdi ki hem-pâdır” (T.34/4)

“Bârgâh-ı himmet-i merdân sultânsız mıdır
Arş-ı Belkîs-i himem bilmem Süleymânsız mıdır” (G.77/1)

1.5.1.1.7. Celâleddin Ergun

Mevlevîliğin yayılmasını sağlayan ilk Mevlevî şeyhlerinden olan Celâleddin Ergun, Kütahya'da doğmuştur. Sâkîb Dede, Ahî Evran'ın Celâleddin Ergun'un müridi olduğunu, Ahî Mustafa ve Ahî Erbasan adlı iki fütüvvet şeyhinin de kendisine intisap ettiğini söylemektedir.¹⁸³ Bugün Dönerler Camii adıyla bilinen Kütahya Mevlevihanesi'nin ilk postnişi olarak da bilinmektedir. Uzun bir süre şeyhlik yaptıktan sonra da burada ölmüş ve dergâhın hazîresine defnedilmiştir. Galib, Sâkîb hazretlerinin fazilet saçan bakışlarına yani himmetine mazhar olmuş ve ay gibi parlak olan Ergûn hazretlerinin yoluna girdiğini dile getirmektedir:

“Feyz-i nigâhı cânibi-i Sâkîbden almışam
Bedrüttarika Hazret-i Ergûna uymuşum” (G.206/7)

1.5.1.1.8. Cüneyd-i Bağdâdî

Cüneyd, Süfyân-ı Sevrî'den ders almış, binlerce veli yetiştirmiş, otuz kez yaya olarak hacca gitmiş bir şahıstır. Edebi eserlerde kerametleri ile ön plana çıkmıştır.¹⁸⁴ Aşağıdaki beyitte şair Haddâd'ın, Cüneyd'den nasihat aldıktan sonra Bağdat'ta ikamet eden tasavvuf ehli Şiblî'nin evine misafir olduğunu ifade etmiştir:

“Rivâyetdir bu kim Hafz-ı Haddâd
Ziyâret-güne etmiş azm-i Bâgdâd
Cüneyd ile edip çok sohbet-i cân
Olurmuş hâne-i Şiblîde mihmân” (H.8/1-2)

¹⁸² URL-36, 2022.

¹⁸³ URL-37, 2022.

¹⁸⁴ İskender Pala, Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s. 94.

1.5.1.1.9. Esrar Dede

Tezkire-i Şuarâ-yı Mevleviyye adlı eseriyle tanınan mutasavvıf bir şairdir. Asıl adı Mehmed olan Esrar Dede, 1162'de (1749) İstanbul'da Sütlüce'de doğmuştur. Babası Mevlvî dervişlerinden bir isim olan Ahmed Bîzebân'dır. Esrar Dede'nin çocukluk ve gençlik yıllarıyla ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kaynaklarda iyi bir tahsil gördüğü, tasavvuf muhiti içinde yetiştiği, Arapça, Farsça, Rumca, Latince ve İtalyanca öğrenmiş olduğu belirtilmektedir. Şeyh Galib'in Galata Mevlevîhânesi şeyhi olduğu zamanlarda Esrar Dede, Mevlevîliğe intisap etmiştir. Galib'in Esrar Dede için yazmış olduğu bir mersiyesi bulunmaktadır. Söz konusu mersiyede şair Esrar Dede'nin ölümünden duyduğu üzüntüyü bana hem yabancılar hem dostlar ağlasın, Esrar'ımın hikâyesini duyan ağlasın diye ifade etmektedir:

“Kan ağlasın bu dide-i dür-barım ağlasın
Ansin o benim o yâr-ı vefâdâlarım ağlasın
Çeşm ü dehân u ârız u ruhsârım ağlasın
Baştan başa bu cüsm-i siyeh-kârım ağlasın
Agyârım ağlasın bana hem yârım ağlasın
Gûş eyleyen hikâyet-i Esrâr'ım ağlasın” (Mrs.1)

1.5.1.1.10. Eşrefoğlu Rûmî

Kadiriyye tarikatının Eşrefiyye kolunun kurucusu ve mutasavvıf bir şairdir.¹⁸⁵ Asıl adı Abdullah, babasının adı ise Ahmed Eşref'tir. İznik'te doğmuştur.¹⁸⁶ Kaynaklarda tam ismi Abdullah Rûmî b. Seyyid Ahmed Eşref b. Seyyid Muhammed Süyûfî (Mısrî) şeklinde geçmektedir. İbnü'l-Eşref, Eşrefzâde, Eşref-i Rûmî, Abdullah İznikî ve Abdullah-ı Rûmî adlarıyla da tanınmıştır. Çocukluk ve gençlik yılları İznik'te geçen Rûmî, daha sonra Bursa'ya giderek buradaki Çelebi Sultan Mehmed Medresesi'nde tahsile başlamıştır. Mevlânâ Hocazâde ile Mevlânâ Tûsî'den büyük ölçüde istifade etmiştir. Eşrefoğlu, Ankara'ya gittiğinde Hacı Bayrâm-ı Velî Dergâhı'nda on bir yıl kadar riyâzet ve mücâhede ile en ağır hizmetlerde çalıştırılmıştır.¹⁸⁷ Burada dergâha imam olduktan sonra icâzetini de alarak Bayramiyye tarikatını temsil etmek üzere İznik'e halife tayin edilmiştir. Daha sonra ise Kadiriyye hilafet namesini almış ve kurduğu dergâhta irşatlara başlamıştır.

¹⁸⁵ URL-38, 2022.

¹⁸⁶ TDV İslam Ansiklopedisi, Pekolcay ve Uçman, 1995, “Eşrefoğlu Rûmî” maddesi, C.11, s. 480-482.

¹⁸⁷ Mehmed (Bursalı) Veliyyüddin, Eşrefoğlu Rûmî Hayatı ve Menkıbeleri, Hrz. Abdullah Uçman ve Önder Akıncı, İstanbul: Bedir Yayınları, 1976, s.12-13.

Şair beyitte, Sultan Eşrefzâde hazretlerinin dergâhının ilaç olan tozunu iki gözüne sürme isteğini dile getirmektedir. Şeyh Abdulkadir hazretleri o kemale ermiş bakışlarını teveccüh etse Es’ad (Şeyh Galib), Eşrefî gibi adını altın gibi kıymetli ederdi:

“Hânkâh-ı hazret-i sultân Eşrefzâdenin
Etsem iksîr-i gubârıyla dü-çeşmim iktihâl
“Ben de Es’ad Eşrefî altun ederdim nâmımı
Şeyh Abdülkâdir etse bir nigâh-ı bâ-kemâl” (Kt.5)

1.5.1.1.11. Fâsîh Ahmed Dede

Tam adı Fasîh Ahmed b. Mehmed b. Dukakinzâde Ahmed Bey b. Mehmed Paşa b. Ahmed Paşa’dır. 17. Yüzyılda yetişmiş bir Mevlevî şairi ve hattattır.¹⁸⁸ Fatih Sultan Mehmet zamanında Arnavutluk’un fethedilmesiyle müslümanlığı kabul etmiştir. Bir beytinde Esrar Dede’nin Galata Mevlevihânesi haziresinde Fasîh Dede’nin yanına defnedildiğine işaret eden şair, manevi âlemde muradına ermesi için dualarda bulunmaktadır:

“Olsun visâl-i Hazret-i pîrânla kâm-yâb
Kıldı karîn-i kabr-i Fasîh-i felek cenâb” (Mrs.5)

1.5.1.1.12. Fâtıma-i Zehra

Ümmü’l-Haseneyn Fâtıma bint Muhammed ez-Zehrâ¹⁸⁹, peygamber efendimiz (s.a.v) in soyunu devam ettiren kızıdır. Hazreti Beyhan Sultan, sevgi ehlidir ve doğrusu lütfun süsüdür. O şüphesiz bu yolda Fatıma-i Zehra hazretlerine bağlanmıştır:

“Ehl-i perverdir o hakkâ ki kerem-pîrâdır
Şüphesiz müntesib-i Fâtıma-i Zehrâdır” (Tcb.6/6)

1.5.1.1.13. Ferîdüddîn-i Attâr

İranlı meşhur bir şair ve mutasavvıftır. Tam adı Ebû Hâmid Ferîdüddîn Muhammed b. Ebî Bekr İbrâhîm-î Nisâbüri’dir. Rivayetlere göre 1142- 1145 yılları arasında Nişabur’da doğduğu söylenmektedir. Eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için “Attâr” lakabını almıştır.¹⁹⁰ Attarlıkla uğraşmasının yanı sıra ilim tahsil ettiği, tasavvufi bilgiler edindiği, çeşitli şeyhlere hizmet ettiği bilinmektedir.

Sözü, saçın kokusu gibi hayal eden şair, bu kokunun beynini yağmaladığını dile getirmektedir ve bu vesileyle Attâr’a telmihte bulunmaktadır:

¹⁸⁸ URL-39, 2022.

¹⁸⁹ URL-40, 2022.

¹⁹⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, M. Nazif Şahinoğlu, 1991, “Attâr” maddesi, C. 4, s.95-98,

“Nükhet-i zülf-i suhan kıldı dimâğım yağma
Meded ey Hazret-i Attâr amân n’olsun bu” (G.269/10)

1.5.1.1.14. Gülşenî

Gülşenî, Halvetiyye tarikatının İbrahim Gülşenî’ye ait bir koludur. Mürşid Dede Ömer Rûşenî, İbrahim Gülşenî’ye bir gül vererek “Sen ol bâğ-ı bekânın gülşenisin” demiştir. Böylece Heybetî mahlası Gülşenî olarak değiştirilmiştir. Dolayısıyla tarikatın adı da bu şekilde anılmaya başlanmıştır.¹⁹¹ Hazreti Pir, Gülşeni sünbülüne renk ve kokuyu ödünç verdi vereli cihan bahçesi hu hu sesleriyle doldu:

“Toldu hû hû ile gülzâr-ı cihân Hazret-i pîr
Reng ü bûyun verdi vereli Gülşenîye sünbüle karz” (G.144/8)

Bülbülün sesini evrad-ı ezkâr olarak düşünen şair, bu sesi Uşşakî’den aldığını söylemektedir. Bununla birlikte kendi ise Gülşenî tarikatında karar kılmıştır. Beyitte anlam olarak gül ve Gülşenî; evrad ü ezkâr ve Uşşâki arasında da bir bağ kurulmuştur:

“Alup Uşşâkiden evrâd ü ezkâr
Taîk-i Gülşenîde vermiş ikrâr” (H.3/5)

1.5.1.1.15. Mânsûr

Hint ve Türk memleketlerini dolaşarak İslamiyet’i yayan Mânsûr, İran’ın Tûr kasabasında doğmuştur. Tasavvuf yolunda ilerleyip “fenâfillah” makamına erişince “Ben Hâkkım” demiştir. Bu sözü yanlış anlayan kişiler tarafından münkir kabul edilir ve bir süre hapis kaldıktan sonra idama mahkûm edilir.¹⁹² Şair aşağıdaki beyitte minareye göndermede bulunarak, Mânsûr’un tevhid yolculuğundaki zorluklarından bahsetmiştir. Şairde bu yoldan geçtiğini ifade ederek kendi durumunu Mânsûr’un durumuna benzetmiştir:

“Semt-i belâda bellemişim dâr-ı vahdet-i
Seng-i nişân minâre-i Mansûrdur bana” (G.1/3)

Şair aşkını, Mânsûr’da vücut bulan ve ölümüne sebep olan ateşe benzetmiştir. Şairin şecer-i Tûr dediği ağaç Allah’ın Hz. Musa’ya görüldüğü ağacın ismidir. Galib’e göre her bir ağacın çöpü, kendisi için bir Tur ağacı olmuştur:

¹⁹¹ TDV İslam Ansiklopedisi, Mustafa Kara, İstanbul, 1996, “Gülşeniyye” maddesi, Cilt 14, s.256-259.

¹⁹² İskender Pala, Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.185-186.

“Aşk âteş-i tecelî-i Mansûrdur bana
Her cûb-ı dâr bir şecere-i Tûrdur bana” (G.1/1)

Şair aşağıdaki şiirde, Hallac-ı Mansur’un Ene’l-Hak sözünü hatırlatmaktadır. Hallac-ı Mansur “Ya Hak” diyerek başını göğe salmış, menzilini alıp ölmüştür. Ancak beyte göre Ene’l-Hak davası henüz sonlanmamıştır ve bu davadaki kurulu yaylar açılmış böylece kavga uzayıp gitmiştir:

“Yâ Hak dedi Mansûr yemîn menzilin aldı
Başın göğe saldı
Da’vî-i Ene’l-Hakda kemânlar yasanupdur
Gavga uzanupdur” (G.74/15-16)

Şeyh Galib şiirlerinin tamamında Mânsûr ismine toplamda 30 kez yer vermiştir. Bu beyitlerin bazıları şöyledir: K.20/5, K.31/10, T.3/23, T.3/24, TCB.9/3, G.37/4, G.51/5, G.63/4, G.133/4, G.145/3, G.169/3, G.226/6, G.270/4.

1.5.1.1.16. Hayâlî

Asıl adı Şemseddin Ahmed olan Hayâlî’nin babasının adı Hoca Mûsâ Efendi’dir. Hayâlî mahlası ona nazik üslubu ve titiz araştırmaları sebebiyle verilmiştir. İlk tahsilini babasının yanında yapan Hayâlî daha sonra Alâeddin Ali et-Tûsî’ye ve o sırada Bursa Sultâniye Medresesi müderrisi bulunan Hızır Bey’e talebe olmuştur. Hızır Bey, Molla Yegân, Molla Fenârî vasıtasıyla Fahreddin er-Râzî’ye ulaşarak ilmi silsilesini tamamlamış ve icâzet aldıktan sonra bir süre Hızır Bey’in yardımcısı olarak çalışmıştır. Beyte göre aşka sevdalı tabiatlar hakkında konuşurken Hayâlî’nin şu samimi matlası hatıra gelmiştir:

“Tâb-ı sevdâ-yı mahâbbetden ederken kîl ü kâl
Geldi eş’âr-ı Hayâlîden bu matla’ hasbihâl” (Tcb.11/7)

1.5.1.1.17. Hüsâmeddîn Çelebi

622’de (1225) Konya’da doğmuş olan Çelebi, “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin, *Mesnevî*’yi yazmasına vesile olan müridi ve halifesi”¹⁹³dir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî *Mesnevî*’nin I. cildinin önsözünde Urmiyeli olduğu yazmaktadır. Galib bir Mevlana’nın fikirlerinin beytinde Hüsâmeddîn Çelebi ile güçlenip kırılmaz bir hal aldığını, *Mesnevî*’nin yazılmasına vesile olduğunu dile getirmektedir:

¹⁹³ URL-41, 2022.

“Hüsrev-i endîşe kim aşk-ı Hüsâmeddîn ile
Oldu tîg-i bâtını dünyâya burhân-ı kavî” (Thm.1/5)

1.5.1.1.17.1. İsmail Ankaravî

16. yüzyılın ikinci yarısında Ankara’da doğmuş olan Ankaravî, Mevlevî şeyhi ve Mesnevi şârihidir.¹⁹⁴ Mahlası Rusûhî’dir. Mesnevi şerhindeki ilmî ve edebî marifeti neticesinde Hz. Şârih unvanını da almıştır ve beyitlerde de bu isimle anılmaktadır:¹⁹⁵ İlk beyitte isminden “Allah’ın tecellisi ayan beyan gün yüzüne çıkararak Şârih hazretleri” diye bahsedilmektedir:

“Ey kâşif-i esrâr-ı nihân Hâzret-i Şârih
Rû-pûş-ı tecelli-i iyân Hâzret-i Şârih”

Aynı kasidenin ikinci beytinde ise isminden ilim ışığının başında, hakikatlerin tüm evrelerinin takipçisi, tüm ilimleri keşfedip beyan eden Şârih hazretleri diye bahsedilmektedir:

“Bâ-nûr-ı yâkîn sâlik-i etvâr-ı hakîikat
Sâhib-kâdem-i keşf ü beyân Hâzret-i Şârih” (K.9/1-2)

1.5.1.1.18. Meryem

Hız. Meryem, Hız. İsa’nın annesidir ve Şeyh Galib’in şiirlerinde bazen tek bazen de Hız. İsa ile birlikte anılmıştır. Bir şiirinde Galib, bahçedeki gül goncaları Hız. Meryem, bülbülleri ise Cebrail gibi düşünmektedir. Kur’an’ı Kerim’de Hız. Meryem bakire iken, Cebrail’in kendisine üfürmesi sonucu, mucize eseri Hız. İsa dünyaya gelmiştir. Bu iki durum arasında bağ kuran şair gül goncaların da rüzgârın esmesiyle oluştuğunu ve bülbüllerin de Cebrail gibi kanatlarını açıp uçtuğunu dile getirmektedir:

“Gülgonca Meryemdir meğer kim nefh-ı ruh etmiş eser
Bülbüller açmış bâl ü per çün Cebreîl-i zinde-dem” (K.19/7)

Bu beyitin anlam benzerliğini taşıyan iki beyitte şunlardır: G.277/1, G.304/5.

Şaire göre Hız. Meryem’in resimleri kilisedeki henüz söylenmemiş manalara benzetilmektedir. Bu manalardan kasıt Hız. Meryem’in bakire olduğu halde bir mucize eseri çocuk doğurmasıdır. Aynı zamanda şair gönlünü bir nâkûsa yani kilisedeki çana benzeyen bir kadeh gibi hayal etmektedir:

¹⁹⁴ URL-42, 2022.

¹⁹⁵ E. Yetik, İsmail-i Ankaravî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, İstanbul: İşaret Yayınları, 1992, s.60.

“Bıkr-i manîdir serâser sûret-i Meryemleri
Öyle bir bühtânenin şimdi gönül nâkûsudur” (G.52/6)

1.5.1.1.19. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Mevlana, Mevleviyye tarikatının kurucusu, mutasavvıf, âlim ve yaşadığı çağ aşarak günümüz insanına kadar mesajını ulaştırabilen bir şair olarak bilinmektedir. 6 Rebûlevvel 604'te (30 Eylül 1207) Horasan'ın Belh şehrinde dünyaya gelmiştir.¹⁹⁶ Mesnevi'sinin girişinde adını Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak kaydetmiştir. Lakabı Celâleddin'dir. Doğduğu şehir itibariyle Belhî olarak da anılan Mevlana, Anadolu'ya nisbetle “Rûmî, Mevlânâ-i Rûm, Mevlânâ-i Rûmî” ismiyle ve müderris olması sebebiyle de “Molla Hünkâr, Mollâ-yı Rûm” unvanlarıyla da anılmaktadır.

Şeyh Galib, Mevlevi tarikatına bağlı olması sebebiyle de Mevlana sevgisini şiirlerinde yansıtmaktadır. Galib, Hüsn ü Aşk mesnevisinde Mevlana'ya duyduğu hayranlığı sıklıkla dile getirmektedir. Bunun yanı sıra Mevlevi tarikatına ilişkin unsurlarda şiirlerinde geniş yer kaplamaktadır. Şiirlerinden 3 kasîde, 1 terci'bend, 1 tahmis, 2 mesnevî ve 3 rubâî Mevlana için yazılmıştır.¹⁹⁷

“Der Vâsf-ı Şerîf-i Cenâb-ı Hazret-i Mevlânâ Kuddise Sırruhu'l Alî” başlıklı kasidesinin redifi “Hazret-i Mevlânâdır”. İlk 12 beyitte Mevlana'yı öven şair, 13. ve 14. beyitlerde Mesnevi'yi övmektedir. Son dört beyitin üçünde ise Mevlana'nın özelliklerinden söz eden şair, ondan yardım alma umudunu dile getirmektedir:

“Mâhzar-ı aşk-ı Hudâ Hâzret-i Mevlânâdır
Menba'-ı sıdk u safâ Hâzret-i Mevlânâdır” (K.3/1)

“Der-vasf-ı Cenâb-ı Şerîf-i Hazret-i Pîr-i Dest-gîr Kaddese'llâhu Sırrahu'l-Azîz”, başlıklı kasidesi 9 beyit olup redif kelimesi “Mevlânâ”dır. Kasidenin ilk beyitinde Mevlana'nın güzelliği ne yöne görünürse, o taraf dile gelir ve Mevlana'nın Celalini söylemeye başlamaktadır:

“Görünse her ne târadan cemâl-i Mevlânâ
Gelir zebânlar ism-i celâl-i Mevlânâ” (K.4/1)

Şairin “Medhiyye-i Şerîf-i Diğêr ü Niyâz-nâme Berây-ı Cenâb-ı Pîr ‘Ârif-i Rûm Kuddise Sırruhû” başlıklı kasidesi 7 beyitten oluşmaktadır ve redifi “Yâ Hazret-i Monlâ-

¹⁹⁶ URL-43, 2022.

¹⁹⁷ Kalkışım, 1994, s.37-38.

yı Rûm” dur. İçeriği dua olan bu şiirinde şair, Mevlânâ’dan kendisini nefsin elinden kurtarması için yardım istemektedir:

“Düşdüm yine kaldır beni yâ Hâzret-i Monlâ-yı Rûm
Bakmâz deyü bildim seni yâ Hâzret-i Monlâ-yı Rûm” (K.5/1)

“Der-Medh-i Hazret-i Pîr Kaddese’llâhu Sırrehû” başlıklı kasidesi 6 beyitten oluşan şair bu şiirin de redifini “Mevlânâdır” olarak seçmiştir. Şiirin son beyitinde Galib, Hazret-i Mevlânâ’ya bağlı olmakla övünmekte olduğunu ve bunun garip karşılanmaması gerektiğini dile getirmektedir:

“İftihâr eylese Gâlib ne aceb
Bende-i Hâzret-i Mevlânâdır” (K.6/6)

1.5.1.1.20. Selmân

İranlı olan Selmân, Hendek Savaşı sırasında peygamber efendimize hendeğin kazılması fikrini veren kişidir.¹⁹⁸ Ömrü boyunca Hz. Ali’nin emrinde ve himayesinde bulunmuştur.¹⁹⁹ Şeyh Galib şiirlerinin tamamında Selmân ismi toplamda bir kez kullanılmıştır. Acem uyruklu Selmân, yiğitlikleri ile şiirlere konu edilmiştir. Aşağıdaki beyitte de şair bundan bahsetmektedir. Arap uyruklu Sahbân’ın ise hitabet ve belagatte iyi olduğunu söyler:

“Ol gûne nutk-ı müntehâb kim görse reşk eylerdi hep
Nesrinde Sahbân-ı Arâb nâzımında Selmân-ı Acem” (K.19/27)

1.5.1.1.21. Sultan Veled

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin büyük oğlu olan Sultan Veled, 25 Rebûlâhir 623’te (25 Nisan 1226) Lârende’de doğmuştur.²⁰⁰ Dedesi Bahâeddin Muhammed Veled’in ismi verilmiştir ve şiirlerinde Veled mahlasını kullanmıştır. Sultan Veled, babasının sohbet meclislerinde yetişmiş bir mutasavvıf şairdir. Şair bir beytinde Mevlana’nın oğlunun beşiğini sırlarla doyurduğunu ifade ederken Sultan Veled’in de sözü edilen sırları süt gibi içtiğini ifade etmektedir:

“Oldu gevhâresi esrâr-ı perdeden sîrâb
Nûş edip şîr-i hikem Hâzret-i Sultân Veled” (K.8/4)

¹⁹⁸ A. Talat Onay, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.365.

¹⁹⁹ Agâh Sırrı Levend, *Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler- Mazmunlar ve Mefhumlar*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018, s.158.

²⁰⁰ URL-44, 2022.

Yine bir beyitte de Mevlana'nın oğlu nazar güneşinin ışığı gibi hayal edilmiştir. Bu ışık kendiliğinden var olmayıp güneşten gelmektedir ve Mevlana'nın oğlundaki marifet de kendisinden değil babasından gelmektedir:

“Görünürse felege pertev-i hurşîd-i nazar
Veled-i Hazret-i Monlâ gibi şehden görünür” (G.56/8)

1.5.1.1.22. Şemsi Tebrîzî

Asıl adı Muhammet'tir. Daha çok Şemseddin, Şemsü'l-hak ve'd-dîn, Şems, Şemsi Tebrîzî lakaplarıyla anılır.²⁰¹ Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin gönül dünyasında büyük değişikliklere vesile olmuş ve Mevlânâ'nın sohbet şeyhi olarak bilinmektedir.

Aşağıdaki beyitte Şemsi Tebrîzî'ye telmihte bulunan şair, kalp bakırını saf altın etme işleminde, Şems gibi kimya nazarlı birinin olmadığını vurgulamaktadır:

“Gâlib nühas-ı kalbi zer-i hâlis etmede
Olmaz cenâb-ı Şems gibi kîmyâ-nazar” (G.64/7)

Kendisine seslenişte bulunan şair, tecelli güneşinin çeşmesi Şems'dir demektedir. Onun bereketli bakışları cehennemi yakut bahçesi gibi yapmaktadır:

“Şemsdir çeşme-i hurşîd-i tecellî Gâlib
Nazar-ı feyzi eder dûzahı bâg-ı yâkût” (G.24/11)

Kuzuların kesilmek için bıçağa doğru sessizce gittikleri gibi sen de çekinmeden Şemsi Tebrîzî hazretlerinin yaptığı gibi aşkın yoluna baş koy diyen şair, beklenen marifetin ancak bu yolun sonunda elde edilebileceğini ifade etmektedir:

“Girip çarha kuzular gibi akl-ı Şemse kurbân ol
Bahâr-ı marifet Gâlib bu menzîlden zuhûr eyler” (G.49/8)

1.5.1.2. Dört Halife

1.5.1.2.1. Hz. Ali

Hz. Ali, Hz. Osman'ın vefatından sonra halife olmuştur. Zülfikâr, Allah'ın aslanının pençesidir. Zülfikâr güneş ve aydır. Kalp gözü açık olanlar için bu hakikat her daim gün gibi aşikârdır:

“Pençe-i şîr-i Hudâdır mihr ü mehdîr zü'lfikâr
Çeşm-i hussâda bu ma'nâ gündün ezhar rûz u şeb” (K.1/34)

²⁰¹ URL-45, 2022.

Bû-Türâb, toprağın babası anlamına gelir ve Hz. Ali'nin lakabıdır. Şair, sevgiliyi Hz. Ali'nin yolunun toprağı gibi düşünmektedir. Bu nedenle sevgiliye hitap ederken güneş diyerek onun yere yüz sürmesini dilemektedir:

“Ey mihr zemîne eyle rû-mâl
Hâk-i reh-i bu turâbsın sen” (G.243/7)

Haydar (Hayder), Hz. Ali'nin lakabıdır ve cesur, yiğit, aslan anlamlarına gelmektedir. Şair, Hz. Ali sıfatına İskender derken Sultan Selim'i kastetmektedir. Sultan Selim, güzel süsler bahşeden adalet sahibi, saltanatın tahtı süsleyen hükümdarı ve büyük meleklerin yaratılışından olan bir hakandır:

“İskender-i haydar-sıfat pîrâye-bahş-ı ma'delet
Evreng-i zib ü saltanat hâkân-ı kerrûbî-şiyem” (K.19/20)

Sıffin, Hz. Ali ve Muaviye arasında geçen bir savaştır. Havâric ise bu savaşın ardından meydana gelmiş ve fikir akımı haline gelmiştir. Hz. Ali, Havâriclerin birçoğunu Nahveran savaşı sırasında öldürmüştür. Tüm bunlara atıfta bulunan şair, sevgilinin bakışını Hz. Ali'ye, ayva tüylerini ise havâriclere benzetmektedir:

“Geçirdi tîğ-i nazardan havâric-i hattı
Misâl-i vak'a-i Sıffin Haydar-ı nigezin” (G.179/5)

1.5.1.2.2. Hz. Ebûbekir

Şeyh Galib, Hz. Muhammed 'e maddi ve manevi anlamda bağlı olan dört halifeden (Çâr-yâr) de bahsetmektedir. Bunlardan biri de Hz. Ebubekir'dir. Hz. Ebubekir, Sıddîk makamında bulunan sadrû'l-hulefâ'ya yani halifelerin göğsüne benzetilirken mecazi anlamda ise kalbine benzetilmektedir:

“Sıdk ile mâ sadak-ı safâdır Sıddîk
Sîne-i sâf ile sadrû'l- hulefâdır Sıddîk” (K.2/1)

Şair, Hz. Ebubekir'i, hüma kuşuna benzetilmektedir:

“Sânî isneyn Muhammed dedi Hallâk-ı azîm
Îz hümâ kavlini seyr et ne hümâdır Sıddîk” (K.2/2)

Yine bir beyitte Hz. Ebubekir, vefa nurlarının doğduğu kaynak gibi düşünülmüştür:

“Zevki irfânı ile kıldı resûl-i tasdik
Şüphesiz matla’-ı envâr-ı vefâdır Sıddîk” (K.2/5)

Şaire göre güneş, ay, arş ve gökyüzü, Hz. Ebubekir’i kıskanmaktadır:
“Yevm-i bedr aldı arîş üzre cenâb-ı Ahmed
Reşk-i şems ü kamer ü arş ü semâdır Sıddîk” (K.2/6)

Hz. Ebubekir’in sözleri cevher taşı gibi düşünülmüştür. İkinci mısradaki ise dudakları cevher gibi sözlerin çıktığı sedefe benzetilmiştir:

“Sözü hemseng-i güher olduğuna şâhiddir
Sadef-i leblerin âheste küşâdır Sıddîk” (K.2/8)

1.5.1.2.3. Hz. Osman

Hz. Osman dört büyük halifeden üçüncüsüdür. Beyte göre doğruluk ve temizliğin rütbesinde olan ay ve güneş, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer’dir. Hz. Osman’da (Zi’n-nureyn) gece gündüz lütfu ile müjdeler vermektedir. Doğruluğu sebebiyle Hz. Ebubekir, çok sadık anlamına gelen Sıddîk lakabıyla bilinir:

“Pâye-i sıdk u safâda mihr ü meh Bûbekr Ömer
Dahı Zinnûreyn lutfiyle mübeşşer rûz u şeb” (K.1/33)

1.5.1.2.4. Hz. Ömer

Hz. Ömer’de çâr-yâr denilen dört halifeden biridir ve Şeyh Galib’in şiirlerinde de ismi geçmektedir. Bir beyitte, Hz. Ömer Umre’ye, Hz. Ebubekir de Mekke’de bulunan Safa tepesine benzetilmektedir:

“Çâr-yâr ile olur beyt-i Hudâ çar-erkân
Ümredir anda Ömer ayn-ı Safâdır Sıddîk” (K.2/15)

1.5.1.3. Peygamberler

1.5.1.3.1. Hz. Âdem

Şair, ilk insan ve ilk peygamber olan Hz. Âdem’den bahsederek kendini ona benzetmektedir. Hz. Âdem, Firdevs cennetinin sefasını süremediği gibi şair de Mevlana mutfağının sefasını sürememiştir ve bu durumdan yakındığı görülmektedir:

“Olup âdem safâsın sürmedim Gâlib o Firdevsin
Dahı hâlâ gözümde tûtiyadır matbah-ı Monlâ” (K.7/18)

1.5.1.3.2. Hz. Eyyûb

Yüce Allah'ın sabır imtihanıyla sınanan peygamber Hz. Eyyûb sağlığını, evlatlarını ve mallarını kaybetmiştir. Tüm bu sıkıntıların eşliğinde acılara dayanamayan Hz. Eyyûb'e yüce Allah, "Ayağını yere vur su çıksın" buyurmuştur. Bu emri yerine getiren Hz. Eyyûb, sudan içerek ve yıkanarak tüm dertlerinden kurtulmuştur.²⁰² Dolayısıyla Eyyûb peygamber Kur'an'da ismi geçen ve kıssası zikredilen, bu hastalıkları karşısındaki sabrı ile tanınan bir peygamberdir. Sevgilinin bakışları, Mesih gibi düşünülmektedir. Zamanın tabibleri bakıştan ders alarak aşğın hastalığına ilaç olarak Eyyûb peygamberin sabrını işaret göstermişlerdir:

"Mesîhâ-yı nigehten ders alıp dehrin etibbâsı

Bu bîmârın ilâcın sabr-ı Eyyûb eylemişlerdir" (G.46/4)

1.5.1.3.3. Hz. İbrahim

Şeyh Galib'in şiirlerinde Hz. İbrahim, "Halîlu'llah", "Nemrud", "İsmail", "Kurban", "Zemzem", "Mancınık", "Hac", "Tefekkür" gibi münasebetler çerçevesinde ele alınmıştır. Bir şiirinde Hz. İbrahim'in Allah'a olan muhabbeti, ihlası, teslimiyeti, tefekkürü ve misafirperver oluşu Halil ve mihman kelimeleriyle verilmiştir:

"Ücert-i îmân mıdır hân-ı Halilullâh-ı aşk

Yohsa mihmân-hâne-i tevhîd mihmânsız mıdır" (G.77/5)

1.5.1.3.4. Hz. İdris

Hz. İdris hayattayken Allah'ın lütfuyla gökyüzüne yükselmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu durum "Kitapta İdris'i de an. Hakikaten o pek doğru bir insan ve peygamberdi. Onu üstün bir makama yücelttik." şeklinde geçmektedir.²⁰³ İdris peygamberin yukarıya çıkarılmasındaki amaç, meleklere öğretmenlik yapmasıdır. Galib de Hz. İdris'i yukarı çıkaran şeyin aslında marifet olduğunu savunmaktadır:

"Ma'rifet aldı anı rütbe-i istishâba

Sanma kim tâli'i a'lâya çeker İdrîsi" (G.334/7)

1.5.1.3.5. Hz. İlyas

Genellikle Hızır'ın İskender ile çıktığı âb-ı hayât bulma yolculuğuna Hızır'ın arkadaşı olarak İlyas da eklenir. Şair bir şiirinde güneş ve ayı, sevgilinin yolunun

²⁰² URL-46, 2022.

²⁰³ Karaman ve öte., Kur'an-ı Kerim Meâli, Meryem Suresi, Ayet: 56-57, s.308.

salıklarının bir hediyesi olarak hayal etmektedir ve Hızır ile İlyas yalın ayak gece gündüz onlara yol göstermektedir:

“Sâlikân-ı râhına mihr ile mâh berk-i sefer
Pa-bürehne Hızır u İlyâs oldu rehber rûz u şeb” (K.1/30)

1.5.1.3.6. Hz. İsa

Klasik edebiyatta mecazları ile şiirlere dâhil olan Hz. İsa ve hayatı ile ilgili unsurlar, Şeyh Galib Divanı’nda da sıkça ele alınmıştır. Hz. İsa nefesiyle ölümlere can vermesiyle ünlü bir peygamberdir.²⁰⁴ Yine bir mucize eseri olarak Cebrail’in nefesiyle dünyaya gelen Hz. İsa’ya Rûhullah lakabı verilmiştir. Beyitte Mevlana’nın Mesnevî’si Hz. İsa’nın meded dolu nefesine benzer olarak düşünülmektedir:

“Mesnevîdir nefes-i pür-meded-i rûhullâh
Dil-i bîmâra devâ Hâzret-i Mevlânâdır” (K.3/13)

Sevgiliye Mesih (Hz. İsa) diye seslenişte bulunan şair, İsa peygamberin göğes çıkmasına atıfta bulunmaktadır. Aydınlık kubbeye yükselmeyi düşünenler gönüllerini güneş çeşmesinde abdest etmelidir:

“Eyleyen fikri urûc-ı târem-i rûşen dili
Çün Mesîhâ çeşme-i hurşidden alsın vuzû” (G.272/6)

Soyutlanmanın sembolü olan İsa peygamberin kiliselerde resimleri bulunmaktadır. Şair bu duruma gönderme yapmaktadır:

“Bu deyr-i alâyıkda ten-i ehl-i tecerrüd
Hâmûş olıcak sûret-i İsâ mı degildir” (G.47/3)

1.5.1.3.7. Hz. İsmail

İsmail peygamber Şeyh Galib’in şiirlerinde “Kârbân”, “Zemzem”, “Teslimiyet”, gibi kelimelerle birlikte zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte geçen zebîh kavramından kasıt Hz. İsmail ve Hz. Peygamber’in babası olan Abdullah’ın lakabıdır. Her iki peygamberde Allah’a kurban edilmeden adak sayesinde kurban edilmekten kurtulmuşlardır. Hz. İsmail çocuk denecek yaşta susuzluktan dolayı ağlarken ayağını yere vurduğu sırada bir su kuyusu ortaya çıkmıştır. Zemzem kuyusu da Abdullah ile ilgilidir. Bir rivayete göre ikinci kez zemzem suyunu meydana çıkararak kişinin de Hz. Peygamber’in dedesi Abdulmuttalip’in olduğu söylenmektedir. Abdulmuttalip oğullarının olmaması

²⁰⁴ URL-47, 2022.

konusunda alay konusu haline gelmiştir. Bu sebeple Abdullmuttalip eğer on oğlu olursa birini Allah yolunda kurban etmek istediğini söyler. On oğlu olunca aralarında kurbanı seçmek için kura yapılır ve neticede kurada hep Abdullah çıkar. Fakat Abdullmuttalip bunu hiç istemez ve Abdullah bir diyetle kurban olmaktan kurtulur. İşte bu yüzden beyitteki zebih ve zemzem kelimeleri İsmail ve Muhammed peygamberin babası Abdullah'ı hatırlatmaktadır:

“Hem nâm-ı zebîh olduğunu eyledi icrâ
Zemzem gibi bu nutk-ı revân Hâzret-i Şârih” (K.9/5)

1.5.1.3.8. Hz. Muhammed

Klasik Türk edebiyatı şairleri Hz. Peygamber ile ilgili kültürün yoğun olduğu bir edebiyat ortaya koymuşlardır. Özellikle Hz. Peygamber'e ait ayetler telmih yoluyla sıkça kullanılmıştır. Genellikle şiiirlerde peygamber efendimizin ruhi ve ahlaki vasıfları, mucizeleri, hayatı konu edilmiştir. Şeyh Galib'in “rûz u şeb” redifli gazelinde şair, “Sen Ahmed ü Mahmud u Muhammedsin efendim; Hakdan bize sultan-ı müeyyedsin efendim” (Msd.1) dizeleri tekrarlamaktadır ve bu şiir aslında Hz. Peygamber için yazılmış bir na't-ı şeriftir. Şair, peygamber efendimize duyduğu muhabbeti sıkça ifade etmiştir.²⁰⁵

Hz. Peygamber, Mekkelilere çok istemeleri sonucunda, işaret parmağıyla ayı ikiye bölme mucizesini göstermiştir.²⁰⁶ Şair, kendi şiir söyleme kabiliyetini övdükten sonra bu mucizeyi örnek vermiştir:

“Benim muciz beyân-ı nutk-ı burhânım dehânımdır
Meh-i ma'nâ-yı şakka tîğ-i engüşt-i zebânımdır” (G.98/1)

Şair bir şiirinde peygamber efendimize ey şefaât perver olan şahların şahı, güneş ve ay senin askerindir, senin varlığın gece ve gündüz “sen olmasaydın” sözünün manasına mazhardır, demektedir:

“Mihir ü meh leşker şehenşâhâ şefâat-perverâ
Ey ki zâtın mâni-i Levlâke mâzhar rûz u şeb” (K.1/35)

Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamber için bildirilen bir ayet şöyledir: “Senin kalbini açıp genişletmedik mi?”²⁰⁷ Aşağıdaki beyitte bu duruma bir telmih bulunmaktadır. Aynı zamanda Hz. Peygamber, gece gündüz ve her an Allah'a kalben bağlıdır. Nasıl ki ay,

²⁰⁵ TDV İslam Ansiklopedisi, Muhammed Uzun, İstanbul, 2005, “Muhammed: Türk Edebiyatı” maddesi, s.457.

²⁰⁶ TDV İslam Ansiklopedisi, İlyas Çelebi, İstanbul, 2000, “İnşikâku'l-Kamer” maddesi, s.344.

²⁰⁷ URL-48, 2022.

ışığını güneşten alıyorsa, peygamber efendimizin de parlak göğsünde elem neşrâh ayeti²⁰⁸ de güneş gibi parlamaktadır:

“Mâh-ı sadrında “elem neşrâh” ıyân çün mihr-i aşk
Kalb-i pâkın Li mâ Allâh ile hôş-ter rûz u şeb” (K.1/36)

1.5.1.3.9. Hz. Musa

Şeyh Galib şiiirlerinde Hz. Musa ile ilgili olarak “Kelîm”, “Asâ”, “Tûr-ı Sînâ”, “Ejderhâ”, “Yed-i Beyzâ”, “Nil” kelimeleri kullanılmıştır. Hz. Musa’nın göstermiş olduğu mucize elini koynuna soktuğunda elini parlak bir beyazlığa dönüşmesidir.²⁰⁹ Bu duruma telmihte bulunulmuştur. Hz. Şuayb’ın kızı olan Safure ile evlenmiştir. Bu duruma da bir hatırlatma bulunmaktadır. Şair, beyaz el mucizesi gösteren Hz. Musa’nın kayınpederinin, menkıbelerinin dallanıp budaklandığını dile getirmektedir:

“Yed-i Beyzâ nümâ-yı Musâ’dan
Şu belend-i menâkıbât-ı Şuayb” (G.21/4)

Şair, Mevlana’nın neye üflediğinde nefesinden çıkan gönül alevini ve başka insanların da neyi dinlemesini Tûr dağına, Hz. Musa’ya ve onun esasına benzetmektedir:

“Nâyına şû’le-i âvâzına tût gûş-ı kabûl
Tûr u Mûsâ vü asâ Hâzret-i Mevlânâdır” (K.3/16)

1.5.1.3.10. Hz. Nuh

Şeyh Galib’in şiiirlerinde Nuh peygamber, “Tufân”, “Firavn” gibi hususlarla birlikte ele alınmaktadır. Şair, Nuh peygamberin tufanda gemiyle yapmış olduğu kaptanlığa atıfta bulunmaktadır. Hz. Nuh’un tufan tehlikelerinin derinliklerinden kurtulmasından şüphe duyulmamaktadır:

“Nâ-hudâ Nûh-ı nebî olduğu dem şek yokdur
Gavta-i varta-i Tûfân bu nevbet de geçer” (G.106/3)

950 sene peygamberlik yaptığı bilinen Hz. Nuh’a çok az kişi iman eder. Bu durumdan mustarip olan özelliği şiiirde hatırlatılarak, Kays’ın dertten dolayı ağlayıp çöllere çıktığı ifade edilir:

“Nevha-i derd ile Nûh olmuşdu deşterde
Girye-hîz-i müje-i hâr-ı mugaylân idi Kays” (G.131/4)

²⁰⁸ URL-48, 2022.

²⁰⁹ URL-49, 2022.

1.5.1.3.11. Hz. Süleyman

Süleyman peygamber şiirlerde “Taht”, “Karınca”, “Belkıs”, “Hüdhüd”, “Saltanat”, ve “Hâtem-i lal” kavramlarıyla birlikte kullanılmıştır. Şair, Sultan Selim’i zamanın Süleyman peygamberi gibi düşünmektedir. Hz. Süleyman zenginliği ve iktidarıyla meşhur olan bir peygamberdir. Sultan Selim, cömertlik gösterip Mevlana’nın kabrinin üzerini örtmüştür.²¹⁰ Bu yönüyle şair onu Süleyman peygambere benzetmektedir:

“Süleymân-ı zamân olduğun izhâr etdin âfâka
Edip rû-pûş kâbr-i pîri yani Monlâ Hünkârı” (K.15/30)

Hz. Süleyman, güç kuvvet ve hükümdarlığın peygamberidir. Kendisini Süleyman peygambere, gönlünü de ona haber getiren Hüdhüd kuşuna benzeten şair şunları söylemektedir:

“Ben Süleymân-ı ma’nâyım Gâlib
Murg-ı hüdhüd belâğdır gönlüm” (G.230/10)

Bir beytinin ikinci mısramında şair kendini bir karınca gibi düşünmektedir. Bu olayı Süleyman peygamberin karıncalarla konuşmasına atfeden şair, kendisi gibi olanları karınca olarak düşünüp Hz. Süleyman’dan iltifat aldığını dile getirmektedir:

“Za’fımız hatt-ı leb-i cânân-veş unvândır bize
Mûrız ammâ iltifât eden Süleymândır bize” (G.300/1)

Hz. Süleyman’ın hem peygamber hem sultandır. Mühür olarak kullandığı bir yüzüğü bulunmaktadır ve şair buna telmihte bulunmaktadır. Süleyman peygamber bu yüzük sayesinde birçok mucize göstermiştir. Taşı kırmızı yakut olan bu yüzük mum ve kandil gibi düşünülmüştür. Şair bu benzetmeye dayanarak, yüzükteki o kandilin padişah tarafından verildiği söylemektedir:

“Oldu reşk-âver-i kandil-i firûzende-i arş
Sen edip hâtem-i egüşt-i Süleymânı çerâğ” (K.14/35)

1.5.1.3.12. Hz. Yûsuf ve Hz. Yakub

Şeyh Galib, Hz. Yusuf’a “Âşık”, “Maşuk”, “Halâs”, “Hapis” gibi terimlerle güzel telmihlerde bulunmuştur. Beyte göre Hz. Yusuf’un kardeşleri tarafından kuyuya atılması bir tokattır. O tokat da Hz. Yusuf için bir kanattır:

²¹⁰ URL-50, 2022.

“Yûsuf-1 ŧikeste-bâle sor bu evc-i tâli-i
Murg-1 bahtın sîllî-i ihvân-1 per-pervâzıdır” (G.55/2)

ŧair, Yusuf peygamberin arkasından ağlayan babası Hz. Yakub peygamber için bir göndermede bulunmuştur. ŧiiri ülke gibi düşünen ŧair Hz. Yusuf’u da bu ülkenin içindeki bir aziz gibi düşünmektedir. ŧiirler Yakup’un gözü gibi düşünülürken gözden akan yaşlar da Yusuf gibi düşünülmüştür:

“Çeşm-i Yakûb-1 ğama Yûsûf-1 Mısr-1 eş’âr
Gevher-i dîde-i hûnbârla mevzûn gibidir” (G.72/3)

Mahdan kastedilen ay gibi güzel olan sevgilidir. Ay gibi güzel bir sevgiliyle kurulan dostlukta Yusuf gibi güzeli anmamaktadırlar:

“Yâd eylemez olduk haber-i Yûsuf-1 Mısr’ı
Südlüce’de bir mâh ile ŧîr ü ŧekeriz biz” (G.107/14)

1.5.2. Tarihi ŧahıslar

1.5.2.1. Felsefe Âlimleri, Filozoflar

1.5.2.1.1. Aristo

Ünlü bir Yunan filozofu olan Aristoteles, felsefenin kurucularındandır. ŧeyh Galib ŧiirlerinde Aristo ve Aristalîs isimleriyle geçmektedir. Gönlnü bir ev gibi düşünen ŧair bu evin Aristo’nun rasathanesi tarafından izlendiğini ifade etmektedir. Rivayete göre hane denilen ev, böyle bir rasathane tarafından izlenilerek içinde bulunan sakinlerin de dönen feleği seyrettikleri söylenir. Hane kavramı aynı zamanda kasidenin yazılmasında rol oynayan Galata Mevlevihanesi anlamına da gelmektedir.

“Rasâdgâh-1 Aristodan nümûdâr olmuş ol hâne
Ki yanî seyr eder sükkânı seyr-i çarh-1 devvârı” (K.15/3)

ŧair, devrin padişahı için mantıklı ve sağlam bir görüşe sahip olan, Aristo gibi (Aristo-re’y) bir düşünme tarzına sahip olan diyerek Aristo’ya atıfta bulunmuştur:

“Kâtibü’s-sırrı ŧeh-i devrân-1 Aristo-re’y kim
Ukdeler vâbestedir ebrûyla îmâsına” (K.27/8)

Yukarıdaki beyitte de bahsedildiği gibi Aristoteles, mantığı ve bilgisi ile meşhur bir filozoftur. Akıl, fani dünyadaki geçimi düşünür oysa kalp bu maddiyata önem

vermemektedir. Şair de bu durumu hatırlatmak için ikisi de Yunan filozofu olan Eflatun ve Aristo'yu hatırlatmaktadır. Küpün içinde olan Eflatun, dünyayı pek ciddiye almaz. Aristo tam tersine aklıyla öne çıkar, maddiyata değer vermez. Şair tüm bunları ele alarak Eflatun küpünün içinde Aristo'nun aranmayacağını dile getirir:

“Kalb-i dâna olamaz akl-ı maâşa mesken
Arama hum-ı Felâtûnda Aristâlisi” (G.334/4)

1.5.2.1.2. Fârâbî

İslâm felsefesini metot, terminoloji ve problemler açısından temellendiren ünlü Türk filozofudur.²¹¹ 10. Yüzyılda yaşamıştır ve filozof olmasının yanı sıra bir bilim adamı ve müzisyendir. Aşağıdaki beyitte de şair, onun müzisyen oluşuna telmihte bulunmuştur. Üstat Farabi nağmeleri sevmektedir. Bu sebeple selsebilin sesini işitince ona hayran olacaktır:

“Mebhût ederdî görse eger hüsn-i savt ile
Üstâd-ı nağme-perver-i Fârâbî selsebil” (K.21/15)

1.5.2.1.3. Felâtûn

Milattan 430 sene önce doğmuştur ve asıl ismi Aristoklis'tir. Ancak nazımda Felâtûn diye geçmektedir. Platon'da denilmiştir. Akli ve zekâyı temsil eden Eflâtûn beyitlerde de bu yönüyle kullanılmıştır.²¹² Aşağıdaki beyitte de akli ile ele alınan bu filozofun karşısında çok mantıklı olmayan, aşkı için çöllere düşen Kays (Mecnun) bulunmaktadır. Ancak bu durum sadece sultan, dünya halkını hükmü altına almadan önceki durumdur:

“Mümtâz idi hıredle Felâtûnu Kays'dan
Halkı cihânı hükmüne sultânım almadan” (G.256/9)

Bir beyitte eski şarap Eflâtûn'un aklına benzetilmiştir. Şarap küplerde eskidikçe değeri artmaktadır. Eskimiş şarap, delilik sarhoşları için Eflâtûn gibi yol gösterici olmaktadır:

“O mestân-ı cünûn kim işleri tebdîl-i ayândır
Şarâb-ı köhneyi akl-ı Felâtûn eylemişlerdir” (G.45/9)

²¹¹ Yaşar Aydın, Farabi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, 2008, s. 23-24.

²¹² A. Talat Onay, Dîvân Şiiri Sözlüğü, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.150.

Okul çocuklarının oynadığı oyun alanı gibi şairin gönlü de oyun alanına benzemektedir. Şairin gönlündeki kafes kuşları, hikmet küpündeki Eflâtûn 'dur. Ama şair Eflâtûn'un temsil etmiş olduğu hikmeti ve akılı küçük görmektedir:

“Bâzîçe-i etfâl-ı debistân-ı derûna
Bir murg-ı kafesdir hum-ı hikmetde Felâtûn” (G.267/2)

Şair, birinci mısrada işrak felsefesine²¹³ sahip olup, kalp zikrini yapmak istediğini dile getirir. İkinci mısrada ise küp içindeki Eflâtûn'dan bahsederek, küpün coşkuyla Eflâtûn'un ismini çektiğini ifade eder:

“Bu zikr-i kalbi hükmet-i işrâka kıl vukûf
Âvâz-ı cûşu ism-i Felâtûn çeker humun” (G.176/8)

1.5.2.1.4. İbn-i Sînâ

İbn-i Sînâ, filozof ve aynı zamanda tabib olan bir Türk'tür. Avicenne adı ile meşhur olmuştur. Şeyh Galib Divanı'nda sadece bir beyitte ismine yer verilmiş, İbn-i Sînâ'nın bile böyle bir işaret görmediğini ifade etmiştir. İbn-i Sînâ, bilge ve irfan sahibi biri olmasına rağmen şairin gönlündeki derdin sırrını çözememiştir.

Gönlümün ateşi gökyüzü kabına sığmaz, göğsümdeki yuvanın işaretini İbn-i Sînâ bile görmemiştir:

“Bir şû'lesi var ki şimdi cânın
Fânûsına sığmaz âsüman'
Bu sîne-i berk-âşiyânın
Sînâ dahı görmemiş nişânın
Efrûhte-i inâyetindir” (T.u.r 1/2)

1.5.2.1.5. Öklidis

Matematiğin kurucusu olan Öklidis, matematiğin temel prensiplerini Mebâdî isimli kitabında açıklamıştır. ²¹⁴ Şeyh Galib'in şiirlerinde toplamda bir kez ismi geçmektedir. Şair, beyitte Öklidis'i cetvel terimiyle “Öklidis'in cetvelini gönül sayfasına çek” şeklinde bağdaştırmıştır:

“Târ-ı pûd-ı hikemi eyleme zâhirde taleb
Safha-i sineye çek cedvel-i Öklidîsi” (G.334/6)

²¹³ URL-51, 2022.

²¹⁴ Şemseddin Sâmî, Kâmûsu'l-A'lâm, Ankara: Kaşgar Neşriyat, Cilt II, 1996, s.1093.

1.6. Hikâye Kahramanları

1.6.1. Behram

İran mitolojisinde Merih savaş tanrısıdır. Bu sebeple şiiirlerde de kahramanlığı ve savaş ilahı olması yönüyle anılmaktadır.²¹⁵ Aynı zamanda avı ve eğlenceyi de sevmektedir. Klasik şiirde “Behrâm-ı Gûr” olarakta ismi geçmektedir.²¹⁶ Yiğitlik, savaş gibi özellikleri içerisinde barındıran bu isim gökyüzündeki Merih yıldızı olarak bilinmektedir. Şair bir şiirinde Behram’ın gökyüzündeki okun sesini işittiğini ve zırhının gözünü okun kulağı gibi geri çektiğini dile getirir:

“Behrâm işitdi çarhda sıyt-i hadengini
Bâz etdi çeşm-i zırhını gûş-ı kemân gibi” (K.13/20)

Behram düşmana karşı o kadar güçlüdür ki, henüz ok gökyüzünde iken sesini duyup gözlerini açmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi yıldız anlamı da olan Behram ismi bu beyitte de yıldız olarak tasavvur edilip uzak anlamı (ihâm) dile getirilmiştir. Sabah tahtında padişah, heybet dolu muhabbetle oturmuş ve Zühre, Bercis, Behram karşısında dizilmiştir. Yani bu yıldızlar padişahın karşısına çıkmış birer görevlidir:

“Oturmuş tahtgâh-ı subha pür-şevket mehâbbetle
Dizilmiş karşısında Zühre vü Bercîs ü Behrâmı” (K.18/3)

Kahraman Behram’ın şecaatini gören gök, ona itaat eden meydandır:

“Bu zûr-ı vefret-i âlât-ı harbin görse meydânın
Olur bin havf ile Behrâm-ı çarhın câyî ka’r-ı çâh” (K.4/21)

Behram, cesareti ve kuvveti ile gökleri korkuya düşürür. Şaire göre gökler, Behram’ın savaş meydanı olur. Yani Behram göklere bile hükmeder. Seçkin gökyüzü öyle bir şiir söylemeye başlar ki sevgilinin kaşı için yananlar ona boyun eğer, itaat ederler:

“Bir ayak açdı ki baş egdi kemân-keşler bütün
Bir dahı nâz etmesin Behrâmînâ çarh-ı güzîn” (T.27/3)

1.6.2. Bîcân/ Bîjen

İran’ın mitolojik kahramanlarından biri olan Bîjen, Efrasiyab’ın kızına âşık olmuştur. Ceza olarak da kuyuya bırakılmıştır. Kuyu da yedi yıl kalan Bîjen dayısı

²¹⁵ İskender Pala, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.63.

²¹⁶ Şener Demirel, (2001). “Heft-Peyker Mesnevisinin Tematik Açıdan İncelenmesi“, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Sayı 9, s. 187.

Rüstem tarafından kurtarılmıştır. Galib, Bîjen'in aşkına telmihte bulunurken baharda açan yeşilliğin Bîcân'ın aşkı gibi her yeri sardığını söylemektedir:

“Cihânı tutdu bu keyfiyyet-i aşk bîcân-veş
Yeşerdi neşve-i Nevrûz ile der ü dîvâr” (K.16/4)

1.6.3. Efrâsiyâb

Şehname adlı eserde adı Efrâsiyâb olarak geçen kişinin asıl adı Alp Er Tunga'dır ve Keyhüsrev tarafından öldürülmüştür.²¹⁷ Bazen dünyanın geçiciliğini anlatmak bazen de memduhu yüceltmek için ismi kullanılır. Aynı zamanda tılsımı koruyan kalkan olarak da şiirlerde kullanılmıştır. Şeyh Galib şiirlerinde Efrasiyâb ya da Afrasiyâb olarak geçmektedir. Şaire göre oruç güneşi, hasret kanını inciye dönüştürmektedir. Bu sebeple de Efrasiyab'ın mezarının tılsımı olmaktadır:

“Mîhr-i sıyâm gevher eder hûn-ı hasreti
Gûyâ tılsım-ı dahme-i Efrâsiyâb olur” (K.25/10)

Şair, şarap renginin mücevher rengini hatırlatmasına Afrasiyâb'ın hazinesi ile göndermede bulunmuştur. Aynı zamanda beyitte Hz. İbrahim'in ateşe atıldığı zaman güle dönüşmesi olayına da telmihte bulunulmuştur. Ateşin baharı andırması ve Afrasiyâb'ın mücevhere teşbihi bahara benzetilmesi yönüyledir:

“Ne bahar-ı şuleden eyler güzer olup peyrev
Halîl-i âteş-i Afrasiyâb-ı âlem-i âb” (G.16/3)

1.6.4. Ferhâd ve Şîrîn

Klasik bir mesnevi konusu olan Ferhâd ve Şîrîn, Nizâmî-i Gencevî'nin, Hüsrev ü Şîrîn'inden çıkmıştır.²¹⁸ Bu eser zamanla müstakil hale gelmiştir. Hüsrev'in (İran padişahı) sevgilisi Şîrîn'e âşık olan Ferhâd, Şîrîn'in isteği üzerine dağı delmesi ile tanınmaktadır ve Klasik şiirde de sevgilisine kavuşmak için her türlü zorluğu çeken aşığı sembolize etmektedir.²¹⁹

Şîrîn, Ferhâd'a Bisütun dağı delmesini şart koşmuştur. Aşağıdaki beyitte bu duruma göndermede bulunan şair, Ferhâd'ın çektiği sıkıntıyı dile getirmiştir:

“Ferhâd-ı kûhsâr-ı cefâ olma bîhûde
Şîrîn-lebânın ahdlari bî-sütûn imiş” (G.134/3)

²¹⁷ A. Talat Onay, Dîvân Şiiri Sözlüğü, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.31.

²¹⁸ URL-52, 2022.

²¹⁹ İskender Pala, Dîvân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.152.

Kays ve Ferhâd'ın her dönemde var olduğunu söyleyen şair, efsaneleri zamanın tazelediğini söylemektedir:

“Ferhâd ü Kays kıssası tekrâr olur müdâm
Efsâne-i kühenleri eyyâm tâzeler” (G.75/4)

Bir şarkısında Ferhâd ve Mecnûn'a meydan okuyan şair, dünya bir yana ben bir yana olsam yüz çevirmem, kederine bağlıyım korku beni durdurmaz, yabancılar ve tanıdıklar bilsin ki seni sevdim demektedir:

“Gâlib-i dîvâneyim Ferhâd u Mecnûn'a salâ
Yüz çevirmem olsa dünyâ bir yana ben bir yana
Şem'ine pervâneyim pervâ ne lâzımdır bana
Anlasın bîgâne bilsin âşinâ sevdim seni” (Ş.10/5)

Şairin ulaşmak istediği yol üzerindeki engel, Ferhâd'ın Şîrîn'e kavuşmak için deldiği dağdır:

“Sedd-i râh-ı matlab olmazdı bu çarh-ı Bîsütûn
Dökmeseydi âh-ı Ferhâd âb-rûy-ı tîşemiz” (G.113/4)

1.6.5. Ferîdûn

Pîşdâdî hanedanının altıncı hükümdarıdır. Babası Dehhâk 'tır ve onun tarafından öldürülmüştür. Annesi çocukken Ferîdûn'u bir yayla sahibini verir ve Ferîdûn orada büyür. Gençliğinde gerçekleri öğrenerek babasını önce öldürmek ister ancak daha sonra bir dağa hapseder. Türk şiirinde adilliği ile ele alınan bir karakterdir.²²⁰ Şeyh Galib bir şiirinde kendine seslenerek kendi kendine Hûşenk'in kasidesini ezberleme, methedilen arif Ferîdûn gibi ol demektedir:

“Gâlib medîhâ-gûy-ı Ferîdûn-ı ârif ol
Ezberleme kasâid-i Huşeng-i hod-be-hod” (G.37/10)

1.6.6. Hüsrev

İkbal ve izzet anlamlarıyla da kullanılan Hüsrev, Hürmüz'ün oğludur.²²¹ Balığı sever bu sebeple Pervîz ismiyle de anılır. Hüsrev ü Şîrîn mesnevisinden ötürü âşık kimliği ile de tanınmaktadır. Hüsrev şiirlerde padişah manasıyla kullanılır ve efsanevi kişiliği ile metinlerde yer alır.²²² Şair, Kasr-ı Hümâyûn'un tamiri sırasında Sultan Selim'e bir kaside

²²⁰ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008, s.307-308.

²²¹ A. Talat Onay, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.13.

²²² İskender Pala, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.201-220.

sunmuştur. Bu tamir esnasında Hüsrev'in "heft evrenği" ile yedi tahtın (büyük ayı yıldız kümesi) sarayın duvarlarına resmedildiği şair tarafından dile getirilmiştir. Nizam ve düzenle birlikte sultanın memleketi, cennet bahçesi haline getirilmiştir:

“Ne kasr ammâ ki Heft-evreng-i Husrev nakş-ı dîvâr-ı
Nizâm ü intizâ mı dâsitân-ı huldu eyler yâd” (T.9/7)

1.6.7. İbrahim Edhem

İbrahim Edhem, Belh şehrinin hükümdarıdır. Bir gün bir ceylanı takip eder ve bir vadiye iner. Eli ayağı bağlanmış bir adamın karga tarafından beslendiğine şahit olur. Bağlanmış adama bunu hırsızların yaptığını karganın ise Allah tarafından rızkını vermek üzere gönderildiğini öğrenince, tahtını ve tacını bırakarak derviş olmaya karar verir.²²³ Klasik Türk şiirinde İbrahim Edhem, kara yağız at olarak da bilinmekte ve kullanılmaktadır.²²⁴ Şair, Edhem'in derviş olup diyar diyar dolaşması ile kendi durumunu özdeşleştirir. Çünkü şairde güneşe yükselen toz gibi hakikat yolculuğu için dolaşmaktadır. Allah'ı görme arzusuna sahip olan bu yolcunun aslında seyr ü süluk yolculuğu ifade edilir:

“O gûne germ-i cevân eyledim ki Edhem-i âhı
Gubâr-âsâ serâser şu'le-i cilvegânından” (G.237/4)

1.6.8. İskender/Sîkender

Klasik Türk edebiyatında İskender, cesareti, kahramanlığı, âb-ı hayat ve Seddi-İskenderi, Yecuc ve Mecuc kavmi ile yaptığı mücadeleye ele alınmaktadır. İran'ı fethettikten sonra Hızır ile birlikte âb-ı hayat arayışı içerisine giren İskender bu sudan nasibini alamamıştır.²²⁵ Aşağıda verilen beyitlerin dışında şu beyitlerde de İskender'in ismi geçmektedir: K.10/3, G.107/12, G.250/5.

Şaire göre İskender ve Hızır gibi hayat suyunu arayanlar boşa aramaktadır. Çünkü hayat suyu, Mevlana'nın Mesnevisi'ni şerh eden Hazret-i Şârih'in şerhindedir:

“İskender ü Hızır âb-ı hayât isteyen âşık
Gel bundadır etme cevelân Hâzret-i Şârih” (K.9/16)

²²³ Agâh Sırrı Levend, Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler- Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018, s. 147.

²²⁴ İskender Pala, Dîvân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.133.

²²⁵ A. Talat Onay, Dîvân Şiiri Sözlüğü, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.228.

Yine bir beyitte hayat suyunu arama macerasına bir gönderme yapan şair, bir sonraki beyitte de İskender'in kahramanlık yönünü ön plana koyarak ona övgüsünü göstermektedir:

“Henüz ol Hızr-ı vaktın himmetiyle rûh-ı İskender
Bulup âb-ı hayât-ı içdi bir peymâne aşk olsun” (T.13/4)

Galib, dönemin padişahına olan övgüsünü İskender ile mukayese ederek ifade eder. Şaire göre tek farkları birinin atlı savaşırken birinin yaya savaşmasıdır:

“Sorsan İskender ile farkın eger
O pîyâdeydi bu süvârîdir” (T.15/11)

Aşağıdaki beyitte şair, Yunan mitolojisindeki İskender'e de telmihte bulunmuştur. İskender-i Yunanî ve İskender-i Zülkarneyn çok fazla karıştırılsa da ikisi de ayrı şahsiyetlerdir. Kural tanımayan Yunanî, içki içip adam öldüren bir karakterdir ve M.Ö. III. asırda yaşadığı düşünülmektedir.²²⁶ Yunanlı İskender, memleket işlerini yoluna koymak için kullanmış olduğu orduyu rüyasında dahi görmemiştir:

“Kurdugu asker-i tertîb-i umûr-ı mülkü
Görmedi hâbda İskender-i Yunânî zâd” (T.71/30)

1.6.9. Kârûn

Firavun tarafından önemli makamlara getirilen Kârûn, mal varlığından ötürü kendini kaybetmiştir.²²⁷ “Genc-i Kârûn” ve “Genc-i revân” gibi isimlerle anılmıştır. Malları da kendisiyle birlikte toprağa gömülen Kârûn, Klasik şiirde kendinden zenginliği ve cimriliği ile söz ettirmiştir.²²⁸ Şaire göre padişah, ihsanda bulunmak için elini maden kesesine sokarsa, Kârûn'un dokunma sesi göklere ulaşır:

“Sadâ-yı lâmisâsı kâ'r eder eflâke Kârûnun
Eger ihsân için destin tutarsa kîse-i kâna” (T.33/17)

1.6.10. Keyhüsrev

Keykâvus'u torunu olan Keyhüsrev, İran'ın Keyâniyân ailesindedir. Bu isim yüce sultanlara övgüde sıkça kullanılmaktadır.²²⁹ Aşağıdaki beyitte padişahın askerlerine olan lütfü, Cem'in askerlerine olan lütfü ile mukayese edilmiştir:

²²⁶ İskender Pala, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.236.

²²⁷ Nimet Yıldırım, *Fars Mitolojisi Sözlüğü*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2008, s.449.

²²⁸ TDV İslam Ansiklopedisi, Ömer Faruk Harman, İstanbul: İsam Yayınları, 2001, “Karun” maddesi, Cilt 24, s.520.

²²⁹ İskender Pala, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.268.

“Keyhusrev ü nusret-pejûh asker-nevâz-ı Cem-şükûh
Vehhâb-ı nakd-i kûh kûh behşende-i genc-i derem” (K.19/22)

Yine aşağıdaki beyitte de şair, sultanın gücünden ve azametinden bahsetmektedir. Zamanın padişahına övgü de bulunan şair, padişahın gücünü delil göstermektedir. Yani Allah’ın büyük sırrı olan Hazret-i Monla Rûm, öyle biridir ki engeller karşısında güvencesi padişaktır:

“Yanî sırru’llâh-ı a’zam Hazret-i Monlâ-yı Rûm
Kim odur manîde sahîb-mesned-i Keyhusrevi” (Thm.1/4)

1.6.11. Leylâ ve Mecnûn

Leylâ ve Mecnûn isimlerine ilk defa Menûçihri (ö. 432/1041) ve Baba Kûhî-i Şîrâzî’nin (ö. 442/1050) divanlarında rastlanılmıştır.²³⁰ Leylâ ve Mecnûn’un birbirlerine olan aşkları günümüze kadar anlatılagelmiştir. Küçük yaşta birbirlerine âşık olan Leylâ ve Mecnûn, evlenmek isterler ancak Mecnûn’un deli olduğu bahanesiyle Leylâ’yı ona vermezler. Bu hasret neticesinde çöllere düşen Kays’ın şiirlerini Nevfel adlı bir Arap beyi okur ve Leylâ’nın kavmine savaş açar. Fakat Mecnûn yine Leylâ’nın kavminin kazanması için dua etmektedir. Daha sonra evlendirilen Leylâ’nın eşi vefat eder ve Mecnûn’u aramaya koyulur. Mecnûn ise artık Leylâ’yı tanımaz ve manevi aşka yönelir. Leylâ ölünce Mecnûn onun mezarına gider, orada kendini yakarak can verir. Cennete buluştuklarına inanılır.²³¹

Kays redifli gazelinde Mecnûn’un şöhretini Hz. Süleyman ile mukayese eden şair, Kays’ın kirpiklerinin, atlarının, askerlerinin periden oluşan bir ordunun komutanı olduğunu ifade eder:

“Hayl-i müjgâne peri cündüne sultân idi Kays
Devlet-i aşkda gûyâ ki Süleymân idi Kays” (G.131/1)

Sebk-i Hindî üslubunu benimsemiş olan Şeyh Galib, aşağıdaki beyitte de bu üslubun etkisiyle söylenmemiş manayı dile getirme arzusunu ifade eder. İsteyip de yapamadığı nağme Leylâ’nın düğünündeki Mecnûn’un mersiyesi gibidir:

“Bikr-i manâya tahassürle nevâ-yı suhanım
Sûr-ı Leylâdaki mersiyye-i Mecnûn gibidir” (G.72/2)

²³⁰ URL-53, 2022.

²³¹ İskender Pala, Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.288-289.

Mecnûn'un Leylâ'nın hasretinden dolayı çöllere düştüğü bilinmektedir. Aşağıdaki beyitte de bu duruma telmih yapılmıştır:

“Düşüp sahrâlara mânend-i Mecnûn
Komamış gezmeden bir deşt ü hâmûn” (Mes.9/12)

Şair, gönlündeki sıkıntıya tuzak kurmuş ve Mecnûn olmuştur. Artık çöllere düşen kişi Leylâ'dır:

“Dâm kılmış Gâlib-i mecnûn derûn-ı tengini
Salmış ol sahrâya çok Leylâyı âhû koymuş ad” (G.40/5)

Şeyh Galib Divanı'nda şiirlerin toplamında 15 kez Leylâ ve 39 kez de Mecnûn ismi yer almaktadır. O beyitlerden bazıları şunlardır: Leylâ; T.71/10, Thm.18/4, H.5/15, G.72/2, G.131/8, G.264/5; Mecnûn: K.32/28, Müs.7/2, Thm.18/4, Ş.10/5, H.7/3, G.28/5, G.100/4, G.256/9, G.294/5, G.329/6.

1.6.12. Nerîmân

Nerîmân, İran mitolojisinde oğlu Sâm'ın kahramanlığı ile anılmaktadır. Rüstem'in dedesidir. Divan şiirinde Nerîmân, diğer büyük kahramanlarla birlikte de anılmaktadır.²³² Şeyh Galib Divanı'nda Nerîmân toplamda 4 kez kullanılmıştır. Nerîmân kelime olarak pehlivan anlamına gelmektedir.²³³ Şiirde de pehlivanlığı ile meşhur bu kahramanın adı anılarak onun gibi pehlivan olup olmadığı sorgulanmaktadır:

“Es-sâlâ ey pehlevânân-ı mahabbet es-salâ
Nerre-şîri yok mu meydânın Nerîmânsız mıdır” (G.77/2)

1.6.13. Rüstem

Rüstem, Nerîmân'ın torunu, Zâl'ın oğludur. Rüstem'in kelime anlamı hile demektir. Bu sebeple saç, kaş, göz ve gamze tarafından öldürücülüğü ile ele alınmaktadır.²³⁴ Divan şiirinde kahramanlığı ve yenilmezliği ile konu edilmiştir. Klasik şiirde âşık olan Rüstem bile olsa sevgiliye karşı koyamaz, Rüstem'in dahi güzelliğe ve cazibeye karşı bir zayıflığı vardır:

“İmân za'fı varken o bütde ne fâide
Ser-pençe-i nigâhına Rüstem zebûn imiş” (G.134/4)

²³² Dursun Ali Tökel, *Divân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2006, s. 240.

²³³ URL-54, 2022.

²³⁴ İskender Pala, *Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.382.

Aşağıdaki beyitte Rüstem’in babası Zâl’ın Dastan lakabından dolayı hileci yönüne vurgu yapılmıştır. Şair, sevgilinin gönül arayan kirpikleri ile yan bakışını saklamakta olduğunu ve bu durumuyla Rüstem’e benzediğini söyler. Bahsedilen büyücü cadıları kıllar ile bağlamıştır:

“Gamzeni kıldın nihân müjgân-ı dil-cûlarla sen
Veh ne Rüstemsin ki câdû bağladın mûlarla sen” (G.246/1)

Şaire göre padişahın doğru ve düzgün bir orduya sahip olması gerekmektedir. Bu sebeple de Rüstem’in düzenlediği ordulara benzetilmiştir. Eğer padişah onun gibi hiçbir hileye kanmayan askerlere sahip olursa yenilmesi de mümkün olmaz:

“Şâh-ı suhan-perdâzdır tîr ü tüfenk-endâzdır
Her fende bî-enbâzdır ol Hâtem-i Rüstem-haşem” (K.19/26)

Rüstem isminin geçtiği diğer beyitler şunlardır: K.16/34, T.6/4, Tcb.1/21, G.212/2, G.279/5, G.289/3.

1.6.14. Vâmık-ı Âzrâ

Vamık, Talmus’un oğludur. Vâmık’ın ününü duyan Âzrâ, ona âşık olur. Vâmık arkadaşı Behmen ile Âzrâ’yı aramaya koyulur ve yolda karşılaştıkları Dilpezir onlara yardımcı olur. Ancak Âzrâ, Vâmık için yola düşünce Mizbân ona kötülükler eder. Bu kez de Mizbân’dan kurtulan Âzrâ, zincirlere takılır. Sonunda Âzrâ zincirlerden ve Vâmık’ta ateşperestlerden kurtulunca kavuşurlar.²³⁵

Gâlib’in deyimi ile dünya halkı ya âşık ya mürid olmuştur. Kimisi Mecnûn kimisi Vâmık olmuştur:

“Cihân halkı mürîd-ü âşık oldu
Kimi Mecnûn kimisi Vâmık oldu” (Msn.7/3)

Aşağıdaki müseddeste gönlüne seslenen şair, sen o sevgiliye layık mısın, muhabbet davasına sadık mısın diye sorarak değilsin cevabını da verir. Aynı zamanda da bu acı neden sende vardır, âşık mısın diyerek Âzrâ’nın Vâmık’ı değilsin ya demektedir:

“Ey dil sen o dildâra lâyıık mı değilsin yâ
Davâ-yı mahâbbetde sâdık mı değilsin yâ
Özrü nedir Azra’nın Vâmık mı değilsin yâ
Bu gam ne gezer sende âşık mı değilsin yâ” (Msd.5/3)

²³⁵ İskender Pala, Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.471-472.

Şaire göre Mecnûn'da Âzrâ'ya âşıktır. Bu söyleyiş aslında alışılmaz söylemlerden biridir. Mor renkte olan leylak çiçeği bu beyitte sevgilinin saçına benzetilirken şekil bakımından da saçın dağınık olmasına benzetilmiştir. Sevgilinin saçındaki beyazlara da değinen şair, bu beyazları kayısı bağına benzetmiştir:

“Mecnûn sûz ü tâbîdir Âzrâ-yı gül'izâr
Leylâkzâr-ı zülûfde bir kaysı bâğı var” (G.60/9)

1.6.15. Zâl

Rüstem'in babası Sâm'ın oğludur. Doğduğunda saçları beyaz olduğu için babası ona anlamı kocakarı olan Zâl adını vermiş ve onu istememiştir. Bu sebeple Simurg, onu Kaf Dağı'nda büyütüştür.²³⁶ Şeyh Galib, Nerîmân, Rüstem ve Zâl'ın bu efsanevi kahramanlık öykülerinden esinlenmiş ve padişahın aslında bu efsanevi şahıslardan daha yüce olduğunu dile getirmiştir:

“Kuvvet-i zâl ü Nerîmânın kodu taç başına
Ayagına tozuna ermez Rüstem-i rûyîn-nihâd” (T.8/12)

1.6.16. Zelfihâ (Züleyha)

Yusuf suresinde Mısır azizinin eşi olarak geçen Züleyha (Zelîhâ), Yusuf'a âşık olan kadındır. Bununla birlikte Kur'an'da adı geçmez. Tevrat'ta Mısır azizinden Potifar adıyla söz edilirken eşinin adından bahsedilmemiştir. Sadece Yahudi literatüründe İslam sonrasında Züleyha ismiyle anılmaktadır. Arapça kaynaklarda ise Zelîha, Züleyha veya Râil, Raîlâ isimleriyle anılmaktadır. Farsça ve Türkçe metinlerde Zeliha ismi daha yaygın kullanılsa da bazı mesnevilerde Zilha, Zelhâ olarak kullanıldığı da görülmüştür.²³⁷

Aşağıdaki beyitte şair Zeliha'nın, Yusuf'un eteğine el atması durumuna bir telmihte bulunmuştur. Şaire göre saç, yanağın eteğine uzanan bir el gibi hayal etmektedir. Yusuf ve yanak arasında güzellik ilişkisi kuran şair, saçını da Zeliha gibi düşünmektedir. Saç siyahtır ve kâfir olarak da nitelendirilir:

“Yûsuf-ı hüsne Züleyhâ-yı hevesden gûyâ
Dâmen-i ârıza bir dest-i tetâvüldür zülf” (G.161/9)

Şair kendini beşik vatani tarafından beslenmiş aziz bir çocuk gibi düşünmektedir. Çah, Aziz ve Zeliha kavramları Hz. Yusuf'un kıssasını hatırlatmak amacıyla

²³⁶ Agâh Sırrı Levend, Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler- Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018, s.167.

²³⁷ URL-55, 2022.

kullanılmıştır. Tıfl-1 aziz tamlaması ile kendini Mısır'a aziz olan Hz. Yusuf gibi düşünürken, kuyuya düşmüş Yusuf ve Zeliha'nın kucağındaki Yusuf tamlamaları ile de garip olduğunu vurgulamaktadır:

“Perverde-i gevhâre vatan tıfl-1 azîzim
Çâh-1 gam u âgûş-1 Zelihâda garîbim” (G.211/4)

Aşağıdaki beyitte zaman Zeliha gibi hayal edilmiş ve söz konusu zaman Zeliha'sının aziz ömrü gasp edilmiştir. Bununla birlikte genç yaşında Kenan piri olduğunu söylemektedir. Ömr-i aziz ifadesiyle de Hz. Yusuf'un Mısır azizliğine telmihte bulunmaktadır. Beyte göre Zeliha Yusuf'un ömrünü gasp etmesi gibi zaman da şairin ömrünü gasp etmektedir:

“Zelîhâ-yı zamân ömr-i azîzim gasb edip Gâlib
Civânlık âleminde pîr-i Ken'ân oldum kaldı” (G.320/9)

1.7. Ressam ve Nakkaşlar

1.7.1. Bihzâd

Bihzâd, İran mitolojisinin çok ünlü bir ressamıdır.²³⁸ Bu ressam Hüseyin Baykara ve Âli Şîr Nevâî döneminde yetişmiş ve bu isimlerden önemli destekler görmüştür. Klasik Türk şiirinde Bihzâd genellikle diğer şairlerle mukayese edilmiştir. Şair, kıl kalemin bakışın ipini çekse bile Bihzâd'ın çektiği çizgiyi çekemeyeceğini söylemektedir:

“Etse târ-ı nigâhı hâme-i mû
Çekemez hatt-ı cedvelin Bihzâd” (K.24/3)

Şair, Bihzâd'ın çizdiği resimlerin güzelliği ile sarayın bahar renkli görüntüsünü karşılaştırır. Sarayda görevli olarak çalışmak isteyen nazırlar sarayı hayal ederler. Bu hayal nazırların nazarında ulaşılması çok güç bir durumdur:

“Ne kasr ammâ ki hayret-bahş-1 nuzzâr-1 hayâl-endîş
Eger reng-i bahâr-1 sorsa tasvîr edemez Bihzâd” (T.9/6)

Şair bu beyitler dışında şu şiirlerde de Bihzâd'ı kullanmış ve söz ustalığını arttırmıştır: G.22/4, T.71/3, T.24/9.

1.7.2. Mânî

²³⁸ A. Talat Onay, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Berikan Yayıncılık, 2014, s.93.

Aslen Çinli olan Mânî, ressam ve nakkaştır. İsmi genellikle Bihzâd ile anılmaktadır. Sasanîler zamanında İran'a gelip mânî dinini kurmuştur ve kutsal kitapları resimlerle süslemiştir. Klasik şiirde sevgilinin güzellik unsurları ile birlikte kullanılmıştır.²³⁹ Mânî'nin nakkaşlığı bir beyitte sayfaya yazılan siyah renkli yazı ile bağdaştırılmıştır. Mürekkebi, Mânî'nin gülen gözleri gibi düşünülmüştür:

“Dûdesi çeşm-i şûh-ı Mânîdir

Safhayâ eyledikde nakş-ı sevâd” (K.24/2)

Şaire göre, Behzâd'ın kanı Mânî'nin kalemi olsa gülen bir gül resmedermiş:

“Hûn-ı Behzâd ola kilik-i Mânî

Eylemiş nakş-gül-i handânı” (Mes.2/3)

1.8. Şair, Yazar ve Tarihçiler

1.8.1. Ahmed Eflâkî

Asıl adı Ahmed'dir ancak daha çok Eflâkî ismiyle tanınır. Hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. “Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî ve etrafındakileri anlatan Menâkıbü'l-ârifin adlı eserin”²⁴⁰ yazarıdır. Şairin bir tarihinde isminden menkıbe sahibi Eflâkî diye bahsedilmekte ve onun hediyesine yani eserine zeyl yazan geçmişteki büyük zatlardan, nice manevi bilgi aktarıldığı söylenmektedir:

“Zeyl edip Eflâkî-i sâhib-menâkıb tuhfesin

Kıldı ervâh-ı selefden niçe nakl-ı mânevî” (T.44/3)

1.8.2. Câmâsb

Asıl adı Mûsâ Abdi olan şair, 15. yüzyıl şairidir ve ünlü Câmâsbnâme adlı eserin yazarıdır.²⁴¹ Aşağıdaki beyitte Sokrat'ın öğrencisi ve Aristo'nun hoca olan Felatun ile Câmâsb birlikte anılmış ve iki isimde akıl ve hikmetteki derecelerine hatırlatmada bulunulmuştur. Beyte göre şarap şişesi şekil itibarıyla, aşkın yolunun ruhuna gayet uygundur. Buna göre Camasb'ın içki şişesi olması ve onun elbiselerinin de Eflatun'a uygun olması örnek verilmiştir. Her ne kadar akıl ve hikmette Camasb'ın ve Eflatun'un elbiseleri birbirlerine uygun olsa bile tam zıttı olan içki şişesinin şekli ve aşk yolu birbirine daha uygundur. Bu uygunluk sarhoşluk noktasındadır:

“Münâsibdir be-gâyet rûh-ı râha kâlib-ı mînâ

Felâtûna sezâdır câme-i Câmâsb-ı mînâ” (G.6/1)

²³⁹ İskender Pala, Dîvân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2018, s.297.

²⁴⁰ URL-56, 2022.

²⁴¹ URL-57, 2022.

1.8.3. Cevrî

Cevrî bir divan şairi ve hattattır. Cevrî, Cevrî Çelebi, Cevrî Dede diye anılsa da şairin asıl adı İbrâhim'dir. Usta bir ta'lik kırmacı hattattır. Bir süre Dîvân-ı Hümâyûn kâtipliği yapan Cevrî, daha sonra istifa etmiş ve devlet ricâli için eserler istinsah ederek geçimini sağlamıştır. Sultan Selim'in Cevrî hattıyla Galib'e hediye ettiği bir Mesnevî-i Şerîf vardır. Bu eser ağlayan âşıklara ve feleğin dertlerine derman olarak güven vermektedir:

“Aceb bir mesnevî-i pür-bahâ kim Cevrî hattıyla
Dil-i uşşâk-ı zâra cevri-gerdûndan emân verdi” (K.17/5)

1.8.4. Fehîm-i Kadîm

Asıl adı Mustafa, mahlası ise Fehîm'dir. Babası hakkında çok bilgi bulunmamakla birlikte İstanbul'da Tahtakale'de veya Parmakkapı'da unculuk yahut kurabiyecilik yaptığı bilinmektedir. Fehim'in “Uncuzâde” lakabı da buradan gelmektedir. 19. yüzyılda Süleyman Fehîm Efendi'nin de hayranlığı dolayısıyla Fehîm ismini kullandığı bilinirken isimlerin karışmaması için Fehîm-i Kadîm ismiyle anılmaya başlanmıştır. Bir beytinde kendine seslenen şair, kahraman olan benim şairlik kabiliyetim adeta şair Fehîm ruhu olmuştur ve bu durumdan dolayı diğer şairler benden korkup bin türlü gönül okşayan iltifatları bana ederler demektedir:

“Gâlibim ol kahramân-tab'ım ki ben rûh-ı Fehîm
Havf edip bin dürlü vaz'-ı dil-nüvâz eyler bana” (G.5/5)

1.8.5. Firdevsî

İrânî bir şair olan Firdevsî, İrân'ın milli destanı olan Şâhnâme'nin de müellifidir.²⁴² Firdevsî'nin hayatı, kişiliği ve eseri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Firdevsî, Şehname'de zaman zaman kendisinden ve eserinden bahsetmiştir. Bununla birlikte tarihsel tutarsızlıklardan dolayı Firdevsî'nin doğum tarihi ve Şahname'yi yazdığı tarih tam olarak tespit edilememiştir.²⁴³ Şeyh Galib'in şiirlerinde ismi sadece bir kez geçmektedir. Şair beyitte ne Nizâmî'nin gönül kıran sözleri ne de Firdevsî'den çıkan sözler, tavırlar şeklinde Firdevsî'nin ismini anmaktadır:

“Etmemiştir bu kumâş ile Edâ-yı maksûd
Ne Nizâmî-i sühan-senc ne Firdevsî-zâd” (T.71/36)

²⁴² URL-58, 2022.

²⁴³ Karahan Abdulkadir, Yazıcı Tahsin ve Milani Ali, Şehnâme Yazmalarından Seçme Minyatürler, İstanbul, 1971, s.11.

1.8.6. Hâtem

Cömertliği ile bilinen ve Hâtem-i Tay lakabıyla anılan meşhur şair ve reislerden biridir.²⁴⁴ Peygamber zamanında yetişmesine rağmen, hicret etmeden vefat etmiştir.²⁴⁵ Şair bir beytinde Hüdühüd ve Hâtem'i bir arada kullanmıştır. Hüdühüd, Hz. Süleyman'a haber getiren bir kuş olarak bilinir. Kırlangıç ise küçüktür ve Hüdühüd ile bağdaştırılamaz. Hüdühüd'e yakışan Hâtem'in yanında olmaktır. Sevgili bu beyitte Hüdühüd kuşuna benzetilmiştir:

“Hâtem-i lebden cüdâ düşme gönül zülfün görüp
Meşk-ı pervâz etme ey hüdühüd piristûlarla sen” (G.246/2)

Şair bir kıtasında Râşîd, Hâtem'in huyundandır diyerek Râşîd'in hasletlerinin güzelliğini Hâtem'e benzetmektedir. Galib, onun gönlünde paha biçilmez bir irfanın gizli bir hazine olduğunu, tüm güzel huyların oda toplandığını dile getirmiştir:

“Fihristidir bedâş-i fazl ü letâyifin
Tâb-ı cenâb-ı Râşîd-i Hâtem-hisâldir
Gencûr-ı dildeki tühafî etseler mezâd
Müzd-i nezâresine yetişmek muhâldir” (Kt.42/2)

Aşağıdaki beyitte Mevlana'yı keremler şahı olarak ele alırken Hâtem'i de cömert oluşu yönüyle ele almıştır:

“Vâris-i ekme-i sultân-ı rusûl şâh-ı kerem
Hâtem-i tavr-ı sehâ Hâzret-i Mevlânâdır” (K.3/5)

1.8.7. Hoca Neş'et

Babası Ahmed Refî Efendi sürgünde iken Edirne'de doğmuştur. Asıl adı Süleyman olan Hoca Neş'et 18. yüzyılın önemli divan şairlerinden biri olmuştur. “Meskenimden dür edip gurbette sergerdân eden / Kısmetim mi tâlîm mi yoksa cânâ sen misin” beytiyle başlayan şarkısı padişah tarafından duyulunca çok beğenilmiş ve ailesiyle birlikte sürgün oluşu bağışlanarak İstanbul'a dönmüştür.

Bir beytinde Galib, Neş'et hazretleriyle aynı tavrı içerisinde olduğunu bununla birlikte de gamdan ölmediğini ama çabalamanın onu öldüreceğini dile getirmektedir:

“Hazret-i Neş'etle Gâlib ben de hem tavrım velî
Gamdan ölmem korkarım gayret helâk eyler beni” (G.330/7)

²⁴⁴ Agâh Sırrı Levend, Dîvân Edebiyatı Kelimeler ve Remizler- Mazmunlar ve Mefhumlar. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2018, s.156.

²⁴⁵ Dursun Ali Tökel. (2006). Dîvân Şiirinde Mitolojik Unsurlar Şahıslar Mitolojisi, Ankara: Akçağ Yayınları, s.134.

Galib, Hazreti Neş’et’in izinden gidince kalemi de bir insan gibi belagat vadisinde dolanmaktadır:

“Hazret-i Neş’et’e ta peyrev olunca Gâlib
Hâme vâdî-i belâgatda çok dolanur” (G.73/15)

1.8.8. Hoca Sadeddîn Efendi

Osmanlı şeyhülislâmı ve tarihçisidir. Hoca Sâdeddin Efendi’ye bir tarihçi olarak büyük ün kazandıran eserinin adı Tâcü’t-tevârîh’tir. Galib, Seyyid Ömer İbnü’ş-Şeyh Ahmedü’s-Sa’dî’nin vefatı için düşürmüş olduğu bir tarihin ilk beytinde Hoca Sadeddîn Efendi’den bahsetmektedir:

“Devha-i hazret-i Sadeddînden
Bir hezâr uçdu behište vâ-hayf” (T.67/1)

1.8.9. Kelîm-i Hemedân

17. yüzyılda yaşamış olan Kelîm-i Hemedân, İranlı bir şairdir ve Kelîm-i Kaşânî olarak da bilinmektedir. Memleketi Hemedân’dır ve eğitim gördüğü yerin de Kâşân olması sebebiyle iki isimle de bilinmektedir. Hemedân’ın dili özellikle gazellerde çok sağlamdır. Aşağıdaki beyitte de şair, Kelîm’in dilinin sağlam oluşuna telmihte bulunarak, söz söyleyenin, anlayanın ve takdir edenin çok olduğunu dile getirmektedir. Bu ifadeyle de aslında tariz yapmaktadır. Sözde Kelîm-i Hemedân gibi söz ustası olarak görünseler de aslında sözden anlamamaktadırlar:

“Çok gerçi suhan-gû vü suhan-fehm ü sühan-senc
Kim her birisi sözde Kelîm-i Hemedândır” (K.28/10)

1.8.10. La’lî

16. yüzyıl divan şairi olan La’lî, Üsküplüdür. “Latîfi’ye göre kırmızı yüzlü olduğundan La’lî mahlasını almıştır.”²⁴⁶ Cem Sultan’ın himayesinde Avrupa’ya gitmiştir. Galib yani Esad, La’lî’nin tatlı dilini örnek almaya çalışınca yeni tarzın, tatlı sözlerin bu güne gerektir demektedir:

“Tazîr²⁴⁷ edince La’lî-i hôş-gûyu Es’edâ
Şîrîn-suhan bu güne gerek nev-edâlara” (G.292/6)

²⁴⁶ URL-59, 2022.

²⁴⁷ Kalkışım kelimeyi “tanzir” olarak almıştır.

1.8.11. Nahîfi

Manzum Mesnevî tercümesiyle tanınmış bir divan şairidir. Asıl adı Mehmet Süleyman'dır. 1706'da dünyaya geldiği söylenmektedir.²⁴⁸ Beyte göre Galib kendine Nahîfi'nin ruhunu şad etmesi gerektiğini söylemektedir. Zira nazireyi meydana getiren Nahîfi'dir:

“Nahîfinin yine ey Gâlib eyle rûhunu şâd
Nazîrenin budur ancak muhassalî derler” (G.63/8)

1.8.12. Nedîm

Divan şiirinde kendi adıyla anılan bir tarz ortaya koyan bu şairin asıl adı Ahmet'tir.²⁴⁹ Lale Devri'nde ün kazanan şairin Divan'ı bulunmaktadır. Galib aşağıdaki beyitte Nedîm'e telmihte bulunarak kendisinin de onun yolunda ilerlediğini, bu durumu kendisine yakıştırmadığını söylemektedir:

“Sâlik-i tavr-ı Nedîm oldun bu düşmezdi sana
Hem zebân olmaz mısın Gâlib suhan-gûlarla sen” (G.246/5)

1.8.13. Nefî

Hiciv ve kasideleriyle ünlü bir 17. yüzyıl divan şairi ve Anadolu sahası Türk edebiyatının önde gelen isimlerinden biridir. Hayatı ve kişiliği ile bilgiler sınırlıdır. 980 (1572) yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir.²⁵⁰ Nefî kaside ustasıdır ve aşağıdaki beyitte ona telmihte bulunan Galib, himmeti fazla olsa bile Nefî'ye boyun eğmeyeceğini ifade etmektedir:

“Ta'n eyleyen gelsin berü olsun benimle rû-be-rû
Nefîye etmem ser-fürû ger himmetin olursa zam” (K.19/36)

1.8.14. Neşâtî

Sebk-i Hindî akımının önemli temsilcilerinden olan Neşâtî 17. yüzyılda yaşamıştır.²⁵¹ Başta padişah olmak üzere pek çok devlet erkânına kasideler sunmuştur. Bu sunmuş olduğu kasidelere rağmen Edirne Mevlevihanesi şeyhliği dışında devlet kapısında herhangi bir görevde bulunmamıştır.²⁵² Aşağıdaki beyitte de Galib, Neşati'nin ruhunun, kendisini müjdelediğini söylemekte ve onun kırmızı dudaklarını (la'l)

²⁴⁸ URL-60, 2022.

²⁴⁹ URL-61, 2022.

²⁵⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, Metin Akkuş, İstanbul, 2006, “Nefî” maddesi, C. 32, s. 523.

²⁵¹ URL-62, 2022.

²⁵² Mahmut Kaplan, Neşâtî Divanı, İzmir, 1996, s.15.

anımsamayı istemektedir. Bunun yanı sıra şair Neşati'yi hatırladığında gözyaşı dökmektedir ve bu yaşlar bulunmaz birer incidir.

“Müjdeler rûh-ı Neşâtîdir diyen Gâlib sana
La'lini yâd et dür-i nâ-yâp gelsin çeşmine” (G.275/8)

1.8.15. Nizâmî-i Gencevî

Fars edebiyatında hamse türünün kurucusu sayılan şairdir.²⁵³ Bugünkü Azerbaycan'ın Gence şehrinde doğmuş bir düşünürdür. Aşağıdaki beyitte kendisini eski şairlerle kıyaslayan Galib, Nizam-i Gencevî'nin yanı sıra bazı tarihi şahsiyetlere de telmihte bulunmaktadır. Söz konusu sultanlar, himaye ettikleri Kızıl Arslan, Sultan Baykara ve Gencevî'ye vermediği ikramları Galib'e vermişlerdir. Galib, Sultan Selim'den gördüğü değeri bu şekilde dile getirmiştir:

“Bu güne lutfu kim ben gördüm asla görmemişlerdi
Kızıl Arslan u Sultân Baykara'dan Gencevi Câmî” (K.18/14)

1.8.16. Râşid Mehmet Efendi

Osmanlı vak'anüvisi, şair ve münşidir.²⁵⁴ 1670 yılında İstanbul'da doğduğu tahmin edilmektedir. Galib'in şiirlerinde sadece bir şiirde ismi geçmektedir. Aşağıdaki kıtada Raşid'den övgüyle bahseden şair onu görülmemiş güzel huyların toplandığı yer olarak nitelendirmekte ve onu Hâtem'in huyundan saymaktadır:

“Fihristidir bedâş-i fazl ü letâyifin
Tâb-ı cenâb-ı Râşîd-i Hâtem-hisâldir
Gencûr-ı dildeki tühafi etseler mezâd
Müzd-i nezâresine yetişmek muhâldir” (Kt.42/2)

1.8.17. Sahbân-ı Arab, Selman-ı Acem

Sahbân-ı Arab, nesir yazlarıyla ünlü bir Arap şairidir.²⁵⁵ Selman-ı Acem, kasideleriyle ünlü olmuş, 1376'da vefat etmiş, İranlı şair Selman-ı Saveci'dir.²⁵⁶ Aşağıdaki beyitte Galib, bu şairlerin isimlerini zikrederek Sultan Selim'in nesirde ve şiirde göstermiş olduğu ustalığından ötürü, hem Sahban'ın hem de Selman'ın onu kıskandığını dile getirmektedir:

²⁵³ URL-63, 2022.

²⁵⁴ URL-64, 2022.

²⁵⁵ URL-65, 2022.

²⁵⁶ URL-66, 2022.

“Ol gûne nutk-ı müntehâb kim görse reşk eylerdi hep
Nesrinde Sahbân-ı Arâb nâzımında Selmân-ı Acem” (K.19/27)

1.8.18. Şevket Buhârî

Fars şiirinde Sebki Hindî akımının önde gelen temsilcilerinden olan Buhârî, Gâlib tarafından da örnek alınmış ve III. Selim’e yazdığı bir kasidesinde üslûbunun Şevketâne olduğunu söyleyerek bununla övünmüştür:

“Muhâl add eylemişlerken gazelde şâirân-ı Rûm
Ben icâd edeyim ol şevketâne târz-ı eş‘ârı” (K.15/32)

Şeyh Galib bir Mevlevî’dir ve Şevket-i Buhârî’nin tarzını Mevlânâ yoluyla bir görmektedir. Beyitte Şevket üslubunun Mevlânâ yolunun kepeneği giyinmiş olduğunu ve yün hırkasında onun dikişini görür:

“Târz-ı Şevket kepenek-pûş-ı reh-i Monlânın
Görünen bahyesidir hırka-i peşmîninden” (G.235/10)

Şairin fakr elbisesi içinde, Şevket-i Buhârî tavrı takınmasına sebep olan aşk hünkârı Hz. Mevlana’ya olan hizmetidir. O’ndan feyz alan şair, diğer şairlerin bu ihsana mazhar olamadığını düşündürerek bu durumu bir iftihar olarak görür:

“Vesîle hidmet-i hünkâr-ı aşkdır Gâlib
Libâs-ı fakrımıza tavr-ı Şevketânemize” (G.276/7)

1.8.19. Tâlib-i Âmul

Fars şiirinde Sebki Hindî akımının önde gelen şairlerinden biridir ve mahlası “Tâlib” olarak bilinse de bazı şiirlerinde “Âşûb” mahlasını da kullanmıştır.²⁵⁷ Bazı kaynaklar “Âşûb” mahlasını ilk şiirlerinde kullandığını belirtse de hem ilk dönem hem sonraki dönem şiirlerinde her iki mahlası da kullanmıştır. Bunun yanı sıra iyi bir hattat olduğu da bilinmektedir. Ey güzel diyerek seslenişte bulunan şair, geleceğin büyük şiirini hatırlamaz mısın diyerek soru sormaktadır. Yine beytin devamında Galib, Tâlib-i Âmul gibi söyleyemez mi diye sormaktadır:

“Şevket-i ikbâlin ey şeh şî’re etmez mi dimâg
Yohsa Gâlib söylemez mi Tâlib-i Âmul gibi” (G.319/5)

²⁵⁷ URL-67, 2022.

1.8.20. Tûsî

Tûsî, Şehname ‘nin yazarıdır ve tam adı Firdevsî-i Tûsî’dir. Şehname adlı eseri Sultan Mahmut (Gazneli hükümdar) adına yazmıştır. Beyitte Sebühtigin’i kasteden şair, onun Tûsî’ye yalan sözler söylediğini, Sultan Selim’in de hesapsız ve sayısız bir şekilde iyilik yaptığını ifade etmektedir:

“Meseldir etdiği va’ d-i dürûg Tûsîye

Bu etdi va’ desiz ihsân-i bî-hisâb şümâr” (K.16/38)

1.8.21. Veysî

969 (1561-62) yılında Manisa Alaşehir’de doğmuş ve daha çok nesriyle tanınmış bir divan şairidir.²⁵⁸ Asıl adı Üveys’dir ve “Veysî” mahlasını kullanmıştır. Galib’in şiirlerinde yalnızca bir yerde adı geçmektedir. Veysi’ye seslenen şair kendinden geçeninin terbiyesinin ölçüsünü yine Veysi’de görür. Bunun yanı sıra kendinden geçme ile gam diyârında görünen ise Kays’ın kendisidir:

“Nisbet-i terbiyet-i sebzesi Veysî görünür

Vecd ile Necd diyârında nümâyân idi Kays” (G.131/6)

²⁵⁸ URL-68, 2022.

2. DEYİMLER VE DAVRANIŞLAR

2.1. Deyimler

2.2.1. Ağız Birliği Etmek

Kişilerin herhangi bir konuda benzer şekilde konuşmaları ve pot kırmamaları için benzer veya aynı ifadeleri kullanmalarıdır.²⁵⁹ Söz birliği etmek olarak da bilinmektedir. Şeyh Galib bir beyitinde bu deyimini kullanarak ok ve yayın ağız birliği etmiş gibi uyumlu olduklarını dile getirir. Ok düzgün yay eğridir. Bununla birlikte her ikisi de aynı işin parçasıdır ve aynı hedefe yönelirler. Yay, okun doğru gitmesini sağlar. Yay, okun doğruluğunu kıskanmadığı gibi ok da yayın eğriliğini kınamaz:

“Tîre çesbândır ağız birliği etmekde kemân
Yine keç re’ylere ehl-i hevâdır elyak” (G.174/8)

2.2.2. Ağız Köpürmek

Delirmişçesine hiddetlenme, öfkelenme durumunu belirtmek için kullanılmaktadır. Beyte göre fidanın ağız köpürmektedir. Bu durum çiçeğin açmasını ve bahar ırmağının cihanı deli etmesi olarak ifade edilmektedir:

“Nihâlin ağız köpürdü şükûfe zannetme
Cihânı eyledi dîvâne cûybâr-ı bahâr” (G.104/2)

2.2.3. Ağız Sulanmak

Birine ya da bir şeye imrenmek, imrenerek bakmak anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki beyite göre şarap ve şarabın kadehi sevgilinin dudağına imrenmektedir. Şair, nukl ve nakl sözcükleri arasında cinasa başvurarak şarapla tenasüp yapmaktadır. Sevgilinin lal gibi dudakları kendisine meze olmaktadır. Şairin bunu söylemesiyle birlikte Cem’in kadehinin ağız gül rengindeki şarapla sulanacaktır:

“Leb-i la’li bana nukl olduğunu nakl etsem
Mey-i gül-reng ile câm-ı Cemin ağız sulanur” (G.73/2)

²⁵⁹ Ö. A. Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İstanbul: İnkılap Yayınları, 1988.

2.2.4. Ah Almak

Bir kimsenin kötü ve olumsuz düşüncesinden, vermiş olduğu sıkıntıdan dolayı beddua almak anlamında kullanılan deyimdir.²⁶⁰ Sevgilinin güzellik unsurlarından olan saç ve kaş, aşığın gönlünü perişan eden, yaralayandır. Sevgili aşk gamında, âşıklara haksızlık yapmaktadır. Bu sebeple de ah almaktadır. Sevgili bu ahlara kaş yani ebrû ismini vermektedir:

“Cânlar üzmüş zulmet-i hicrâna gîsû koymuş ad
Âhlar almış gam-ı aşkında ebrû koymuş ad” (G.40/1)

2.2.5. Ahı Geçmek/Ahı Yerde Kalmamak

“Ahı tutmak, ahı işlemek” şekillerinde de söylenmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, “yerde kalmaz” ve “geçer” sözlerini tevriyeli kullanmıştır. Beyite göre sevgiliye sanem diye seslenen Galib, “ricamızı yerden koma, yükselt ve kabul doğruluğuna ulaştır; yoksa bizim felaket gibi olan ahımız sana ulaşır ya da bu sıkıntılı günler ve âşıkların yakınmaları biter” demektedir:

“Vâsıl-ı evc-i kabûl eyle recâmız yohsa
Yerde kalmaz sanma âh-ı felâket de geçer” (G.106/2)

2.2.6. Allah Vergisi

Bir kimsenin doğuştan gelen yeteneğini anlatmak için kullanılmaktadır. Bu deyim beyitte Allah vergisinin ta kendisi (mahz-ı dâd-ı Hak) şeklinde geçmektedir. Beyte göre güneş kalbe ve ay da göze benzetilmiştir ve bu durum aslında Allah vergisidir:

“Lik mâhz-ı dâd-ı Hakdır kalbî mihr ü çeşm-i mâh
Oldular envâr-ı ihsânına Mâhzar rûz u şeb” (K.1/29)

2.2.7. Amanı Kesilmek/Amanını Kesmek

Çaresiz duruma düşmek, yardım dileyecek birini bulamamak anlamlarına gelmektedir. Beyte göre şair cefa kılıcını çeken sevgilinin amanını kestiğini dile getirmektedir:

“Şemşîr-i cefâsını çekip kesdi emânım
Dûr eyledi cânım” (G.74/11)

²⁶⁰ Ö. A. Aksoy, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, İstanbul: İnkılap Yayınları, 1988.

2.2.8. Apaçık Ortada Olmak

Görünür ve açık bir şekilde olmak anlamına gelen bu deyim beyitte güneş gibi rûşen şeklinde kullanılmaktadır. “Safa veren safa bulur.” İddiasını ortaya atan şair, bu iddianın güneş gibi açık olup olmadığını soru yoluyla vurgulamaktadır:

“Bu müdde’â güneş gibi rûşen degil midir
Her hâl ile safâ bulur ol kim safâ verir” (K.26/2)

2.2.9. Ârâmı Harâm Eylemek

“Rahat bırakmamak, rahatını kaçırmak, huzur vermemek, keyfini kaçırmak” anlamlarında kullanılan deyimdir. Beyite göre rakı, şimşek; şarap, güneş gibi düşünülmüş ve bununla aşk kastedilmiştir. Vâiz aşkı haram kılmıştır:

“Berk-ı arakı şems-i meye eyledi tercîh
Ârâmı bu meslisde harâm eyledi vâiz” (G.150/9)

2.2.10. Ardına Düşmek

Birini gözden ayırmayarak arkasından gitmek, peşini bırakmamak, bir işi sonuçlandırmak için peşine düşmek anlamına gelmektedir ve beyitte sarhoşlukla meyhaneci çırağının peşine düşme şeklinde kullanılmıştır:

“Mestânelikle muğbeçenin düşme ardına
Pek çok kaçar füsûn u hiyelde ayaklıdır” (G.93/2)

2.2.11. Aşk Olsun

Halk arasında sitem, eleştiri ve serzenişi ifade etmek için kullanılan bir kalıptır. Bir şeyi beğenmemek yeterli ve doğru bulmamak anlamında kullanılır:

“Aşk olsun o mahmûra ki hûnâbe-i dîde
Zehr ede çekîde
Laht-ı ciğerinden suna pergâle piyâle
Kandıkça cemâle” (G.282/3)

2.2.12. At Koşturmak

Her istediğini yapmak, bağımsız olmak, tüm yetkileri eline almak gibi anlamlara gelmektedir.²⁶¹ Bu deyim beyitte “rahşî cevlan eylemek” şeklinde kullanılmaktadır. Şair, Hz. Peygamber’in (s.a.v), Sidre’de gece gündüz at koşturmakta olduğunu söylemektedir:

²⁶¹ İ. Parlatur, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II. Deyimler, Ankara: Yargı Yayınları, 2008.

“Pehlevân-ı Kâbe kavseyn mâh çevgân mihr gûy
Ol ki rahşî sidrede cevlân eyler rûz u şeb” (K.1/21)

2.2.13. Ayağa Düşmek

Basitleşmek, ucuzlamak, değer kaybetmek anlamlarına gelmektedir. “El verir” deyiminin karşıt anlamıdır. Beyitte “ayağa urmak” şeklinde kullanılmıştır:

“Şimdi ayağa vurdu metâ’-ı hüner velî
Sâkî olursa müşterîsi yine el verir” (G.84/2)

2.2.14. Ayağını Almak

Güreşte rakibin bacağından tutup onu yere düşürmek anlamına da gelen bu deyim bir işin üstesinden gelmek demektir. Beyitte “sakinin elindeki kadehi almak” anlamının yanı sıra “aşk şarabını içmek” anlamında kullanılmaktadır:

“Meyhâne sadrına geç otur kâm-rân isen
Sâkînin al ayağını ger pehlevân isen” (G.182/1)

2.2.15. Ayak Basmak

Bir yere varmak, ulaşmak”, “bir yere bağlanmak”, “ayak diremek”, “ısrar etmek”, “bir şeyin üzerine ayağını basmak” anlamlarına gelmektedir. Tevriyeli ve kinayeli kullanıma uygundur. Bu deyim şairin bir gazelinin beyitlerinde redif veya cinaslı kafiye olarak kullanmıştır:

“Kenâr-ı kûh-ı aşka bu dil-i nâ-şâd ayak basmış
Ne cûy-ı şîre yüz sürmüş ne hod Ferhâd ayak basmış” (G.141/1)

Bu deyim bir beyitte pâ basmak şeklinde kullanılmaktadır. Taalluk tasavvufta dünya bağları demektir. Şairin tasvir etmiş olduğu kişiler tıpkı bir üzengiye basar gibi arslanların kirpiklerine basmaktadırlar. Sevgilinin bakışları âşık için bir lütuftur ve sevgilinin bakışlarından vazgeçerek dünya bağlarının dikenini dışarı çıkarmaktadırlar:

“Rikâb-âsâ basarlar pâların müjgân-ı şîrâna
Taalluk hârını anlar ki bîrûn eylemişlerdir” (G.45/8)

Ayak basmak deyimi bu beyitte kadem basmak şeklinde kullanılmaktadır. Şaire göre Hazret-i Sultan Veled, Hünkâr’ın kucağında beslenmektedir ve feleklere ayak basmaktadır:

“Oldu perverde-i âgûş-ı cenâb-ı Hünkâr
Basdı eflâke kâdem Hâzret-i Sultân Veled” (K.8/3)

2.2.16. Ayak Öpmek

Şair bu deyimı “pâ-bûs” olarak almıştır. İtaatsiz anlamının yanı sıra “serkeş” kuvvet ve kudret sahibi anlamlarına da gelmektedir. Zenginliğe, makama ve mevkiye değer vermemek insana özgürlük kazandırmaz:

“Odur serkeş ki a'lâyile ednâyı bilir yeksân
Bakılsa meyl-i istingâ dahı pâ-bûsdan kalmaz” (G.125/5)

Aşağıdaki beyitte ayak kelimesini tevriyeli kullanan şair, hem sevgilinin sunduğu kadehi öptüğünü yani içindeki içkiyi ağzına götürüp öptüğünü hem de sevgilinin ayağını öptüğünü dile getirmektedir:

“İçip içip kendi elinden anın
Duramayıp öpmüşüm ayağını” (G.312/6)

2.2.17. Ayaküstüne Sunmak

Kısa bir zaman diliminde bir işi yapmak anlamında kullanılan deyimdir. Âşık, sevgilinin bir ayaküstüne bin şarap kadehi sunmaktadır. Bu sebeple sarhoş olmaması mümkün değildir:

“Bin câm-ı lutf-ı bir ayag üzre sunar o meh
Ben bu gidişle yâ nice mestâne olmayam” (G.233/2)

2.2.18. Ayı Düşmek

Beytin ilk mısraında kullanılan ayı düşmek deyimini, birbirinden uzakta kalmak anlamının yanı sıra uyuşmamak, düşüncelerin farklı olması durumunu da ifade etmek için kullanılmaktadır. Beyitte ayı düşmez ifadesiyle şair, aslında uyuşmakta olduğunu söylemektedir. Metnin zerresi ve şerhin karalamaları uyum içindedir. Bu sebeple güneş olarak düşünülen Mevlana'nın ışığı gölge ederek şerhi korumaya almaktadır:

“Ayı düşmez zerresi metnin sevâd-ı şerhine
Sâye salmış guiyâ ol âftâbın pertevi” (K.10/7)

2.2.19. Bağrını Oymak, Bağrını Delmek

Derinden yaralamak, içine işlemek, dertli olmasına sebep olmak, acı çektirmek anlamlarına gelmektedir:

“Oyma bağrım oyma ey şeh gamze-i hûn-rîzine
Girme ol bed-mest için sen kana Allâh aşkına” (G.286/2)

2.2.20. Bağı Yanık

Hayal kırıklığına uğramış, dertli, üzüntülü, elem duyan kişiler için kullanılan deyimdir²⁶² ve şair bunu bir şiirinde aşk yerine söylemiştir:

“Bu zulmun ref için eyledikçe bâgrı yanıklar
Bakıp merdâniyânın her biri bir gûne sayıklar” (Tcb.3/3)

2.2.21. Baka Kalmak

Kişinin duyduğu veya gördüğü durumdan dolayı hiçbir hareket yapamayıp bakakalması mahrum kalmak, istediği bir şeye kavuşamamak, elinde olanı kaybetmek ve arzu ettiği halde elde edememek gibi anlamları bulunmaktadır:

“Âhır düşüp hasârete bir gün baka kalır
Ehl-i fenâyâ her kim ederse fenâ nazar” (G.64/3)

2.2.22. Baş Göstermek

Ortaya çıkmak, belirtmek, bir olayın meydana gelmesi anlamlarına gelmektedir. Sevgilinin saçının yeni görüldüğünü dile getiren şair, o saçların bir deste karanfile benzediğini dile getirmektedir:

“Yeni baş gösterip oynakladı sünbüldür zülf
Al dülbendde bir deste karanfildir zülf” (G.161/1)

2.2.23. Başına Buyruk

Kimseden izin almadan dilediği gibi hareket eden kişiler için kullanılır. Beyitte tasavvufî anlamda kullanılan bu deyim bağımsız, rind mizaçlı, sorumluluk duymayan anlamlarında kullanılmıştır. Bu deyimle âşıkları kast eden şair, âşıkların başına taç konulması gerektiğini vurgulamaktadır:

“Âşıka ne serv ne server gerek
Başına bûyruklara efser gerek” (Tcb.1/17)

²⁶² İ. Parlatur, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II. Deyimler, Ankara: Yargı Yayınları, 2008.

2.2.24. Başına Çalmak

Bir şeyi öfkeyle geri vermek demektir.²⁶³ Galib, alçak feleğe seslenerek güneşin ve ayın kâsesini başına çal demektedir. Çünkü felek ona sözler vererek şairi günlerden ve aylardan bıktırmıştır:

“Başına çal kâse-i mihr ü mehi ey çarh-ı dîn
Va’dile bîzâr-ı eyyâm u şuhûr etdin beni” (G.332/6)

2.2.25. Başına Gavgâ-yı Kıyâmet Kopmak

Kıyamet koparmak, kızılca kıyamet koparmak deyimlerini şair değiştirip genişleterek kullanmıştır. Başına kıyamet kavgasının kopmasını isteyen şaire göre bunun sonucunda gönlünde güneş parlayacaktır. Başına kıyamet kopması aslında aklın baştan gitmesi anlamına da gelmektedir. Beyite göre dünya sona erince gönülde ışıldayan güneş doğacaktır ve bu güneşte aşktır. Kastedilen aşk ilahi tecelli ya da sezgiden ibarettir:

“Başına gavgâ-yı kıyâmet kopup
Sînde bir mihr-i münevver gerek” (Tcb.1/23)

2.2.26. Bayrak Açmak

Bir durumu ilan etmek, duyurmak; savaş ilan etmek, karşı gelmek ve herkesi bir ülküde toplanmaya çağırarak anlamlarına gelmektedir. Bu anlamların yanı sıra delilik belirtileri göstermek anlamı da vardır ve Galib aşağıdaki beyitte bu anlamı kullanmıştır. Beyite göre sevgili, başındaki puşusunun saçığını omuzdan dökünce gönüller çıldırıp deli bayrağını açmıştır:

“Dökdü omuzdan pûşu saçığını
Açdı gönüller delî bayrağını” (G.312/1)

2.2.27. Bâzîçe-i Tıflân

Çocuk oyuncağı anlamına gelen bu tabir bir kişiyi veya durumu önemsiz görmeyi, küçümsemeyi ifade etmek için kullanılmaktadır:

“Nev-hevesler ne aceb etse anınla da’vâ
Kendi asrında da bâzîçe-i tıflân idi Kays” (G.131/7)

²⁶³ İ. Parlatur, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II. Deyimler, Ankara: Yargı Yayınları, 2008.

2.2.28. Beli Bükülmek

Zor bir iş yapmanın verdiği eziyetle güçsüz düşmek, sıkıntı çekmek, yaşlanmak anlamlarına gelmektedir. Gönül kuşu, sevgilinin saçına tutununcaya kadar beli bükülmüş, çok sıkıntı çekmiştir:

“Ne çekdi murg-ı dili zülfü bend edinceye dek
Beli büküldü tutup der-kemend edinceye dek” (G.175/1)

2.2.29. Bir Bir Hisâb Olunmak

Bu deyim hesap vermek, hesaba çekilmek anlamlarını taşımaktadır. Beyite o şuh, âşıklara ettiği eziyetten dolayı günahları bir bir hesap oluncaya kadar, mahşerdekilerin ayakta durup beklemeleri bir zulüm değil midir diye sorgulamaktadır:

“Bu başka hayf olur erbâb-ı haşre kim duralar
O şuhûn etdiği bir bir hisâb oluncaya dek” (G.173/4)

2.2.30. Bir Gözün Gördüğünü Öbür Göze Söylememek

Sır tutmak anlamında kullanılır. Şaire göre ilahi sırları ve keşifleri söyleyememe, anlatamama hali, bir sırrı gönülde saklamak gibidir:

“İnsânda iki dîde güvâh oldu bu sırra
Birbiri ile merdûm-i hayrân edemez bahs” (G.28/4)

2.2.31. Bir Hesap Çevirmek

İş çevirmek, hesap sormak anlamlarında kullanılan tabirdir. Bir kişinin planını veya düzenini bozmak veya bozmak için bir plan kurmak gibi durumları ifade eder. Şair beyitin ikinci mısraında zamanın, fekle bir iş çevirip çevirmediğini sorarken aslında çevirdiğini bilmektedir:

“Ser-geştân-ı aşkı kayırmaz mı rûzgâr
Çarh ile hesâb çevirmez mi rûzgâr” (G.105/1)

2.2.32. Biri Beş Kazanmak

Kârlı bir iş için kullanılan tabirdir. Aşk derdini dirhem gibi düşünen şair, söz konusu olan dert dirhemini dağıtmanın yani herkese bağışlamanın bir yararı olmadığını söyler. Zira bu sermaye muhabbet alışverişinde beş kat artış gösterir yani bire beş kazandırır:

“Ne gerek eyler isem dirhem-i dâğı îsâr
Ser-i bâzâr-ı mahabbette biri beş kazanır” (G.73/4)

2.2.33. Bir İçim Su

Güzel kadın için söylenen, çok hoş, çok tatlı anlamını veren tabirdir. Şair beyitte o güzelin güzelliği için bir içim su demek yanıştır der ve ekler, o gönül evine ateş düşürendir der:

“Hâşâ ola hüsnü bir içim su
Âteş-zen-i hânumân-ı dildir” (G.101/5)

2.2.34. Boğazdan Lokma Geçmemek

Sıkıntı, stres gibi nedenlerle isteksiz yemek, iştahı kesilmek ya da sevdiği bir kimsenin yokluğundan dolayı yalnız başına yemekten üzüntü duymak anlamına gelir. Beyitte şu şekilde kullanılmıştır: “Ümitsizliğe düşüp o zaman sersem oldu, işte o zaman hiç boğazdan lokma geçer mi?”

“Düşüp derviş ye'se o oldu sersem
Boğazdan mı geçer hiç lokma ol dem” (H.9/33)

2.2.35. Boş Bulunmak

Söylenmemesi gereken bir şeyi ağızdan kaçırmak, farkında olmadan dile getirmek anlamında kullanılan deyimdir. Şair şarap kadehi boş bulundu, aşk çınılamalarını etrafa duyurdu derken “boş bulunmak” sözünün gerçek anlamını da kastetmiştir. Kadeh boşken çınlama sesini verir, doluyken bu sesi vermez. Ayrıca şair bu beyitle irfan dolu rintlerden ses gelmediğini de söylemektedir:

“Boş bulundu câm-ı mey oldu tanîn-endâz-ı aşk
Yoksa çıkmaz rind-i pür-irfândan âvâz-ı aşk” (G.169/1)

2.2.36. Boyun Eğmek

Bir zorluk karşısında pes etmeyi ifade eden bu deyim beyitin ikinci mısraında “ser-fürû” şeklinde kullanılmaktadır. Galib beyitte, Nef'î'nin himmeti fazla olsa da ona boyun eğmek istemediğini vurgulamaktadır:

“Ta'n eyleyen gelsin berü olsun benimle rû-be-rû
Nef'îye etmem ser-fürû ger himmetin olursa zam” (K.19/36)

2.2.37. Bozuk Düzen Yaraşmak

Kuralsız, kaidesiz, karma karışık, düzensiz anlamlarında kullanılmaktadır. Şair, aşağıdaki beyitte bu deyim ile kayıtsız ve özgür olmayı ifade etmiştir:

“Zebân verir reg-i tanbûra nîşter-i mızrâb
Nevâ-yı sâz-ı mahabbet bozuk düzen yaraşır” (G.81/3)

2.2.38. Bu Günü Yarına Değişmemek

Anı yaşamayı anlatan bir deyimdir ve şair aşağıdaki beyitte bu anlamı kullanmıştır. Beyite göre şair, didarı cennete tercih etmiştir:

“Bilse eğer yâr ne Cennet nedir
Kimse değişmez bugünü yarına” (Tcb.1/39)

2.2.39. Buluttan Nem Kapmak

En ufak bir davranıştan veya sözden alınmak, gücenmek anlamlarına gelmektedir. Sevgilinin güzellik unsuru olan yanağını bulut renkli beyaz bir güle benzeten şair, onun güzelliğinin kumaşı buluttan nem kaptığını söylemektedir:

“Gül-i ebr-i deme ruhsâr-ı yâra
Bulutdan nem kapar kâlâ-yı hüsnü” (G.306/3)

2.2.40. Câna Kâr Etmek

Çok etki etmek, dayanılamayacak acılar vermek anlamında kullanılır. Sevgilinin aşğa göz ucuyla bakması, dudak altından gülüşü, gamzesi aşğın canına kâr etmektedir. Aslında bu durum sevgilinin aşğa etmiş olduğu bir itiraf gibi kabul edilse de sevgili bu hareketiyle kavuşmayı vaat etmez:

“Cân kâr etmek için gamzesi sıhr ile gehî
Hande-i zîr-i lebi nîm-i nigehten görünür” (G.56/4)

2.2.41. Câna Minnet

İhtiyacı olduğu halde arayıp da bulamadığı şeylerden saymak, bir lütuf olarak kabul etmek anlamlarında kullanılır. Beyitte âşık için bir lütuf olan sevgiliye canını verme durumu ele alınmıştır:

“Nedir Gâlib kide Merdâne minnet
Verirse cânı bilsin câna minnet” (H.7/19)

2.2.42. Cân Atmak

Herhangi bir şeye ulaşmayı ya da sahip olmayı anlatır. Beyite göre öldükten sonra yokluk diyarına giden insanlar bu fena mülkünü görmemekte, içinde ne halet olduğunu bilmemektedir:

“Hep cân atıyor halk fenâ mülküne ammâ
Bir hârice çıkmaz ki ne halet var içinde” (G.296/2)

2.2.43. Candan Soğumak

Kişinin canında vazgeçmesi, canına tak etmesi, canından bezmesi gibi tabirlerle de kullanılan bu deyim şair tarafından, sevgilinin sitemli ve soğuk sözlerinin aşığı canından soğutması ve artık sıcak bir dostluk kuramayacakları şeklinde işlenmiştir. Şair bununla birlikte sevgilinin üzülmemesini de istemektedir:

“Seninle ey sitem-hû germ-i ülfet olmayız artık
Soğuk sözler beni candan sogutdu hâtırın hoş tut” (G.27/2)

2.2.44. Ciğer Parçalamak

Yüreği derinden yaralamak, yakmak, delmek; acı çektirmek ve zulüm etmek gibi anlamlar da kullanılmaktadır. Aşığın ciğerini parçalayan durumların başında sevgilinin ilgi göstermemesi, haberi yokmuş gibi davranması gelmektedir. Aşağıdaki beyitte de şair, bu duruma örnek verir:

“Anlamaz mı bilemem yohsa tegâfûl mü eder
Cigerip pâreleyip katle te’emmül mü eder” (Tkb.10/2)

2.2.45. Canına Ot Tıkamak

Bir daha sesini çıkaramayacak, kötülük edemeyecek bir duruma getirmek anlamına gelmektedir. Beyite göre şairin aşk yolunda kazanmış olduğu şöhreti, Mecnun’un şanını bitirmiştir:

“Kaysın da râh-ı aşkda ot tıkdı canına
Sît-i derâ-yı şöhretimiz çınkıraklıdır” (G.93/4)

2.2.46. Çapa Düşmek

Aldanmak, hileye ve tuzağa düşmek; yağmalanmak, soyulmak anlamlarında kullanılan deyimdir. Aşığın gönlü sevgilinin cefa oklarına karşı hedef tahtası olmuş durumdadır. Sevgilinin Tatar gibi yağmacı gözü ise aşığın gönlünü yağmalamış ve yağma edecek bir şey bulamamış, aldanmıştır:

“Dil tahtâ-i meşk olmuş iken tir-i cefâya
Tâtâr-ı nigh gârete geldi çapa düşdü” (G.321/3)

2.2.47. Dâğ Üstü Bâğ Olmak

Başkalarının kötü karşıladığı bir durumu iyi karşılamak, kabul etmek anlamlarına gelmektedir. Aşığa göre aşkın yakıcılığı, gönüle vermiş olduğu perişanlık ve aşk deliliği hoştur:

“Halka halka kâkülünden dâğ dâğ oldu gönül
Hôş gelip dîvânelik dâğ üstü bâğ oldu gönül” (G.199/1)

2.2.48. Dâmenini Tutmak

Günümüzde “Eteğine yapışmak” deyimini Galib’in şiirinde bu şekilde kullanılmıştır. Eteğine yapışmak, birine bağlanma, sığınma anlamlarına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte de bu duruma paralel bir örnek verilmiştir:

“Ey gül-i bâğ-ı vefâ malûmun olsun bu senin
Hâr-ı cevri ile sakın terk eylemem pîrâmenin
Ölme var ayrılma yokdur öyle tutdum dâmenin
Gizlesem de âşikâr etsem de cânımsın benim” (Ş.1/3)

2.2.49. Dehen-Bâz Olmak

Çenesi düşük, çok konuşan tabirleri için kullanılır. “Boşboğaz” anlamını da gelen bu deyim Farsça bir tabirdir. Galib’in manzum hikâyesinde bu deyim kaz için kullanılmıştır:

“İşitmiş anı bir kaz-ı bed-âvâz
Kenâr-ı bâğda olmuş dehen-bâz” (H.3/12)

2.2.50. Dem Çekmek

İçki içmek anlamına gelen bu deyim Galib, “onun demini çok çektim” sözüyle “Mevlana”nın nefesinden çok feyiz aldım” demek istemiştir:

“Gâlibe feyz-i suhan Hazret-i Monlâdandır
Tekye-i fahr-ı mahabbetde demin çok çekdim” (G.223/7)

2.2.51. Dermânını Almak

Güçsüz bırakmak, dermanını kesmek şekilleriyle de bilinen bu deyim şair tarafından da bu anlama paralel olarak kullanılmıştır. Beyte göre sevgilinin derdi ve gamı aşığı güçsüz bırakmasa sevgilinin güzelliğini seyretmeye ramak kalırdı:

“Nezzâre-i cemâline var idi bir ramak
Derd ü gamı bu rütbede dermânım almadan” (G.256/7)

2.2.52. Ders Almak

Öğrenmek, ibret almak ve tecrübe kazanmak anlamlarına gelmektedir. Beyite göre sevgilinin gözü, bakışı İsa'ya benzetilmiştir. Tabibler, İsa'ya benzetilen gözden ders alırlar. Sevgilinin gözü hem aşığı çaresiz aşk derdine düşürür hem de onun çaresini bilen tabiptir. Bununla birlikte aşığın derdinin sabırdan başka çaresi de yoktur:

“Mesîhâ-yı nigehten ders alıp dehrin etibbâsı
Bu bîmârın ilâcın sabr-ı Eyyûb eylemişlerdir” (G.46/4)

2.2.53. Dişine Dayanmak

Beyitte kullanılmış olan dişine dayanmak deyimini iki şekilde düşünülebilir: 1) Felek beni dişlerinin arasında ezmeğe çalıştı, ben ezilmedim. 2) Ahımı bir sütun gibi, bana düşman olan feleğin tepesine kadar uzattım, bir yumruk gibi çenesine dayadım, dişlerine vurdum:

“Bâm-gâh-ı felekde çıkdı sütûn-ı âhım
Hasm-ı çarhın dişine hayli dayandım bu gece” (G.284/4)

2.2.54. Dîvâneye Her Gün Bayram

Deliye her gün bayram olarak günümüzde kullanılan deyimdir. Beyitte Ramazan Bayramının ilk gününde ayın hilal halinde olduğuna telmihte bulunan şair, her gününü bir taze güzel ile bayram neşesiyle geçirdiğini dile getirmektedir:

“Her zamân bir meh-i nev hattı ile ahşam eyler
Hâsılı Gâlib-i dîvâneye her gün bayrâm” (G.218/6)

2.2.55. Dört Yanını Sarmak

Kaplamak, doldurmak, etrafını sarmak anlamlarına gelir. Ayrılık fikrini eşek arısına benzeten şair, arının soktuğu bu düşüncenin bütün zihnini kapladığını söylemektedir:

“Nûş-ı lebin hayâl ile Şîrîn-hâb idim
Zenbûr-ı fikr-i firkatî dört yanım almadan” (G.256/6)

2.2.56. Duhânına Yanmak

“Bir kimsenin ya da bir şeyin yararını, sıcaklığını, sevgisini görmeden, ondan zarar görmek” anlamında kullanılan bir deyimdir. Şair, “duhânına yandım o ateşin” derken sevgiliyi görmeden onun hayali ile yanıp tutuşma durumunu dile getirmektedir:

“Düşdüm hevâ-yı zülfüne ol şûh meh-veşin
Çekdim kemân-ı aşkını ebrû-yı dil-keşin

Hikmet bu kim duhânına yandım o âteşin
Dersem aceb mi gâh-be-gâh âh âh âh” (Ş.5/2)

2.2.57. Dügüm Çözmek

Bir meselenin açıklığa kavuşturulması, çözüme ulaştırılması anlamındadır. Beyitte bin ukde fethetmek şeklinde kullanılmaktadır. Galib kasideyi Şerif Efendi’ye yazmıştır ve onun bir güler yüzüyle bin düğümü çözdüğünü söylemektedir:

“Bir hûy-ı hande-rûy ile bîn ukde feth eder
Hulk-ı latîfi gülşene feyz-i sabâ verir” (K.26/14)

2.2.58. Dünyaya Değmek

Eşi benzeri olmayan, çok kıymetli olmak anlamında kullanılmaktadır. Şairin isteklerinin sahibi Sultan Selim’dir ve sultanın kendisine dünyaya değer özel bir hazine verdiğini vurgulamaktadır:

“Bana Sultân Selîm-i kâmver kâm-ı cihân verdi
Bütün dünyâ deger bir genci has u raygân verdi” (K.17/1)

2.2.59. Dünyayı Tutmak

Her tarafa yayılmak, her şeye tesir etmek anlamına gelmektedir. Beyite göre dünyaya bağlılık zinciri dünyayı, insanları öyle bir tutmuştur ki kayıtsızlık marifeti, özgürlük bilgisi sadece divanelere mahsus kalmıştır:

“Tutmuş o kadar zencîr-i ta’alluk kim
Ser rişte-i bî-kaydı dîvânede kalmıştır” (G.59/4)

2.2.60. Düpdüz Etmek

Birleştirmek anlamında kullanılmıştır. Galib bir terci-i bendinde Mevlana’yı güneş gibi hayal ederek bütün evreni ışığıyla doldurduğunu, doğu ile batıyı birleştirip bir ettiğini dile getirmektedir:

“Etmede nüh kubbeyi envârâ gark
Düpdüz edip bahter ü hâveri” (Tcb.1/11)

2.2.61. El Çekmek

Alışılan, sık yapılan bir işi artık yapmamak, vazgeçmek anlamında kullanılan tabirdir. Şair, aya benzettiği sevgilinin merhaba elini kaldırarak kendisine el çekmektedir:

“O meh kaldırdı dest-i merhabâyı bizden el çekdi
Uyup agyâra âşıkdan girizân oldu gitdikçe” (G.294/4)

2.2.62. El Değmemek

Şair bu deymi “değmez elimiz” şeklinde kullanarak deyme “ulaşamamak, terk etmek, önemsememek” anlamlarını vermiştir:

“Degmez elimiz bildik pâzârdan el kesdik
Ey kâle-i Ken’ânî dahı degerin yok mu” (G.323/4)

2.2.63. El Etek Tutmak

Tarikata girmek, derviş olmak gibi anlamlara gelmektedir ancak şair bu deymi değiştirerek etek tutmak şeklinde kullanmıştır. Sevgilinin ayva tüyleri, perçeminin altından çıkararak görünmektedir. Bu hadise şair tarafından ahir zaman fitnesinin, feleğin eteğine tutulması olarak tasvir edilmektedir. Başka bir ifadeyle sevgilinin ayva tüyleri, perçemin tarikatına girmiş, ona teslim olup derviş olmuştur:

“Zuhûr etmiş meger kim hatt-ı kâfer çetr-i perçemden
Dedim dâmân-ı çarhı fitne-i âhır zamân tutmuş” (G.136/4)

2.2.64. El Kesmek

Sürekli yapılan bir işi artık yapmamak anlamına gelmektedir. Beyite göre zaman, insanları önemsemediği için güzellik değerini kaybetmiştir bu sebeple artık satan da yoktur alan da. “Kâle-i Ken’ânî” den kasıt Hz. Yusuf yani güzelliştir:

“Degmez elimiz bildik pâzârdan el kesdik
Ey kâle-i Ken’ânî dahı degerin yok mu” (G.323/4)

2.2.65. El Vermek

El vermek deymiyle karıştırılabilir ancak anlamları farklıdır. El verir deymi “uygundur, işe yarar, değer kazanır” anlamlarına gelmektedir. Beyte göre hüner metayı çok değersizleşmiştir. Ancak saki onun müşterisi olursa, hüner metama yine yardımcı olacak ve onu yükseltecektir:

“Şimdi ayağa vurdu metâ’-ı hüner velî
Sâkî olursa müşterîsi yine el verir” (G.84/2)

2.2.66. Emân Vermek

Güven vermek anlamında kullanılmıştır. Sultan Selim Cevrî hattıyla Şeyh Galib'e bir Mesnevî-i Şerîf hediye etmiştir. Bu Mesnevî-i Şerîf, ağlayan âşıkların ve feleğin dertlerine güven vermektedir:

“Aceb bir mesnevî-i pür-bahâ kim Cevrî hattıyla
Dil-i uşşâk-ı zâra cevri-gerdûndan emân verdi” (K.17/5)

2.2.67. Feleğin Çemberinden Geçmek

Tecrübe kazanmak anlamını taşır. Beyite göre bu deyim, mâsivadan maddi varlıktan kurtulmak ve böylece ilahi bilgi ve keşiflerle kemale ermiş olmak şekliyle kullanılmıştır. Beyit aynı zamanda Mevlevî semahına işaret etmektedir:

“Geçenler bu sipihrin çenberinden öyle söyler kim
Kemend-i vahdet-i zevk ü kederdir halka-i tevhîd” (G.38/12)

2.2.68. Fer Bahşetmek

Işık saçmak deymiyle aynı anlama gelmektedir. Işık saçmak bir kimsenin bilgisiyle etrafındakilere yol göstermesini ifade etmek için kullanılmaktadır. Galib, Hz. Peygamber'in (s.a.v) cihana fer bahşettiğini dile getirmektedir:

“Mîhr ü meh gülmîh-i süllemdir dedi mirâcına
Ol Resûlün kim cihâna bahş eder fer rûz u şeb” (K.1/18)

2.2.69. Gam Yemek

Üzûlmek, acı çekmek anlamlarının yanı sıra derde, kedere tahammül etmek anlamları da vardır. Beyite göre kısmet endişesiyle kederlenmeye ve acı çekmeye gerek yoktur. Zira herkesin rızkı ezelde düzenlenmektedir:

“Ne var tefekkür-i kısmetle ğam yiyip yatmak
Ezelde herkese hân-ı ni'am mürettebdir” (G.90/4)

2.2.70. Gark Etmek

Bir şeyi bol bol vermek anlamında kullanılan deyimdir. Galib, mehtabın feleği atılan pamuğa gark etmesini istemektedir:

“Tedbîr-i safi-veş veremez haşr-ı intizâm
Gark etse dehri penbe-i menfûşe mâhtâb” (K.12/15)

2.2.71. Geçit Vermemek

Yolu kapamak anlamına gelen bu deyim bütün yol ve usulleri kendisi kullanıp başkasına izlenecek yol ve usul bırakmamak şeklinde de kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte de bu duruma paralel bir anlatım söz konusudur. Şair, söz ırmağını nereye çevirirse çevirsin o yolda kimseye geçit vermemektedir. Yola tamamen kendisi hâkim olmuştur:

“Vermedi bir kimseye Gâlib geçit
Kanda çevirdiyse söz ırmagın” (G.312/8)

2.2.72. Gınâ Gelmek

Bıkmak, usanmak anlamlarına gelen bu deyim şair, “sürekli kâr-zarar hesabı yapmaktan ve düşünmekten bıktım usandım” diyerek anlatır:

“Mâye-i renc ü hasâretle gınâ geldi bana
Şimdi kâlâ-yı inâyetden abâ geldi bana” (G.9/1)

2.2.73. Gördüğü Renge Boyanmak

Her ortama uyum sağlamak, her gördüğünü öğrenmek anlamına gelmektedir. Şair bu deyimle tasavvuftaki tevhit kavramı için toplayıcılığı, birleştiriciliği ifade etmiştir. Beyte göre şair, yüz nakışlı evi seyretmektedir ve seyrettiklerini saf bir ayna olarak gördüğünü söylemektedir. Görmüş olduğu bütün şeylerin rengini alabildiğini ifade etmektedir:

“Ol eder seyrini bu hâne-i sad-nakşın kim
Sâf âyîne gibi gördüğü renge boyanur” (G.73/5)

2.2.74. Göz Açtırmamak

Fırsat vermemeyi anlatmak için kullanılan bir tabirdir. Gönlünde vahdetin belirmesini arzu eden şair, iki gözünü de iki insan gibi düşünmekte ve maddi dünyaya açılan gözleri, manevi dünyaya açılacak olan gönül gözünü açtırmamaktadır:

“Genc-i dilde isterim tenhâ temâşâ-yı ruhun
Hiç göz açdırmaz iki bîgâne kim çeşmimdir ol” (G.194/5)

2.2.75. Göz Boyamak

“Bir şeyi asıl değerinden fazla göstermek, kendini ya da bir malı gerçekte olduğundan üstün ve iyi göstermek” anlamına gelen bu deyim aslında kandırmayı,

aldatmayı ifade etmektedir. Aşığı kandırmak isteyen sevgili, dudaklarını kırmızı kanla boyayıp süslenerek şairin gözünü boyamaktadır:

“Gözceğizim boyamak ister benim
Âl boyayıp kan ile dudakımı” (G.312/3)

2.2.76. Gözden Çıkarmak

“Bir mal, para, değer yargısı vb. maddi veya manevi varlığın elden çıkarılmasını kabul etmek, ondan vazgeçmek” anlamlarına gelmektedir. Şair aşağıdaki beyitte hem kanlı gözyaşının gözden çıkıp akması, hem de o sıkıntılı anları yeniden yaşayacak takatinin kalmadığı ve yaşamayı arzu etmediği durumu anlatarak kinaye yapmıştır:

“Gözümden çıktık hûnâb-ı sirişk akıttığım demler
Hevâ-yı tünd-i gam kanım kurutdu hâtırım hoş tut” (G.27/3)

2.2.77. Göz Dikmek

Bir şeyi ele geçirmek isteğini dile getirmek için kullanılan deyimdir. Divan şiirinde nergis göze benzetilmektedir. Deyim birinci beyitte “aşk, arzu ve haset ile bakmak”, ikinci beyitte ise “özlem ile beklemek” anlamında kullanılmıştır. İlk beyitte nergis, sevgilinin güzellik bahçesine göz dikmekte ve ona sahip olmak istemektedir:

“Göz dikse bâğ-ı hüsnüne şâyestesidir anın
Bîgâne görme nergisi çeşm âşinâsıdır” (G.78/4)

Nergis gözlerini yollara dikerek, sevgilinin yolunu gözlemektedir:

“Amân ey nev-bahâr-ı nâz teşrîf eyle insâf et
Ser-i râhında nergis göz diküp şimşâd ayak basmış” (G.141/4)

2.2.78. Göze Girmek

“Bir işi en iyi şekilde tamamlamak; kişinin davranışları, yetenekleri ve başarısı ile bulunduğu yerde sevgi ve güven kazanmak” anlamına gelir. Beyite göre rûzgâr sevgilinin ayağının tozunu getirecek ve getirdiği bu tozla sevgilinin gözüne girecektir:

“Vermez mi hâk-ı makdem-i dildârdan haber
Yâ ol sebeble gözlere girmez mi rûzgâr” (G.105/3)

2.2.79. Göz Kulak Olmak

Korumak, kollamak anlamlarına gelir. Şair bu deyimini “beklemek, gözünü kulağını yola dikmek, özlemek” anlamında kullanmıştır:

“Münakkaş revzeni kim çâk çâk ü dâg dâg olmuş
Serâser müjde-i teşîfi bekler göz kulak olmuş
Dahı sâyende âbâdan olup şimdi çerâğ olmuş
Efendim yümn-i teşrîfinle mesrûr et Çerâgân” (Ş.11/4)

Bu deyim aşağıdaki beyitte de “ilahi sırları duymak ve görmek” anlamında kullanılmıştır. Ney nasıl ki nefesi koruyorsa, Mevlana’nın nefesinin feyzi de şairi koruyacaktır:

“Tâ erince Gâlib’e feyz-i dem-i Monlâ-yı Rûm
Ney gibi râh-ı nefesde göz kulâğ oldu gönül” (G.199/6)

2.2.80. Gözü Gönlü Açılmak

İçi huzur dolmak, neşelenmek, ferahlamak anlamlarına gelmektedir. Bu deyim gül bahçesi için kullanılmıştır. Bahar gelip âlem gül ve nergisle süslenince gül bahçesinin gönlü ve gözü açılmaktadır:

“Çemen çemen gül ü nergisle zeyn olup âlem
Açıldı gönlü gözü gülşenin erişdi bahâr” (K.16/2)

2.2.81. Gözünde Tütmek/ Gözünde Uçmak

Çok özlemek anlamına gelen bu deyim beytin ikinci mısraında “gözümde tütüyâdır” şeklinde kullanılmaktadır. Galib beyitte Mevlana’nın mutfağını çok özlediğini dile getirmektedir:

“Olup âdem safâsın sürmedim Gâlib o firdevsin
Dahı hâlâ gözümde tütüyadır matbah-ı Monlâ” (K.7/18)

Gözünde uçmak; gözünde tütmek, özlemek, görür gibi olmak deyiminin karşılığıdır. Aşığın gözünde uçan, peri gibi olan sevgilinin yanaklarının rengidir. Şair bu yanakları özleminden görür gibi olmaktadır:

“Reng-i rûhu gözümde uçar ol perî-veşin
Kim tâb’-ı rûzeden yıkılıp mest-i hâb olur” (K.25/16)

Aşığın hayalinde peri gibi olan sevgili hiç görülmemesine rağmen daima aşığın gözündedir:

“Mâdâm uçarsın gözlerde ammâ
Rûyun perî-veş pinhân edersin” (G.238/7)

2.2.82. Gözümün Nuru

Sevgi ifade eden bir seslenme biçimidir. Beyitte “nur-ı ayn” şeklinde ifade edilmektedir. Güneş ile ay feleğin sevilen unsurlarıdır ve feleğin gözünün nuru gibi hayal edilmektedir:

“Mîhr ü mehdîr bu sipîhrin nûr-ı aynı neyleyim
Bilirem vallâh olmâz sana mefhar rûz u şeb” (K.1/43)

2.2.83. Göz Süzmek

“Baygın ve anlamlı bakmak” olarak kullanılan tabirdir. Birinci beyitte kullanılmış olan göz süzmek deyimini aşığı yaralayan, kan döken gamze ile ilgili iken ikinci beyitte kullanılan bu deyim sevgilinin aşığı reddederken takındığı tavidir:²⁶⁴

“Zann etme mey süzerken o mehpâre göz süzer
Kan dökmeği o hançer-i bed-meste gösterir” (G.58/5)

“İ'tizâr-ı davete çeşmin süzüp mahzûn-nümâ
Der ki meşgûlum iki bîmâra te'vil-i dürûğ” (G.158/3)

Aşağıdaki beyitte de şair, sevgilinin göz süzen bakışını alıcı kuşun süzülerek uçuşu gibi hayal etmiştir:

“Şehbâz-ı nigâh çeşm-i süzme
Âvârelenir rem-i tebessüm” (G.205/10)

2.2.84. Göz Ucuyla Göstermek

Göz ucuyla bakmak deyimini, “belli etmemeye çalışarak, başını çevirmeden göz kenarı ile yandan bakmak” anlamındadır. Göz ucuyla göstermek deyimini ise şair tarafından “sessizce ya da ima ile işaret etmek, bir şeyi göstermek” anlamında kullanılmıştır:

“Zahm-i neşterle edip âzürde kendi cismini
Göz ucuyla ehl-i aşka tîg-i berrân gösterir” (G.54/3)

2.2.85. Gözü Kararmak

“Açlıktan, yorgunluktan gözleri iyi göremez bir durumda olmak” veya “aşırı bir istek ya da öfkelenme nedeniyle saldıracak durumda olmak, ne yaptığını bilmemek” anlamlarına gelmektedir. Şair bu deyimini anlamının dışında kullanarak “istekle bağlandığı

²⁶⁴ Bk. Kan dökmek

bir şeyden başka bir şey görmemek ve bu yüzden şaşkınlıkla bocalamak” manasında kullanmıştır. Şair beyitte din âlimlerine fitre verilmesini hatırlatarak, vaizin fitre hırsını ve bu hırstan dolayı gözünün karardığını ifade etmektedir:

“Var ise gözü fitra ümîdiyle kararmış
Mâh-ı Recebi şehri-i sıyâm eyledi vâiz” (G.150/7)

2.2.86. Gözünü Açmak

Uyanık ve dikkatli olmak anlamına gelmektedir. Acımasız, kâfir bir güzele âşık olduğunu söyleyen şair, aşk derdi hususunda tecrübe edindiğini, gözünü açtığını ifade etmiştir. Yani artık saf değildir:

“Perîşân etme zülfün senden özge bir siyeh îmân
Uyardı çeşmimi bahtım uyutdu hâtırın hoş tut” (G.27/5)

2.2.87. Gözü Yollarda Kalmak

Sevilen birisini görmeyi özlemle beklemek, arzu etmek anlamına gelir. Âşık, sevgiliye seslenerek bakış okunun artık gezmemesini, gözünün yollarda kaldığını ve yine bir günahsızın kanına gireceğini söylemektedir. Zira sevgilinin bakışı ok gibidir ve aşığın kanına girmektedir:

“Gözüm yollarda kaldı gezme ey tîr-i nîgeh bîcâ
Girersin belki tâ ki kanına bir bî-günâhın gel” (G.198/3)

2.2.88. Gûş-ı Kabul Tutmak

Günümüzde kulak tutmak şeklinde kullanılan deyimdir ve bu deyim isteyerek ve merakla dinlemeyi ifade etmek için kullanılmaktadır. Şair, Mevlana'nın neyinin alevine kulak tutmak istemektedir:

“Nâyına şû'le-i âvâzına tût gûş-ı kabûl
Tûr u Mûsa vü asâ Hâzret-i Mevlânâdır” (K.3/16)

2.2.89. Gûşu Girân Olmak

Kulağı ağır olmak yani işitmek, geç işitmek, sağır olmak anlamındaki deyim karşılıdır. Beyte göre Hoca Neşet'in şöhreti, yeşil feleğin ötesini korkutmaktadır. Şair bu beyitte iğneleme sanatını da ortaya koyarak haset erbabının kulağı geç duyduğu için hissetmediklerini söylemektedir:

“Sındırdı verây-ı felek-i ahzarı sîti
Erbâb-ı hased hiss edemez gûş-ı girândır” (K.28/23)

2.2.90. Gülüp Oynamak

“Neşeli, sevinçli, keyifli bir şekilde vakit geçirmek” anlamına gelir. İçinde bulunduğu kötü durumun farkında olmama halini için söylenilir:

“Düşmüş mehabbete güler oynar esîr iken
Etfal-i eşk mâil-i çeng ü çegânedir” (G.53/4)

2.2.91. Güm-Sürâğ Olmak

Kendini kaybetmek, belirsiz olmak, kaybolmak anlamına gelmektedir. Rehberlerin çokluğundan, her birinin ayrı bir yol göstermesinden ötürü yolunu şaşırın şair, yine de yolunun ve gidişatının dosdoğru olduğunu söylemiştir:

“Gerçi râhı râst etvâr-ı sülûk-ı müstâkîm
Râhberler kesretinden güm-sürâğ oldu gönül” (G.199/2)

2.2.92. Gün Doğmak

“İstediklerini yapmak için iyi bir duruma erişmek ya da eline olağanüstü bir fırsat geçmek, fırsat yakalamak” anlamına gelmektedir. Şair bu deyim kinayeli olarak kullanmıştır. Beyitte görünen anlamda “o güzellik güneşi olan sevgili ne zaman uyansa, hayret gecesinde âşıklar meclisine gün doğar” diyen şair tasavvufi anlamda “sofinin gönlünün aydınlanması, ilahi lütuf ile hayret karanlığından kurtulup ışığa ulaşması” anlamını vurgular:

“Gün doğar meclis-i uşşâka şeb-i hayretde
Her ne sa’at ki o hurşîd-i sabâhat uyanur” (G.73/3)

2.2.93. Gün Gibi Açık

Çok açık, çok belli anlamına gelip inkâr edilemeyecek saklanmayacak derecede olanı ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu deyim beyitte “günden ezhar” şeklinde kullanılmaktadır. Allah’ın aslanı, Hz. Ali’nin bir lakabıdır ve onun pençesi bir güne ve ay da bir Zülfikar’a benzetilmektedir. Kıskançların gözleri için bu anlam gece gündüz, gün gibi ortadadır:

“Pençe-i şîr-i Hudâdır mihr ü mehdîr Zülfikâr
Çeşm-i hussada bu mana günden ezhar rûz u şeb” (K.1/34)

2.2.94. Günyüzü Görmek

Sıkıntıdan sonra rahatlamak anlamını taşımaktadır. Şair ayrılık gecesinden sonra gün yüzü görmekte ve kavuşma sabahıyla birlikte görünen ışıkların yayıldığını söylemektedir. Yani deyim hem mecaz anlamda hem gerçek anlamda kullanılmaktadır:

“Şeb-i hecr âhir oldu gün yüzün gördük bihamdillâh
Sâbâh-ı vuslatın oldu nümâyân neşr-i envârı” (K.15/29)

2.2.95. Hâkten Hâke Sokmak

Yerin dibine sokmak, kötü durumlara, sıkıntılara düşürmek, eziyet ve cefa etmek anlamında kullanılan deyimdir. Şair, kötü iş yapan feleğin, insanı yerden yere vurduğunu dile getirmektedir:

“Hâkdan hâke sokar çarh-ı siyekâr elbet
Âftâb-ı suhanın tâli’i vârun gibidir” (G.72/4)

2.2.96. Hâne-Be-Dûş Olmak

Yersiz yurtsuz, evsiz olmak anlamında kullanılan tabirdir. Şair, Mecnun gibi başında kuş yuvasıyla dolaşan yersiz yurtsuz birisiyiz der ve buna ek olarak da gönlümüz güzellik hükümdarına yol gösteren bilgi kaynağı, haberci hüthüttür der:

“Gerçi Cem-i hüsne dilimiz Hüdhüd-i peygam
Mecnûn gibi biz lâle-be-ser hâne-bedûşuz” (G.121/2)

2.2.97. Hâtırını Hoş Tutmak

Karşısındaki kişinin iyiliği ve mutluluğu için onun dilediği gibi davranmak, sevindirmek, memnun etmek anlamlarına gelmektedir:

“Gözümünden çıktı hûnâb-ı sirişk akıtdığım demler
Hevâ-yı tünd-i gam kanım kurutdu hâtırın hoş tut” (G.27/3)

Şairin “hâtırın hoş tut” redifli bir gazeli bulunmaktadır. Bu gazelinden aldığımız bir beyitte gönlün gam dersini çoktan unuttuğunu, bahsi geçen kuşu da başka avcının tutmuş olduğunu söyleyen şair, üzülmemeyi tavsiye etmektedir:

“Gönül ders-i gamın çokdan unuttu hâtırın hoş tut
O murğ-ı başka bir sayyâd tuttu hâtırın hoş tut” (G.27/1)

2.2.98. Hayat Vermek

Canlılık vermek, canlandırmak, bir yenilik yaparak bir fikri fiile dönüştürmek anlamını taşımaktadır. Galib, Sultan Selim kadar kimsenin ülkeye yaşam vermediğini söylemektedir:

“Vermiş mi kimse mülke bu rütbe hayât-ı nev
Sultân Selîm-i sâlis-i Osmâniyân gibi” (K.13/24)

2.2.99. Hesâba Gelmemek

Ölçülüp tartılamayacak, hesap edilemeyecek kadar çok anlamına gelmektedir. “Hesaba kitaba gelmez, hesaba sığmaz, hesapsız” şekillerinde de kullanılmaktadır. Sevgilinin Frenk yazısı gibi ters ve eğri olan karmaşık saçları ve kaşları vardır. Şair, sevgilinin saçlarının ve kaşlarının yaptığı hile sayısının ne anlaşılır ne de hesaba gelir olduğunu söylemektedir:

“Hat-ı Fireng gibi zülf ü ebrûvân kec ü mec
Ne anlanır rakam-ı mekri ne hisâba gelir” (G.50/5)

2.2.100. Hesap Etmek

“Düşünmek, tasarlamak, ayrıntıları gözden geçirip ihtimalleri değerlendirmek” anlamına gelmektedir. Beyte göre sevgili, kendine acı çektiren âşıkları kendi semtinde toplamaktadır. Şair sevgiliye, mahşer günü bunların hesabını vermek zorunda olup olmayacağını ve bunu hesaba katıp katmadığını sormaktadır:

“Sitemkeşânını gûyende cem’ eden âfet
Hısâb eder mi aceb bir gün ola Mahşer ola” (G.274/3)

2.2.101. İhya Kılmak

Günümüzde ihya kılmak şeklinde kullanılan bu deyim canlandırmak, mutluluğa kavuşturmak anlamlarını taşımaktadır. Hazret-i Sultan Veled şaire feyz ve yardım bağışlamıştır. Şair bu sebeple içinde bulunduğu kölelik saltanatında kendini ihya etmektedir:

“Bendelik saltanâtı Gâlib’i kılsın ihyâ
Bahş edip feyz-i himem Hâzret-i Sultân Veled” (K.8/9)

Kaside alanında başarılı eserlere sahip olan Urfî, Sebki Hindî şiirinin de önemli şairlerindedir. Galib bu şaire gönderme yaparak kaside alanını ihya etmeyi amaç edindiğini söylemektedir. Böylelikle şairlere Urfî’yi unutturacaktır:

“Kasîde semtin ihyâ etmedir sâyende maksûdu
Ferâmûş etdirem şâirlere Urfî-i sehârî” (K.15/33)

2.2.102. İmân Getirmek

İnanmak, kabul etmek manasına gelmektedir. Güzelin vaadinin yalan olduğunu bilen Galib, “iman et senin dininde yalanın yeri yoktur” demektedir:

“Gâlib dūrûğ imiş tutalım va'di ol bütün
İmân getür ki dînine sığmaz yalan senin” (G.190/6)

2.2.103. Kaba Gelmek

Kaba görünmek veya kaba düşmek şeklinde de kullanılır. Çirkin bir durumu, uygun olmamayı anlatan bir tabirdir. Kaba kelimesi Arapça, kaftan, cüppe²⁶⁵ manasına gelmektedir. Şair kaba kelimesini hem “tecrîd şevkiyle örtünmüş zayıf bedeninden” diyerek zayıf bedene göre kaba anlamını kullanmış hem de “pûşîde” kelimesini kullanarak cüppe anlamını ifade etmiş olduğu düşünülebilir. Beyte göre şair, “Dünya bağlarından kurtulmanın arzusu ve neşesiyle yok olmak varken, İsa'nın canlandırıcı nefesine ne gerek var” demektedir:

“Şevk-i tecrîd ile pûşîde ten-i zâ'f olalı
Nefes-i İs-i cân-bahş kabâ geldi bana” (G.9/2)

2.2.104. Kâğıt Uçurmak

Haber göndermek manasına gelmektedir. Beyitte o ay yüzlüye bir kez olsun göklerde mektup yollamak isteyen şair, acaba rûzgâr kavuşma haberini vermez mi diye sorgulamaktadır:

“Bir kez felekde kâğıd uçursak o mehveşe
Eyâ peyâm-ı vuslatı vermez mi rûzgâr” (G.105/6)

2.2.105. Kan Ağlamak

Kederlenmek, acı çekmek anlamına gelmektedir. İlk beyitte şair “gözün kan ağlasun” sözüyle kanlı gözyaşı dökmek manasını kullanmıştır:

“Niçün küstâh bakdın gamze-i hun-rîz-i dildâra
Sezâdır tîg-i hecr ile gözüm kan ağlasun her dem” (G.215/4)

²⁶⁵ URL-69, 2022.

Şairin bekleyişlerle dolu göz, kan ağlamaktan beyaz, siyah ve kırmızı gül-i ebrîye dönmüştür:

“Kan ağlamakda bir gül-i ebrîye benzedi
Çeşm-i pür-intizâr sefid ü siyâh u sürh” (G.35/4)

2.2.106. Kanını Kurutmak

Canından bezdirmek, eziyet etmek anlamın taşımaktadır. Beyte göre sakinin şaire verdiği meze aslında şairin bir parçasıdır. Sakinin yapmış olduğu zorlama ve ısrar karşısında şairin kanı kurumaktadır:

“Verdiği nuklu ciğer-pâre iken sâkînin
Kanımı pek kurudur etdiği ibrâm bana” (G.4/3)

Sevgilinin gamının şiddetli havası, aşğın kanını kurutmakta, ona çok eziyet etmektedir:

“Gözümden çıkdı hûnâb-ı şirişk akıtdığım demler
Hevâ-yı tünd-i gam kanım kurutdu hâtırın hoş tut” (G.27/3)

2.2.107. Kandillemek

Kandil gibi mum gibi sabit bir şekilde durup beklemeyi ifade etmektedir. Beyitte bahsedilen gül tasavvufi anlamda vahdet demektir. Kesrette kalan (karanlıkta) geceyi kurtarmak için kandil gereklidir. Bu kandiller söz konusu güllerdir. Sabah olduğunda ise kandile gerek kalmayacaktır:

“Hezâr subha degin gülsitânda kandiller
Bu âb u tâb ile gül sirâc-ı âteş ü âb” (G.17/3)

2.2.108. Kanına Girmek

Birisinin ölümüne veya kötü bir duruma düşmesine sebep olmak manasına gelmektedir. Şair sevgiliyi beklerken gözünün yollarda kaldığını söylemektedir. Beytin ikinci mısramda ise sevgiliden bir günahsızın kanına girmeden gelmesini istemektedir:

“Gözüm yollarda kaldı gezme ey tîr-i nigh bîcâ
Girersin belki tâ ki kanına bir bî-günâhın gel” (G.198/3)

Sevgiliye şah diyerek seslenen şair, kan dökücü bakışlarına uymamasını istemektedir:

“Oyma bağrım oyma ey şeh gamze-i hûn-rîzine
Girme ol bed-mest için sen kana Allâh aşkına” (G.286/2)

2.2.109. Kanımı İçmek

Birisinin malını, mülkünü, emeğini karşılıksız veya zorlayarak hileyle almak, sömürmek anlamında kullanılır. Sevgilinin dudağı adeta şeker yağdıran gibidir. Şair, aşk canımı alsa, kanımı içse bile o dudağın tatlılığından geçmem demektedir:

“Cânım alsa la’l-i şeker-bârdân kılmam ferâğ
Kanım içse hançer-i hûn-hârdan kılmam ferâğ” (G.159/1)

2.2.110. Kanlı Bıçaklı Olmak

Herhangi bir nedenden dolayı birbirini öldürecek kadar düşmanlık bulunmak manasına gelmektedir. Sevgilinin kılıç gibi olan bakışları ile hançer birbirine düşmandır, birbirleriyle kanlı bıçaklıdır:

“Gavgâ gerî-i hüsnü takınmış o fitne-cû
Hançerle tîğ-i gamzesi kanlı bıçaklıdır” (G.93/3)

2.2.111. Kan Tere Batmak

“Kan ter içinde kalmak” deyimiyile aynı anlama gelen deyim, yorulup emek vermek anlamındadır. İşi muhabbet olan dervişlerin bu yolda kan tere batıp batmadıkları sorulmaktadır:

“Yorulup kan tere batmaz mı mahabbet-kârân
Adem iklimine bir anda yollar hançer” (G.96/2)

2.2.112. Kan Yutmak

Sıkıntı, azap, ıstırap çekmek; derdini kendi içinde saklamak anlamına gelmektedir. Aşağıdaki beyitte şair, “seni ağlatmaya niyetli olan yar ise yazıklar olsun, kan yutsan da gözyaşını yabancıya sakın gösterme” demektedir:

“Kan yutup etmeyesin giryeni fâş ağyâra
Seni ağlatmaya yâr ise talebkâr ola hayf” (G.163/4)

2.2.113. Karınca Du’ası Okumak (Yazmak, Asmak)

Küçük, ince harflerle yazılmış, okuması zor yazılar için kullanılan tabirdir. Şair bu tabiri sevgilinin yüzünde beliren ayva tüyleri için kullanmıştır:

“Zann etme hatta sâhife-i rûyunda ol mehin
Cemiyet-i kulûbe karınca duâsıdır” (G.78/2)

2.2.114. Kec-Edâ Nazar, Eğri Nigâh Etmek

Kem gözle bakmak, yan bakmak anlamına gelir ve aslında bir şeyleri ima etmek, küçümsemek veya azarlamak için atılan bakıştır. Sevgilinin nazla kaş çatması candan olsa bile yan bakışları hiç çekilmemektedir:

“Ebrû-yı nâz u gamze-i cândan olsa da
Billâh çekilmiyor hele hiç gec-edâ nazar” (G.64/5)

“Kec-nümâlar” sözü, eğri görünenler ya da sana eğri görünenler yani senin anlayışına uymayanlar anlamında düşünülebilir:

“Egri nigâh etme sakın keç-nümâlara
Bak tîgm i‘tibârına doğru asâlara” (G.292/1)

2.2.115. Kemân Çekmek

Zor bir işe kalkışmak manasına gelmektedir. Beyitte Galib, Neş’et’in matlaı gibi aynı güç ve güzellikte beyitler eklemenin zor olduğunu dile getirmektedir:

“Tir tir titredim Es’ad bu kemânı çekicek
Matla’-ı Neş’et üstâda ne güç söz katmak” (G.174/9)

2.2.116. Kendi İpini Çekmek

Başkasına muhtaç olmadan kendi işini kendisi görmek kendi kendine yeterli olmak anlamına gelmektedir.²⁶⁶ Bu anlamların yanı sıra kendine zarar vermek anlamı da bulunmaktadır. Beyte göre şair, kendi eliyle kendisine zarar vermeye razıdır:

“Çâre yok neyleyeyim dest-i irâdet kûtâh
Çekmege kâil idim kendi elimle resenim” (G.217/5)

2.2.117. Kendinden Geçmek, Kendini Kaybetmek

Kendinden geçmek deyimi tasavvuftaki hayret durumunu ifade etmek için kullanılmıştır. Kişinin bilincini yitirerek alt üst olma halini belirtmektedir. Şair aynadaki görüntüden de bahsederek vahdet aynasında kendini görmenin şaşkınlığını, vahdette yok olma hissini dile getirmektedir:

²⁶⁶ İ. Parlatur, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II. Deyimler, Ankara: Yargı Yayınları, 2008.

“Zevk-i vahdet ile Gâlib gidicek kendiden
Aks-i âyîne gibi rû-bekâfa geldi bana” (G.9/9)

Kendini kaybetmek deyimi de yine bilinci kaybederek olup bitenin farkına varamama halidir. Aşağıdaki beyitlerin ikisinde de şair, sevda ve muhabbet ateşiyle kendini kaybetmekten bahsetmektedir. Şair ilk beyitte “kim etdi kendüyü” diyerek pervanenin ateşte yanarak yok olması durumunu ifade etmektedir:

“Ben hele gayb eylemişken kendimi
Âteş-i sevdâya düşelden beri” (Tcb.1/15)

“Bilen uzak dolaşır âteş-i mahabetden
Kim etdi kendüyü Gâlib çi sûd pervâne” (G.285/7)

2.2.118. Kestiği Tırnağını Değmemek

Kesilmiş bir tırnak kadar değeri olmamak, önemsiz olmak tabirleri için kullanılmaktadır. Beyte göre kesilmiş tırnak, şekil bakımından yeni ay (hilal) biçimindedir:

“Ay yenisi gökde ne ülker satar
Degmeyecek kesdiği tırnağını” (G.312/2)

2.2.119. Kılıçtan Geçirmek

Çok sayıda insanı topluca öldürmek anlamına gelmektedir. Beyte göre sevgili hükümdara veya ordu komutanına benzetilirken, yüzündeki ayva tüyleri ise onun askerlerine benzetilmiştir. Sevgiliye hitap eden şair, tüylerini tıraş edip de kendi ordunu kılıçtan geçirme demektir:

“Tırâş etme ruhûndan sevdiğim hatt-ı siyahın gel
Geçirme tîgden ey bî-amân kendi sipâhın gel” (G.198/1)

2.2.120. Kızılca Kıyâmet Koparmak

Bir şeye çok kızarak bağırıp çağırmak, feryat etme, aşırı gürültü veya kargaşaya yol açmak manasındadır. Aşağıdaki hikâyeden alınmış bir beyitte şair bülbülün güle karşı olan aşkından bahsetmektedir:

“Görünce âteş-i gülden alâmet
Koparmıştı kızılca bir kıyamet” (H.3/11)

2.2.121. Kola Almamak

Umursamamak, değer vermemek manasında kullanılır. Bunun yanı sıra kollamamak, önemsememek anlamı da düşünülebilir. Def ile sema ederek dünyayı bir tarafa bırak diyen şair, hayatın faniliğine aldanmamak gerektiğine vurgu yapmaktadır:

“Def ü celâcille semâ et hemân
Alma kola bu felek-i çenberi” (Tcb.1/13)

2.2.122. Kötü Gözle Bakmak

Bir kimse için iyi olmayan düşünceler besleyerek, bu durumu belli edercesine bakmak anlamına gelmektedir ve beyitte fenâ nazar etmek olarak kullanılmıştır. Şair fena ehline kötü niyetle bakanların sonunda zarara uğrayacağını söylemektedir:

“Âhır düşüp hasârete bir gün baka kalır
Ehl-i fenâyâ her kim ederse fenâ nazar” (G.64/3)

2.2.123. Köşeye Çekilmek

Çevreyle olan ilişkiyi keserek işten güçten çekilmek, kendi halinde kalmak anlamlarını taşımaktadır. Şair bu deyimini beyitte sevgilinin kaşının köşesine çekilmek olarak ele almaktadır:

“Çekilmek kûşe-i ebrû-yı yâra pehlevânlıktır
Nişân-ı tîr-i müjgân olma sâhib-menzil olmaktadır” (G.91/3)

2.2.124. Kulağına Küpe Etmek

Bir olaydan kendine ders çıkararak onu bir tecrübe olarak hiç unutmamaya çalışmak, ibret almak demektir.²⁶⁷ Hikâyeye göre gerçeği idrak ettiğini ifade eden kaz, bu öğüdü kulağına küpe yapar ve gerçek karşısında bütün vahşi hayvanların susması gerektiğini ifade eder:

“Bu pendî bend edip kendisi gûşâ
Edip iskât sus sus der vühûşa” (H.3/40)

2.2.125. Kulağını Çekmek

Uyarmak için hafif bir ceza vermek için kulak çekmeyi ifade eden tabirdir. Galib, Mevlana'yı bilmeyenlerin kulağını kimin çekeceğini “bilmeyenin kim çeke kulağını” diyerek sormaktadır:

²⁶⁷ İ. Parlatur, Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II. Deyimler, Ankara: Yargı Yayınları, 2008.

“Hazret-i Monlâyı bilenler bilir
Bilmeyenin kim çeke kulagını” (G.312/9)

2.2.126. Kurbân Olmak

Bir amaç için canını esirgememek, kendini feda etmek anlamına gelen deyimdir. Şair bu deyim “kurbanın olam” şeklinde kullanarak daha çok bir yakarışı ifade etmiştir:

“Etdin heves-i vasl ile cân u seri ihdâ
Kurbânın olam gayri mürüvvet sana kaldı” (G.335/2)

2.2.127. Malûmu İmâ Etmek

Beyitin ilk mısraında kullanılan bu deyim günümüzde malumu ilam etmek şeklinde kullanılmakta ve bilinen ve açık olan bir şeyi söylemeye, açıklamaya kalkmak anlamına gelmektedir:

“Hat değil bir ruk’adır malûmu imâ eylemiş
Vaz edip mîm-i dehânın mevki-i imzâsına” (K.27/5)

2.2.128. Meydana Çıkmak

Ortaya çıkmak, görünmek, belli olmak demektir. Kalemî bir kahraman gibi hayal eden şair nazım meydanına çıktığını da ifade etmektedir:

“Meydân-ı nâzma çıkdı kâlem kâhramân gibi
Aldı cihânı kâbzayâ sâhip-kırân gibi” (K.13/1)

2.2.129. Mû-be-mû

Mû-be-mû sözü kıl üstünde kıl demektir ve aslında günümüzdeki kılı kırk yarmak deyiminin karşılığıdır. Bu deyim en küçük ayrıntıya kadar titizlikle incelemeyi ifade etmektedir. Şair nâmenin imlasını kılı kırk yararcasına incelemektedir. Buna rağmen âşıkları reddeden bir nun harfî görememektedir:

“Nefy-i uşşâk eyleyen bir nûn yok yanî dehen
Dikkat etdim mû-be-mû ol nâmenin imlâsına” (K.27/4)

2.2.130. Nakş-ı Ber-Âb

“Nakş-ı ber-âb” Farsça bir söylemdir ve Türkçe’de “su üstüne yazı yazmak, suya resim yapmak” anlamına gelmektedir. Bu deyim fani, geçici gibi anlamları da taşır. Beyte göre gül bahçesinin sabit rengi, su üstüne yapılan nakış gibi geçicidir:

“Nakş-ı ber-âb olduğu reng-i sebâtı gülşenin
Gonce-i sad-berkde şebnem dūr-i mengûş-i nâz” (G.124/4)

2.2.131. Nazarda Bırakmak

Günümüzde kullanılan gözden düşmek deyiminin aynısıdır. Bir kişi veya şey değerini yitirmek, rağbet görmemek anlamını taşımaktadır. Hz. Şârih, gizli sırların keşfedenidir ve şair Hz. Şârih’e seslenerek kendisini gözden düşürmemesini arzulamaktadır:

“Lutfeyle o mahcubu bırakmâ nâzarından
Ey kâşif-i esrâr-ı nihân Hâzret-i Şârih” (K.9/18)

2.2.132. Ölme Var Ayrılma Yoktur

“Ölmek var dönmek yok” deyiminin farklı bir söylemidir. Şair aşağıdaki beyitte buna paralel bir anlamı kastederek “Çarhdan geçsem de geçmem senden” demiştir:

“Dûzah-ı sûz-ı dil-ârânın dil oldu mâili
Eyledi girdâb-ı hayret Gâlib-i deryâ-dili
Çarhdan geçsem de geçmem senden ey meh hâsılı
Devr eden hâtırda hep fikr-i visâlidir senin” (Ş.2/4)

2.2.133. Ölüp Ölüp Dirilmek

Çok ağır bir hastalıktan kurtulmak, art arda gelen sıkıntı ve acı veren durumlara düşmek anlamındadır. Şair ise bu deyim “sevinme, keyif alma” anlamlarında kullanmıştır ve “can atmak” deyiminin anlamını da karşılamaktadır. Sevgilinin saf la’l taşı dudaklarının şekerinden lezzeti alan rintler ölüp ölüp dirilmektedir:

“Ölür ölür dirilir ehl-i keyf bu şekere
Fekeyfe olmaya rindâna lal-i nâb-ı lezîz” (G.43/3)

2.2.134. Örtbas Etmek

Kötü bir durumu engelleyerek yayılmasını önlemek manasında kullanılan deyimdir. Şairin fitneli ceylan yavrusu gibi hayal ettiği sevgili, başkaları duymadan hemen kusurlarını örtbas etmektedir:

“Örtbas eder hemen anı agyâr uyanmadan
Zîrâ ol âhû-beççe-i fitneye yataklıdır” (G.93/6)

2.2.135. Pâ-Be-Rikâb/ Pâ-Der-Rikâb

Hizmete hazır, amade olmak, ayağı üzengide olmak; her işe koşacak biçimde hazır bulunmak, kaçmak anlamına gelmektedir. Beyte göre içkinin neşesi ayağı üzengide olan, atla kaçan bir insana benzetilmektedir. Yanağı gül renkli olan sevgilinin bakışları aslında yanağın üzerindedir ve bu bakışlar bir süvari; gül renkli yanaklarda at olarak düşünülmektedir:

“Şevk-i mey pâ-der-rikâb olur gürîzân olмага

Tîg-i gamzen kan döküp gülgûn-suvâr oldukça ben” (G.241/2)

2.2.136. Pây-Mâl Olmak

Ayakaltında kalmak, hiçe sayılıp değer verilmemek, çiğnenmek manasına gelmektedir. Beyte göre o şuh güzel atının dizginini zapt edinceye kadar, birçok âşık ayaklar altında ezilmektedir:

“Yolunda bir nice üftâde pây-mâli olur

O şûh zabt-i zimâm-ı semend edinceye dek” (G.175/5)

2.2.137. Ramak Kalmak

“Az kalsın”, “Neredeyse” anlamlarına gelmektedir. Şair bu deyim bir olayın olmasına çok az mesafe ve zaman kaldığını ifade etmek için kullanmıştır ve bunu da “var idi bir ramak” şeklinde ifade etmiştir:

“Nezzâre-i cemâline var idi bir ramak

Derd ü gamı bu rütbede dermânım almadan” (G.256/7)

2.2.138. Rû-BeKafâ Gelmek

Şair tarafından Farsça kullanılmış olan bu deyim yüzü arkaya dönmek, gözü arkada kalmak gibi anlamların yanı sıra ölümü, kendine dönüşü de anlatmaktadır.²⁶⁸ Şair, vahdetin zevkiyle kendinden geçmesiyle, aynanın yansımamasını kendine dönüş olarak anlatmış ve bu durumu ‘zevk-i vahdet’, ‘aks-i âyine’, ‘rû-bekafâ’ kavramları ile anlatmıştır:

“Zevk-i vahdet ile Gâlib gidicek kendiden

Aks-i âyine gibi rû-bekâfa geldi bana” (G.9/9)

²⁶⁸ Derdiyok, Çetin, (2012). “Rû-be-kafâ Gelmek Deyimi Üzerine”. Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Adana:2012, s.109-117.

2.2.139. Rû-be-râh

Yola koyulmak, yola çıkmaya hazır olmak anlamına gelmektedir. Servi boylu sevgiliyi korumak amacıyla yola çıkan selsebil ayağına suya kanan inci dökmetedir. Beyitte uzun yola çıkan birinin ardından su dökme geleneği de görülmektedir:

“Ol serv kaddi kollamâga rû-be-râh olup
Dökdü ayâğına dûr-ı şâdâbı selsebil” (K.21/3)

2.2.140. Rû-be-rû

Yüz yüze deyiminin beyitteki karşılığıdır ve yüzleşmek, her şeyi açıkça konuşmak anlamını ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁶⁹ Bu deyim beytin ilk mısraında geçmektedir.²⁷⁰

“Ta’n eyleyen gelsin berü olsun benimle rû-be-rû
Nef’îye etmem ser-fürû ger himmetin olursa zam” (K.19/36)

2.2.141. Rû-Mâl Etmek/ Ruh-Sûde/Hâke Yüz Sürmek

Farsça “hacletle rû-mâl etmek” şeklinde söylenen bu deyimın karşılığı “yüz sürmek”tir. Birine saygı duyarak önünde eğilmeyi ifade eder. Beyitte kendisine seslenen şair, saygıyla yüz sürmesi gerektiğini ifade etmekte ve kendine Hamdi gibi bir üstadın bu zemine geldiğini hatırlatmaktadır:

“Eger insâf edersen Es’edâ hacletle rû-mâl et
Ki zîrâ zemîne Hamdî-i üstâd ayak basmış” (G.141/6)

Galib beyitte tüm erkek fertlerinin, Mevlana’nın dergâhının toprağına yüz sürdüğünü ifade etmektedir:

“Hâk-i dergâhına rûh sûdedir efrâd-ı ricâl
Mürşid-i her dü-serâ Hâzret-i Mevlânâdır” (K.3/7)

Şaire göre muhabbet ateşperestleri, Monla’nın mutfağına yüz sürüp saygı göstermektedir:

“Anâ rûh-sûdedir âteş-perestân-ı mâhâbbet hep
Semender-hâne-i mihr-ü vefâdır matbah-ı Monlâ” (K.7/3)

²⁶⁹ M. Maruf Ekici, “Şeyh Galib Divanında Benzetmeye Dayalı Edebi Sanatlar” Yüksek Lisans Tezi, Kırklareli Üniversitesi, 2016.

²⁷⁰ Beyitin tamamı için bkz: boyun eğmek.

Mehtâb bir sultan gibidir ve sultana saygı gösteren köleleri papucuna yüz sürmektedirler. Böyle olunca da şair yıldızların sermayesini, onlar için kurban edip öldürdüğünü ifade etmektedir:

“İtlâf-i nakd-i encüm eder bendegâhına
Yüzler sürünce giydiyi pâ-pûşe mâhtâb” (K.12/10)

Hâke yüz sürmek günümüzde kullanılan yere yüz sürmek deyiminin karşılığıdır ve saygıyı ifade etmek için kullanılır. Beyte göre Sultan Selim’in yıldız desenli elbisesi yere sürününce, yıldızlar onun eteğini öpmeye gelmiş gibi olmaktadır:

“Bu şân-ı kevkebeyle bir de gördüm hâke yüz sürdü
Meger takbîle gelmiş dâmen-i Sultân-ı İslâmı” (K.18/5)

2.2.142. Sâatı Sâata Uymamak

Dengesiz ve tutarsız davranmak anlamına gelmektedir. Kararsızlığı ifade etmektedir. Beyte göre şair sevgilisinden duyduğu sıkıntısını ifade etmekte ve sevgilinin saatinin saatine uymadığını dile getirmektedir:

“Sâatı sâata uymaz bize doğru gelmez
Bozdurur niyyetimiz havfim odur ol hod-kâm” (G.218/3)

2.2.143. Sadra Şifa Vermek

Gönlü, yüreği rahatlatmak, ferahlatmak anlamını taşımaktadır. Beyte göre bir gün dünyaya bir hükmedici gelecektir ve hikmet kanunu ile sadra şifa verecektir:

“Elbet gelir zamân ile dünyâyâ bir hakîm
Kânûn-ı hikmet üzre sadra şifâ verir” (K.26/10)

2.2.144. Sadrına Geçip Oturmak

Saygın kişilerin oturduğu yere oturmak, başa geçmek, saygınlık kazandırmak anlamları vardır. Şair aşağıdaki beyitte “Eğer mutluluk sürmek istersen meyhanenin en değerli yerine geç, otur. Pehlivan isen sâkinin ayağını al” demektedir:

“Meyhâne sadrına geç otur kâm-rân isen
Sâkinin al ayağını ger pehlevân isen” (G.182/1)

2.2.145. Safâdan Uçmak

Günümüzdeki karşılığı mutluluktan uçmaktır. Beyte göre içki âleminin uykusunun kuşu, mutluluktan uça bile içki sürahisi gibi içki denizinden uzaklaşmayacaktır:

“Safâdan uçsa da deryâ-yı meyden olmaz dŭr
Bat-1 ŧarâb gibi murg-1 hâb-1 âlem-i âb” (G.16/7)

2.2.146. Safasını Sŭrmek

Bir durumun getirdiği, sağladığı olanaklardan yararlanmak anlamına gelmektedir.²⁷¹ Beytin ilk mısramında keyfini çıkarmak rahatına bakmak anlamlarında kullanılmaktadır. ŧair beyitte kendini Hz. Âdem’e benzetmektedir:

“Olup âdem safâsın sŭrmedim Gâlib o firdevsin
Dahı hâlâ gözŭmde tŭtiyadır matbah-1 Monlâ” (K.7/18)

2.2.147. Sâye Salmak

Gŭnŭmŭzdeki gŭlge salmak deyiminin karşılığıdır. Bir ŧeyi ya da bir kimseyi korumayı ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁷²

“Ayrı dŭřmez zerresi metnin sevâd-ı ŧerhine
Sâye salmış guyiyâ ol âftâbın pertevi” (K.10/7)

2.2.148. Ser-Rişte

Ser-rişte ipucu demektir. İpucu yakalamak veya ipucu vermek ŧeklinde kullanılır. Bu tabir tasavvufta bilgiyi, marifeti karşılamaktadır.²⁷³

Taalluk zinciri, dŭnyayı ŧyle sarıp sarmalamış ki; kurtuluş için aşta dŭvâne olmaktan başka ipucu, başka çare kalmamıştır:

“Tutmuş o kadar dehri zencîr-i ta’alluk kim
Ser rişte-i bî-kaydı dŭvânedede kalmıştır” (G.59/4)

2.2.149. Sŧze Tutmak

Lafa tutmak olarak da bilinen bu deyim birini gereksiz yere sŧzlerle oyalamak ve o kişiye engel olmak demektir. Tambur danesi, naz papağanını yani sevgiliyi dane yemini ile sŧze tutup kuşyemiyle tuzağa dŭřŭrmektedir:

“Dŭřŭrdŭ dâme o ineyle tŭtî-i nâzı
Tutup sŧze kase-i dâne dâne-i tanbŭr” (G.57/13)

²⁷¹ İ. Parlatır, Atasŧzleri ve Deyimler Sŧzluęŭ II. Deyimler, Ankara: Yargı Yayınları, 2008.

²⁷² Beytin tamamı için bkz: Ayrı dŭřmek

²⁷³ Beytin tamamı için bkz: Dŭnyayı tutmak

2.2.150. Söz Katmak

Birinin söylemiş olduğu söze ilavede bulunmak anlamına gelen bu deyim aşağıdaki beyitte nazire yazmak ve tazmin etmek anlamıyla kullanılmıştır:

“Tir tir titredim Es’ad bu kemânı çekicek
Matla’-ı Neş’et-i üstâda ne güç söz katmak” (G.174/9)

2.2.151. Su Gibi Akmak

Zamanın çok hızlı geçip gitmesi, akıcı olma ve kolaylık sağlama gibi anlamlara gelmektedir. Beyte göre tambur nağmesinin dalgası, su gibi akarak kulağa çok hoş gelmektedir:

“Riyâz-ı hayret-i sîrâb-ı feyz eder Gâlib
Akınca su gibi mevc-i terâne-i tanbûr” (G.57/16)

2.2.152. Şebini Rûşen Etmek

Gecesini aydınlatmak anlamına gelen bu deyim sıkıntılardan kurtulup huzura kavuşmayı ifade etmektedir. Beyte göre ay yüzlü güzelin yüzündeki taze tüyler aşığın gününü karartsa da felek ona akşam parlak bir ay vermektedir:

“Rûzumu tîre ederse şebimi rûşen eder
Dûd-ı âhım gibidir hatt-ı siyeh-fâm bana” (G.4/6)

2.2.153. Şir ü Şeker Olmak

Birbiriyle iyi anlaşmak, uyumlu olmak anlamında kullanılan bir deyimdir. Beyte göre güneş ve ay birbiriyle şir ü şekerdir yani çok iyi anlaşmaktadırlar:

“Mîhr şekker-rîz-i midhat mâh şîrîn kâm-ı şükr
Birbiriyle oldular çün şir ü şekker rûz u şeb” (K.1/8)

Galib bir beytinde Allah’ın cemâl ve celâl sıfatlarının çok uyumlu olduğunu ifade etmektedir. Tasavvufa göre Allah’ın bu sıfatlarını aynı görmek kâmil insanın bir özelliğidir:

“Şîr ü şekkerdir Celâliyle Cemâl ammâ yine
Merd-i vahdet subha-i zünnâra etmez iltifât” (G.25/6)

Şair bir beytinde Sütlüce’de aya benzettiği güzelle çok iyi anlaştığını dile getirmektedir:

“Yâd eylemez olduk haber-i Yûsuf-ı Mısır’ı
Südlüce’de bir mâh ile şîr ü şekeriz biz” (G.107/14)

2.2.154. Taş Atmak

Birini incitecek söz söylemek, eleştirmek, suçlu bulmak anlamında kullanılmaktadır. Şair koca kadehlerle sarhoş olanların suçunu bağışla, onları taşlama derken o ağır günahın yükü sürahinin boynuna değil mi diye sormaktadır:

“Taş atma girân mestlerinin cürmünü afv et
Ol bârı çeken gerden-i mînâ mı degildir” (G.47/4)

2.2.155. Taze Can Vermek

Hayatlandırmak ve yeniden heyecana getirmeyi ifade eden bir deyimdir. Şems’in gelişyle Mevlevî dervişleri yeniden canlanıp heyecana gelmiştir:

“Hilâl olmuşdu Mâhî şems işrâkiyle bedr etdi
Gürûh-ı Mevleviye mâkdemiyle tâze cân verdi” (K.17/19)

2.2.156. Tel Kırmak

Argo bir tabir olan bu deyim, bir kişinin ilişkisi olduğu bir durum veya kişiyle ilişkisini kesme, gaf yapmak, birisine olmayacak bir söz söyleyerek veya davranışta bulunarak darıltmaktır.²⁷⁴

Dem-sâz-ı aşk kelimesiyle salık, mürîd, tâlib kastedilmiş olacağı düşünülmektedir. Heva ve hevesine uyan her kimse helal ve harama bakmadan sadece istediği yolda duruma göre meyletmektedir. Salık, âşık ile arkadaşlık yaptığı bu yolda yönünü vahdete değil de kesrete çevirirse, yanlış ve münasebetsiz bir iş yapmış olacaktır. Tel kırmak deyimini bu anlamda kullanılmıştır. Zülf kesreti; yüz vahdeti temsil etmektedir. Kesrete takılanlar saçta esir kalırken, gerçek âşıklar yüz ile meşgul olmaktadır. Dolayısıyla Allah yolunda bir engele takılmış olurlar. Ayrıca bir müzik aleti olan kanun ile de aralarında bir bağlantı kurularak tel kırmak tevriyeli olarak kullanılmıştır:

“Eylemiş gerçi muhayyer anı kânûn-ı havâ
Tel kırâr dil-beste-i zülf olmasın dem-sâz-ı aşk” (G.169/4)

2.2.157. Ter-Dâmen Olmak

Farsça, “iffetsiz, günahkâr” anlamlarına gelen bu tabir “eteği kirli”, “eteği bulaşık” şeklinde de söylenmektedir.

Şair, kuru rıyanın çirkinliğine bulaşmadığını dile getirmektedir:

²⁷⁴ Mehmet Arslan, Argo Kitab, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2004, s.52.

“Çirk-i riyâ-yı huşk ile ter-dâmen olmayıp
Deryâ-yı meyde tâib u tâhir bulunmuşuz” (G.126/2)

2.2.158. Tir Tir Titremek

Bu deyim şair tarafından bir işi başaramama korkusu veya endişesinde olma olarak kullanılmıştır:

“Tir tir titredim Es’ad bu kemânı çekicek
Matla’-ı Neş’et üstâda ne güç söz katmak” (G.174/9)

2.2.159. Uzak Dolaşmak

Yaklaşmamak, karışmamak manasına gelmektedir. “Uzak durmak”, “uzaktan bakmak” şekillerinde de söylenmektedir.²⁷⁵

“Bilen uzak dolaşır âteş-i mahabetden
Kim etdi kendüyü Gâlib çi sûd pervâne” (G.285/7)

2.2.160. Üstüne Ay Doğmamak

Üstüne gün doğmamak deyiimiyle aynı anlamdadır. Şair bunu beyitte “üstüne ay doğmaz mı?” diyerek talihi yaver gitmez mi, yıldızı parlamaz mı?” anlamını vermektedir:

“Der-hâb olanın üstüne togmaz mı aceb mâh
Devlet melegim tâli-i bîdâra mi mahsûs” (G.142/6)

2.2.161. Yanıp Yakılmak

Sızlanıp şikâyet etmek, derdini, elemiini anlatmak, yakınmak manasına gelmektedir. Şairin Hindû gibi siyahlaşmış ateş yaraları yanıp yakılmakta ve gönlündeki ateş yeri semender yuvası olmaktadır:

“Gâlib yanıp yakılmadadır Hindûvân-ı dâğ
Âteş geh-i derin semender yuvasıdır” (G.78/6)

2.2.162. Yerin Kulağı Var

İki kişi arasında konuşulan gizli konuların dahi başkaları tarafından duyulabileceğini ifade etmek için kullanılan deyimdir. Şair nigâh kelimesini anlamayı istemektedir. Zira sümbülün kulağı ve nergisin kulağının neyi bunu işitebilir. Yerin kulağı vardır ve bu söz sır olmaktan çıkıp hızlıca yayılabilir:

²⁷⁵ Beyitin tamamı için bkz: Kendini kaybetmek

“Bak gûş-ı sünbüle ney-i ser-gûş-ı nergise
Harf-i nigâhı anma zemînin kulağı var” (G.60/8)

2.2.163. Yola Düşmek

Yol almaya başlamak, bir şeyi takip etmek anlamındadır. Şair bu deyim
Mevlana'nın yoluna girme anlamında kullanmıştır:

“Gûy-sıfat pey-rev olup sen dahi
Düş yola fark eyleme pâ vü seri” (Tcb.1/12)

2.2.164. Yol Bulmak

Bir çare ve çözüm bulmak anlamındaki deyim şairin bir gazelinde “yol bulmuş”
redifiyle gerçek ve mecaz anlamlarıyla kullanılmıştır. Şair aya benzettiği güzel sevgilinin
naz atmak için bakış çaldığını ve akıl ülkesini yağma etmek için yeni bir yol bulduğunu
söylemektedir:

“Nîgeh düzdîde ol meh tâze tarh-ı nâza yol tutmuş
Aceb târâc-ı milk-i akla gamze tâze yol bulmuş” (G.137/1)

2.2.165. Yüksek Uçmak

Gururlu ve kibirli olmanın yanı sıra gözü yüksekte olmayı, ulaşılmaz olanı arzu
etmeyi de ifade etmektedir. Bir şarkısında feleğin aldatıcı ve ikiyüzlülüğünden
bahsetmektedir:

“Yüksek uçup gurûr ile gayret-i melek
Bir dem murâdım üstüne devr etmedi felek
Feryâdı perde perde çıkardım sipihre dek
Bak ah-ı bî-şûmâra yine âh âh âh” (Ş.6/4)

2.2.166. Yüz Vermemek

Önemsememeyi ifade eden deyimdir. Sevgiliye seslenen şair, Hindu gibi siyah bene
yüz vermemesini arzu etmektedir:

“Yüz verme hâl-i Hindûya ey yâr kıl kerem
Kim fitne intihâb ediyor câ-be-câ sana” (G.13/2)

2.2.167. Yüzünü Güldürmek

Birini mutlu etmek, birine iyilik etmek anlamındadır. Şairin “güldüren yüzün”
redifli bir gazeli bulunmaktadır ve bu deyim süslemek, değer katmak anlamlarına

gelecek şekilde kullanmıştır. Çimenliğin yüzünü güldüren, şairi sevindiren bahar bulutudur. Sevgiliyi mutlu eden de şairin ağlamasıdır:

“Ebr-i bahârdır çemenin güldüren yüzün
Giryânlığım değil mi senin güldüren yüzün” (G.255/1)

2.2.168. Yüzü Kızarmak

Utanmayı ifade eden bir deyimdir. Şair isteklerini arz etmek için yüzlerinin çok kızardığını dile getirmektedir:

“Nice kızsın yüzümüz arz-ı merâm eylemeye
O gül-i bâğ-ı hayâ geh açılır geh kapanur” (G.73/9)

2.2.169. Zabt-ı Zimâm-ı Semend Etmek

Türkçe zapt etmek, dizginlemek; nefesine hâkim olmak manasında kullanılan bir tabirdir:

“Yolunda bir nice üftâde pâ-y-mâli olur
O şüh zabt-ı zimâm-ı semend edinceye dek” (G.175/5)

2.2.170. Zebâna Gelmek

Günümüzde kullanılan dile gelme deyimidir ve konuşma yeteneği yokken konuşmak, dillenmek, anlatmak, açıklamak, ifade etmek anlamına gelmektedir. Mevlana'nın güzelliği ne tarafa dönse, o taraf dile gelerek Mevlana'nın Celalini söylemeye başlamaktadır:

“Görünse her ne târafdan cemâl-i Mevlânâ
Gelir zebânlara ism-i celâl-i Mevlânâ” (K.4/1)

2.2. Davranışlar

2.2.1. Dikilip Durmak

Bu davranış biçimi divanda yerini “kandillemek” şeklinde almaktadır. Kandillemek; mum gibi durmak, kandil gibi sabit durup beklemek, uyumamak ve dikilip durmak şeklinde karşımıza çıkmaktadır:

“Hezâr subha degin gülsitânda kandiller
Bu âb u tâb ile gül sirâc-ı âteş ü âb” (G.17/3)

2.2.2. Kıskanmak

Haset etmek, kıskanmak terimleri Klasik Türk şiirine daima konu olmuş bir davranış biçimidir. Sevdiğini paylaşamayan âşık tipi şiirlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Kıskançlık teması Şeyh Galib ‘in şiirlerinde de yerini almıştır. Galib, kendisini kıskananlar için bir benzetme kullanmıştır. Şair beyitte kendini bir zemine benzetmektedir. Susamı ve gül bahçesinin laleleri de tamamıyla hançer gibi hayal edilmiştir:

“Bir zemîn oldu bu Gâlib ki hasedkârâne
Sûsen ü lâle-i gülzârı serâser hançer” (G.96/9)

Hoca Neşet’in şöhreti, yeşil feleğin ötesini korkutmaktadır. Ancak haset erbabı kişilerin kulağı ağır duyduğu için bunu hissetmezler. Şair bunu söyleyerek tariz yapmaktadır:

“Sındırdı verây-ı felek-i ahzarı sîti
Erbâb-ı hased hiss edemez gûş-ı girândır” (K.28/23)

Bülbül-i Şîrâz, İranlı şair Hafız Şirazî’ye verilen isimdir. Aşağıdaki beyitte Hoca Neşet’i kasteden şair, onun kalbinde bulunan gül bahçesi içinde Hafız-ı Şirazî’nin bir bülbül gibi olduğunu ifade etmektedir. O bülbül ki kıskançtır ve yüz kıskançlıkla ellerini vurarak (destân-zen) feryat figan etmektedir:

“Gülzâr-ı zamîrinde senin bülbül-i Şîrâz
Sad reşk ile destân-zen-i feryâd u figândır” (K.28/31)

Beyte göre gönül yüz köklüdür ve çimenin yüz yapraklı kıskançlığı gibi hayal edilmiştir. Sevgilinin açmış olduğu yara, ağlayanların tabiatında türlü açıklar yaratmış ve bu yüzden yüz köklü olduğu söylenen gönül, çimenin yüz yapraklı kıskançlığına dönüşmüştür:

“Zahmın ol gûne küşâyış verdi tab’-ı zare kim
Reşk-i sad-berg-i çemendir bu dil-i sad-rîşemiz” (G.114/3)

2.2.3. İbrâm

Sözlükte ibrâm, bıktırıcaya kadar üstüne düşme, can sıkacak şekilde ısrar etme, zorlama anlamlarına gelmektedir.²⁷⁶ Beyte göre şaire verilen meze şairinin ciğerinin parçasıdır. Sakinin yapmış olduğu bu ısrar, ona eziyet gibi gelmektedir.

²⁷⁶ URL-70, 2022.

“Verdiği nuklu ciğer-pâre iken sâkînin
Kanımı pek kurudur etdiği ibrâm bana” (G.4/3)

2.2.4. Kef-i Efsûs

İki eli birbirine vurarak “ah ne yaptım” demek olan kefi-efsûs, pişmanlık bildiren bir ifadedir.²⁷⁷ Bu ifade divanda da yer almaktadır. Aşağıdaki beyitte Hz. İsa’yı İsrâ gecesindeki ay benzeten şair hem İsrâ hem de Miraç olayına telmihte bulunmuştur. Eğer Hz. İsa’nın aşkı olmasaydı gece ve gündüz teessürle köpük akıttırdı:

“Nûr-ı mihr-i subh-ı mâ evhâ meh-i esrâ ki ol
Olmâsa aşkı kefi-efsûs ederler rûz u şeb” (K.1/20)

2.2.5. Selamlaşma

Sevginin ve saygının bir ifadesi olan selamlaşmanın kültürümüzdeki yeri oldukça önemlidir.²⁷⁸ Bu davranış biçimi çeşitli dini kaynaklarda ve Kur’an’da teşvik edilmiştir. Bir ortama veya topluluğa selam vermek adetten sayılmıştır. Selam vermek ve almak üzerine Kur’an’ı Kerim’de ayetler ve hadisler bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Nisâ suresinde şöyle buyrulmaktadır: “Size selam verildiği zaman, o selamın daha güzel şekliyle veya aynı güzellekle o selamı karşılayın.”²⁷⁹ Şeyh Galib Divanı’nda da bir iletişim biçimi olan selamlaşmaya yer verilmiştir.

Bir beytinde şair, dua veya selam suyunun şarkısının, kavuşma makamı olduğunu dile getirmektedir. Meram’ın berrak ırmağının cennetten gelip gelmediğini de soran şair, aslında cennetten geldiğini de söylemektedir:

“Sürûdu âb-ı dürûdun makâm-ı vuslatdır
Behiştten mi gelir cûy-ı pür-safâ-yı Merâm” (G.221/6)

Şair aşağıdaki beytinde sürekli ağlayan bir insanın gözyaşlarını denize benzetmiştir. Aynı zamanda gönül aracılığıyla gözyaşı denizinin ötesine geçmeyi başaranlara da selam göndermektedir:

“Varırsan ey gönül yem-i aşkın verâsına
Benden selâm et ol tarâfın âşinâsına” (Sk.8/4)

O çare bulan hançere (sevgiliye) Galib, gönülden selam eder:

²⁷⁷ G. Güven, Ali Nihad Tarlan’dan Divan Şiiri Dersleri, İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2009, s.186.

²⁷⁸ Ahmet Mermer, “Divan Şairlerinin Dilinden Selam”, Osmanlı Araştırmaları The Journal of Ottoman Studies, İstanbul 2006, S.XXVIII, s.77.

²⁷⁹ Nisâ, 86.

“Gâlib dil ü cân selâm eder hep
Ol hançer-i çâre-sâza mahsûs” (G.143/6)

2.2.6. Tebrik Etmek (Şabaş)

Tebrik etmek anlamına gelen şabaş kelimesinin aferin anlamı da bulunmaktadır.²⁸⁰ Aşağıdaki beyitte Sultan Selim’in kararlılığına dikkat çekilmiştir. Şair bu sultanın savaş ve meclisleri nasıl mükemmel düzenlediğini dile getirmekte ve bu sebeple hem kılıcının hem kaleminin kendisini tebrik ettiğini vurgulamaktadır. Burada tebrik etmek insana ait bir özellik iken bu özellik, kılıca ve kaleme aktarılmıştır:

“Bak ihtimâm-ı azmine azminde re’y-i cezmine
Tertîb-i rezm-i bezminde şâbâş okur seyf ü kalem” (K.19/23)

Şair, şiir yazdıran o renkli edaya tebriklerini sunmaktadır. Bahsedilen renkli edanın gözleri, bazen inci saçıcı bazen kan akıtıcıdır:

“Şâbâş o nâzm-âver-i rengin edâya
Çeşmi gehî dür-pâş u gehî hûn-feşândır” (K.28/8)

2.2.7. Tebessüm

Tebessüm üzerine birçok hadis bulunmaktadır. Onlardan biri de tebessüm etmenin sadaka olduğunu söyleyen bir hadistir: “Mümin kardeşine tebessüm etmen sadakadır. İyiliği emredip kötülükten sakındırman sadakadır. Yolunu kaybeden kimseye yol göstermen sadakadır. Yoldan taş, diken gibi şeyleri kaldırıp atman da senin için sadakadır.”²⁸¹ Şeyh Galib Divanı’nda da tebessüm genellikle sevgiliye ait unsurlar üzerinden verilmiştir. Aşığın ciğeri sevgilinin aşkıyla yanmaktadır. Sevgilinin tebessümü bu yanışı ıslah etmektedir. Aşığın ciğerleri kebaba, sevgilinin tebessümü tuza benzetilmiştir:

“Tebessümü eder ıslâh sûziş-i ciğerim
Nemek ziyâde olunca olur kebâb lezîz” (G.43/5)

Yine sevgilinin tebessümü cisimleşmiş sırlar olarak düşünülmüş ve o sırlar, sevgilinin yanak aynasındaki cevher gibi düşünülmüştür:

“Vey âyîne-i ruhunda cevher
Esrâr-ı mücessem-i tebessüm” (G.205/2)

²⁸⁰ URL-71, 2022.

²⁸¹ (Tirmizî, *Birr*, 36)

Şaire göre gülen bir gül gibi olan sevgili kendinden geçerken, şarap kadehinin dudağının altına bir tebessümü ödünç olarak bırakmıştır:

“Kendünden mest geçerken o gül-i handânım

Bir tebessüm kodu zîr-i leb-i câm-ı müle karz” (G.144/2)

2.2.8. Yemin Etmek

Sözlük anlamı ve terim anlamı olarak yemin; Allah’ı veya mukaddes bir varlığı şahit tutarak verilen söz, ant, kalem gibi anlamlarda kullanılmıştır.²⁸² Yemin, başkalarını ikna etmek amacıyla Allah’ın adı ve sıfatını zikrederek kullanılır. Şehla bakışlı sevgilinin sihirli gözleri şair için şikâyet sebebidir ve sevgili her sözünde Hz. Ali Zülfikarı’na yemin etmektedir:

“Lâ-havle o çeşm-i sâhir-i şehlâ nigâhdan

Her sözle Zülfekâr-ı Âli’ye yemîn eder” (G.62/2)

Aşağıdaki beyitte şair, daneye yemin etme geleneğine telmihte bulunmuştur. Tambur danesi, naz papağanını dane yemini ile söze tutup, bir kuşyemi ile tuzağa düşürmek istemektedir:

“Düşürdü dâme o çîneyle tûtî-i nâzı

Tutup söze kalem-i dâne dâne-i tanbûr” (G.57/13)

²⁸² URL-72, 2022.

3. İBADET VE İNANIŞLA İLGİLİ UNSURLAR

3.1. Abdest/ Vuzû'

Abdest almak namazın farzlarından ve Arapça 'da "güzellik ve temizlik" anlamına gelen vudû' kelimesiyle ifade edilir.²⁸³ Namaz için alınan abdeste vuzû 'da denilmektedir.²⁸⁴ Vudû kelimesi Kur'ân'da geçmez. Kur'ân'da temizlenmeyi ve arınmayı ifade eden kelimeler zekâ ve tuhr köklerinden türemiştir. Türkçe'de kullanılan abdest kelimesi Farsça âb ve dest kelimelerinden oluşan "el suyu" anlamına gelmektedir. Hallac-ı Mansur darağacında iken "aşk abdestine kan lazım" demiştir. Bu söze vurgu yapmak isteyen şairde aşkı abdest olarak düşünmüştür. Aşk abdesti kan ile alınır:

"Vuzû-yı aşka hûn lâzım demiş ber-dâr iken Mansûr
Bu kurbiyyet ziyâdât-ı nevâfilden zuhûr eyler" (G.49/4)

Sevgiliye Mesih diyerek seslenen şair, urûc kelimesi ile de Hz. İsa'nın göğesinin çıkışına telmih yapmaktadır. Aydınlık kubbeye yükselmek isteyenlerin gönülleri, güneş çeşmesinden abdest almalıdır:

"Eyleyen fikri urûc-ı târem-i rûşen dili
Çün Mesîhâ çeşme-i hurşîdden alsın vuzû" (G.272/6)

3.2. Allah

Divanda Allah, genel olarak zat isimleri ve Esmâ-i Hüsnâ olarak vücut bulmaktadır. Kur'ân'a ve hadislere istinat ederek bunu ifade eden şair, İslam'ın da Allah fikrini ortaya çıkarmaktadır. Bunun yanı sıra Galib'in şiirlerinde Allah'a ait isim ve sıfatlarda zikredilmektedir: Bârî Hâlik, Kâdir, Muîn, Lemyezel, Kerîm, Feyyâz, Vucûd-i mutlak, Zâhir, Alîm, Habîr, Rahman. Bir beyitinde şair, "Benim gördüğüm bu fani dünyanın yalnız fenalığı yani kötülüğüdür. Baki olan da Allah'ın rızası, beka Hakk'ın bekasıdır" demektedir:

"Ben gördüm bu dâr-ı fenânın fenasıdır
Bâki Hudâ rızası beka Hak bekâsıdır" (Mrs.4)

Aşağıdaki beyitte de şair, Sultan Selim'i ilahi bir gölge gibi hayal etmektedir:

²⁸³ URL-73, 2022.

²⁸⁴ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: MEB. Yayınları, C.III., 2004, s. 598.

“Hudâ alîmdir ancak şüpheşiz keşf-i zamîr etdi
Hilâfet hükmün ol zill-ı ilâhî bî-gümân verdi” (K.17/4)

3.3. Âyet

Ayet, Allah’ın varlığına ve peygamberlerin doğruluğuna işaret eden delil ve mucize anlamının yanı sıra ayrıca Kur’ân’ın surelerinin belli bölümleri için kullanılan bir terimdir. Ayet kelimesi Kur’ân’da 382 kez tekil ve çoğul isimleriyle çeşitli anlamlarda geçmektedir.

Aşağıdaki beyitte şair, aşk imanını güzellik ayetine benzetmektedir. Ayet yukarıda bahsettiğimiz gibi işaret ve delil anlamlarını da taşımaktadır. Beyitte de bu yönüyle kullanılmıştır. Sevgilinin güzel oluşu açıktır ve aşığın da aşka karşı olan imanını aşikârdır. Hz. Yusuf güzelliği ile şiiirdeki sevgiliyi temsil eder. Sevgilinin güzelliği aşikâr iken; sevgili yine bülbüle benzetilen aşığa haber getirilip getirilmemesi çok önemli değildir:

“Âyet-i hüsna-veş anda âşikâr îmân-ı aşk
Yûsuf-ı gül bülbüle peygamber olsun olmasın” (G.252/4)

Şair birinci mısradaki sevgilinin ayva tüyleri yüz yapraklı yanağa, yüz içinde yüz bir uyum içinde konduğunu dile getirmektedir. Beytin ikinci mısrasında ise sümbül biraz Mushaf ayetinden miske atmaktadır. Yanak Mushaf, ayva tüyler de misk gibi hayal edilmiştir:

“Kondu sad-berg-i ruha vefk-i sad-ender sad hat
Tarh edip müşge biraz âyet-i Mushaf sümbül” (G.196/9)

3.4. Besmele/Bismillah

Sözlükte besmele, “Rahmân ve rahîm olan Allah’ın adıyla” anlamına gelen “Bismillâhirrahmânirrahîm” cümlesi olarak tanımlanmıştır.²⁸⁵ Kur’an-ı Kerim’de besmele, Tevbe suresi dışında bütün surelerin başında yer almaktadır.²⁸⁶ İslam inancına göre tüm Müslümanlar bir işe başlarken ya da başlamadan önce besmele çekmelidir. Bu sebeple besmele, Müslümanların baş tacı olarak kabul edilir. Şairin bir beytine göre de kurtuluşu uman kişiler, Bismillah lafzına sarılmalıdır:

“Sevâd-ı milketidir keştî-i Nûh-ı Neciyyullâh
Necât ümmîd edenler işte Bismillâh-ı mecrâhâ” (T.1/25)

²⁸⁵ URL-74, 2022.

²⁸⁶ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü. İstanbul: MEB Yayınları, 2004, s.209.

Sevgilinin güzel yanağı şair tarafından bir levha gibi düşünölmekte ve o yanağın ayva tüyleri de Fetih suresine benzetilmektedir. Arapça'da besmele yazılırken s n harfinin kuyruğu uzatılarak m m harfi ile birleştirilir. Bu benzerliği sevgilinin kaşıyla birleştiren şaire göre sevgilinin kaşının uzunluğu, besmeledeki s n harfinin kuyruğunun uzunluğuna benzetir:

“S re-i feth oldu hatt-levh-ı ruh-ı z b sına
Medd-i ebrû medd-i Bismill hdır bâlâsına” (K.27/1)

şair, dudaklarını besmele lafzı ile açan insanlara devletin devamı için dua etmelerinin farz olduğunu söylemektedir:

“Farz-ı evveldir du -yı devleti munsiflerin
Lafz-ı bismillah ile tev'em leb-i g y sına” (K.27/26)

3.5. D zah

Cehennem, Arapça asıllı bir kelime olup “derin kuyu; hayırsız, uğursuz” anlamlarına gelmektedir.²⁸⁷ İşlam dininde ölümden sonraki yaşamla ilgili inançlar arasında bulunan cehennem kavramı, kötü davranışların cezalandırılacağı yer olarak bilinmektedir. D zah kavramı da cehennem anlamına gelmektedir. Allah'tan bir istekte bulunan şair, ahının kıvılcımlarının cehennem rütbesiyle eşit olmasını dilemektedir. Kıyamet gününde ise gönlünün kafilenin başında olmasını isteyen şair, ahından çıkan her kıvılcımın cehennem gibi yakmasını istemektedir:

“Yâ Rab dilim et kâfile-s l r-ı kıyâmet
Her bir şerer-i  hımı hem-p ye-i d zah” (G.36/3)

Ay gibi olan sevgilinin olmadığı g l bahçeleri cehennemi hatırlatmaktadır. Aşığa azap vermektedir ve bundan dolayı aşığın gözünde her şey ateş gibi görünmektedir:

“Bana d zahdan ey meh dem urur g lz rlar sensiz
Dıraht  teş nihâl âteş g l âteş berg   b r  teş” (G.139/5)

Hasret g l n n yaprağının (sevgilinin) derdini çekmektense, cehennemın mayası, fedak rlık uykusunun şekerlemesinin yastığı olmuştur:

“B l n-i şeker-hâb-ı fer gatdır o Gâlib
Berg-i gül-i hasretten ise mâye-i d zah” (G.36/5)

²⁸⁷ URL-75, 2022.

Sevgilinin cennet gibi olan yanağı cehennem izi gibi hayal edilmiştir:

“Tâb-ı hüsnü çeşmimiz âteş-feşân olsun da gör

Cennet-i ruhsârını dûzah-nişân olsun da gör” (G.71/1)

Şairin “dûzah” redifli gazelinin bir beyitinde gözyaşı seli alev ve civaya benzetilmiştir. Bundan dolayı da ağlamaktan beyazlamış olan göz, cehenneme nasip olmuştur:

“Her şu’le vü sîmâb anın seyl-i sirişki

Bu çeşm-i sefid oldu meger vâye-i dûzah” (G.36/4)

3.6. Cemaat

Sözlükte cemaat, “ashap, müctehid imamlar veya her devirdeki müslümanların büyük çoğunluğu gibi anlamlara gelen ve Ehl-i sünnet için kullanılan bir tabir”dir.²⁸⁸ Bu tabirin yanı sıra İslam dininde yaygın olarak kullanılan anlamı; bir imama uyarak namaz kılan topluluktur. Şeyh Galib, bu anlama paralel olarak aşağıdaki beyitte müzisyenlerin safını aşk cemaatinin safı gibi düşünmektedir. Beytin ikinci mısramda ney, bahsi geçen cemaatin imamı gibi düşünülmüştür:

“Aşkın saf-ı cemâatıdır saff-ı mûsikâr

Neydir imâm edâ-yı namâz-ı enîn eder” (G.62/4)

Bahçenin seçkini ileri safa geçsin çünkü cemaatleri gül bahçesi olan bu cami şendir. “câmi-i gülşen” tamlamasıyla gül bahçesinin yanı sıra Gülşenlere ait cami de kastedilmiş olabilir. Şaire göre sevgilinin ya da padişahın teşrif ettiği caminin cemaati mutlu olmaktadır:

“Çün câmi-i gülşen ki cemâatleri şendir

Geçsin ileri saffa bu mümtâz-ı çemendir” (Mfr.62)

3.7. Cennet/ Firdevs

“Bütün dinî inanışlara göre müminlerin ölümden veya kıyametin kopmasından sonra sonsuz mutluluk içinde yaşayacakları yer” olarak tanımlanmıştır. Örtmek gizlemek (bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe) anlamındaki “cenn” kökünden gelmektedir.²⁸⁹ Perçem sevgilinin saçıdır. Tûba ise cennette bulunan ve gövdesi yukarıda,

²⁸⁸ URL-76, 2022.

²⁸⁹ URL-77, 2022.

dalları aşağıda olan bir ağaçtır. Perçem, bütün cenneti kaplayan Tûba ağacı gibi hayal edilmiştir:

“Nahl-1 tûbâdır ki her revzenden olmuş rû-nümâ
Kaplayıp Firdevs-i enzârı ser-â-ser perçemin” (G.178/5)

Şeyh Galib, beyitte cennete ve cennetin kapıcısı olan büyük meleğe telmihte bulunmaktadır. Bu meleğin adı Rıdvân'dır. Rıdvân, cennetin tohumunu ruhsara yani tasavvufî anlamda dünyaya ekmektedir:

“Tohm-1 firdevs ekmiş ol ruhsâra Rıdvân-1 rızâ
Her şikenc-i turraya bir bâg-1 dil-cû koymuş ad” (G.40/4)

Şair eğer o gonca ağızlı sevgili teveccüh ederse, gül bahçesinin aynadan utanacağını ifade etmektedir. Sevgili eğer teveccüh ederse aynadan kavuşma cennetine açılan birçok pencere açılır:

“O gonce dehen teveccüh ederse şerm ede gülşen âyîneden
Küşâde olur behişt-i visâle bir nice revzen âyîneden” (G.250/1)

3.8. Dört Tekbir

Çâr tekbir; cenaze namazında okunan tekbirlerdir. Şair, dünyanın dört unsuru olan hava, su, toprak ve ateşe dört tekbir eşliğinde cenaze namazı kılarak bahsi geçenleri kendi dünyasında öldüren ve soyutlanan inananlar olarak görmektedir:

“Kılan anâsıra tekbîr-i çâr hemçü Mesîh
Tarîk-i ehl-i tecerrüde pâk mezhebdir” (G.92/4)

3.9. Ecel

Ecel sözlükte geleceği kasteden “belirlenmiş zaman, muayyen bir müddetin sonu” anlamlarına gelmektedir. Ecelin sözlük manasıyla ilgili çeşitli kullanımları vardır: Kur’ân’ı Kerim’de hayat süresinin sonu, borç için belirlenen son ödeme tarihi, boşanan veya eşi ölen kadının tekrar evlenmeden önce beklemesi gereken süre (iddet), kâfirlerin helak edilmeden evvel kendine tanınan süredir.²⁹⁰

Ecelin habercisine seslenen şair, o insafsız sevgilinin kastının ne olduğunu sormaktadır. Ayrılığın hastası olan âşık eğlenemez. Bu durumu sevgilinin sorup sormadığını dile getirir ve aslında sevgilinin böyle bir durumu sormadığını bilmektedir:

²⁹⁰ URL-78, 2022.

“Nedir kasdı o bî-insâfın ey peyk-i ecel söyle
Demez mi böylelikle haste-i hicrânım eglenmez” (G.120/3)

İlk mısramında değil mi ki ecel yeli can kandilini söndürecek diyen şair, “ecel yeli can kandilini söndürsün”²⁹¹ atasözünü hatırlatmaktadır:

“Bâd-ı ecel ki söndüre kandîl-i cânını
Başı ucunda bîhude şem’-i mezâra yûf” (G.160/3)

3.10. Elest Bezmi

Bezm, Farsça’da “sohbet meclisi” anlamına gelirken elestü ise Arapça’da “Ben değil miyim” (Elestü bi-Rabbiküm) anlamına gelmektedir. Bezm-i elest ifadesi ile “Ben sizin rabbiniz değil miyim” sorusuna ruhların “evet” (belâ) dedikleri meclistir.²⁹² Bu hadise insanların yaratılışından önce gerçekleşmiştir ve Araf suresi 172. ayette yer almaktadır.²⁹³ Şeyh Galib, aşağıdaki beyitte bu hadiseye telmihte bulunmaktadır. Şaire göre elest sırrına söylenti ve arayıp sormalar sığmayacaktır. Zira bunun cevabı, ezelde verilmiş olan “bela” dadır. Arapça’da evet anlamına gelen belâ kelimesi Farsça’da acı ve musibet anlamlarına gelmektedir. Bu anlam göz önüne alınınca elest sırrının cevabının ancak bela çekilerek verilebileceği anlamı ortaya çıkar:

“Güft ü gû ve cüst ü cû sığmaz “elest” esrârına
Tâ ezelden böyle vermişler cevâb oldur ki ol” (G.195/4)

Bezm-i can tamlaması, canlar meclisini ve elest meclisini hatırlatmaktadır. Elest bezminde insanın kaderi ve nasibi Allah tarafından belirlenmektedir. Şair canlar meclisinde, istek kumaşısı veya istek sermayesinden bahsederken kendisine bu muhabbetin hissesinden düşenin, parça parça bir gönül olduğunu vurgulamaktadır:

“O zamân ki bezm-i cânda bölüşüldü kâle-i kâm
Bize hisse-i mahabbet dil-i pâre pâre düşdü” (G.311/2)

3.11. Fakr

Sözlükte “insanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun olması veya kendisini her zaman Allah’a muhtaç bilmesi”²⁹⁴ anlamında kullanılan bir tasavvufi terimdir. Maddi değil manevi yokluktur ve varlığı Hak’ta fani kılmaktadır. Galib, Hz.

²⁹¹ Soysal Umut, (2012). Şeyh Galib’in Gazellerinin Estetik Çözümlemesi ve Eğitim Sürecinde Kullanımı. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

²⁹² URL-79, 2022.

²⁹³ S. Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2001, s.75.

²⁹⁴ URL-80, 2022.

Ebubekir’i fakrın bir emsali olarak zikretmektedir. Onun bütün malını Allah yolunda sarf etmesinden ve nefsinin Allah yolunda yok etmesinden kaynaklanmaktadır:

“Ekriuzullâhda” sermâyesinin etdi î’sâr
Sûreti-i müntehâb-1 fakr ü fenâdır Sıddîk” (K.2/11)

Mevlana’yı fakirlik makamının şahına benzeten şair, saltanat tahtının da fakiridir. Bu sebeple de Mevlana’nın ahlakı bütün işleri tamamlamaktadır:

“Makâm-1 fakra şeh ü taht-1 saltanatda fakîr
Tamâm-1 cem’-i şüündür hısâl-1 Mevlânâ” (K.4/3)

Bunların yanı sıra fakr ehlinin tam bir terk ve tecerrüd ehli olduğunu da ifade etmektedir:

“Şâh-1 istiğnâ-yı aşkız nîstî milkindeyiz
Gevher-i fakr-ile mâl-a-maldır gencînemiz” (G.111/7)

3.12. Farz

Farz sözlükte, “İslâm dininde Allah’ın emri olduğu kesin bir delille sâbit olan, yapılması sevabı, özürsüz olarak terki büyük günâhı, inkârı ise küfrü gerektiren itikadi, amelî, ahlâkî yükümlülük” olarak anlamlandırılmıştır.²⁹⁵ Cihad, normal şartlarda fıkıh ilminde farz-ı kifaye olarak adlandırılırken, umumi seferberliği gerektiren saldırı halinde farz-ı ayndır.²⁹⁶ Aşağıdaki beyitte şair, bu ibadetin farz oluşuna dikkat çekmiştir:

“Meger farz oldugun ilim-i cihâdı halk unutmuşdu
Anı hem öğredip hem eyledi esbâbına irşâd” (T.25/6)

Şeyh Galib, III. Selim’in Baruthane’yi yeniden inşa ettirmesi üzerine bir tarih düşürmüştür. Beyitte bir fıkıh kaidesi olan beş vakit namazın farz oluşuna şöyle dikkat çekmektedir:

“Sît-i devri ilm-i edvâr-1 cihâd eyler sürûd
Farzdır bu nağme mânend-i namaz-1 penc-gâh” (T.23/7)

3.13. Fenâ

Fena sözlükte, “kulun kendi fiil ve davranışlarını görmekten fâni olup gerçek kul olma noktasına ulaşması” olarak tanımlanmıştır. Kulun vücudunun Allah’ın zatında tam

²⁹⁵ URL-81, 2022.

²⁹⁶ Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, Ahmet Özel, İstanbul: TDV Yayınları, “Cihad” maddesi, 1993, 7: 528.

anlamıyla erimesi ve bir bakıma da kulun sıfatlarının Allah'ın sıfatların yok olması anlamına gelmektedir. Kulun sıfatları, Allah'ın sıfatlarında fanidir. Baki olan Allah'ın sıfatıdır ve şiirinde de genel anlamda bu ima karşımıza çıkmaktadır. Şaire göre dünyanın her türlü nimetinden ilgiyi keserek fenâ makamına ulaşılabilir. Bunu şu sözlerle dile getirmektedir:

“Verdi fenâya sikke vü tâc ü ridâyı hep
Kesdi bu dâr-ı darba olan iltifâtını” (T.50/3)

Varının yoğunun sevgiliden ibaret olduğunu söyleyen şair, durumun vehâmetini vurgulamak için var ve fena kelimelerini kullanmış ve bu durumun ne kadar acınası olduğunu gözler önüne sermiştir:

“Gören serkeştelikde gird-bâd-ı deşt zanneyler
Fenâ-ender-fenâyım her ne varım varsa sendendir” (G.65/7)

Bir beytinde hayat ve adem kavramlarını kullanan şair, “adem”i dünya hayatının karşıtı olarak görür. Dünya hayatı bakışına göre adem, yokluk olarak görünürken ahiret hayatı bakışıyla sonsuz bir hayatı ifade etmektedir. Bunlara ek olarak da şair kendisini bu hayatta rehber olarak gördüğünü ifade etmektedir:

“İskendere zehr-âb-ı fenâdân veririz cân
Hızrız velî râh-ı ademde râh-beriz biz” (G.107/12)

3.14. Fetvâ

Fetva (çoğulu fetâvâ, fetâvî) sözlükte “bir olayın hükmünü açıklayan veya hükmünü koyan, güçlükleri çözen kuvvetli cevap” anlamına gelmekte ve “yiğit, delikanlı” anlamındaki fetâ kelimesinden gelmektedir.²⁹⁷ Fetvâ fıkıh terimi olarak ise “fikhî bir meselenin dinî-hukukî hükmünü açıklayan cevap” demektir. Fetva, sorulan dini sorulara müftüler tarafından verilen cevaplardır. Bu kelime ve türevleri Kur’ân-ı Kerîm’de dokuz ayette geçmektedir. Divan’da fetva kelimesi toplamda beş beyitte geçmektedir.

Şair kara tüylerin düşmanın kâfirliğine fetva verdiğini ve bu davranışıyla da uzun saçlarla onun inanişını sakatladığını belirtmektedir:

“Küfrüne fetvâ düşmenin hatt-ı siyâh
İtikâdına hâlel verdin bu gîsûlarla sen” (G.246/4)

²⁹⁷ URL-82, 2022.

3.15. Gülbâng/Gülbânk

“Eskiden tekkelerde, ayin sırasında, saraylarda muayyen merasim sırasında hep bir ağızdan yüksek sesle okunan ilahi ve dua” anlamına gelmektedir. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat’ta gülbanga şu örnek verilmiştir: Allah Allah İllallah, baş uryân, sîne püryân, kılıç alkan, bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran, eyvallah eyvallah kahrımız kılıcımız düşmana ziyan, kulluğumuz padişaha ayân, üçler, yediler, kırklar, gülbang-ı Muhammedî, Nûr-i Nebî, kerem-i Alî, pîrimiz, sultanımız hünkâr Hacı Bektâş-ı Velî demine hû diyelim hû.²⁹⁸ Şairin na’tından aldığımız aşağıdaki beyitte, Hz. Peygamber’in adının arş ve semada yankılanması gülbank kelimesiyle dile getirilmiştir:

“Gülbank-i kudûmûn çekilir arş-ı Hudâ’da
Esmâ-i şerîfin ânılır arz u semâda” (Msđ.1/3)

Aşk baharı ile güle dua ettiğini söyleyen şair, dalgaların coştığı gibi içki içtikçe sarhoşların da inleyen birer ney gibi olduğunu ifade etmektedir:

“Etdi gülbânkla gül-pûş bahâr-ı eşki
Mevc-i hîz-i mey olup nâle-i mestâne-i ney” (G.304/6)

3.16. Günah

“İlahi emir ve yasaklara aykırı fiil ve davranışları ifade eden bir terimdir.” Günah, Farsça bir kelimedir ve “suç” anlamına gelmektedir.²⁹⁹ Suç kavramı günlük hayatta beşeri kanun ve kuralların çiğnenmesi sonucu bu ismi almaktadır. Günah ise, emirlerin yerine getirilmemesi ve yasakların çiğnenmesiyle ortaya çıkan dini, ahlaki ve vicdani açıdan sorumluluk gerektiren bir olgudur. Dini bir terim olduğu için de kutsal varlıkla ilişkilendirilir. Günahın muhtevası dinden dine değişiklik gösterebilmektedir.

Şair, perişan olmuş insanların içlerindeki acıdan dolayı, işlemiş oldukları günahların deniz kadar çok olsa bile bulut gibi uçup gideceğini dile getirmektedir:

“Sûz-ı derûn-ı sâ’im-i şûrîde-hâlden
Bî-reybdır ki bahr-ı ma’âsî sehâb olur” (K.25/4)

Aşağıdaki beyitte gözü yollarda kalmak deyimi beklenti içinde olmayı, kanına girmek deyimi ise birinin ölümüne sebep olmayı ifade etmektedir. Beyte göre şair, sevgilinin bakışlarının ok gibi yersiz gezmemesini istemektedir. Çünkü eğer böyle olursa bir günahsızın, masumun kanına girip ölümüne sebep olacaktır:

²⁹⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Aydın Kitabevi, 2015, s.341.

²⁹⁹ URL-83, 2022.

“Gözüm yollarda kaldı gezme ey tîr-i nigh bîcâ
Girersin belki tâ ki kanına bir bî-günâhın gel” (G.198/3)

3.17. Hac/Arafat

Sözlükte hac, Arapça “götmek, yönelmek; ziyaret etmek” anlamlarına gelmektedir. Fıkıh terimi olarak ise imkânı olan her müslümanın belirlenmiş zaman içerisinde Kâbe’yi ziyaret etmesi ve bazı dini görevleri yerine getirme amacıyla yaptığı ibadettir. Bu ibadeti yerine getirenlere Arapça’da hâc (çoğulu huccâc) denilirken Türkçe’de hacı adı verilmektedir. Bu kelime İbrânîce’de “bayram” anlamına gelen hag kelimesinden ve “bir şeyin etrafında dönmek, dolanmak” anlamındaki hvg kökünden türemiştir.

Aşağıdaki beyitte vaizden bahseden şair, onun hac ve Arafat’tan bahsederken bile sözü bir şekilde kendi yoksulluğuna getirdiğini dile getirmiştir:

“Deryûzeye çıkdı yolu hacc ü Arafâtın
Döndü dolaşıp arz-ı merâm eyledi vâiz” (G.150/5)

3.18. Haram

Haram, “yapılması din tarafından yasaklanan fiil” olarak tanımlanmıştır. Bunun yanı sıra Mekke ve Medine’ye de Harem denilmektedir. Bunun sebebi haram aylar ve harim diye tabir ettiğimiz kelimelerin kökünde yasaklama, mahrum bırakma ve engelleme durumu olmasındandır.³⁰⁰ Aşağıdaki beyitte Şeyh Galib haramı, “ârâmı haram eylemek” deyiimiyle birlikte ele almıştır. Beyte göre vaiz, içki şimşegi tercih ettiği güneş şarabında mecliste rahat bırakmamaktadır:

“Berk-ı arakı şems-i meye eyledi tercîh
Ârâmı bu meclisde harâm eyledi vâiz” (G.150/9)

Uyuma vakti olan gece için şair, uykusuz olduğunu dile getirip gecenin gündüzden farkı olmadığını söylemektedir. Çünkü ayrılık acısı ile gün kararmış akşam olmuş ve âşıklara geceyi haram etmiştir:

“Uyhuyu dîde-i uşşâka harâm eyleyeli
Günlerin vâdî-i hicranda şâm eyleyeli” (Thm.9/3)

³⁰⁰ URL-84, 2022.

3.19. Hârût-Mârût

Kur'ân-ı Kerîm'de bir ayette (el-Bakara 2/102) geçen Hârût ve Mârût isimleri insanlara sihir öğrettiğine inanılan iki melektir.³⁰¹ Hârut ve Mârût 'un Babil'de bir kuyuda büyücülükle uğraştığı ve insanlara büyü öğrettiği rivayet edilmektedir. Ayrıca Babil halkı yıldızlarla ve büyücülükle ilgilenen bir halktır.³⁰² Hz. Süleyman'a atılan iftiralarla, Hârût ve Mârût 'un sihir öğretmesi, Kur'ân-ı Kerîm'de konu edilen ayettir. Müfessirler bu konu hakkında sihri öğretmenin ve öğrenmenin sakıncalarını vurgulamıştır. Galib Divanı'nda da genel olarak bu sihir olayına telmihte bulunulmuştur. (G.70/5)

Bu melekler işledikleri bir günahlardan ötürü, ateş dolu bir kuyunun içinde yaşamaya mahkûm edilmişlerdir. İnsanoğluna büyü öğreten bu melekler aynı zamanda bu durumun kötü bir şey olduğunu da söylemektedirler. Beyte göre düşüncesini bir kuyuya benzeten şair, sevgilinin fitnesini de Hârût fitnesi gibi hayal etmekte ve onu büyülemektedir:

“Çâh-ı endîşemde seyr et fitne-i Hârûtunu
Bir nazar kıl gamze-i sehârına âyîneden” (G.260/4)

Nefesi şifa olan Hz. İsa, dördüncü kat felekte yaşamaktadır. Beyte göre ney, yerde ve gökte ne varsa hepsinden haberdardır. Bu duruma da kuyuda yaşamaya mahkûm edilmiş Hârût ile gökte yaşamakta olan Hz. İsa örnek verilmiştir:

“Sîhr-i Hârûtdan etmiş dem-i İsâ'ya rasad
Yerde gökde ne var olmadı bîgâne-i ney” (G.304/3)

3.20. Havra

Sözlükte “Yahudilik'te ibadet, din eğitimi ve cemaat işleri için ayrılan yer veya bina” ya³⁰³ havra denilmektedir. Şeyh Galib'in şiirlerinde toplam üç yerde kullanılmıştır. Beytin ilk mısraında düşünce, gül bahçesinin özel mekânıdır. İkinci mısra da bu özel mekân cennetteki gül bahçelerinde bulunan hurilerin, yakıcı olmasına benzetilmiştir:

“Girdikde harîm-i harem-i gülşen-i fikre
Âteş-zen-i havrâ-yı gülistân-ı cinândır” (K.28/4)

³⁰¹ URL-85, 2022.

³⁰² İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2004, s.51.

³⁰³ URL-86, 2022.

3.21. Hurî

Hûr kelimesi “beyazlaşmak, beyaz olmak” anlamına gelip hâver kökünden sıfat olan havrânın çoğuludur.³⁰⁴ Türkçe ‘deki tekili hûrîdir ve Arapça’da yoktur. Araplar bu beyazlığı ifade etmek için havâriyyat kelimesini kullanmışlardır. Bu kelimeler ayet ve hadislerde bir güzellik unsuru olarak kullanılmış ve genel olarak cennet kadınlarını ve onların güzelliğini ifade etmek için kullanılmıştır.

Şair, kaleminin sokağının resimler ve suretler çarşısı olup olmadığını sormaktadır. Bununla birlikte sokağa benzettiği kalemini, suretlerin çok olduğu bir çarşı gibi düşünmektedir. İkinci mısraında ise kaleminin yazmış olduğu ince anlamları, yüz renge çevirebilmesiyle, cennetteki huriler gibi düşünmüştür:

“Sûku’s süver midir bilemem kûçe-i kâlem
Sad-renk eder mezâmini hûr-ı cinân gibi” (K.13/13)

Şaire göre oruç tutarken oluşan ağız kokusu, cennet hurilerinin saçının kokusuna layıktır. Bu koku saf misk kokusu gibi hayal edilmektedir:

“Bûy-ı hulûfu terbiyet-i âfitâb ile
Gîsû-yı hûr-ı îne sezâ müşg-i nâb olur” (K.25/5)

Sevgili o kadar güzel bir yaratılışa sahiptir ki o yaratılışın mayası cennet kızlarının gözlerine çektikleri cennet kokuları gibidir:

“Tûde-i müşk-i behiştî çeşm-i hûrândan sürüp
Mâye etmişler melâik-tînet-i ra’nâsına” (K.27/15)

3.22. İbâdet

Sözlükte “boyun eğme, alçak gönüllülük, kulluk, itaat, tapma, tapınma” anlamlarına gelmektedir. Dini bir terim olarak ise Allah’a saygı, sevgi ve itaat göstermek amacıyla yapılan davranışların genel adıdır.³⁰⁵ Bu davranışlar sonucu kulluk duyarlılığı için ubûdiyet ve ubûdet kavramlarına da yer verilmiştir. Ubûdiyet, kulun Allah’ın yaptıklarından memnun olması olarak tanımlanırken, ibadet ise Allah’ın razı olacağı işleri yapmak olarak tanımlanmıştır.

Dünya, neşe ışığıyla gece gündüz süslerle doludur ve ay ise aşk ibadeti yapmaktadır. Bahsedilen ibadet ve aşk insan doğasına ait özelliklerdendir. Şair ise bu niteleyici özellikleri aya ve dünyaya aktarmaktadır:

³⁰⁴ URL-87, 2022.

³⁰⁵ URL-88, 2022.

“Mâh sevdâ-yı ubûdiyyette mihr âteş-feşân
Nûr-ı şevkiyle cihân pür-zîb ü zîver rûz u şeb” (K.1/7)

Mevlevî mutfağı kölelik göğüne bir yükseliştir. Kulluk ibadeti ise şaire göre o menzilde halis bir ubûdettir:

“Ubûdiyyet ibâdet sırf ubûdettir o menzilde
Sipîhr-i bendegîye irtikâdır matbah-ı Monlâ” (K.7/15)

3.23. İftâr

“Yarmak, kesmek; yaratmak, icat etmek” anlamına gelen fatr, daha sonra türeyerek iftar ve fitr şekillerini almıştır. Bu kelimeler “oruca açmak, oruçluya oruca açtırmak, başlanmış bulunan oruca bozmak veya hiç oruç tutmamak” anlamlarına gelmektedir. Kur’ân’da iftar ve fitr kelimeleri geçmez. Bunun yanında fatr kökünün çeşitli türevleri kullanılarak oruçtan ve oruç tutmamayı haklı kılan mazeretlerden³⁰⁶ söz edilmektedir. Oruç açmak anlamında kullanılan bu fıkıh terimi Şeyh Galib’in Divanı’nda iki yerde karşımıza çıkmaktadır. Aşağıdaki beyitte şair, aşk oruçlusuyuz bu bizim kârımızdır, ciğer parçası ile iftarımız bize hoş gelir demektedir:

“Biz rûze dâr-ı aşkız odur kârımız bizim
Laht-ı ciğerle hõş gelir iftârımız bizim” (G.219/1)

3.24. İhrâm

İhrâmın sözlük anlamı “haram kılmak, kendini mahrum bırakmak, haram aylarına ve Harem bölgesine girmek”³⁰⁷ şeklinde tanımlanmıştır. Terim anlamı ise hac veya umreye niyet etmiş kişilerin diğer zamanlarda yapması helal olan bazı davranışları ve hac veya umrenin adabını tamamlayana kadar kendine haram kılması demektir. Aşağıdaki beyitte saray, ihrama girmiş bir insan gibi hayal edilmektedir. Sarayın etrafı tepelerle çevrilidir ve bu tepelerdeki yeşillikler de giyilen ihrâma benzetilmiştir:

“Dükeldir püşteler etrâfını dâim tavâf eyler
Sipîhrin beyt-i mamûru bürünmüş sebz-i ihrâma” (T.24/5)

Haccın kurallarından biri ihrâm elbisesi giymek diğeri de sefa ve merve tepelerinin arasında yedi tur atmış olmaktır. Bu atılan tura sa’y adı verilmektedir. Şaire göre tecerrüde

³⁰⁶ El-Bakara 2/184-185, 187.

³⁰⁷ İ. Yücel, İlmihal I-İman ve İbadetler, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.II., 17. Baskı, 2011, s.518.

ulaşmak için sevgilinin semtinde can, feda edilmelidir. Çünkü kurbansız sa'y olmamaktadır. Bu beyitte hac için kesilen kurbanı da değinilmiştir:

“Tecerrüdse murâdın kûy-ı cânanda fedâ kıl cân
Çıkılmaz câme-i ihrâmdan say etme kubânsız” (G.119/3)

3.25. İlm-i Ledün

Ledün, “Allah katı” anlamına gelirken ilm-i ledün Allah’ın sırlarına ait manevi bilgi anlamına gelmektedir.³⁰⁸ Saçaklızade’ye göre bu ilim Allah’ın kalbe attığı ve hakikatini ancak yine O’nun bildiği bir ilimdir.³⁰⁹ Galib Divanı’nda sadece bir beyitte kullanılmıştır:

“Ne merkad bir zümürüd devha-i ilm-i ledünnîdir
Bahâr-ı dîni kılmış sebzi-hurrem eyleyip ihyâ” (T.1/3)

3.26. İmsâk

Sözlükte “bir şeyi tutmak, sımsıkı sarılmak, alıkoymak; bir şeyden el çekmek, kendini tutmak” anlamlarına gelmektedir. Terim olarak ise “ikinci fecrin (fecd-i sâdık) doğuşundan güneşin batışına kadar yeme, içme ve cinsel ilişkiden nefsi alıkoymak”³¹⁰ manasına gelmektedir ve Divan’da toplamda iki yerde geçmektedir. Bir tahmisinde Ramazan ayının imsaki şeklinde geçmektedir:

“Müeyesser olmadı takbîli dest ü pây-i cânânın
Bu yıl imsâk-ı mâh-ı rûze Pertev îde gelmişdir” (Thm.17/5)

3.27. Kâ’be

Kâ’be, İslâm inancına göre yeryüzünde yapılan ilk mâbed, müslümanların kiblesi³¹¹ olarak bilinmektedir. Kâ’be, Mekke’de Mescid-i Haram’ın ortasında bulunmaktadır. Ka’be’nin ne zaman ve kimin tarafından yapıldığına dair çeşitli görüşler vardır. Şeyh Galib bir beytinde kalbi Kâ’be’ye benzetmektedir. Sema’ kalp Kâ’besi etrafında dönmeye bir işarettir ve bu kalp onun hayal ettiği manaları ve bir bilmece gibi olan sema’ı çözmektedir:

“Ka’be-i kalbin tavâfı remzini isbât eder
Kalb ü tahyîl ile münhal bir muammâdır semâ” (G.153/5)

³⁰⁸ URL-89, 2022.

³⁰⁹ Çetintaş, İbrahim. (2006). Saçaklızâde ve İlimlerin Sınıflandırılması. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, s.144-146.

³¹⁰ URL-90 2022.

³¹¹ URL-91, 2022.

Şekil itibarıyla sevgilinin kaşı, Ka'be'nin hareminin mihrabı gibi hayal edilmiştir. Beyte göre Kâ'be bir efendidir ve sevgilinin gözleri ise köle çocuğudur:

“Sanki mihrâb-ı Harîm-i Ka'benin kerrârıdır
Ol nîgeh kim hâne-zâd-ı kûşe-i ebrûsudur” (G.52/4)

Şairler gönül kırmanın, Kâ'be yıkmakla eş değer olduğunu ifade etmişlerdir. Şeyh Galib ise, Reisü'l-Küttâb Râşid Efendi'nin bir gazelini tahmis ettiği bendinde gönül viranesini tamir etmenin Kâ'be yapmakla aynı derecede sevap olduğunu dile getirmektedir:

“Ne yapılmışdır ki vel-hâsıl gönül vîrânesi
Kâbe yapmağla berâberdir Hudâ allâmıdır” (Thm.11/6)

Şair, Mecnun gibi Ka'be'nin içine girip tavaf ettiklerini, hayır dualarının kabul olduğunu fakat bir etkisini göremediklerini dile getirmektedir:

“Olduk harîm-i Kâbeye Mecnûn-veş revân
Geçdi duâ-yı hayrımız âsârı görmedik” (G.186/4)

3.28. Kaza ve Kader

Kaza ve kader kelimeleri literatürde “Alah'ın yarattıklarına ilişkin planını ve tabiatın işleyişini gerçekleştirmesini” ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Kaza ve kader terimleri âlimler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Kader, sözlükte “gücü yetmek; planlamak, ölçü ile yapmak, bir şeyin şeklini ve niteliğini belirlemek, kıymetini bilmek; rızkını daraltmak” gibi anlamlara gelmekteyken kaza ise “hükmetmek; muhkem ve sağlam yapmak; emretmek, yerine getirmek” anlamlarına gelmektedir.³¹² Kader, Allah'ın bütün olayları ezeli ilmiyle belirlemesi iken kaza, Allah'ın nesne ve olaylara ilişkin planını gerçekleştirmesidir.

Şeyh Galib, ehl-i beyt için bir müseddes yazmıştır ve bu müseddeste şair “Bizi kötü ve çirkin bir nefse gönül bağlamış zannetmeyiniz, zira biz Mustafa'nın ehl-i beytinin ayağının tozuyuz. Hükümdarlardan da korkmayız bedevi de değiliz, bizler hükm-i kazaya razı olmuşuz ve Ali ehliyiz” demektedir:

“Sanma bizi kim beste-dil-i nefsi-gavîyiz
Hâk-i kadem-i âl-i âbâ Mustafavîyiz
Ne havf-ı emîrân biliriz ne bedevîyiz
Râzî-şüde-i hükm-i kazâ Murtazavîyiz” (Msd.3/1)

³¹² URL-92, 2022.

Hakk'a âşık olan kişiler başlarına ne gelirse Hakk'ın takdirine razıdırlar ve başlarına ne gelirse gelsin sebeplere asla bel bağlamadan bunun Allah'tan geldiğini bilirler. Bu teslimiyetle Allah'a bağlı oldukları için de kendilerinde bir varlık görmezler. Aşağıdaki beyitte de buna paralel bir anlatım yer almaktadır:

“Tedbirini tek eyle takdîr Hudânındır

Sen yoksın o benlikler hep vehm ü gümânındır” (Msd.5/1)

Galib bir şarkısında kaza ve kaderin alınına bu şekilde yazılmış olduğunu vurgulayarak yüz bin cefa da etsen senden vazgeçmem, seni sevdim demektedir:

“Fârig olmam eylesen yüz bin cefâ sevdim seni

Böyle yazmış alınma kîlk-i kazâ sevdim seni

Ben bu sözden dönmezem devr eyledikçe nûh-felek

Şahid olsun aşkıma arz u semâ sevdim seni” (Ş.10/1)

3.29. Kefen

“Örtmek” anlamına gelen “kefn” masdarından türemiştir ve “cenazenin yıkanıp kurulandıktan sonra gömülmek üzere sarıldığı bez” olarak isimlendirilmiştir. Bu yapılan kefenleme işlemine de “tekfin” denilmektedir.³¹³ Ölü kişinin yıkanıp beyaz, temiz bir beze sarılması hem çevre temizliği hem insan sağlığı ve saygınlığının korunması açısından İslam dininde ve diğer dinlerde cenaze kültürünün önemli bir parçasıdır. Şeyh Galib'in şiirlerinde kefen ifadesi yalnızca bir defa kullanılmıştır. Şair, “ser-i makdû'una kefen” ifadesiyle “kesilmiş başına kefen bulmasın”³¹⁴ atasözüne telmihte bulunmaktadır. Anlam olarak beyit, paşa da olsan kesilmiş başına kefen bulunamayabileceğini dile getirmekte ve bunun yanında dünyanın faniliğini vurgulamaktadır:

“Pâşâ ki bulmaya ser-i makdûuna kefen

Ol tûğ-ı tumturak âlem-i itibâra yûf” (G.160/2)

3.30. Kerrûbiyân

Arapça kurb (yakın olmak) kökünden gelen kerrûbî Farsça'da -ân ekini alarak “kerrûbiyân” ismini almakta ve Allah'a yakın dört büyük melek anlamına gelmektedir.³¹⁵

³¹³ URL-93, 2022.

³¹⁴ Soysal Umut. (2012). Şeyh Galib'in Gazellerinin Estetik Çözümlemesi ve Eğitim Sürecinde Kullanımı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, s.129.

³¹⁵ URL-94, 2022.

Bu dört büyük meleğin isimleri Azrail, Cebrâil, Mikail ve İsrail'dir. Cebrâil Divan'da Rûhu'l-Emîn³¹⁶, Cibrîl³¹⁷, Rûh-ı kudsî³¹⁸, Cebre'îl³¹⁹ isimleriyle geçmektedir.

Kerrûbiyân yukarıda da bahsettiğimiz gibi Allah'a en yakın dört meleğin ismidir. Bu dört büyük meleğin önderi Cebrail'dir. Padişahın tuğrası Cebrail'e benzetilmektedir. Bu tuğra Cebrail gibi dört büyük meleğe önderlik yapmaya layıktır. Söz konusu tuğra altın saçan nişanın ünvanı ve şanın, yüceliğin sembolüdür:

“Sezâ Cibrîl-veş kerrûbiyâna olsa pîş-aheng
Ki unvân-ı nişân-ı zer-feşân-ı şân u şevketdir” (K.30/11)

Şair aşağıdaki beyitte İsrail meleğinin sura üfleyip kıyameti koparma olayı hatırlatılarak kıyamet günü herkesin Mevlana'nın (Hz. Hünkâr'ın) kim olduğunu bileceğini dile getirmektedir:

“Nefh eyleyicek sûra Sirâfil-i kıyâmet
Ol dem ne imiş Hazret-i Hunkârı görürler” (G.66/9)

Bir beyitinde Mikâil, “vekil-harc” sözüyle ele alınmıştır³²⁰:

“Cibrîl nevâline haberci
Mikâil anın vekil harcı”

Beyte göre Azrail, ebedi cennete yakışmaz şekilde geçmektedir:

“Behişt-i hulda yaraşmaz egerçi Azrâil
Ruhunda gamze-i cellâd aceb neden yaraşır” (G.81/4)

3.31. Kevser

İslamiyet'te, “ahirette Hz. Muhammed'in ümmetiyle yanında buluşacağı bildirilen havuz ve nehre”³²¹ verilen isimdir. Ahirette bir havuz ismi olan Kevser'den bir kez için bir daha susamaktadır. Şaire göre sevgili kırmızı dudaklı olduğu için bir ateştir. Bu yüzden de o kevser soyundan gelen bir ateştir. Yani sevgili acı veren bir ateş değil de zevk verici bir ateş gibi düşünülmüştür:

³¹⁶ G.179/3

³¹⁷ G.33/2

³¹⁸ G.69/1

³¹⁹ G.71/4

³²⁰Naci Okçu, Şeyh Galip Hayatı, Edebi Kişiliği, Şiirlerinin Umumi Tahlili ve Divanının Tenkidli Metni, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, C.I., 1993, s.33.

Beyit, incelediğimiz divanda geçmediği halde Naci Okçu'nun Şeyh Galip Hayatı, Edebi Kişiliği, Şiirlerinin Umumi Tahlili ve Divanının Tenkidli Metni 1 kitabında geçmektedir ve bu beyitte kitaptan alınmıştır.

³²¹ URL-95, 2022.

“La’l-i lebi âteş-i Kevser-nijâddır
Hızr-ı hayât aşkı ile mey-fürûş olur” (G.87/4)

Aşağıdaki beyitte ay, ferahlığın su taşıyıcısı gibi düşünülmüş ve gece gündüz, güneş çeşmesine varıp, zamanın gül bahçesini kevser suyuna kandırmıştır:

“Mâh sakkâ-yı safâdır çeşme-i mihre varıp
Gülşen-i dehri eder irvâ-yı Kevser rûz u şeb” (K.1/4)

3.32. Kible

“Yön, yönelinen cihet veya şey” anlamlarına gelmektedir. Namaz başta olmak üzere bazı ibadetlerde Müslümanların yönelmeleri gereken istikameti yani Kâ’be’yi ifade eder. Bu ibadetlerin bazıları ezan, ikamet, hayvan kesimi, dua, cenaze defnidir. Aşağıdaki beyitte “kible-i ehl-i hüner ey ârif-i billâh” sözüyle kastedilen Hoca Neşet’tir. Beyte göre kapının tozu sınımlanacak yer gibidir:

“Ey kible-i ehl-i hüner ey ârif-i billâh
Hâk-i derin erbâb-ı dile cây-ı emândır” (K.28/27)

3.33. Kıyamet/Ahret/Mahşer/Ahir Zaman

Kıyamet kelimesi, “kalkmak, dikilip ayakta durmak” anlamındaki kıyam kökünden türemiştir. Daha sonra bu kökten isim veya masdar olup “dirilip mezardan kalkma, Allah’ın huzurunda durma” ya da “bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması” anlamlarına gelmektedir.³²² Kıyamet insanın içinde yaşadığı devrenin sonunu, insanın faniliğini ifade etmektedir. Kıyamet kelimesine çok yakın bir muhtevada kullanılan ahiret, Kur’ân’ı Kerîm’de 110 yerde geçmekte ve 26 ayette “el-yevmü’l-âhir” terkihiyle kullanılmaktadır. Ahiret, öldükten sonra gidilecek olan âlemin ismidir ve mahşer de kıyamet gününde diriltilecek olanların hesaba çekilmek üzere bir araya toplanmasıdır. Bunlara paralel olarak Şeyh Galib Divanı’ndaki kullanımları şu şekildedir:

Bir rivayete göre kıyametin cuma günü akşam saatlerinde kopacağı söylenmektedir. Aşağıdaki beyitte bu duruma bir gönderme yapılmıştır. Ayrıca Şems suresini³²³ de hatırlatan şair, hattın sözü edilen sureyi güneşin tam tersi olan karanlıkla tefsir edişini vurgulamaktadır:

“Kaldı davâmız kıyâmet rûzunun ahşamına
Sûre-i Şemsi bugün zulmetle tefsîr etdi hat” (G.148/3)

³²² URL-96, 2022.

³²³ Karaman ve öte., Kur’an-ı Kerim Meâli, Şems Suresi, Ayet: 1, s.594.

Kendi düşünce âleminde kıyametler kopardığını düşünen şair, gençliğinin de ahir zamanın fitnesi olduğunu dile getirmektedir:

“Kıyâmetler kopardım âlem-i endişe-kârîde
Serencâm-ı civân-ı fitne-i âhir zamânımdır” (G.98/8)

Mahşer günü her yer fitne ve karışıklıklarla doludur. Sevgilinin karışık olan ayva tüyleri, mahşer gününün fitnesinin gecesine benzetilmektedir. Gece siyah ve karanlıktır bu sebeple sevgilinin ayva tüyleri ile bağdaştırılmıştır:

“Hatt-ı pür-şûru şeb-i fitne-i rûz-ı mahşer
Ahter-i hâli belâ âleminin bercîsi” (G.334/2)

3.34. Kur'an-ı Kerim

İslamiyet'te dini ilimleri barındırması, ilk ve esas olması açısından Kur'an-ı Kerim son peygamber Hz. Muhammed'e (s.a.v) indirilmiştir. Diğer üç kitabın (Tevrat, Zebur, İncil) insanlar tarafından değiştirildiğine inanılır. Allah kelamı olarak tanımlanan Kur'an, ayetlerden ve ayetlerin yer aldığı surelerden oluşmaktadır.³²⁴ Şeyh Galib, Divanı'nda, Kur'an-ı Kerim, iki beyitte de Mushaf³²⁵ olarak geçmekte ve sevgilinin siması, yanağı Kur'an'a benzetilmektedir:

“Âyet-ı sıdk u safâdan cismini pür-nûr eder
Mushaf-âsâ nâzra-i imân eden sîmâsına” (K.27/18)

“Âlem-i bâlâda seyr eden hurûf-ı âliyât
Mushaf-ı ruhsâre etmişdir kitâb oldur ki ol” (G.195/5)

3.35. La Havle

Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh cümlesinin kısaltılmış şeklidir. Sevgilinin büyüleyici ve aynı zamanda şaşı olan gözünün bakışı karşısında Galib, “la havle” demekten kendini alıkoyamaz. Sevgili bu bakışıyla her seferinde âşık üzerinde Zülfikar'ın yani Hz. Ali'nin kılıcının etkisini uyandırmakta ve Hz. Ali'nin üzerine yemin etmektedir. Bu durum kılıç üzerine yemin edilmesini hatırlatmaktadır. Sevgilinin gözleri şaşı olduğu için bir şeyi eğri ve iki şey olarak görebilir. Bu da Zülfikar'ın ucunun eğri ve çatalı oluşuyla özdeşleştirilmiştir:

“Lâ-havle o çeşm-i sâhir-i şehlâ nigâhdan

³²⁴ URL-97, 2022.

³²⁵ URL-98, 2022.

Her sözle Zülfekâr-ı Âli'ye yemîn eder” (G.62/2)

3.36. Mehdî

Mehdî, “doğru yolu bulmak; yol göstermek, rehberlik etmek” anlamlarına gelen hüdâ (hedy, hidâyet) kökünden türemiş bir sıfattır ve “hidayete erdirilmiş, kendisine doğru yol gösterilmiş kişi” olarak tanımlanmıştır. Dinlerin birçoğunda insanlığın maddi ve manevi sıkıntılarını sona erdirecek, bir kurtarıcı inancı görülmektedir. Her dinde bu kurtarıcının geleceği zaman ile ilgili bir merak söz konusudur ve yaşamın sonlarına doğru geleceği inancı vardır. Mehdî, insanları Deccal denilen zalim hükümdardan kurtaran ve Allah dostu olarak bilinendir. “Sahib-zaman” kavramı dönemin en güçlü hükümdarı anlamındadır ve Mehdî'nin lakabıdır. Devlete askeri destek veren padişah âleme Mehdî gibi düzen vermektedir:

“Ol padişeh ki verdi mühimmât devlete
Hüsn-i nizâm-ı Mehdî-i sâhib-zamân gibi” (K.13/18)

3.37. Melek

“Allah'ın emirlerine tam itaat eden iyi nitelikteki ruhani varlıklara verilen ad”³²⁶ olarak tanımlanmıştır. Melek, Ugaritçe, Habeşçe, İbrânîce ve Arapça gibi Sâmi dillerinde “l'ek” kökünden gelip “göndermek” anlamında “haberci, elçi; güçlü kuvvetli, tasarrufta bulunan, yöneten” manalarına gelmektedir.³²⁷ Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam dininde Tanrı ile insan arasındaki ilişki kurma görevi meleklere verilmiştir. Monistik dinlerde Tanrı ile insan arasında mesafe bulunmadığı için meleklerin rolü azdır. Bununla birlikte meleklere benzer birtakım ruhani varlıkların mevcudiyeti bütün dinlerde bulunmaktadır. Şeyh Galib Divanı'nda melek daha çok benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte melekler gibi güzel yaratılış (melâ'ik-tıynet-i ra'nâ) derken sevgili kastedilmektedir:

“Tûde-i müşk-i behiştî çeşm-i hûrândan sürüp
Mâyê etmişler melâik tînet-i ra'nâsına” (K.27/15)

Aşağıdaki beytin ikinci mısraında, meleklerin topluluğu bülbüllere benzetilmiştir:
“Bir neş'e var ki şehid-i makâlimde nutkumun
Sermest olur gürûh-ı melek bülbülân gibi” (K.13/2)

³²⁶ URL-99, 2022.

³²⁷ URL-99, 2022.

Sevgili şair tarafından şuh bir peri çocuğu olarak hayal edilmiştir. Sevgilinin kirpikleri ise meleklerin dizilişinin afetine benzetilmiştir:

“Bir bî-emân şûh-ı perî-zâd idi o kim
Müjgân-ı çeşmi âfet-i saff-ı sürûş idi” (G.318/6)

İlk mısrada aşk yuvası ile Meram’ı kastetmekte ve meleklerin orayı kıskandığını dile getirmektedir. Meram’ın Hüma kuşu, sevgilinin hareminin güvercini gibi hayal edilmiştir:

“O âşiyâne-i aşka melekler eyler reşk
Kebûter-i harem-i yârdır hümâ-yı Merâm” (G.221/5)

3.38. Mihrâb

Câmi ve mescitlerde kible duvarında bulunan, cemaatle namaz kılınırken imamın önünde durduğu zeminden biraz yüksek olan girintili yere mihrâb denilmektedir.³²⁸ Hem Klasik Türk edebiyatında hem de Türk Halk edebiyatında eğriliği dolayısıyla mihrâb-kaş benzetmesi sıkça kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte de bu görüşe paralel olarak kaşlar, tevekkül mihrabı gibi hayal edilmektedir. Saçlar ise mihrâbın iki yanına da çekilmiş perde gibidir:

“Çekmiş ebrûların etrâfına nakkâş-ı kazâ
Gûyiyâ perde-i mihrâb-ı tevekküldür zülf” (G.161/7)

Aşağıdaki beyitte ise şarap testisinin elleri kadehin mihrabı gibi düşünülmüştür:

“Biri birinedir feyz-i harâbât
Sebûnun destidir mînâya mihrâb” (G.15/4)

3.39. Minber/Hutbe

Minber, “camilerde cuma ve bayram namazlarında hatibin üzerine çıkararak hutbe okuduğu basamaklı mimari unsur”³²⁹ olarak anlandırılmıştır. Hutbe ise “Cuma ve bayram namazları başta olmak üzere bazı ibadet ve merasimlerin icrası esnasında topluluğa hitaben yapılan konuşma”³³⁰ nın genel adıdır. Bu iki kavramın Şeyh Galib Divanı’nda beyitlerde birlikte kullanıldığı görülmüştür. Galib’in peygamber efendimiz (sav) için yazmış olduğu Müseddes-i Na’t-ı Şerif-i Nebvî’sinde peygamberimize seslenerek sonsuzluk yurdunun minberinde okunan senin hutbendir, hesaplaşma gününün

³²⁸ URL-100, 2022.

³²⁹ URL-101, 2022.

³³⁰ URL-102, 2022.

mahkemesinde senin hükmün geçer demektedir. Bu beytin devamında ise Allah katına kadar her yerdeki övgünün peygamber efendimize olduğunu ve adının yerkürede de gök kubbede de kutlu olduğunu söylemektedir:

“Hutben okunur minber-i iklim-i bekâda
Hükmün tutulur mahkeme-i rûz-ı cezâda
Gülbank-i kudûmûn çekilir arş-ı Hudâ’da
Esmâ-i şerîfin ânılır arz ü semâda” (Msd.1/3)

Ney Murtezâ’sının (seçilmişinin) hutbesi, arşı adım adım keşfedip, minberine çıkarak hoşnutluk cifrini³³¹ anlatır:

“Minber-i arşa dek çıkup pâye-be-pâye keşfile
Cifr-i rızâ beyân eder hutbe-i Murtezâ-yı ney” (G.305/7)

3.40. Mi’râc

Urûc kökünden türemiş olan mi’râc kelimesi “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” anlamına gelmektedir. Terim olarak ise Hz. Muhammed’in göğe yükselişini ve Allah katına çıkışını ifade etmektedir. İslami kaynaklara göre bu hadise iki safhada meydana gelmiştir: Peygamber efendimizin (s.a.v.) Mescid-i Harâm üzerinden Mescid-i Aksâ’ya gidişi ve oradan da göğe çıkışı şeklinde gerçekleşmiştir. Bu yolculuğa “isrâ”, göğe yükselmesine de mi’râc denilmiştir. Eski Hint ve İran mitolojileriyle diğer dinlerde de semaya yükseliş hadisesi mevcuttur. Şeyh Galib Divanı’nda bu hadiseyle ilgili iki beyte yer verilmiştir. Mirac Kandili, kandiller yakılarak kutlanılan bir gündür. Aydınlatıcılığı kabul edilen bu gecede sembolik olarak mumlar yakılmaktadır. Şair bu aydınlatıcılığı beyitte dile getirmektedir:

“Makarr-ı mâtla’ından gün gibi âfâka fer versin
Şeb-i Mi’râc ü Kadr ü îd ü nevrûz ola hengâmı” (K.18/17)

3.41. Muharrem Ayı

“Haram kılınan, yasaklanan; kutsal olan, saygı duyulan” anlamlarına gelen muharrem, savaşmanın haram olduğu dört aydan birinin adıdır. Rivayete göre İslam’dan önce bu ay, “Arab-ı bâide” ya da “Arab-ı âribe” döneminde mûcib ve mü’temir olarak adlandırılmıştır. Kerbela vakasının yıldönümü olarak kabul edilen muharrem ayının ilk on gününde, matem yapılmakta ve aşure pişirilmektedir. Kur’ân-ı Kerîm’de muharrem

³³¹ Ferit Devellioğlu, “Güya kayıptan haber veren bir ilim”, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi, 21. Basım, 2004, s. 129. (cefr-cifr)

kelimesi ay ismi olarak geçmemektedir. Bunun yanı sıra savaşın haram olduğu aylardan bahsedilerek bu aylara saygı gösterilmesi gerektiği vurgulanmıştır (el-Bakara 2/191, 194, 217; el-Mâide 5/2, 97; et-Tevbe 9/5, 36).

Matem, yas tutmak, karalar bağlamaktır. Dolayısıyla üzüntüyü ifade eder. Bayram ise sevinci ifade etmektedir. Şaire göre sevgilinin zamansız gelen lutfu ve onu umursaması, gönlünü alması bayram gibidir:

“Mâtem-i firkat-ı dildâre oldum kurbân

Bül-aceb geldi muharremde bu bayram bana” (G.4/2)

3.42. Namaz

İslam’ın beş şartından biri olan namaz, sözlükte “dua etmek, bağışlanma dilemek, ibadet etmek, yalvarmak” anlamlarına gelen Arapça salât kelimesinin Türkçedeki karşılığıdır. Terim olarak ise tekbirle başlayıp selamla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadet olarak tanılandırılmıştır.³³² Farz, sünnet, vacip, nafîle ve kaza olarak sınıflandırılan namazın, İslam dini için önemi büyüktür. Namaz, peygamber efendimizin (sav) gösterdiği şekilde günde beş kez kılınmalıdır. Bu beş vakit namazın dışında kılınan namazlar ise şunlardır: Cuma, cenaze, vitir, teravih, bayram.³³³

Namazın bir saygı içerisinde olması gereken kuralları ve adabı vardır. Şaire bu adabı hatırlatarak, sevgilinin kaşlarını açıklamak istediğinde namaza has bir saygı ve edep ile açıkladığını dile getirmektedir:

“Ebrûlarını beyâna düşdüm

Âdâb ile kim nâmâza mahsûs” (G.143/4)

Şair beyitte sevgilinin kaşlarını namaz mihrabı ve kirpiklerini de o mihrapta namaz kılmak üzere saf duran insanlar olarak hayal etmektedir:

“Ebrûların müjgânına mihrâb-ı namâz et

Hâl-i ruh-ı Hindû-menişin secde-ber eyle” (G.299/7)

Aşk namazında Mecnûn’a uyduğunu söyleyen Galib, terk edip kanun ikametini uyduğunu söylemektedir:

“Bem kim namâz-ı aşkda Mecnûna uymuşum

Terk eyleyip ikâmet-i kânûna uymuşum” (G.206/1)

³³² URL-103, 2022.

³³³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul, 2004, s.349.

3.43. Oruç/Sıyâm/Savm

Oruç kelimesi Arapça savmın (sıyâm) Farsça karşılığı olan rûze kelimesinin Türkçeleşmiş şeklidir. Bir şeyden uzak durmak, bir şeye karşı kendini tutmak anlamına gelmektedir. Kur'ân'ı Kerim'de savm ve sıyâm halleriyle on üç yerde geçmektedir. Oruç kelimesi terim olarak ise tan yerinin ağarmasından güneşin batmasına kadar şer'an belirlenmiş ibadeti yerine getirmek niyetiyle yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmayı ifade etmektedir.³³⁴

Beytin birinci mısraında oruç şair tarafından güneş gibi hayal edilmektedir ve bu güneş, hasret kanını inci gibi yapmaktadır. Hasretten dolayı akan kanlı gözyaşları inciye benzetilmiştir:

“Mihr-i sıyâm gevher eder hûn-ı hasreti
Gûyâ tılısm-ı dahme-i Efrasiyâb olur” (K.25/10)

Fitra (fitre), Ramazan ayının sonunda bölünmeden verilmesi vacip olan sadakadır.³³⁵ Bu sadaka eskiden din görevlilerine veya imamlara verilirdi. Bu geleneğe atıfta bulunan şair, vaizin gözünü fitre sadakasının kararttığını söylemektedir. Vaiz, Recep ayını oruç ayı olan Ramazan ayı ile karıştırmaktadır:

“Var ise gözü fitra ümîdiyle kararmış
Mâh-ı Recebi şehri sıyâm eyledi vâiz” (G.150/7)

3.44. Sûmnât/Sûmenât

Kelimenin aslı “buddha” ismine dayanır ve Türkçe 'ye put şeklinde geçmiştir. Farsça'da ise “but” kelimesi, “bilinçli ve canlı olduğuna inanılan suret veya heykel” olarak adlandırılmış³³⁶ ve ibadet konusu haline getirilmiş maddi objedir. Allah'tan başka ilah edinilen nesne diye tanımlanmıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de putu ifade etmek için esnâm, ensâb, evsân, cibt, timsâl, ünsâ ve tâgut gibi isimler kullanılmıştır.

Sûmnât, Hindistan'daki puthanenin adıdır ve Mahmûd-ı Gaznevî tarafından yıktırılmıştır³³⁷ ve puthane anlamına da gelmektedir. Şair aşağıdaki beyitte sevgilinin bakışını denizleri karıştıran puthaneye benzetmiştir:

“Nigâhı Sûmenât-ı bahr-âşûb
Gözü mestânesi mihrâb-ı Keşmîr” (G.48/2)

³³⁴ URL-104, 2022.

³³⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Aydın Kitabevi, 2015, s.304.

³³⁶ URL-105, 2022.

³³⁷ URL-106, 2022.

3.45. Ramazan Ayı

Ramazan ayı, oruç tutmanın farz olduğu hicri yılın dokuzuncu ayıdır. Ramazan, ramad mastarından veya ramdâ' kelimesinden türemiştir. Ramad, Sözlükte “günün çok sıcak olması, güneşin kum ve taşları çok ısıtması, kızgın yerde yalınayak yürümekle ayakların yanması” anlamına gelmekteyken ramdâ, “güneşin güçlü ısısından çok fazla kızmış yer” anlamına gelmektedir.³³⁸ Bu aya neden Ramazan adının verildiğine dair kaynaklarda çeşitli açıklamalar mevcuttur. En fazla kabul gören yorum, bu ayın rastladığı mevsim dolayısıyla çok sıcak ve yakıcı olmasından dolayıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de orucun farz olduğunu bildiren birçok ayetin yanı sıra ramazanın insanlara doğru yolu gösterdiği ve Kur’ân’ın bu ayda indirildiği belirtilmektedir. Bu aya erişenlerin oruç tutması emredilmektedir (el-Bakara 2/185). Ramazan ayı bolluk ve bereket ayıdır. Şair bu ayın bolluğunu ifade etmek amacıyla çığ tanesinin bile güneş olması ile anlatmaktadır:

“Allâh mâh-ı rûze ne sâhib-nisâb olur
Kim sâyesinde jâle-i ter âfitâb olur” (K.25/1)

Şair aşağıdaki beyitte, sözün karanlığının içerisinde Hoca Neşet’in tabiatının aydınlığını vurgulamaktadır. Bu aydınlık beyte göre Ramazan Bayramının sabah vaktinde doğan güneş gibidir:

“Gör rûşen-i tâb’ı sevâd-ı sühanında
Hurşîd-i sabâh şeb-i îd-i Ramazândır” (K.28/17)

Şair, yâd eylemek fiili gönül ayının kandillerinin neşesine yüklemiştir. Kandilden söz eden şaire göre gönül ayı da Ramazan ayıdır ve uyanık gözleri yıldızları saymaktadır:

“Yâd eylemekde şevk-i kanâdîl-i şehri dil
Encüm-şümâr dîde-i bîdârımız bizim” (G.219/6)

3.46. Secde

“Eğilmek, boyun eğmek, tevazu ile alını yere koymak” anlamındaki sücûd, kelimesinden türemiştir. Fıkıhta ise secde, namazda alın, burnun, el ve ayakların, dizlerin zemine değecek şekilde duruşudur.³³⁹ Yere kapanmayı ifade etmektedir. Şair, Mevlevîlikte özel bir yeri olan “semâ”ya hayranlığını aşağıdaki beyitte dile getirmiştir. Güneş de semâ eden Mevlevî dervişleri gibi dünyayı dolaşabilmek için sabah vakti Mevlânâ’ya yüz sürmektedir:

³³⁸ URL-107, 2022.

³³⁹ URL-108, 2022.

“Hezâr secde avâlim semâ’na hayrân
Ne devr-i mazharîdir vecd ül hâl-i Mevlânâ” (K.4/4)

Şeyh Galib’in meşhur terci-i bendi olan “Hoşça bak zaatına ki zübde-i âlemsin sen/ Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen” şiirinde bir beyitte gönüle seslenerek ve aslında insanları kast ederek neden bu makamda gam dolu olduğunu sorar ve virane olsan bile tılsımlı bir definesin, meleklerle secde etmeleri buyrulan saygıdeğer bir varlıksın sen der:

“Ey dil ey dil niye bu rütbede pür-gamsın sen
Gerçi vîrâne isen genc-i mutalsamsın sen
Secde-fermâ-yı melek zât-ı mükerrermsin sen
Bildiğin gibi değil cümleden akdemsin sen
Rûhsun nefha-i Cibrîl ile tev’emsin sen
Sırr-ı Haksın mesel-i îsi-i Meryemsin sen” (Tcb.9/1)

3.47. Şeytân

Şeytan kelimesinin “uzaklaşmak, haktan ve hayırdan ayrılmak, muhalefet etmek” anlamındaki şatn (şütûn) veya “öfkesinden yanıp tutuşmak” anlamındaki şeyt kökünden türediği ileri sürülmektedir. Çoğulu şeyâtîn olan şeytan kelimesi “hayırdan ve rahmetten uzaklaşmış yaratık; helâke maruz kalmış varlık” anlamında kullanılmıştır. Kelimenin İbranice ’deki karşılığı satan, “düşmanlık etmek, suçlamak, karşı gelmek” manasına gelmektedir ve stn veya sut/sth kökünden türediği düşünülmektedir. İnsana musallat olarak onu doğru yoldan saptırmaya çalışan bir ruhani varlık olan şeytan Şeyh Galib’in şiirlerinde genel olarak zahidle özdeşleştirilmiş ve zahid, şeytana benzetilmiştir. Şair bir beytinde zâhidlerin şeytanın hilesine uğramış günahkâr kimseler olduğunu söylemektedir:

“Şihne-i hıfzı eger eyleyse batında zuhûr
Mekr-i şeytândan olur reste kulûb-ı zühhâd” (T.71/26)

3.48. Tabut

Tabut, İslam dininde ölen kişinin toprağa kavuşması için kullanılan bir araçtır. Müslümanlığın ilk dönemlerinde tabut kullanılmamıştır. İslam tarihinde tabutun ilk kez Hz. Muhammed zamanında kızı Fatıma için kullanılmıştır. Divan’da tabut kelimesi sadece bir kez kullanılmıştır.

Esrar Dede, 18. yüzyıl divan şairlerindedir ve Mevlevî şeyhidir. Asıl adı Seyyid Mehmed’dir. Aşağıdaki beyitte şair, Esrar Dede’nin çileyi bitirince tabut hırkasını başına

çekip gittiğini söylemektedir. Hocası Şeyh Galib'in söylemiş olduğu bu beyit Esrar Dede'nin mezar taşına yazdırılmıştır:

“Esrâr Dede çileyi hatm etdiği dem
Sırr oldu serin-hırka-ı tâbûta çekip” (T.68/1)

3.49. Tavaf

Sözlükte “bir şeyin çevresinde dönmek, dolaşmak” anlamlarına gelen tavâf, fıkıh terimi olarak ise Kâ'be'nin etrafında usule uygun şekilde dönmek anlamına gelmektedir. Bu dönüş işlemi Kâ'be sol tarafa alınarak Hacerülesved hizasından başlayıp aynı noktaya dönüş tamamlanacak şekilde yapılmaktadır. Tamamlanan her dönüş “şavt” adı verilmektedir. Tavafın yapıldığı alana ise “metaf” denilmektedir.³⁴⁰ Kendi iradesiyle tavaf eden kişi, her şeyin başka bir şeyin etrafında belirli bir düzen içerisinde döndüğü kozmik düzenin parçasıdır. Gözünü Kâ'be, gözyaşlarını çocuk gibi hayal eden şair, o çocuğun Kâ'be etrafında tavaf ettiğini hayal etmektedir. Aynı zamanda gözyaşı divane olarak düşünülmüştür:

“Ka'be-veş pirâmenin etfâl-i eşk eyler tavâf
Boş değildir cûş eden dîvâne kim çeşmimdir ol” (G.194/4)

Kâbe'nin diğer adı Beyt-i Şerif'tir. Beyt-i Ma'mûr ise, Kâ'be ile aynı hizada yedinci katta olan bir evdir ve meleklerin kıblesi olarak bilinmektedir. Hoca Neş'et'in beyitlerini hem Kâ'be'ye hem de Beyt-i ma'mûr'a benzeten şair, bu beytin içindeki mazmunların da melekler gibi beyti tavaf ettiğini dile getirmektedir:

“Şâyeste tavâf surûşan-ı mezâmîn
Beytüş-şeref-i kişver-i ma'mûre-i cândır” (K.28/7)

3.50. Tecrîd

Tasavvufi bir terim olarak tecrîd, “kulun Hakk'ın dışındaki her şeyden sıyrılması, Hakk'ın birliğini her şeyden soyutlaması”³⁴¹ anlamına gelmektedir. Tecrîd, mâsivadan tamamen el çekerek Allah'a yönelmek anlamına gelmektedir ve Şeyh Galib'in şiirlerinde önemli bir yer arz etmektedir.

Hız. İsa, hiç evlenmediği için “ehl-i tecrîd” olarak adlandırılmış ve dünya malına dair hiçbir şeye sahip olmadığı için de tam bir tecerrüd örneği olarak kabul edilmiştir.

³⁴⁰ URL-109, 2022.

³⁴¹ URL-110, 2022.

Alakalar çölünde yani dünyada ehl-i tecerrüd olabilmek zor zanaattır ve bu da ancak Hz. İsa'ya yaraşmaktadır:

“Bu deyr-i alâyıkda ten-i ehl-i tecerrüd
Hâmûş olıcak sûret-i İsa mı degildir” (G.47/3)

3.51. Tövbe

Tevbe, Arapça bir kelimedir ve “geri dönmek, dönüş yapmak, rücû etmek” gibi anlamlara gelmektedir. Dinde eleştirilmiş şeyleri terk ederek övgüye layık olana yönelmenin adıdır. İnsanların birbirine karşı yaptıkları hatalı davranışlar için özür ve af kelimeleri kullanılırken, tövbe Allah'ın sevmediği davranışlardan dönmek için yapılır. Kur'an-ı Kerim'de tövbe kavramı seksen sekiz yerde geçmektedir ve bunlardan otuz beşi Allah'a, diğerleri de insanlara nisbeten kullanılmıştır.

Şarap meclisinden ayrılmak istemeyen rintlere bu durumu kendilerine yakışan bir davranış olarak düşünürler. Kendini rint olarak adlandıran şairler, “korkusuz rintlere, kıskananlarımız çoktur” diyerek kışkaç zahitleri kastetmişlerdir. Beytin ikinci mısrasında şair “şarap içmekten tövbe etmiş derlerse bu bize iftiradır” demektedir:

“Rind-i bî-pervâlarız hussâdımız çokdur eger
Tevbe etmiş bâdeden derlerse bühtândır bize” (G.300/3)

Siyah saçlara sahip olan sevgili, aşığa tövbesini bozdurur:

“Hatt-ı sevâd-ı nâme-i a'mâlî nesh eder
Zülf-i siyâhı tevbeyi işkeste gösterir” (G.58/3)

3.52. Tevhîd, Vahdet

Allah'ın tek ve bir olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etmek olan tevhid, “tek ve bir olmak” anlamındaki vahd (vahdet, vühud) kökünden türemiştir. Vahdet ise birlik, Allah'ın birliği anlamına gelmektedir. Herkesin ve her şeyin Allah'ın kudretiyle meydana geldiğini anlamış olmaktır.

İzrtırab acı, keder anlamının yanı sıra aşağıdaki beyitte denizin üstündeki köpüklerin titremesi olarak kullanılmıştır. Şair, denizin üstündeki köpüklerin titremesini, vahdet yüzünün aynası gibi hayal etmektedir. Vahdeti vücûda göre deniz, vahdeti temsil etmektedir. Üzerindeki damlalar ise kesreti ifade etmektedir. Dalgaların çok olması tek varlığının su oluşu gerçeğini değiştirmemektedir. Birinci mısradaki saf ve temiz denizin sakinliği, güneşe ortak olmayı iddia etmektedir. Bunun sebebi sakin olan denizin, güneşi yansıtması ve adeta iki güneş varmış gibi görünmesidir:

“Mihre isbât-ı şerîk eyler sükûn-ı bahr-i sâf
Iztırâb âyîne-i dîdâr-ı vahdetdir bana” (G.2/4)

Aşağıdaki beyitte şair, rengârenk gözyaşı ile mahsul vermiş vahdet bahçelerini hayal etmektedir. Sib-i zebahdân tamlaması sevgilinin elmaya benzeyen çenesini ifade etmek için kullanılmıştır:

“Riyâz-ı vahdete mahsûl-ı eşk-i rengârenk
Nihâl-i sîb-i zenahtân turunc-ı gabgabdır” (G.88/2)

Halka-i tevhid, dervişlerin bir halka oluşturup kelime-i tevhidi zikretmeleri anlamına gelmektedir. Bu halka birinci mısradaki şair tarafından güneşin ve ayın etrafındaki ışık halelerine benzetilirken ikinci mısradaki ise ibretler dolu yıldızlar kutbunun çizgilerine benzetilmiştir:

“Şebîh-i hâle-i şems ü kamerdir halka-i tevhîd
Hat-ı kutbül-burûc- ı pür-iberdir halka-i tevhîd” (G.38/1)

3.53. Teyemmüm

Su bulunmadığı durumlarda toprakla alınan abdeste verilen isimdir.³⁴² Şeyh Galib Divanı’nda sadece bir beyitte teyemmüm geçmektedir. Şair, kendisinin tozdan arı olduğunu, kuru zahidin ise temiz olmadığını dile getirmektedir. Teyemmüm almak isteyen zahid, şairin toprağında bu abdesti alacak toz bulamayacaktır:

“Bî-gubârım o kadar zâhid-i hüşk-i nâ-pâk
Gerd-i mikdâr-ı teyemmüm bulmaz hâkimden” (G.239/6)

3.54. Türbe/Mezar

İslam dininde tanınmış kişilerin mezar anıtlarına türbe denilmektedir. Türbeden başka “makam, kubbe, kümbed, ravza, meşhed, darîh, buk’a “gibi isimlerde kullanılmıştır.³⁴³ Bu isimlendirmelerin etkili olmasında yapının ait olduğu kişinin mensup olduğu sosyal, siyasi ve dini görüşünün yanında makam ve mevkisi de önemli olmuştur. Aşağıdaki beytin ilk mısramda şair sinesini, ateş yaralarının gül bahçesi gibi hayal etmekte ve ikinci mısradaki ise mezarımın, türbemin ışığı varsa sendendir diyerek sevgiliye seslenmektedir:

“Şehîd-i aşkın oldum lâle zâr-ı dâgdır sînem

³⁴² URL-111, 2022.

³⁴³ URL-112, 2022.

Çerâg-ı türbetin şem'-i mezârım varsa sendendir” (G.65/6)

Sevgilinin bakışının kendisi için can tabibi olduğunu ifade eden şair, hasta gözünün aynadan türbesi olduğunu dile getirmektedir:

“Hîç tâbîbi-i cân olur mu öyle cellâd-ı nigâh
Türbesi var dîde-i bîmârına âyîneden” (G.260/2)

Şaire göre, sevgilinin yüzüne olan hasretliğinden gam akşamında ölürse, yarın mahşer güneşi onun mezarının mumundan ışık alacaktır:

“Ölürsem şâm-ı gamda rûy-ı yâra intizârımdan
Yarın hurşîd-i mahşer nûr alır şem'-i mezârımdan” (Kt. 20)

3.55. Zekât

Zekât sözlükte “artma, arıtma; övgü ve bereket” anlamlarına gelirken terim olarak ise Kur’ân’da zengin sayılan müslümanların malından alınan belli bir payı ifade etmektedir. Christian Snouck-Hurgronje ve Joseph Schacht gibi bazı şarkiyatçılara göre zekât, Hz. Muhammed’in Medine’ye hicretinden sonra Yahudilerle teması sonucunda ortaya çıkmıştır. Ârâmî dilinde ise “takvâ” anlamına gelen zakoth kelimesinden alınıp anlam genişlemesi ile kullanıldığını iddia etmişlerdir. Sadaka kelimesi de zekâtla eş anlamlıdır. Zekât kelimesi Kur’ân’da otuz ayette mârife olarak geçmekte ve bunların yirmi yedisinde namazla birlikte zikredilmektedir. Sadaka terimi de Kur’ân’da Medenî surelerde olmak üzere on iki ayette zekât anlamında kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte “Sadakalar belanın define vesiledir” hadisine atıfta bulunulmuştur. Sevgilinin güzelliğindeki zekatın parçası onun bakışlarıdır ancak aşık böyle bir sadaka istememektedir:

“Gamzeden bir sehmi düşün de zekât-ı hüsnünün
Âşıkâ def'-i belâ redd-i kâza lâzım degil” (G.193/8)

Şair, sakiye hitap ederek kendisine güzelliğinin zekâtını bahşedip, badenin nisabından bir iki kadeh müselles vermesini istemektedir. Sevgilinin güzelliğinin bedeli olarak aşk şarabından sunmasını beklemektedir. Bu yönüyle de adeta zekâtın tasfiye edici yönüne vurgu yapmaktadır:

“Gâlibe bahş eyleyip sâkî zekât-ı hüsnünü
Bir iki sâgar müselles ver nisâb-ı bâdeden Gâlib” (G. 282/5)

3.56. Zemzem

İslam dini için önemli bir sembol olan zemzem, Kâ'be yakınındaki kuyudan çıkan, müslümanların büyük değer verdiği bir sudur. Bu su Mescid-i Harâm'da bulunan Hacerülesved'in karşısında Kâ'be'ye 19 metre uzaklıkta yer almaktadır. Bu isim suya bol ve akıcı olması, Cebrâil'in konuşma sesi, akarken çıkardığı sesi, şimşek sesi ve nereden geldiği belli olmayan ses manalarındaki zemzeme, zemmezem, zümmezim, zemmizem gibi isimler arasındaki ilişkiden ötürü verilmiştir.³⁴⁴ Şeyh Galib Divanı'nda zemzemin bu açıklamaya paralel olarak benzetme unsuru şeklinde de kullanıldığını görmekteyiz. Aşağıdaki beyitte Hazret-i Şarih'in akıcı konuşması zemzeme benzetilmektedir:

“Hem nâm-ı zebîh olduğunu eyledi icrâ
Zemzem gibi bu nutk-ı revân Hâzret-i Şârih” (K.9/5)

Babil kuyusunda sihir öğreten Harut ve Marut meleklerine gönderme yapan şair, sihirli kalemin Babil kuyusundan zemzem gibi değerli manaları çıkardığını ifade etmektedir:

“Çıkardı zemzem-i manâyı çah-ı Bâbil'den
Bu kilik-i sâhir-i muciz-hitâb-ı âlem-i âb” (G.16/13)

Aşağıdaki beyitte ney, Kâ'be'nin altınoluğu gibi düşünülmüştür. Ney bir oluk gibi düşünüldüğünde neyin içinden geçmekte olan makamlar ise o oluktan akmakta olan ağlama feyzinin gözyaşları gibidir. Neyin ahenginin makamı, ağlama feyzinin zemzem suyu gibidir:

“Rûha olup bi-aynihî Ka'beye nâvdân-ı zer
Zemzem-i feyz-i giryedir zemzeme-i nevâ-yı ney” (G.305/3)

3.57. Nazar

Sözlükte “bakmak, görmek; düşünmek” anlamlarına gelen nazar kelimesi Türkçe'de “beğenilen bir şeye kıskançlıkla bakmak ve zarar verecek şekilde onu etkilemek” anlamına sahiptir. Bu kelime Arapça'da nazra şeklinde kullanılmıştır. Bu kavram kıskançlık duygusunun zarar verici bakışlara sebep olmasıyla ilişkilendirilir. Kıskançlık duygusu bir canlıya yönelik olabileceği gibi bir objeye yönelikte olabilmektedir.

Sümbül, sevgilinin saçlarını, sine ise sevgilinin saçlarının mahzenini temsil etmektedir. Bu sebeple sine bir sümbül bahçesi olarak hayal edilmektedir. Gök renkli

³⁴⁴ URL-113, 2022.

göze (çeşm-i kebûd) sahip olan kişilerin nazarının degeceğine inanılır. İlk mısradan böyle bir inanışı hatırlatan şair, nazar değdiği için sine hareminin sümbül bahçesine döndüğünü vurgulamaktadır:

“Harîm-i sîne sünbülzârdır çeşm-i kebûdından
Belâ-yı âsümân bîzârdır çeşm-i kebûdundan” (G.262/1)

3.58. Namus

Sözlükte “Cebrâil, ilâhî kanun, şeriat, Tevrat” gibi anlamlarda kullanılan bir terimdir. Bu kelime Kur’ân-ı Kerîm’de geçmemektedir.

Ar ve namusu terk etmek, benlik davasını ve bununla birlikte ortaya çıkan ikiyüzlülük durumunu giderir ve kişinin ihlâsa erişmesini sağlar. İhlâsa ermekle keder ve sıkıntılar ortadan kalkar. Dolayısıyla gerçek anlamda hürriyete ve sultanlığa kavuşulur:

“Neng ü nâmûs u vakâr ü ârdan men âriyim
Zerk ü sâlûs u riyâ âlâyîşinden sâdeyim” (Thm.4/2)

Melami düşüncesine göre engellerin kaldırılması ya da namus perdelerinin yırtılması, Hakk’a vasıl olmak için çekinmeden her şeyi yapmaktır. Galib için ise ar namus perdesinin yırtılması sevgili ile kavuşmak için gereken şeydir:

“Hicâb-ı vasl-ı cânan olmada uşşâk-ı şeydâya
Giribân-ı çâk-ı şekvâ perde-i nâmûsdan kalmaz” (G.125/6)

4. ADETLER VE GELENEKLER

4.1. Çar-ı Darb

Dört vuruş manasına gelen kelime, sözlükte Farsça çâr, çehâr (“dört”) ve Arapça darb (“vuruş”) kelimelerinden oluşmaktadır. Kalenderîlerin özellikle Cevlekîyye kolunun uyguladıkları saç, sakal, kaş, bıyığı ustura ile kazıma geleneğine verilen isimdir. Bunun yanı sıra Abdal, Melami, Şemsi ve Bektaşî gibi tasavvufî zümrelerinde uyguladığı gibi gelenektir.³⁴⁵ Kalenderiler bu şekilde dolaşmanın kibri yok ettiğine ve nefsi terbiye ettiğine inanırlardı. Divanda sadece bir beyitte bu geleneğe değinilmiştir. Şeyh Galib, Melamilerin de uyguladığı bu geleneğe bir hatırlatmada bulunmuştur. Şaire göre aşk için bu dört tıraş geçerlidir ve aşka ulaşma amacıyla bu kılları güzelleştirmek gerektiğini vurgulamaktadır. Aşka ulaşmak Melamîlikten geçmektedir:

“Hazret-i Sultân-ı dîvânı alır dîvânına
Çâr-darb-ı aşk kim mûy-ı tecemmülden geçer” (G.61/8)

4.2. Çile/Çille

Sözlükte “Nefsânî arzuların kurtularak ruh temizliğine ermek için girişilen sıkı perhiz ve mahrumiyet dönemi anlamına gelen tasavvuf terimi”³⁴⁶ olarak adlandırılmıştır. Bu kelime Arapça’da “erbain” Farsça’da “kırk” demek olan “çihl” kelimesinden gelmektedir. Dervişler kırk gün kırk gece boyunca gıda, uyku ve dünya kelamını en aza indirerek perhiz ve nefis mücadelesinde bulunurlar.³⁴⁷ Çile divanda üç beyitte geçmektedir.

“Öyle me’lûf olmuş idi çille-i merdâneye
Kim egilmişdi ten-i pür-cevheri mânend-i seyf”

“Gevher-i eşkiyle Gâlib yazdılar târîhini
Şeyh Muhammed çekdi cismin çilleye medfende hayf” (T.49/2-5)

³⁴⁵ Yazıcı T. (1993). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, “Çardarb”. (C.8, ss.226-227). İstanbul: TDV Yayınları.

³⁴⁶ URL-114, 2022.

³⁴⁷ Eraydın, S. (2013). İslâm Ansiklopedisi, “Çile”. (C. 8, ss.315). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

4.3. Kîl ü Kâl

Güft ü gû ve kîl ü kâl, Divan şiirinde dedikoduyu ifade etmek için kullanılan sözcüklerdir. Beyte göre sevgilinin gamzesinde hem cemel hem de celal sırrı saklı bulunmaktadır. Şairin karmakarışık yazısıyla güçsüz düşüncesi sıkıntı doludur. Bu yüzden kıyamete kadar devam edecek olan bu çekişme, dedikodu nedendir diye sorgulamaktadır:

“Gamzesinde münderic sırr-ı celâl ü hem cemâl
Hatt-ı pür-şûr ile fikr-i bî-mecâlîm pür-melâl
Haşre dek peyveste olmak yâ neden bu kîl ü kâl” (Thm.1/3)

Şair, sevgiliye sultanım diye seslenmektedir. Şairin her gece söyleyip durduğu söz sevgilinin perçeminin sevdasıdır ve bundan söz etmek uzun zamandır hayalidir. Bu sebeple sevgiliye gönlünde hangi âşık var senin gönlün kimdedir diye sormaktadır:

“Perçemîn sevdâsı her şeb kîl ü kâlîmdir benim
Bahs-i zülfün çok zamânlardır hayâlîmdir benim
Sormak ayb olmazsa sultânım suâlîmdir benim
Kangî âşıkdır senin gönlünde gönlün kimdedir” (Ş.9/3)

Bilsen acaba ne zaman bu dedikodu biter diyen şair, yarda yani sevgilide vefanın harfi yoktur demektedir. Beyte göre Galib, aşkın güzel söz söyleyenidir:

“Bilsen ayâ kangî demde hatm olur bu güft ü gû
Yâr-ı bî harf-i vefâ Gâlib suhan perdâz-ı aşk” (G.169/7)

4.4. Efsûn/Sihr

Farsça bir kelimedir. Büyü, sihir anlamına gelmektedir³⁴⁸ ve iyi ya da kötü fark etmeden bir sonuç alabilmek amacıyla tabiatı, yasaları etkilemek, olayların olağan seyrini değiştirmek için yapılan girişimlerdir.³⁴⁹ Divan’da büyü ve sihir genellikle sevgiliye ait unsurlarla kullanılmıştır.

Şair, tasavvufun iki kavramı olan telvîn ve temkine göndermede bulunmuştur. Telvîn tasavvufta talep ve istikamet yolunu araştırma makamı iken temkîn, istikamet üzerinde karar kılma, iyice yerleşme anlamındadır. Telvîn hali bir kokuya, temkin hali ise goncaya benzetilmiştir. Gonca kapanık ve ağır başlı durduğundan temkin makamını temsil eder. Bunun yanı sıra henüz açılmamış olması durumuyla da arayış makamı olan

³⁴⁸ URL-115, 2022.

³⁴⁹ Pertev Naili Boratav, 100 Soruda Türk Folkloru, İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1999, s.106.

telvînin kokusu ondan gelmektedir. Ayrıca şair burada bazı büyülerin kokuyla yapılmasına da telmihte bulunmaktadır. Beyte göre güzellik bahçesi büyü ile hile yapmakta ve bundan dolayı da renkten renge girme kokusu gelmektedir:

“Gülşen-i hüsne ne nîreng-i tılsım etmişler
Bûy-ı telvîn gelir gonca-i temkîninden” (G.235/5)

Beyitte sâhir, ihlas ayeti ve füsûn kelimeleriyle büyüü bozma geleneğine gönderme yapılmıştır. Bu büyüü bozmak adına surelerden üç İhlas ve üç Felak, Nas okunmalıdır:

“Gâlib gelir elbette hatı sâhir-i çeşme
Hiç âyet-i ihlâsa tayansun mı füsûndur” (G.89/6)

Yine eski geleneklerden biri olan misk ve saç ile büyü yapma hadisesine aşağıdaki beyitte değinilmiştir. Alına düşen kıvrıkcık saç, okul çocuğu gibi hayal edilmektedir. Sevgili bu saçtan sihir öğrenmektedir. Yaygın olan diğer bir büyü ise saçı bir çubuğa sararak yapılan büyüdür. Misk, saç ve çin kelimeleriyle bu geleneklere gönderme yapılmıştır:

“Mektebde ağzı misk kokar tıfl-ı turre kim
Zülfünden ilm-i sihr için âheng-i çîn eder” (G.62/6)

4.5. Hediye

Hediyeleşmenin geçmişten günümüze yaygın bir adet olduğu bilinmektedir. Sultan Selim, şaire Mesnevî-i Şerif’i hediye etmiştir. Bu hediyeyi bir hazine gibi gören şair, bu eserin her cildini nurlarla dolu bir felek gibi hayal etmektedir:

“Ne genc ammâ ki her bir cildi bir gerdûn-ı pür- envâr
Bu hâk-i bî-karâra nüh tıbâk-ı âsümân verdi” (K.17/2)

Aşağıdaki beyitte ay ve güneş iki beyaz yüzlü gül olarak düşünülmüştür. Sevgili bu iki gülü neylesin diye soran şair, sevgilinin ayağının altındaki toprağa felekler gece ve gündüz hediye ederler demektedir:

“Mâh u mihri dü gül-i rûy-ı sefidi neylesin
Hâk-ı pâyma eder ihdâ felekler rûz u şeb” (K.1/31)

Hediyeleri dağıtma anlamına gelen “vakt-i atâ” beyitte padişahın hediyeleri dağıttığı sıraya vurgu yapmak için kullanılmıştır. Padişahın cömertliğini övmek isteyen

şair, onun halka hediyeler verdiği esnada, feleğin o verilen hediyeleri bir araya getirip gökyüzündeki parlak yıldızları hediyeler sayesinde aydınlatmasını ele almıştır:

“Devşürüp vakt-ı atâsında nisâr-ı destin
Etdi gerdûn bu kadar ahter i tâbânı çerâg” (K.14/26)

Hâtem, Arap kabileleri içinde cömertliği ile meşhurdur. Tam ismi Hâtem-i Tayyi ‘dir. Beyitte defin çingiraklarının Pîr’in (Mevlana) bağışından haber verdiği dile getirilmiştir. Hâtem’in hediyelerine kulak asmamaktadır çünkü o bir efsanedir. Hâtem’in cömertliğine hatırlatmada bulunan şair, Mevlana’nın bağışlarının yanında onu küçültmektedir:

“Verdi haber celâcil-i def bahş-ı Pîrden
Gûş eylemem atiyye-i hâtem fesânedir” (G.53/12)

4.6. İsm-i A’zam

Muskaların üstüne İsm-i A’zam denilen Allah’ın isimleri yazılır katlanarak fesin altına konulurdu. Divan’da bu kavram sadece iki beyitte kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte bu geleneğe telmihte bulunan şair, sevgilinin perçemini İsm-i A’zam’ın bulunduğu nüsha gibi hayal etmiştir. Sevgiliye mâh (ay) diye seslenen şair, söz konusu sevgilinin perçeminin üzerinde İsm-i A’zam’ın uygunluğunda “nüsha-i kübrâ” olup olmadığını sormaktadır. Çünkü o ay gibi güzel sevgilinin perçemi fesin altında kat kat saklanmaktadır:

“Zîr-i fesde perçemin kat kat nihân etmiş o mâh
İsm-i a’zam vefkı var bir nüsha-i kübrâ mıdır” (G.99/2)

4.7. Kimya

Bazı madenler ile toprağı altın ve gümüşe dönüştürme ilmine kimya denilmektedir ve bu dönüşümün iksir adındaki cevher ile gerçekleştirildiğine inanılır.³⁵⁰ Divan şiirinde bu ilim efsanevi ve batıl bir inanış olmasıyla yer almaktadır. Aşağıdaki beyitte Şems-i Tebrizi’yi hatırlatan şair, kalp bakırını saf altın etme durumunda Şems gibi kimya görüşü olan birinin olmadığını vurgulamaktadır:

“Gâlib nühâs-ı kalbi zer-i hâlis etmede
Olmaz cenâb-ı Şems gibi kimyâ-nazar” (G.64/7)

³⁵⁰ A. T. Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, s.294.
M. Zeki, Pakalın, Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, C.1-2-3, 1983, s.50.

4.8. Kurban Kesmek

Kurban etmek, Allah'a gerek maddi gerek manevi yakınlık sağlamak, ibadet etmek amacıyla belirli vakitte belirli cinsten bir hayvanı kesmektir.³⁵¹ Dini ve milli açıdan önem arz eden bu belirli günlerde kurban kesme işlemi topluca kutlanan bir bayramdır. Kesilen kurbanlar türün göre "adak kurbanı, kefarete kurbanı" gibi isimler almaktadır. Bunun yanı sıra kurban kesimi sünnet, düğün, savaş veya herhangi tehlikeli bir işin başlangıcında da yapılmaktadır.³⁵² Kurban kesme âdeti Hz. İbrahim'den bu yana vacip kabul edilmiştir. Bu ibadet hakkında İskender-nâme'de önemli bilgiler yer almaktadır. İskender hac görevini tamamlayınca on iki bin koç ve altı bin, iki hörgüçlü deve kestirerek ibadetini yapmıştır.

Marifet bilgisine ulaşmak isteyen sâlik, bazı çilelere girip bedensel zevklerinden feragat etmelidir. Şaire göre marifete ermek için yani bahara ermenin başlangıcını görmek için kuzu gibi kurban olmak gerekir:

“Girip çarha kuzılar gibi aşk-ı şemse kurbân ol
Bahâr-ı ma'rifet Gâlib bu menzilden zuhûr eyler” (G.49/8)

Feleğin celladının kılıcı, ay gibi güzel sevgiliyi taklit edemez. Şair beyitte Kurban Bayramı'nı hatırlatarak, o mehin gün içinde bin aşığı kurban ettiğini ancak Kurban Bayramı olmadığını vurgulamaktadır:

“Tîğ-i cellâd-ı felek ol mehe taklîd olmaz
Günde bin âşıkı kurbân gider îd olmaz” (G.123/1)

4.9. Maşallah

Günümüzde daha çok beğenme duygusunu anlatmak için kullanılan bu tabir, Arapça'da mâ edatı ile "dilemek, istemek" anlamına gelen şey' (meşîet) kökünden türeyen şâe fiilinden meydana gelmiştir. Mâşallah "Allah dileyince her şey olur" anlamına gelmektedir. Şair maşallah redifli gazelinin ilk beytinde ay gibi olan sevgiliye beğenisini dile getirmek için yüzündeki ışığa, kaşlarına ve yanağına maşallah demektedir:

“O mehin talat-ı didârlarına mâşâ'a'llâh
Ebrûvân ü ruh ü ruhsârına mâşâ'a'llâh” (G.295/1)

Gamzesi fitne dolu olan sevgili, adeta bir büyücü gibidir. Şair o gamzeye nazar değmemesi için maşallah demektedir:

³⁵¹ URL-116, 2022.

³⁵² Vildan Serdaroglu, Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı, İstanbul: İsam Yayınları,2006, s.243.

“Çeşm-i bed-vâr siyeh nergis-i mahmûrundan
Fitne-i gamze-i sehârına mâşâ’a’llâh” (G.295/4)

Beyte göre düşüncenin nakkaş Mânî’si o put gibi güzel olan sevgiliyi tasvir etmiştir ve bunu maharet dolu kalemiyle başarmıştır. Şair, o kalemin yaptıklarına maşallah demektedir:

“Eylemiş ol sanemi Mâni-i fikrim tasvîr
Eser-i hâme-i pür-kârına mâşâ’ a’llâh” (G.295/6)

4.10. Merih’in Uğursuz Olması

Mars gezegeninin diğer adı olan Merih, talihsizliğin, uğursuzluğun ve kırgınlığın sembolü olarak bilinmektedir. Galib, bu özelliklere gönderme yapmaktadır. Sevgilin bakışları celladın ta kendisidir ve bu sebeple en kırgın olan Merih yıldızı bile onu kıskanmaktadır. Kendisini helak eden talihle dostluk kurmak istememektedir:

“Reşk-i Mirrih-i felekde gamze-i cellad-veş
Etmezem tâli’le ünsiyet helâk eyler beni” (G.330/4)

Sevgilinin acı bakışları Merih’tir. Aşığın gönlü ise o Merih’in talih evidir. Bu dava onun neşeli şiirlerinde gizli olsa da olmasa da fark etmez:

“Beyt-i tâli’dir dilim mirrih-i şûr-ı gamzeye
Nazm-ı şûhumdan bu da’vâ muzmer olsun olmasın” (G.252/6)

4.11. Mevlîd Okutulması

Sözlükte doğum yeri anlamına gelmektedir.³⁵³ Terim olarak ise Türk ve Arap edebiyatlarında Hz. Muhammed’in doğumunu, mucizelerini, ahlakını, gazalarını ve vefatını anlatan bir eserdir.³⁵⁴ Mevlîd, Süleyman Çelebi tarafından asıl adı “Vesîletü’n-necât” (1510-1511) olarak yazılmıştır ve Hz. Muhammed’in doğum günü dolayısıyla şenlik ve törenlerde okutulmuştur. Mevlîd, Türkler arasında önemli bir yere sahiptir ve halk arasında doğum, askere ve hacca gitme, sünnet gibi dini törenlerde okunmaktadır. Hz. Peygamber için şiirler okumak, güzel elbiseler giymek, sevinçli olmak, o güne özel oruç tutmak, camileri kandillerle süslemek Galib’in bir kıtasında şu dizelerle vurgulanmıştır:

“Leyle-i Mevlidde bu rahşân olan kandîller
Bahş-ı nûr eyler ser-â-ser encüm-i eflâke hep

³⁵³ URL-117, 2022.

³⁵⁴ M. Zeki Pakalın (1946), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C.I., s.275.

Âlem-i envârdan gûyâ bu manâ âşikâr
Dîdeler Rûşen demekdir âsümân hâke hep” (Kt. 2)

4.12. Müjde

Müjdelemek, müjde vermek; bir kimseye sevindirici, mutlu bir haberi ulaştırmaktır. Şair müjde anlamına gelen nûvîd kelimesini kullanarak, mâşuğun aşığının müjdesini, gözyaşı olarak düşünmektedir. Şarabın tabiatında su ve ateşin karışımı olduğunu söyleyen Galib, alt anlam olarakta badeden kastının gözyaşı olduğunu (girye) ifade etmektedir. Su ve ateş ise âşık ile maşuktur. Gözyaşı kanlı ve sıvı olduğu için şarap ile rengi dolayısıyla özdeşleştirilir. Ateşle suyun karışımı gibi olan şarap ateş rengindedir ve sıvıdır. Suyu benzetilen maşuk yanmakta olan aşığın ateşini söndürebilir. Şair için gözyaşı bir şaraptır ve âşık için de ateşi söndürebilen bir müjdedir:

“Nûvîd-i âşık-ı maşûk giryedir Gâlib
Ki tab’-ı bâdedir imtizâc-ı âteş ü âb” (G.17/7)

Sevgilinin yüzü, orucun ışığı ile alev ışığına dönmektedir ve böyle bir yüz şair tarafından aşk mazlumlari için, hesap gününün müjdesine benzetilmektedir:

“Rûyûn ki tâb’-ı rûze ile şû’le tâb olur
Mazlûm-ı aşka müjde-i rûz-ı hisâb olur” (K.25/14)

17. yüzyılda yaşamış olan Neşâtî, hem Sebki-Hindî’nin hem de Mevlevîliğin önde gelen bir şairidir. Beyte göre Neşati’nin ruhu, Gâlib’i müjdelemektedir. Bu sebeple onun lal gibi kırmızı dudaklarını hatırlamayı istemekte ve böyle olursa da gözüne bulunmaz inci gibi geleceğini ifade etmektedir. Galib, Neşati’yi sevmektedir ve bu yüzden gözünden yaş gelmektedir. Bu yaşlar inciye benzetilmektedir:

“Müjdeler rûh-ı Neşâtîdir diyen Gâlib sana
La’lini yâd et dür-i nâ-yâp gelsin çeşmine” (G.275/8)

4.13. Nahl Geleneği

Sözlükte nahl, “balmumundan yapılarak gelinin yahut sünnet çocuğunun önünde götürülen insan, hayvan resimleri, meyva, çiçek ve kıymetli taşlarla ve sırma gibi parlak teller ve yıldızlı kâğıtlarla süslü ağaç” olarak geçmekte ve Arapça’da ise hurma ağacı anlamına gelmektedir.³⁵⁵ Başka bir kaynakta “gelin alayının önünde götürülen, gelin odalarına konulan ya da şenliklerde sergilenen ağaç biçiminde balmumundan yapılmış,

³⁵⁵ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, C.II., 1983, s.642.

konik süs ögesi” olarak ifade edilmiştir.³⁵⁶ Nahıl, Osmanlı İmparatorluğu zamanında padişahlar tarafından düğün ve şenlikler için yaptır ve topluma sunulurdu. Buna örnek olarak İbrahim Paşa'nın düğününde saraya getirilen iki nahilden birinin üzerinde altmış bin, diğerinde ise kırk altı bin parça mum plaka olduğu bilinmektedir.³⁵⁷ Nahıl sanatına nahilbendî denilmektedir. Nahıllar genelde servi ağacı şeklinde yaptırılmaktadır. Divan'da da genel olarak servi ağacı ve sevgili arasında benzetme kurularak kullanılmıştır.³⁵⁸ Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin boyunu gümüş kadar parlak bir nahl ağacına benzetmekte ve ağacın üstündeki nar tanelerinin de bir yakut gibi parlağını ifade etmektedir:

“Bâg-ı hüsnün bir nazar kıl sûret-i i'câzına
Nahl-ı sîm-i kâmet-i yâkût-ı rummân gösterir” (G.54/6)

Arif Efendi'yi süslü bir ağaca benzeten şair, o ağacın yaprağının, bahçıvanının ve yemişinin devamı için duada bulunmaktadır:

“O nahlin berg u bâr-ı bâğbânı ber-devâm olsun
Hele her hâl ile ey Gâlib Allâh'a emânetdir” (K.30/18)

4.14. Nikâb

İslam inancına sahip kadınların saçlarını kapatmaları da bir gelenek ve sosyal hayat unsurlarından biridir.

Pindâr, böbürlenme anlamına gelmektedir. Şaire göre böbürlenme sevgilinin yüzündeki nikâb gibidir ve yüzünü görmeyi engeller. Bu sebeple de kaldırılması gerekir:

“Perde olmuş dîde-i bîdârına pindâr-ı hayf
Anı ref' et rûy-ı dilberde nikâb oldur ki ol” (G.195/10)

4.15. Nisan Yağmuru

Eski bir inanışa göre inci, “her yıl nisan yağmuru yağarken karaya çıkıp ağızlarını açan istiridyelerin içine düşen bir damla sudan” meydana gelmektedir.³⁵⁹ Bunun yanı sıra nisan yağmurunun birçok derde de şifa olduğu söylenmektedir; Nisan yağmuru ile saçtı uzamayan kadınlar saçlarını yıkarlar ve bu fsu ile yıkanmanın uğur getirdiğine inanırlar. Genç kızların kısmetinin açılması için nisan yağmurunun suyuyla abdest almaları, bereketli olması için yemek ve yoğurtlara konulması, gözleri hasta olanlara yağmur suyu

³⁵⁶ Sözen, Metin ve Uğur Tanyeli (1992). Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.170.

³⁵⁷ Pakalın, a.g.e, s. 642.

³⁵⁸ Bu beyitler için bkz: G.1/2, G.184/8, G.228/5, G.269/1.

³⁵⁹ A. Atilla Şentürk, Osmanlı Şiiri Antolojisi, İstanbul: YKY., 2006, s.88.

sürülmesi de bu inanışın arasındadır. Günümüzde Mevlana Müzesi'nde de görülen “nisan tası” adı verilen tasla Mevleviler; biriktirdikleri “kırkikindi” yağmurunu ziyaretçilere şifa niyetine ikram etmişlerdir. Divan şiirinde genel anlamda nisan yağmuru, aşğın gözyaşı ile benzerlik gösterecek şekilde kullanılmaktadır. Bu duruma paralel olarak Şeyh Galib'in divanında da bu inanış yerini almıştır.

Akan gözyaşı, suya kanmış bir inci gibi düşünülmüştür. Bu zamana kadar coşkun olan ve akan yaşlar gönül için yeterli derecededir. Zira onlar suya kanan incilerdir. Bu yüzden gönül artık nisan yağmuruna karşı aç gözlülük göstermemek gerektiğini vurgulamaktadır:

“Bunca dem cûş eyleyen eşk-i revânı besdir dile
Gevher-i şâdi dür-i nîsândan kessin tama” (G.156/5)

Kıskançlık gözyaşları en iyi inci gibidir. Kaside de bahsedilen söz konusu kişinin cömertlik ve şeref dolu bahçesinin bereketi sayılmak istense, bulut bunu kıskanır ve kıskançlık gözyaşları en iyi incileri oluşturur:

“Feyz-i riyâz-ı mekremetin eylesem hisâb
Dürr-i hoş-âb girye-i reşk-i sehâb olur” (K.25/24)

Nisan ayı bereket ve yağmur ayı olarak bilinmektedir. Şair, nîsân-ı gevher-bâr ifadesiyle nisan ayında bahçeye yağın bereketli yağmuru kastetmektedir. Yağın bu yağmuru mücevhere benzetmektedir:

“İm'ân ile gülzâra bak nîsân-ı gevher-bâre bak
Âyîne- i âsâra bak yapılmış envâr-ı kadem” (K.19/13)

4.16. Para Dağıtmak

Osmanlı Devleti'nde padişah ölünce yerine yeni padişah tahta çıktığı için para dağıtma geleneği bulunmaktaydı. Padişah tarafından memur veya askerlere verilen bu bahşişe cülus adı verilirdi. Şaire göre Sultan Selim yardım soran Keyhüsrev gibi düşünülmektedir. Cem askerlerin sevdiği bir hükümdardır ve beyitte ona da benzetmede bulunulmuştur. Şair, padişahın para hazinesi bağışladığını mübalağalı olarak dağ gibi şeklinde ifade etmiştir:

“Keyhusrev ü nusret-pejûh asker-nevâz-ı Cem-şükûh
Vehhâb-ı nakd-i kûh kûh behşende-i genc-i derem” (K.19/22)

4.17. Peymân

Peymân belirli bir konuda verilmiş söz, yemin, ant anlamlarına gelmektedir. Âşık, bağlanıp verdiği sözü de yemini de bozmuştur. Zira sevgilinin gözünü görünce ne dert ne derman kalmıştır:

“Bağlanıp zülfünde bozdum ahdi de peymânı da
Çeşmini gördüm unuttum derdi de dermânı da” (G.280/1)

4.18. Sema Etmek

Dini bir raks niteliğini taşıyan bu uygulama Mevlevi ayinlerinde dönmek, müzikle vecde gelmek ve oynamak şeklinde anlamlandırılır.³⁶⁰ İnsana ait olan sema etmek fiili beyitte güneşe (âfitâb) yüklenmiştir. İkinci mısradan ise yüz sürme fiili sehergehe yani seher vaktine yüklenmiştir. Mevlana’ya yüz sürmeyen seher vakti, izin alamazsa güneş de sema ederek feleğe giremez:

“Semâ edip giremez çarha âfitâb dahi
Seher-geh eylemese rûy-mâl-i Mevlânâ” (K.4/8)

Beytin birinci mısrasında sema, bedenlerin dirilmesi ve ruhların toplanmasının örneği gibi düşünülmüştür. Beytin ikinci mısrasında sema, yeniden yaratılış adına yapılan son bir nefes gibi hayal edilmektedir. Beyitte kıyamet gününün hayal edildiği bir atmosfer bulunmaktadır:

“Neşr-i ebdân haşr-ı ervâhın olur enmûzeci
Neş’e-i halk-ı cedîde nefh-i uhrâdır semâ” (G.153/7)

Sema, Mevlana’nın aşk denizinin yuvarlanan incisi gibi hayal edilmiş ve sema’ın gezmiş olduğu yerler saf bir kalbin aynasının sahası olarak tanımlanmıştır. Sema’ın kalpte bir dönüş olduğu vurgulanmak istenmiştir:

“Sâha-i mir’ât-ı kalb-i safdır cevlângehi
Gevher-i galtân-ı bahr-i aşk-ı Monlâdır semâ” (G.153/8)

Aşağıdaki beyitte sema dönen Mevleviler, temiz kuşlar gibidir ve şair tarafından kanat çırpan güvercinlere benzetilmektedirler:

“Ney safir-i şevk urup murgân-ı kuds
Çün kebûter per-zenân eyler semâ” (G.154/5)

³⁶⁰ İskender Pala, “İki Dirhem Bir Çekirdek”, İstanbul: Kapı Yayınları, 39. Baskı, 2009, s.398-399.

4.19. Sünnet Düğünü

Padişahların erkek çocukları için yapmış oldukları sünnet düğünleri, Osmanlı saray şenlikleri arasındadır. Padişahlar hayırseverlik göstergesi olarak kendi şehzadesinin yanı sıra yoksul çocukları da sünnet ettirirlerdi. Padişah adına bir ferman yayınlanarak sünnet düğünü böylece halka duyurulurdu. Şehzadeler sünnet törenleri boyunca bu esnada yapılan şenlikleri izlerlerdi ve sünnetleri hekimbaşı tarafından yapılırdı.³⁶¹

Sûr-ı hümâyûn, padişahların erkek çocuklarının sünnet düğünü anlamına gelmektedir. Bu düğünler esnasında yapılan şenliklerde havai fişekler patlatılırdı. Beyitte böyle bir mazmun bulunmaktadır. Beyte göre şair, neyin üflemesinden çıkan inilti kıvılcımlarını bu ahın havai fişeklerine benzetmektedir:

“Şerâr-ı nâleyi fevvâre-i neyden saçup uşşâk
Fişeng-i âh ile sûr-ı hümâyûn eylemişlerdir” (G.45/5)

4.20. Tuğrâ

Devleti temsil eden tuğra, Oğuz hakanlarından Osmanlı sultanlarına kadar kullanılan yazılı alamet ve işaretlerdir. Tuğra hükümdarlık alametidir. Orta Türkçe’de tugrag şeklinde kullanılan bu terim, Farsça’ya nişân, Arapça ’ya tevkî ve alâmet olarak geçmiştir. Bununla birlikte Osmanlılar ’da tevkî, nişan, tuğra ve alâmet kelimeleri kullanılmıştır.³⁶²

Pâdişeh-i naz tamlaması sevgili için kullanılmıştır. Şair için sevgilinin yanağı bir sayfa gibi hayal edilirken bu yanağa dökülen kâküller de bir tuğra gibi düşünülmüştür:

“Sahîfe-i ruha tuğrâ-yı pür-çemen çıkmış
Misâl-i pâdişeh-i nâza imtisâl olunur” (G.44/6)

Padişah tuğrası, bin yılda bir doğan kavuşmanın kuyruklu yıldızı gibi hayal edilmektedir. Tuğranın uzun elifleri şair tarafından bir kuyruklu yıldızla benzetilmiştir:

“Asılmışdır hezârân dîde her târ-ı şu’ândan
Togar bin yılda bir bir necm-i giysû-dar-ı vuslatdır” (K.30/10)

³⁶¹ Mehmet Arslan, Türk Edebiyatında Manzûm Sûrnâmeler, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999, s.304.

³⁶² URL-118, 2022.

4.21. Sipend

Sipend, tütsü olarak kullanılan üzerlik tohumunun adıdır.³⁶³ Aşağıdaki beyitte şair konuşmayı bir tütsü alevi gibi düşünmekte ve gönlü de bu tütsüye benzetmektedir. “Sipend-i şu’le-i nutk” tan kasıt nutuk yani konuşma ateşinin tütsüsüdür. Gönül bu bahsedilen tütsü olsa da onun sırrı başka bir yere gidemez:

“Sipend-i şu’le-i nutk olsa da dil nakl-i râz etmez
Fürûg-ı şem’-i istingâya mânidir nefes şimdi” (G.326/3)

4.22. Yastık Üzerine Nakış Yapmak

Eskiden yastık üzerine genellikle çiçek resimleri nakş edilirdi. Şeyh Galib’de bu geleneğe hatırlatmaktadır. Sevgilinin yanağının kavuşma yastığına benzetildiği beyitte, sevgilinin yanağına yapılmış olan gül nakşı gibi olan nakşı kimse hayalinde bile yapamaz:

“Kimse nakş eylemedi safha-i hâtırda dahı
Rûh-ı âlın gibi bâlîn-i visâl üstüne gül” (G.197/2)

4.28. El Öpmek

Osmanlı Devlet’inde ve günümüzde de saygı gereği yaşlıların, bilgili ve faziletli insanların, yüksek mevkideki kişilerin eli öpülmektedir. Şair aşağıdaki beyitte bu anlamın dışında başkalarına yaranmak, onlara karşı alçaklık göstermek anlamlarında kullanmıştır:

“Olup şöhret talebler dest-bûs-ı halka hâcet-mend
Kef-i deryûzeyi gûyâ diger-gûn eylemişlerdir” (G.45/7)

³⁶³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara: Aydın Kitabevi, 31. Baskı, 2015, s.1115.

5. MUSİKİ, EĞLENCE SPOR VE OYUNLAR

5.1. Eğlence

5.1.1. Meyhane/ Meygede/ Hane-i Hammâr

Osmanlı Devleti'nde geniş bir yere sahip olan meyhaneler, Müslüman ve gayrimüslimlerin eğlenmek için vakit geçirdikleri yerlerdir. Müslümanların meyhane açmaları yasak olduğu için bu işi genellikle Hristiyanlar veya Yahudiler yaparlardı.³⁶⁴ Meyhane, Klasik şiirde en sık kullanılan sosyal hayat unsurlarından birisidir. Tasavvufa göre meyhane, ilahi aşkın öğretildiği yerdir.

Şarap kadehini taze bir gül gibi düşünen şair, gül bahçesini meyhane olarak düşünmektedir. Bahsedilen meyhanedeki kırmızı güller kırmızı bir şarap kadehi gibi düşünülmüştür:

“Yek-reng feyz-i sâkî ile bezm-i gülsitân
Her câm-ı bâde bir gül-i sîrâbdır bu şeb” (G18/3)

Beyte göre şairin kendi hayatı nadir söylenen sözlerin hayat suyunun kaynağıdır. Bu sebeple şairin tabiatı meyhane gibi sıradan şarapların olduğu bir yerle kıyaslanmamalıdır:

“Menba-ı âb-ı hayât suhan-ı nâdiredir
Gâlibin tab'ını meyhâne kıyâs eylemesin” (G.254/7)

Şair bir müseddesinde kimi sevgiyle sarhoş, şarabını satan kişinin evinden gelmiş, kimi hayretle kendinden geçmiş, kimi güneşe benzer, nurlar âleminden gelmiş, kimi de birlik ülkesine varmış ve tekrar bu âleme gelmiş diyerek tasavvuftaki aşktan bahsetmiştir:

“Kimi mest-i mahâbbet hâne-i hammârdan gelmiş
Kim medhûş-ı hayret şu'le-i didârdan gelmiş
Kimi hurşîde benzer âlem-i envârdan gelmiş
Kimi varmış diyâr-ı vahdete tekrârdan gelmiş” (Msd.4/3)

³⁶⁴ Çarlıoğlu Abdalbaki. (2011). Bâkî'nin Gazellerinde Sosyal Hayatın İzleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, s.111.

5.1.2. Şarap küpü (Hum)

Şaraplar genellikle büyük fiçılar içinde bulunurdu. İçkinin yasaklandığı zamanlarda, meyhanelere yapılan baskınlarda yakalanmamak adına içkiler küplere saklanırdı ve sakiler sürahilerle bu içkileri boşaltırdı.³⁶⁵ İçki âleminin toprağının siyahlığı, hep feyizle doludur ve bu âlemdeki meyhanenin küpü de hikmet güneşinin çeşmesi gibi hayal edilmiştir:

“Âlem-i âbın sevâd-ı hâki hep pür-feyz olur
Çeşme-i hurşîd-i hikmetdir hum-ı mey-hânesi” (G.328/4)

Beyte göre güneş bir şarap; sabah vakti de bir şaraphanedir. Şaire göre su âlemi, tavanı güne şeklinde olan bir çadırıdır. Sabah erken saatlerde güneş denizin üstüne doğunca altın ışık gibi tellerini uzatmaktadır. Yani tellerle kurulmuş bir çadır hayali vardır:

“Şarâbhâne-i subha konup hum-ı hurşîd
Kuruldu hayme-i zerrîn tınâb-ı âlem-i âb” (G.16/6)

5.1.3. Nukl

Eğlence meclislerinde bulunan mezelere verilen isimdir. Şair sevgilisi olmadan gül şekerini meze de yapsa kan dolu göz, gözyaşının kadehinin ateşi gibidir. Kan, şarabın ve ateşin rengi olan kırmızı rengindedir ve bu benzerlikten dolayı şair, gözünün içindeki kanı, kadehin içindeki şarap gibi düşünmektedir:

“Çeşm-i pür-hûnum olur âteş-i mînâ-yı sirişk
Sensiz etsem dahı ben nukl-i arak gülşekeri” (G.310/10)

Sakinin şaire vermiş olduğu meze, şairin kendi ciğerinin parçasıdır. Sakinin ısrarı şairin kanını kurutmuş, ona çok eziyet etmiştir:

“Verdiği nuklu ciğer-pâre iken sâkînin
Kanımı pek kurudur etdiği ibrâm bana” (G.4/3)

5.1.4. Câm

Kadeh anlamında kullanılan câmın birçok eş anlamlısı bulunmaktadır. Klasik şiirde câm, sevgilinin dudağıdır. Çünkü içi dolu olan kadeh dudak rengindedir. Ayrıca sevgilinin busesi aşığı şarap kadar kendinden geçirebilecek niteliktedir, sarhoşluk

³⁶⁵ Çarlıoğlu Abdalbaki. (2011). Bâkî'nin Gazellerinde Sosyal Hayatın İzleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, s.118.

vermektedir. Şairin kadeh anlamına gelen kullandığı diğer kelimeler şunlardır: Câm-ı billûr, câm- cem, câm-ı mey, câm-ı safâ, câm-ı arak, kadeh, piyale, peymâne, sâgar, sebû, mînâ.

Günlerin geri dönüşünün içkisi, yılanın zehrine benzetilmektedir. Kadehin dudağı, Cem'in hikâyesini anlatınca şair bu durumdan çok etkilenmiş ve bundan sonra zamanın geçip gitmesi ve yaşamak, tıpkı bir yılan zehri gibi acı vermiştir:

“Cem ser-encâmını nakl etdi leb-i câm bana
Zehr-i mâr oldu mey-i gerdiş-i eyyâm bana” (G.4/1)

Beyte göre içki güneşe; kadeh de güneşin etrafındaki haleye benzetilmektedir. Şair, kadehin içindeki şarabı etrafında haleler olan güneş gibi hayal etmektedir. İçki, neşe meclisinde tek ve yalnız olan, kayıtsız ve korkusuz duran bir insan gibidir. Şaire göre bu durum ona layık değildir. Şair, güneş gibi olan içkiye, kadehin ona hale olup kucağına almasını ister:

“Lâyık mı bu kim bezm- i tarabda tek ü tenhâ
Bî-kayd u muhâbâ
Şems-i meye endâmın ede hâle piyâle
Âgûşuna ala” (G.282/4)

Güneşin dilenci gibi hayal edildiği beyitte, bu dilenci her sabah Monla'nın kadehinin dibinde kalan tortusunu istemekte olduğu dile getirilmektedir:

“Her subh gelip Gâlip deryûze eder hurşîd
Teh cür'a-i Monlâ kim peymânede kalmıştır” (G.59/7)

Beyte göre kadeh mihraba yönelmiş bir durumdadır ve şarap testisinin kulpları ise testinin elleri gibidir. Testinin bu elleri kadehin mihrabı gibi düşünülmektedir:

“Bir birinedir feyz-i harâbât
Sebûnun destidir mînâyâ mihrâb” (G.15/4)

5.1.5. Bezm

Klasik Türk şiirinde sıkça kullanılan bu terim, Farsça 'dır ve içkili, eğlenceli, meclis, dernek, toplantı anlamlarına gelmektedir. Şiirde âşıkların gerçekte ise şairlerin bir

araya gelip eğlendikleri yerdir.³⁶⁶ Galib'in şiirlerinde bezm kelimesi seksen yedi kez geçmektedir.

Ay gibi güzel olan sevgili felek halvethanesindeki meclise mum olmuştur. Gül yanakları ise ateşlidir ve kâkülleri omzunun üzerine kadar uzundur:

“Ol bezme meh ki şem’-i şebistân-ı çarhdır
Bir âteşîn gülruh-ı kâküle-be-dûş idi” (G.318/4)

5.1.6. Mey

Klasik Türk şiirinde meclislerin ana unsuru olan mey, çeşitli isimlerle anılmıştır. Aşk iniltileriyle inleyen kadeh, dalgınlığına geldiği için inlemektedir. Buradaki aşk kadehinden kasıt, irfan dolu bir rinttir. Rintler irfanla dolu oldukları için aşklarını saklarlar ancak beyitte bahsedilen rint, boş bulunarak aşkını açıklamıştır:

“Boş bulundu câm-ı mey oldu tanîn-endâz-ı aşk
Yoksa çıkmaz rind-i pür-irfândan âvâz-ı aşk” (G.169/1)

5.1.7. Bâde

Şarap anlamına gelen bu terim, Klasik şiirde en çok kullanılan mey adlarından biridir. Tasavvufi terim olarak ise ilahi aşkı, muhabbeti ve hakikati ifade etmektedir. Bade, Galib'in şiirlerinde elli altı defa kullanılmıştır.

Şair, içkinin hareket halinde olan sarhoşundan bir şey istememekte ama kendi gönlünün kanla dolu oluşunu bilerek gül rengindeki şarabın kadehi gibi yapmayı istemektedir:

“Sâgar-ı sahbâ-yı gülgûn et dil-i pür-hûnunu
Bî-niyâz ol mestî-i pâder-rikâb-ı bâdeden” (G.251/3)

5.1.8. Sahba/Şarap

Kırmızı renkte sarhoşluk veren içkinin adıdır. Klasik şiirin önemli unsurlarından olan şarap, sevgiliyle birlikte kullanılmasının yanı sıra tasavvufi anlamıyla da kullanılmaktadır. Tasavvufta ilahi sohbetlerden alınan feyze denilmektedir. Galib'in şarap redifli bir gazeli bulunmaktadır. Şair gazelinin ilk beytinde, şarabın ateş yaratılışlı bir nur olduğunu, aşk ile iyi geçinen aşkla uyumlu bir can olduğunu dile getirmektedir. Âteş-mizâc ile aşk-imtizâc tabirlerini kullanan şair geçimsiz ve iyi geçinme zıtlığını verirken şarabın iyi ve kötü yönlerini anlatmaktadır:

³⁶⁶ Günay Kurt, Osmanlı Ansiklopedisi, Divan Şiirinde Bezm, Âlât-ı Bezm ve Âdâb-ı Sohbet, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, C. 9, 1999, s.616-629.

“Nûr-ı âteş-mizâc yanî şarâb
Cân-ı aşk-ımtizâc yanî şarâb” (G.19/1)

Şairin hayalleri üzerinde sineklerin uçtuğu eski bir şaraptır ve muhatabının gözünü bulunduğu yerden ayırıp peri kadar güzel olan sevgilinin hareket dalgalarına çevirmesini dilemektedir:

“Köhne sahbâ-yı mekes hîz-i hayâlatı çekip
Halka-i mevc-i perî girdâb gelsin çeşmine” (G.275/7)

5.1.9. Sabûh

Sabahları içilen şarap; mahmurluğu gidermek için içilen şarap olarak bilinmektedir. Cam kadehin içerisinde bulunan içki, sabah güneşi ile aynı renktedir. Galib bu benzerlikten yola çıkarak sabah güneşi ve elinde içkisi olan insan arasında bir ilişki kurmuştur:

“Seherde sâgar alıp deste eylemiş hurşîd
Sâbuh-ı subh ile reng-i şafakla def-i humâr” (K.16/11)

5.1.10. Arak

Rakı anlamında kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte “gül-i piyâle” terkihiyle gül, kadehe; mehtap ise rakının beyazlığına benzetilmiştir:

“Verip beyâz-ı arak-veş gül-i piyâleye tâb
Misâl-i lâle-i ebri dü-reng eder mehtâb” (K.11/5)

5.1.11. Müselles

Taze şaraba bazı otlar karıştırılarak üç kere tasfiye olunup çekilen bir şaraptır ve içilmesi haram değildir.³⁶⁷

İnanışa göre şarabın üç defa kaynatılmasından dolayı haram değildir.³⁶⁸ Divanda sadece bir beyitte kullanılmıştır. Şair, sakiye hitap ederek güzelliğinin zekâtını bahşedip, badenin nisabından bir iki kadeh müselles vermesini istemektedir. Şair, sevgilinin güzelliğinin bedeli olarak aşk şarabından sunmasını ümit etmektedir:

“Gâlibe bahş eyleyip sâkî zekât-ı hüsnünü
Bir iki sâgar müselles ver nisâb-ı bâdeden” (G.251/5)

³⁶⁷ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, s.339.

³⁶⁸ Savaşkan Cem Bahadır, Divan Edebiyatında Şarap ve Şarapla İlgili Unsurlar, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2013, s.53.

5.2.Musiki Terim ve Tabirler

5.2.1. Nağme

Kulağa hoş gelen ahenkli ses, ezgi anlamlarına gelmektedir. Birinci mısradâ şarap dalgasını hayal eden şair, bu dalgayı yüksek sesin alevlerine benzetmektedir. Beyitte sarhoş olan bir insandan çıkan alevli bir ses hayali bulunmaktadır. Bu sesin pişirmiş olduğu bir şarkı hayal edilmektedir:

“Bu şeb ki şule-i âvâza döndü mevce-i mül
Tezerv-i nagme gerekdir kebâb-ı âlem-i âb” (G.16/5)

Beyitte geçen turna kuşlarının gökyüzünde dizilişi, hoş bir şarkının nakaratı gibi hayal edilmiştir. Turnaların bu dizilişinin yüce âlemlerin yeni kafilesi olup olmadığı sorulmakta ve aslında öyle olduğu vurgulanmaktadır:

“Hôş nağmelerin saff-ı küleng-i nakarâtı
Nev-kâfile-i âlem-i bâlâ mı değildir” (G.47/2)

Sevgilinin dudağının arkasında bulunan ayva tüyleri, aşğın gözündeki uykuyu kaçıır. Ayva tüyler, renkli şarkıların sülününün kanadı gibidir:

“Gözden uçurdu hâbımızı hatt-ı püşt-leb
Gûyâ tezerv-i nağme-i rengîne bâldır” (G.67/6)

5.2.2. Kânûn

Sol köşesi kesik dikdörtgen biçimindeki tahta bir tabla üzerine geçirilmiş tellerden meydana gelen ve yatık durumda dizler üzerine konarak iki elin işaret parmağındaki yüksüklere tutturulmuş birer mızrapla çalınan çalgının adıdır.³⁶⁹ Kâkülün nescinden (dokumasından) şarkı düzenleyenlerin güneş ışığının tellerini, birer kanun teli haline getirdiği söylenmektedir:

“Nesc-i kâkülünden eyleyenler nağme-perdâzî
Şu’â-ı âfitâbı târ-ı kânûn-ı eylemişlerdir” (G.45/11)

³⁶⁹ URL-121, 2023.

5.2.3. Çeng

Eskiden Türk mûsikisinde kullanılan telli sazlardan biridir.³⁷⁰ Kanuna benzer ancak dik bir şekilde kullanılmaktadır. Beyitte çeng, nağme grubunun piri gibi düşünülmüştür. Zira büyük küçük nağme çocuklarını beslemektedir:

“Besler büzurg ü kûçegin etfâl-i nağmesin
Gûyâ ki çeng-i pîr gürûh-ı terânedir” (G.53/2)

5.2.4. Mûsikâr

Birkaç neyin bir araya getirilmesiyle oluşan üflemlili bir çalgı aletidir.³⁷¹ Kaval olarak da bilinmektedir. Şaire göre nağme, karışık ve dalgalıdır. Kaval da bu karışık saçı tek tek açan bir taraktır:

“Mevc-i safâ-yı nağmeyi bir bir açar çözer
San mûsikâr şâne-i zûlf-i terânedir” (G.53/5)

5.2.5. Santûr

Genellikle Şark mûsikisinde kullanılan telli bir müzik aleti olan bu alet, Farsça'dan dilimize geçmiştir. Bir sehpaye konularak ve tellerine iki küçük tokmakla vurularak çalınmaktadır.³⁷² Bülbüllerin hazinesi, nağmelerin kilidi gibi ve bülbül sesleri de hazine olarak hayal edilmektedir. Bu kilidin ardında da bir hazine vardır ve bülbüllerin sesi, o hazineyi kapatan bir kilittir:

“Santûr nakd-ı nâleyi bir bir eder edâ
Gencîne hezâr kilid-i terânedir” (G.53/9)

5.2.6. Tanbûr

Mızrapla çalınan telli bir müzik aleti olan tanbûr, bağlama türünden çok eski bir çalgıdır.³⁷³ Eskiden deliler kimseye saldırmazın diye boyunlarına lal adı verilen zincirden demir bir halka geçirilerek zincir yere tutturulmuş. Bu duruma telmihte bulunan şair, zincir gibi gördüğü sevgilinin kâkülünü, tamburun ahengi gibi hayal etmektedir:

“Bağlandı târ-ı kâkülüne nağme-i cünûn
Zincîrler terâne-i tanbûrdur bana” (G.1/10)

³⁷⁰ URL-122, 2023.

³⁷¹ İskender Pala, Ansiklopedik Dîvân Şîri Sözlüğü, Ankara: Akçağ Yayınları, 2003, s.349.

³⁷² Yılmaz Öztuna, Türk Mûsikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.491.

³⁷³ Y. Öztuna, Türk Mûsikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi, Ankara: AKM yay, 2000, s.465.

Arılar bir ordu gibidir ve vızıltıları tatlı birer nağme gibi hayal edilmiştir. Söz konusu tambur evi arıların bulunduğu bir eve, kovana benzetilmiştir:

“Degil mi reme-i zembûr tatlı nağmeleri
Şebîh hâne-i kendüye hâne-i tanbûr” (G.57/6)

Söz konusu tamburun baygın nağmeleri hünkârın aşk mutfağında kepçe olursa, nimet olur. Bu nağmeler hem kepçe hem de nimet olarak hayal edilmektedir:

“Olursa matbah-ı aşkında kefçe hünkârın
Olur niam nagam-ı bî-hodâne-i tanbûr” (G.57/17)

Beşte göre tambur çubuğu, sır pamuğunu atarsa, Mansur’un nağmesinin ışığı mehtabın ışığı olarak ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte de gizli olan keramet gün yüzüne çıkacaktır:

“Furûg-ı nağme-i mansûru mâh-tâb eyler
Atarsa penbe-i râzı kemâne-i tanbûr” (G.57/4)

5.2.7. Ney

Türk mûsikisinde kullanılan nefesli bir saz olarak bilinen, Farsça’da “kamış” anlamına gelen nây zamanla ney ismini almıştır.³⁷⁴ Ney dokuz boğumludur ve boğumlarının çatlamaması için etrafına gümüş tel sarılmaktadır. Üflenilen kısmına fildişi ya da kemikten bir parça takılmaktadır. Neylerin ahenklerine cinsleri vardır: 1. Davud, 2. Şah, 3. Mansur, 4. Kızneyi, 5. Müstahsen, 6. Süpürde, 7. Bol ahenk. Kamıştan yapılan bu müzik aletinin tasavvufta önemi büyüktür. Bu müzik aleti yetmiş santim uzunluğundadır ve biri altta olmak üzere yedi deliği bulunmaktadır.³⁷⁵ Neyi üfleyen kişiye nâyî (neyzen), bu topluluğun başına da sernâyî (serneyzen) denilmektedir. İlk örneği Sümerler ’de görülmüştür.

Gülû şeklinde de yazılan gelû, boğaz anlamına gelmektedir.³⁷⁶ Nây-ı gelû ise “gırtlak neyi” anlamına gelmektedir. Mansur’un idam edilmesine göndermede bulunmaktadır. Mansur’un idam masasında aşk nevasıyla gırtlakının zorlandığını söyleyen şair, darağacına uyar biçimde nağmeler söylediğini vurgulamaktadır:

“Nevâ-yı aşk ile nây-ı gelûsu Mansûrun
Makâm-ı dâra münasip terâneler söyler” (G.51/5)

³⁷⁴ URL-123, 2023.

³⁷⁵ Ahmet Say, Müzik Sözlüğü, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları, 1. Baskı, 2002, s. 376-377.

³⁷⁶ URL-124, 2023.

Beyte göre Mevlevi ayininde iştiyak zevki coşmuştur ve neyin sesi Yâ Hû zikrine benzetilmektedir:

“Mevc urur âyîn-i Mevlânâda zevk-ı iştiyâk
Bâng-i ney Gâlib o bezmin na’ra-i Yâ Hûsudur” (G.52/7)

İlk mısradaki müzisyenlerin safını aşkın cemaatine benzetilmiştir. İkinci mısradaki da ney, cemaatin imamı gibi düşünülmektedir:

“Aşkın saf-ı cemâatıdır saff-ı mûsikâr
Neydir imâm edâ-yı namâz-ı enîn eder” (G.62/4)

Aşağıdaki beyitte Kays’a ve Hz. Yusuf’un kuyu olayına telmihte bulunan şair, neyi bir hapishane gibi düşünmüş ve bu hapishanede kuyuya benzetilmiştir. Neyin içindeki nağme de Yusuf gibi düşünülmüştür:

“Dem durur saltanat-ı Mısr-ı hakikatdan Kays
Yûsuf-ı nağmeye çâh olsa siyeh hâne-i ney” (G.304/2)

5.2.8. Kudûm

Türk musikisinde kullanılan vurmali çalgı olarak bilinen kudûm, Arapça’dan dilimize geçmiştir. Bu müzik aleti nakkareden büyük kösten (kûs) küçüktür. Özellikle Mevlevihanelerde ayin sırasında semazenler, kudûmün sesine ayak uydururlar. Bunun dışında tekkelerde ve nadir olsa da din dışı mûsikîde kullanılmaktadır.

Şaire göre Mevlevi ayinlerindeki tavır, âdâb, usul melekleri kışkırtmaktadır. Bu ayinlerde icra edilen def, davul, kudûm, ney gibi aletler sultanların bile sahip olamayacağı müzik aletlerindedir:

“Melekler reşk eder bir tavr u âdâb u rûsûmu var
Melikler mâlik olmaz deff ü ney tabl u kudûmu var
Semâ meydânının hem mihr ü meh çarh ü nücûmu var
Husûsâ içlerinde zât-ı Mevlânâ-yı Rûmî var” (Msd.4/6)

5.2.9. Def

Kasnak üzerine deri gerilerek yapılan bir müzik aletidir. Küçük ve ince bir davul gibi şekli vardır ve bazılarının etrafında ayrıca ziller bulunmaktadır. Bu müzik aleti tasavvufta kulun almış olduğu her nefeste Allah’ı arayışını, kalbinin heyecanla titremesini

anlatmaktadır.³⁷⁷ Beyte göre mehtap, elinde defle padişahın huzuruna çıkan bir insandır:³⁷⁸

“Çıkar hûzuruna der-ber-kef ol felek-câhın
Târâbda Zühreyi rakkâs-ı şeng eder mehtâb” (K.11/25)

Değerli insanların hayatlarının anlatıldığı menkıbeler manzum bir şekilde deflerle okunurdu. Bu duruma göndermede bulunan şair, Hakk’ın güneşini anlatmak adına dolunay definin aşk defteri olduğunu dile getirmektedir. Ayrıca dolunay şekli sebebiyle de defe benzemektedir. Galib’e göre menkıbenin okuyucusu olma yolunda bir def ve o menkıbelerin yazıldığı bir defter gerekmektedir. Dolunay bu defteri ve defi karşılamaktadır:

“Menkebe-hân olmağa Şemsül-Haka
Defter-i aşk oldu def’-i mâhtâb” (G.14/6)

Aşk şahından altın dileyen bir dilenci gibi düşünülen def, bu sebepten safa defterine yeni bir nişana benzetilmiştir:

“Deryûze-i zer etdiğin şâh-ı aşkdan
Def defter-i safâda reşide nişânedir” (G.53/8)

5.2.10. Tabl

Arapça tabl, Türkçe ’ye tabul, tavul, tavıl ve son olarak davul şeklinde geçmiştir. Dünyanın en eski müzik aletlerinden olan tabl, vurmali sazlardan biridir ve iki yüzüne de deri gerilmiş silindirik bir tahtadan yapılmaktadır.³⁷⁹ Bu durum deften daha sonra icat edildiğini göstermektedir. Türklerin sembollerinden olan sancak, bayrak, tuğ, hutbe, sikke gibi kavramların yanı sıra davul da bu semboller arasında önemli bir yere sahiptir.³⁸⁰ Divanda tabl, genellikle savaş veya padişahlık alametleri ile ilişkilendirilmiştir. Aşağıdaki beyte göre savaş meydanı alev alınca top ve tüfeğin sesi adeta sevinç davulu gibidir:

“Olunca nâire-i harb şule-ver yâraşır
Sadâ-yı tob u tüfenk anda hem-çü tâbl-ı sürûr” (K.20/11)

³⁷⁷ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Anka Yayınları, 2005, s.153.

³⁷⁸ Bkz: Çeng, Rakkas

³⁷⁹ TDV İslam Ansiklopedisi, A. Özcan, İstanbul, 1994, “Davul” maddesi, C.9., s.55.

³⁸⁰ Y. Öztuna, Türk Müsiki Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi, Ankara: AKM yay, 2000, s.78.

Şairin bu beyitte otoriteyi eleştirdiği düşünülebilir. Tabl, bir ahenk ve ihtişamlı kendini belli eder ve şair bu gösterişe yuf çekmektedir. Mevlevi bir derviş, belirli günlerde nevbet vurulmasını eleştirmektedir. Bu eleştirinin yanı sıra şair, hayır ehlini minnetle anmaktadır:

“Güm-nâm-ı yâd-ı hayr ola erbâb-ı mansıba
Söyler sadâ-yı güm güm tabl u nakkâra yûf” (G.160/7)

Beyit, boş davuldan çıkan sözler kaybolup gider şeklinde yorumlanabilecek bir atasözü niteliğindedir. Kendini eleştiren şair boşu boşuna yanıp yakıldığını, kimsenin sözünü dinlemediğini söyler. Bununla birlikte sevgiliye kavuşma yolunda da sonuca varamayacağı nedeniyle de karamsar bir tablo çizmektedir:

“Tabl-ı tehîden kemdir suhanlar
Bî-hûde Gâlib efgân edersin” (G.238/8)

5.2.11. Rebâb

Eski İran musikisinden eski Arap musikisine ve oradan da Yakın Doğu ve Akdeniz’e yayılan rebâb, kemençe ve kemanın atası sayılmaktadır. Telli ve yaylı bir müzik aletidir. Genellikle yayla çalınan bu aletin mızrapla çalındığı da olmuştur. Kemençe gibi dize dayandırılıp çalınan bu alet, basık yuvarlak bir kâseye ve uzun bir sapa sahiptir.³⁸¹

Beyte göre ney, bir ok gibi hayal edilmiş ve ok kuburundan ok fırlatılmıştır. Bu oklar, çan gibi rebâbın kulağında gürültüler doldurmaktadır:

“Etdi mânend-i ceres gûş-ı rebâbı pür-şûr
Kîş-i neyden atılan tîr nefesden nefese” (G.277/7)

Rebâb, düğün ve eğlencelerin başlıca çalgı aletidir.

Şair bu dünyadan muradını alamadığını ifade etmek için, aşk şarkıları söylenen bir düğün yerinde rebabını gönlünce çalmadığını dile getirmektedir ve dolayısıyla isteklerine ulaşmamıştır:

“Bu sûr-gâh-ı mahabbet terânedede Gâlib
Rebâb-ı matlabı gönlümce çalmadık gitdi” (G. 309/6)

³⁸¹ Yılmaz Öztuna, Türk Müsikisi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000, s.381-382.

Rebâb, ruha derinden etkileyen, tesir eden, dinleyenlerim gönlünü yaralayan bir çalgıdır ve aşğın da sinisini yaralarla doldurmuştur. Bu yarayı artırmak için de rebâbın yayı hep kemanın hanesindedir:

“Pür yâre eder sîneyi te’sîr-i rebâb
Hôş yaraşır âh-ı zâra takrîr-i rebâb
Tahsîn ki hâne-i kemândan çıkmaz
Murg-ı dil yârelerine tîr-i rebâb” (R.41)

5.2.12. Nakkâre

Vurmak anlamındaki “nacr” kökünden türemiştir. Genellikle iki küçük değnek yardımıyla elle çalınmakta ve üzerine deri geçirilmiş iki küçük davuldan oluşmaktadır.³⁸² Nakkâre sayesinde Mevlevihane’nin neşelendiğini söyleyen şair, söz konusu cömert nakkârenin dördüncü kat feleğe ulaştığını ve bu sesle Mevlevihane’nin güzelliklere erdiğini dile getirmektedir:

“Eder peyveste çarh-ı çârüme nakkâre-i cûdûn
Ne revnak buldu seyr et sâyesinde Mevlevî-hâne” (T.33/24)

5.2.13. Sâz

Farsça olan sâz kelimesinin Türkçe ’ye de sâz şeklinde geçtiği bilinmektedir. “Türk musikisinde müzik aletlerinin tamamını ifade eden bir terim, daha çok halk müziğinde kullanılan telli bir çalgı aleti adı” olarak tanımlanmıştır. Sâz kelimesi divanda genellikle gerçek anlamı ile birlikte aşğın gönlü ile ilişkilendirilmiştir. Şair beyitte Sur’un üflenmesi olayına ve de Mansur’un nağmesine hatırlatma yapmaktadır. Sur’un üflenmesi, Mansur’un nağmesi, âşıkların sazlarından meydana çıkan terennümün başlangıcıdır:

“Nafhe-i sûr degil nagme-i Mansûr değil
Sâz-ı uşşâkda âgâz-ı terennümdür bu” (G.270/4)

5.2.14. Peşrev

“Önde giden, önde yer alan” anlamına gelen bu terim Farsça’dan Türkçe ’ye “peşrev” şeklinde geçmiştir. Türk müziğinde “başta icra edilen eser” manasında kullanılmıştır.³⁸³ Bunun sebebi, peşrevlerin her çeşit mûsikî faslının en başında icra edilmesidir. Peşrev, en büyük ve en meşhur Türk mûsikîsi saz eseri formudur ve belirli bir usulle bestelenmiştir.

³⁸² Yılmaz Öztuna, Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri Ansiklopedisi, Ankara: AKM Yay, 2000, s.289.

³⁸³ URL-125, 2023.

Edvâr, içerisinde makamlar ve usullerin daire şeklinde şemaların anlatıldığı müzik nazariyelerinin yazıldığı kitaplara verilen isimdir.³⁸⁴ Peşrevin birinci hanesine ser-hâne denilmektedir. Şair, gam makamlarının bulunduğu bir müzik kitabı düşlemektedir. Bu müzik kitabı pervane sineğinde kalmıştır. Pervane sineği aşkı için daireler çizmektedir ve bu durum müzik kitaplarındaki dairesel şemalar gibi düşünülmektedir. Mansur aşkı için ölümü göze almış bir şahsiyettir ve beyitte de buna paralel verilen insan peşrevde ilk hanede kalmaktadır. Pervane ve Mansur'un aşk için ölümleri arasında bir bağ kurulmuştur:

“Edvâr-ı nevâ-yı gam pervânede kalmıştır
Mansûr o peşrevde ser-hânede kalmıştır” (G.59/1)

5.2.15. Kûs (Kös)

“Osmanlı mehter mûsikisinde kullanılan büyük ebatta vurmali çalgı” olarak bilinmektedir. Günümüzde kös olarak bilinen bu çalgı aleti Farsça “kûs” kelimesinden gelmekte ve “vurma, çarpma, dövme” manasına gelmektedir. Kös, hükümdarlık alametlerinden biridir ve savaşta ordunun hareketlerini düzenlemektedir. Bununla birlikte bayram günleri ve gecelerinde, elçilerin kabul merasimlerinde, şehzadelerin doğumlarında çalınmaktadır.³⁸⁵

Padişahın görkemini gösteren büyük davulun sesi, feleğe kadar ulaşmaktadır. Bu durum da şair tarafından büyük hükümdar ülkesinin, dünyaya ses veren neyine benzetilmektedir:

“Gerdûne erdi debdeb-i kûs-ı şevketi
Âvâz-ı kürre nây-ı mülûk-ı keyân gibi” (K13/19)

Şair aşağıdaki beyitte dünyayı nöbet yerine, gündüzü maaşa, geceyi de libasa örtünmeye benzetmektedir. Şair bu benzetmelerle Nebe suresine (10. ve 11. ayetlere) bir hatırlatma yapmaktadır. Ayetler şu şekildedir: “Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü de çalışıp kazanma zamanı kıldık.”³⁸⁶

“Kûs-ı mihr ü meh çalındıkça bu nevbethânede
Geh ma’âş u geh libâs olup mükerrer rûz u şeb” (K.1/51)

³⁸⁴ URL-126, 2023.

³⁸⁵ TDV İslam Ansiklopedisi, H. Sanal, “Kös” maddesi, Ankara, C.26, s.271.

³⁸⁶ Karaman ve öte., Kur’an-ı Kerim Meâli, Nebe Suresi, Ayet: 10-11, s.581.

5.2.16. Gülbâng/Gülbânk

Farsça'da "gül sesi" anlamına gelen bu kelime hep bir ağızdan yüksek sesle söylenen ilahi demektir. Mevleviyye, Bektaşîyye ve Halvetiyye'nin bazı kollarının yanı sıra Yeniçeri Ocağı'nda da gülbânk okunması yaygın bir âdettir.³⁸⁷ Aşağıdaki beyitte Mevlevî külâhı, sevgi ateşinin buhurdanı gibi hayal edilmiştir. İkinci mısradan da Mevlevî külâhı, hakikat ilahisinin dumanına benzetilmiştir:

"Micmer-i ûd-ı mahabbetdir külâh-ı Mevlevî
Dûd-ı gülbânk-i hüviyyetdir külâh-ı Mevlevî" (G.316/1)

5.2.17. Mutrib/Hânende

Mûsikî usullerine göre ilâhî, gazel ve şarkı okuyanlar için kullanılan tabirdir ve halk arasında "hanende" olarak kullanılmaktadır. Beyitte söz veren ancak sözünü erteleyen bir çalgıcı tasvir edilmektedir. Çalgıcının en büyük arzusu olan iplik, sazın teline benzetilmektedir:

"Mutrib-i va'dın yürekler oynadır her va'desi
Rişt-e-i tûl-ı emel var ise târ-ı sâzıdır" (G.55/6)

5.2.18. Nevâ

Ezgili ve ahenkli ses anlamına gelmektedir. Mecnun, Leyla'nın düğün gecesinde, ona acıklı bir mersiye yazmıştır. Şair burada kendi sözlerinin sesini, söylenmemiş manalara olan hasretin şiddetini dile getirmektedir:

"Bıkr-i manâya tahassürle nevâ-yı suhanım
Sûr-ı Leylâdaki mersiyye-i Mecnûn gibidir" (G.72/2)

5.2.19. Mızrâb

Telli çalgıları çalmak için kullanılan ağaç, maden ya da kiraz ağacından yapılan bir alettir.³⁸⁸ Zebâne kelimesi burada ateş anlamına gelmektedir. Tâzene, tezene şeklinde de okunmakla birlikte mızrap anlamını taşımaktadır. Tambur bir alev kâsesi, mızrâb da bir dil gibi düşünülmüştür. Ateş kâsesi, mızrabın dili için aşk ateşinin küresinin örneği olmuştur:

"Nümûne-i küre-i nâr-ı aşk kâsesidir
Zebân-ı tâzene gûyâ zebâne-i tanbûr" (G.57/10)

³⁸⁷ URL-127, 2023.

³⁸⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.643.

Tambur efsanesi, mızrabın yeni dilini çatır patır ederek ağlayan bir bebek gibi uyutmaktadır. Bu beyitte bebeklerin efsanelerle uyutulması geleneğine değinilmiştir:

“Çatır patır ederek nev-zebân-ı mızrâbı
Uyutdu tıfl-ı figâmı fesâne-i tanbûr” (G.57/12)

Tamburun mızrabını bir su borusu gibi hayal eden şair, selsebili de bu su borusuna benzetmektedir:

“Hem-vâre mevc-i nâğmesi medh ü senâsıdır
Tanbûr edince lûle-i mızrâbı selsebîl” (K.21/17)

5.2.20. Nefir

Arapça “topluluk” anlamına gelen bu müzik aleti, boynuz, bronz veya gümüşten yapılmış ağızlığı olan ve üzerinde perde delikleri bulunmayan bir borudan oluşmaktadır. Eskiden “mehter musikisinde ve askerî musikide işaret, ilan ve hücum borusu” olarak kullanılmıştır.³⁸⁹ Divanda nefir kelimesi sadece bir beyitte çeng ile birlikte kullanılmıştır. Beyte göre, çeng ve nefirden her biri, bir bilenin görüntüsüdür. Aşkta neyin intisabı, Mevlana Efendi’yedir:

“Çeng ü nefir her biri mazharıdır bir ârifin
Hazret-i Mevlevîyedir aşkda intimâ-yı ney” (G.305/13)

5.3. Mûsikî Makamları

5.3.1. Irak ve Isfahan

Şehir ismi olarak bilinen bu iki isim, Türk mûsikîsinin en eski makamları olarak da bilinmektedir. Irak Perdesi, Türk mûsikîsi ses sistemi içinde orta sekizlinin on ikinci perdesinin adıdır.³⁹⁰ Isfahan makamı ise basit ve birleşik olmak üzere iki çeşitten oluşmaktadır.³⁹¹ Aşağıdaki beyitte şair neyin deliklerini vahdet penceresine benzetmektedir. Zarif ruhlu olanlar, neyin deliklerini vahdet penceresi olarak görmektedirler. Yani zarif tabiatlı kişiler Irak ve Isfahan’ı farklı yollardan görmektedirler:

“Sebük-ruhân bilip surâh-ı nâyı revzen-i vahdet
İrak u Isfahânı seyr ederler râh-ı dîğerden” (G.258/5)

³⁸⁹ TDV İslam Ansiklopedisi, Karakaya, F., “Nefir” maddesi, İstanbul, C.32, 2006, s.525.

³⁹⁰ URL-128, 2023.

³⁹¹ URL-129, 2023.

5.3.2. Nevrûz-ı Acem

Acem ve Çargâh makamlarının birleşmesiyle oluşan bu makam, II. Murat zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Acem (fa) perdesinde kalan bu makam, asıl Nevrûz makamının bir diğer makamı olarak düşünülmektedir. Bu makam günümüzde kullanılmamaktadır. III. Selim'den övgüyle bahseden şair, sultanın devrine getirmiş olduğu neşe ve sevinçle gelen şenlik nağmelerinin çeşitliliğinden bahsetmekte ve bunu da Arap ve Acem terimleriyle yapmaktadır:

“Envâ-ı elhân-ı târâb bu devre âheng oldu hep
Encâm-ı yâ leyl-i Arâb âgâz-ı nevrûz-ı Acem” (K.19/9)

5.3.3. Sûznâk

Sûzinâk, Türk müziğinin on üç numaralı basit makamıdır ve hüznün telkin etmektedir. Biri basit sûzinak, diğeri zirgüleli sûzinak olmak üzere iki çeşittir.³⁹² Şairin kendi şarkıları, feleğin kulağını yakmakta yani hüznü veren sûznâk makamında olduğunu ifade etmektedir:

“Gûş-ı felekde nagmelerin sûz-nâk olur
Gâlib mahabbet âteşine yan hemân âmân” (G.266/6)

5.3.4. Muhayyer ve Sünbüle

Muhayyer ve Sünbüle, Türk müziğinin makamlarındandır. Şaire göre aşığın ahı nağme gibi düşünülmektedir. Beyitte makamı, muhayyer makamından alınıp sünbüle makamına ödünç verilmektedir. Sevgilinin kâkülü, feryadı yükselten bir besteye benzetilmiştir:

“Beste-i kâkülü feryâdı bülend etdikçe
Nağme-i âhı muhayyerden alır sünbüle karz” (G.146/2)

5.3.5. Şehnâz

Şehnâz, Türk müziğinin önemli birleşik makamlarından biridir. Fakr, “İnsanın zorunlu ihtiyaçlarını karşılayacak imkânlardan yoksun olması veya kendisini her zaman Allah'a muhtaç bilmesi anlamında tasavvuf terimidir.” Bu ihtiyacından dolayı insan daima inlemektedir. Bu sebeple fakr, şair tarafından bir saz gibi hayal edilmekte ve inleyişin alçalıp yükselmesi farklı olmaktadır. Fakr sazının zayıf bir şekilde vızlaması şehnâz makamına benzetilmektedir:

³⁹² URL-130, 2023.

“Sâz-ı fakrın başkadır pest ü büleñd-i nâ’lesi
Vızlamak za’fıyla mânend-i mekes şehñâzıdır” (G.55/3)

5.4. Spor

5.4.1. Okçuluk (Ok, Yay)

Geçmişten günümüze insanoğlu için önemli bir yere sahip olan ok ve okçuluk; av, spor ve savaş Klasik Türk şiirinde genellikle sevgiliye ait güzellik unsurları ile birlikte kullanılmıştır. İlk beyit, III. Selim’in Ok Meydanı’nda nişan dikmesiyle ilgili bir tarihten alınmıştır. Bu beyitte kemankeşlerin padişaha olan hayranlıkları dile getirilmiştir:

“Bir ayak açdı ki baş egdi kemân-keşler bütün
Bir dahı nâz etmesin Behrâmînâ çarh-ı güzîn” (K. 27/3)

Okçular, ok attıkları sırada “Ya Hak” derlerdi. Şair de bu geleneğe gönderme yapmaktadır. Beyitte “Ya Hak” nidasının önemini vurgulayan şair, oku menziline ulaştıran şeyin bu nida olduğunu söylemektedir:

“Ne hevâ vü ne kemân ü ne kemânkeş ancak
Erdiren menziline tîr-i nidâ-yı yâ Hak” (G.174/1)

5.4.2. Avcılık

Türk göçebe yaşamının vazgeçilmezi olan avcılık, kültürümüzde önemli bir yere sahiptir. Avcılığı bir yasa çerçevesinde düzenleyen ilk kişi Cengiz Han’dır.³⁹³ IV. Mehmed ise ava olan merakıyla bilinmektedir. Bu av merakından ötürü “avı Mehmed” lakabını almıştır.³⁹⁴ Osmanlı’da avcılık bir sistem ve teşkilat içerisinde yürütülmüş ve Tanzimat ilanına kadar bu yapı devam etmiştir. Klasik Türk şiirinde avcılık bazen somut bazen soyut olarak kullanılmıştır. Avcılık, Galib’in şiirlerinde de çeşitli benzetmelerle birlikte kullanılmıştır. Sevgili ve sevgiliye ait unsurlar birer avcı³⁹⁵, âşık ise avdır. Avcıda merhamet yoktur ve avına tam isabet etmesi söz konusudur.

Şair, şahin gözlü diyerek sevgiliden bahsetmekte ve onun bakışlarının avcı olduğunu söylemektedir. Sevgili ancak âşıklarının gönülleri ile beslenir, bin tane can kuşu tutsa da gönül güvercininden baka hiçbir şey ona gıda olmaz:

“Bin murg-ı cân tutarsa da şâhîn-i çeşm eğer

³⁹³ Haim Baki Kunter, Eski Türk Sporları Üzerine Araştırmalar, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası, 1938, s.63-66.

³⁹⁴ Atıf Kahraman, Osmanlı Devleti’nde Spor, Ankara: Kültür Bakanlığı, 1995, s.210-227.

³⁹⁵ G.143/3. G.40/1, G.76/1

Âhir yine kebûter-i dildir gıda sana” (G.13/3)

Gönül, sevgilinin verdiği gam dersini çoktan unutmuş ve başka bir sevgili o gönlü avlamıştır. Bu yüzden şair, gönlünü hoş tutmalı ve üzülmemelidir:

“Gönül ders-i gamın çokdan unutdu hâtırın hoş tut

O murğ-ı başka bir sayyâd tutdu hâtırın hoş tut” (G.27/1)

Şair kurulan tuzağın şeklini tek parça bir el ve göze benzetmektedir. Şair öyle bir rütbe istek avı kurmuştur ki göz ve el şekline tuzak meydana çıkmıştır:

“Kurduk o rütbelerde şikâr-ı merâmı kim

Yek-pâre çeşm ü destdir endâm-ı dâmımız” (G.110/7)

5.5. Oyunlar

5.5.1. Çevgân

“Orta Çağ’da Orta ve Uzakdoğu saraylarında oynanan ve bugünkü polo oyununa benzeyen atlı top oyunu”³⁹⁶nun adıdır. Farsça’da “gûy ü çevgân” veya “çevgân-gûy” (top-çomak) denilen bu oyun, Arapça’da savlecân, Türkçe’de çöğen olarak bilinmektedir. Eğri ciritle oynanan bu oyun çeviklik ve kıvraklık gerektirir.³⁹⁷ Oyunun amacı at üzerinde çevgân ile topu hedefe götürmektir. İlk beyitte şair ayı hilal şeklinde kastederken, eğri sopaya benzemesi yönünden de çevgana benzetmiştir. Güneş de oyundaki top gibi hayal edilmiştir. İkinci beyitte de mehtap, çevgana benzetilmiştir:

“Pehlevân-ı Kâbe kavseyn mâh çevgân mihr gûy

Ol ki râhşı sidrede cevlân eyler rûz u şeb (K.1/21)

Etdikde neşr-i nûr o şeyh-i hâver-i kerem

Çevgân olur önündeki çâvûşa mâhtâb” (K.12/9)

5.5.2. Satranc

“İki kişi tarafından savaş taktiklerinin karelere bölünmüş özel bir tahta üzerinde ve belirli taşlarla uygulanması şeklinde oynanan bir masa başı oyunu”³⁹⁸nun adıdır.

³⁹⁶ URL-131, 2023.

³⁹⁷ Agah Sırrı Levend, Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul: Enderun Kitabevi, 4. Baskı, 1984, s. 380.

³⁹⁸ URL-132, 2023.

Şair, hayali dünyasına ait olan satranc evinin küçük bir sarsıntıyla zahid tarafından yıkılamayacağını haykırır durumdadır. Zahidin yaptığıın çok abes olduğunu söyleyen şair, bu durumun kabul edilemez olduğunu söylemektedir:

“Yıkamaz binâ-yı hâne-i satranc-ı zelzele
Zâhid şikest-i dilde abesdir taammülün” (G.180/5)

5.5.3. Tavla (Nerd)

Tavla, aynı isimdeki bir tahta kutu üzerinde iki kişi, otuz pul ve iki zarla oynanan bir oyundur. Beyitte tavladaki zar mazmunu ele alınmıştır. Zarların Kâbe’ye benzemesi münasebeti ile şair, “Ka’beteyn-i nerd” kavramını kullanmıştır. “Şeş der-i tevfik” tamlaması altı başarı yolu anlamına gelmektedir ve bu ifade zarın altı yönünü kastetmek için kullanılmıştır. “Nat’-ı hâhiş” kavramı ise isteğin döşeği manasına gelmektedir ve bununla tavlanın tahtası anlatılmak istenmiştir. Şaire göre istighnanın tavla tahtasında atılan zarların altılı köşeleri başarının kapısıdır ve boşa yuvarlanmaz:

“Cihâtı şeş der-i tevfik olmuş nat’-ı hâhişde
Tehî galtân degildir ka’beteyn-i nerd-i istignâ” (G.10/5)

6. EŞYALAR

6.1. Aydınlatma ile ilgili Eşyalar

6.1.1. Fânûs

Uzun ayaklı fener, küre ya da silindir şeklinde cam kapak içinde mum yakılan fener anlamına gelmektedir ve aydınlatma amacıyla kullanılır.³⁹⁹ Eskiden fanusların üzerine çeşitli çizimler yapılır ve bu çizimler ışıkla birlikte etrafa yansır.⁴⁰⁰ Bir kasidesinde yeni sarayı sevinç donanmasına ya da donanmanın içindeki mücevher fanusuna benzetmektedir:

“Bir donanma-yı meserretür yâhûd bu nev-sarây
Ol donanma içre fânûs-ı mücevherdir bu kâh” (K.23/4)

Bülbül gece boyunca gülün etrafında dönmekte ve gül de bu duruma seyirci kalmaktadır. Şair bu durumu pervane sineğinin lambanın etrafında dönmesine benzetmekte ve bahçenin bülbüllerini de gülü bir lamba haline getirmiş olarak betimlemektedir. Gülü bir lamba haline getiren bülbüller, devamlı etrafında dönmektedir:

“Bu bâğın bülbülân-ı aşkı kim pervâne meşrebdür
Gül-i nezzâraden fânûs-ı gülgûn eylemişlerdir” (G.45/3)

Şair kendini bir hayal fanusu olarak düşünmektedir. Şairin sinesi, bin ateş yarasının resminin olduğu levha gibi düşünmekte, gönlündeki ateşi de fanusun içindeki mum gibi hayal etmektedir. Yani şair, üstünde resimler, içinde mum olan fanustur:

“N’ola bin sûret-i dâğ olsa peyda levh-i sînemde
Ki fânûs-ı hayâle dönmüşüm sûz-ı derûnuma” (G.283/4)

6.1.2. Fetil

Kandil veya mum gibi aydınlatma araçlarının ateşleme işlemini gerçekleştirmede kullanılan bir eşyadır. Pamuk ip veya şerit halinde bulunmaktadır. Klasik Türk şiirinde sevgilinin yüzü, saçları şekil itibariyle fitile benzetilmektedir. Aşağıdaki beyitte de bu duruma paralel bir kullanım söz konusudur. Galib’in şiirlerinde fitil sadece bir beyitte kullanılmıştır:

³⁹⁹ URL-15, 2022.

⁴⁰⁰ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul, C.I., 2004, s.589.

“Ham-1 zülfü ki çerâg-1 sühana ola fetîl
Çeşm-i ejderden olur revgan-1 bâdâm bana” (G.4/4)

6.1.3. Çerağ/Kandil

İçinde fitil ve zeytinyağı yakılan bir aydınlatma aracıdır. Fitilli mum anlamına gelmektedir ve topraktan veya madenden yapılmaktadır.⁴⁰¹ Eski dönemlerden beri kullanılan çerağ, evlerde duvarlara özel bölmelere konular veya çiviye asılarak kullanılırdı. Çerağ tasavvufi anlamda yol gösterici niteliğinde mürşidi ifade etmektedir. Klasik Türk şiirinde çerağ, mum anlamında da kullanılmıştır. Gülün rengi yok olma kandilinin yağı gibi düşünülmektedir:

“Gülşen-efrûz olıcak şu’le-i âh-1 bülbül
Reng-i gül revgan-1 kandil-i fenâ geldi bana” (G.9/3)

Sevgilinin taş gibi olan gönlündeki iman mücevheri şair tarafından ilim meclisindeki kandile benzetilmiştir. Sevgilinin taş gibi olan gönlü normal bir taş olarak değil bir iman cevheri olarak düşünülmüştür. Sözü edilen iman, ilim meclislerine ışık tutarak âlimlere birer yol olmaktadır:

“Lutf-1 te’sîr-i mâhâbbetle dil-i sengînin
Bezmi tahkika olur gevher-i îmânı çerâg” (K.14/3)

Şair içki meclisinde elden ele dolaşan kadehi kandil gibi hayal etmektedir. Ateş gibi bir eli olan saki, öyle cömerttir ki bir alevle elden ele dolaşmakta olan kadehi adeta kandile çevirmektedir:

“Meşreb-i cûduna bak sâkî-i âteş-destin
Etdi bir şu’le ile sâgar-1 gerdâni çerâg” (K14/4)

6.1.4. Şem’/Mum

Şem’ bir aydınlatma aracıdır. Klasik Türk şiirinde Şem’ u Pervâne adlı hikâyeye sıkça yer verilmektedir. Pervâne, yanan mumun etrafında dönüp dururken her seferinde Şem’e daha çok yaklaşmakta ve en sonunda kendini ateşe atarak yanmaktadır. Dolayısıyla pervâne aşığı temsil etmektedir. Galib Divanı’nda da buna paralel kullanımlar söz konusudur.

⁴⁰¹ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: MEB Yayınları, C.1, 1983, s.353.

İlk beyitte Güneş ve Ay, Allah'ın tecelli etmiş olduğu mumun çevresinde dönen pervane sineği gibidir ve bu sebeple gece gündüz memleket memleket dönerler:

“Mîhr ü meh pervâne-i şem'-i tecellî-i Hudâ

Anun için devr eder kişver-be-kişver rûz u şeb” (K.1/12)

Sevgilinin ayva tüylerinin altındaki ben, sevgilinin yanağını aydınlatmaktadır. Bu durum pervanenin karanlık odada mumun çevresinde dönmesi gibidir. Sevgilinin ayva tüyleri siyah olduğu için karanlık bir odaya benzetilirken, altındaki ben de bu odadaki muma benzetilmektedir:

“Zîr-i hattındaki hâl etdi ruhun tâb-âver

Bunda pervâne eder şem'i şebistânı çerâg” (K.14/9)

Beyte göre şekil itibariyle dolunay kaplumbağanın sırtı gibidir. Dolunay kaplumbağası gönlün aydınlık çıraları içinde mum taşıyıcısıdır. Gönül çıralarının vermiş olduğu aydınlık dolunay gibidir ve ışık topu dahi mum taşıyıcısının sahip olduğu zayıf o ışığı göstermektedir:

“Öyle münevver ki çerâgân-ı dil

Şem'a-keş anda keşef-i mâhtâb” (G.14/11)

Kendini ayrılığın pervane sineği gibi gören şair, sevgiliyi de kavuşma mumu gibi hayal etmektedir:

“Senin pervâne-i hicrânınım sen şem'-i vuslatsın

Ber-her şeb hâhiş-i bûs u kenârım varsa sendendir” (G.65/5)

6.2. Ev Eşyaları

Yastık anlamına gelmektedir. İranlı ünlü ressam Mânî'nin resimlerini topladığı mecmuanın adı Erjeng'dir. Kerpiçten bir yastık hayal eden şair, o yastığı Erjeng'in bir sayfasına benzetmektedir. Şairin hayal uykusuna sevgilinin naz cilvesi geldiğinde yastık Erjeng 'deki resimler gibi güzelleşmektedir:

“Döner sahîfe-i Erjenge bâliş-i hıştım

Gehî ki cilve-i nâzı hayâl-i hâba gelir” (G.50/2)

Şair beyitte, tez canlı afet (sevgili) naz kucağında besleyip yetiştirdiğinden beri göz, niyet yastığının nakışları ne suret üzerine şekillendi diye sormaktadır:

“Gör ne sûret üzre oldu nakş-ı bâlîn-i merâm
Ol sebük-rûh âfet-i pervede-i âgûş-ı nâz” (G.124/5)

6.2.1. Bisât

Kilim yere serilen yaygı anlamının yanı sıra ev eşyası, döşek ve minder gibi anlamları bulunmaktadır.⁴⁰² Şair, şah gibi sevgilinin uğruna bütün kilim ve döşemelerini, varını yoğunu feda etmektedir:

“Kat’-ı emelde kurduğum çıkmadı sandığım gibi
Raht u bisâtım ol şehe gitdi fedâya neyleyim” (G.232/3)

6.2.2. Cârûb

Süpürge anlamına gelmektedir. Divan şiirinde sevgilinin kirpikleri ve saçı çokluğu, salınışı itibariyle süpürgeye teşbih edilmektedir.⁴⁰³ Mevlevî dergâhına süpürgeci olduğunu söyleyen şair, buna şükretmektedir:

“Hamdulillâh olmuşam cârûb-keş-i dergâhına
Gâlib-i nâcîze hem-demdir gürûh-ı Mevlevî” (G. 315/7)

6.2.3. Çanak

İçerisine yiyecek ve içecek koymak için kullanılan bu mutfak eşyası divanda yalnızca bir beyitte kullanılmıştır. Şair yeni ayı, elinde çanağı olan bir dilenciye benzetmektedir. Zira yeni ay şekil itibariyle çanağa benzer. Eline bir çanak alan ay, güneş denizinin dilenciliğine gitmektedir:

“Deryûze-i arûsî-i deryâ-yı mihrine
Mecnûn mâh-ı nev gelir elde çanağı var” (G.60/15)

6.2.4. Delv

Kuyulardan su çıkarmak için kullanılan gereç, kova anlamına gelmektedir. Şair beyitte gökyüzü dolabına güneş kova, ay da su oluşu oldu. Gece gündüz ufuklar baştanbaşa nur taşacak gibi oldu demektedir:

“Mâh mizâb oldu dolâb-ı sipihre mihr delv
Nûr ifâza eyler âfâka serâser rûz u şeb” (K.1/13)

⁴⁰² A. Atilla Şentürk, Osmanlı Şiiri Kılavuzu, İstanbul: OSEDAM Yayınları, C.II, 2017, s.256.

⁴⁰³ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2008, s.47.

6.2.5. Kâse

Çini, toprak, bakır, billur, cam gibi maddelerden yapılmış çanak anlamına gelmektedir. Şair cennetin Tesnîm ırmağını hatırlatarak, tuğranın harflerini kâse olarak düşünmektedir. Sözü edilen kâsedeki Tesnîm suyu içmek adettir:

“O rütbe menba’-ı mâül-hayât-ı feyzedir hakkâ
Hurûfün kâsesinden âb-ı Tesnîm içmek âdetdir” (K.30/8)

6.2.6. Perde

Perde Galib’in divanında gerçek anlamının yanı sıra sevgilinin saçları ile de teşbih edilerek kullanılmıştır. Galata Mevlevihanesi’nin tamiri için yazılan kasideden aldığımız bu beyitte şair Mevlevihane’nin perişan olmuş durumunu anlatmak için pencereleri basiret gözünün ehline benzetmektedir. Bu pencerelerin perdeleri de bakımsızlıktan örümcek ağları ile kaplanmıştır:

“Ne vîrân dîde-i ehl-i basîretidir ana revzen
Aceb mi ankebûtî perdelerden olsa âstârî” (K.15/6)

Şair ve onun gibi olanlar yüz naz perdesinin içinde gizlenmiş gül suyunun kokusu gibidir. Gonca güneşi görünce açılır ve gül olur. Şair de nazı anlatmak için isteği bir gül rengi olarak ifade etmekte ve onun güneşe karşı açılmayacağını söylemektedir:

“Hurşîde gül-i reng-i temennâmız açılmaz
Sad perde-i nâz içre nihân bûy-ı gül-âbız” (128/2)

Sevgilinin saçları görmezlikten gelme uykusunun çekilen perdesidir. Zira sevgilinin saçları gözlerine çekilir ve aşığı görmez:

“Urdu baht-ı siyehim târ-ı harîr-i şebden
O mehe perde-keş-i hâb-ı tegâfüldür zülf” (G.161/5)

Beyitte saçlarını iki tarafa tarayan bir sevgili hayali bulunmaktadır. Sevgilinin kaşları da tevekkül mihrabıdır ve bu durumda saçlar, mihrabın iki tarafına çekilmiş perdelerdir:

“Çekmiş ebrûların etrâfına nakkâş-ı kazâ
Gûyiyâ perde-i mihrâb-ı tevekküldür zülf” (G.161/7)

Galib geceyi renkli bir perde ve ayı da perdenin üstündeki gül nakışı gibi düşünmektedir:

“Ayb pûşânda olur varsa safâ-yı hâtır
Mâhdır perde-i şeb-gûn-ı leyâl üstüne gül” (G.197/3)

6.2.7. Pister

Yatak anlamına gelen bu sözcük Osmanlı'nın gündelik hayatında da kullanılan gece serildikten sonra gündüz toplanılan bir gereç olmuştur.⁴⁰⁴ İlk beyte göre şiirin mısraları yastık, kâğıt da döşektir. Âşık sevgilinin kaşlarını düşündükçe şiir yazar ve şiiri yazarların döşeginin kâğıt ve yastıklarının da mısra olduğunu söyler:

“Fıkr-i ebrûyıla bîmâr olanın manî-veş
Serde bâlini olur mısra u pister kâğıd” (G.39/6)

Şair, ey rahat uykuda uyuyan diye seslendiği kuşa semender tabiatlı ol ve sakın sincap tüyünü yastığa değişme demektedir:

“Ol semender-meniş ey tâ'ir-i hâb-ı râhat
Verme hâkisterini pister-i sincâba sakın” (G.234/5)

6.2.8. Saat

Sosyal hayatta kullanılan en yaygın eşyalardan biridir. Hem kişisel hem evde kullanılabilir ve zamanı ifade etmektedir. Saatin çeşitleri şöyledir: Çalar, duvar, cep, kum, asma, güneş, koyun. Klasik Türk şiirinde saat kelimesi ile mazmunlar yapılmıştır.⁴⁰⁵ Beyte göre su sesinin çıkardığı ses saza ihtiyaç gerektirmez ve her tarafı saat gibi ölçülüdür:

“Sâza hâcet yok sadâ-yı âbdan eyler bu kâh
Her târaf sandûka sâat gibi mevzûn tanîn” (T.36/9)

6.2.9. Seped

Kırmızı damgayla mühürlenmiş bir gül sepetinin bulunduğu beyitte şairin kan dolu gözü kırmızı bir damgadır ve o damga kalp sepetinin yüzündeki güldür. Şairin kalbi içindeki sırlarla doludur ve dolayısıyla damgalı bir sepet gibidir:

“Al tamga gibi çeşm-i pür-hûn
Gül-i rûy-ı seped-i kalbimdir” (G.69/3)

⁴⁰⁴ Ayşegül Deniz Taşdoğan, Konut Mobilyasının Gelişimi Üzerine Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.27.

⁴⁰⁵ Ahmet Talât Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, hzr., Cemal Kurnaz, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, s. 352.

6.2.10. Zevrak

Kayık; Mekke’de yapılan, zemzem koymaya mahsus sırça kap, zemzem şişesi gibi anlamları bulunmaktadır. Bu kavram ilk beyitte her iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Şairin gönlü bir şişe veya kayık olarak düşünülmektedir. Bu gönül kırılarak bir kenara düşmektedir. Yine şişeye benzetilen gönül taşlık bir yola düşmektedir:

“Yine zevrak-ı derûnum kırılıp kenâre düşdü
Dayanır mı şişedir bu reh-i seng-sâra düşdü” (G.311/1)

Beyte göre lale, bir kayıktır ve çiğ tanesi de o kayığa binerek çimenliği gezen bir insandır:

“Çemende zevrak-ı lâleyle seyr eder jâle
Zemîne öyle hüçûm etdi mevce-i ezhâr” (K.16/7)

6.3. Savaş Aletleri

6.3.1. Gürz

Ateşli silâhların icadından önce savaş âleti olarak kullanılan, demir, tunç, bakır veya pirinçten ağır topuza verilen isimdir.⁴⁰⁶

“Olurdu gürz-i girân-veş o şâh-ı mansûrun
Edeydi kuvvet-i nutku îâne-i tanbûr” (G.57/18)

6.3.2. Hadeng/Tîr/Nâvek/Ok

Farsça olan hadeng, nâvek ve tîr kelimeleri ok manasına gelmektedir.⁴⁰⁷ Bir savaş malzemesi olan ok beyitlerde bu isimlerle sevgilinin güzellik unsurları ile birlikte kullanılmıştır. Sevgilinin bakışı, gamzesi, kirpikleri birer oktur. Sevgilinin bakış oku, kaşından daha gönül delicidir ve kazanın hükmünü ok ve yaydan daha öncelikli kılmaktadır. Sevgilinin bakışı ok, kaşı da yaydır:

“Nâvek-i gamzesi dildûzdur ebrûsundan
Eylemiş hükm-i kazâ tîr-i kemândan esbak” (G.174/6)

Şua ve nur, ışık anlamına gelmektedir ve şair tarafından oka benzetilmiştir:

“Sen etmezsen nâzâr-ı iltifât ehl-i dile
Şu’â’ u nûrnu tır ü hadeng eder mehtâb” (K.11/32)

⁴⁰⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 23. Baskı, 2006, s.300.

⁴⁰⁷ İ. Hakkı Aksoyak, Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri Türklük Bilimi Araştırmaları, 1995, s.87.

Bir ok gibi hayal edilen kirpikler, kalemin eserine hayranlık duyup kendilerinden geçmektedirler:

“Ol kim eser-i hâmesine nâvek-i müjgân
Saf-ber-saf ü hayran-şüde vü gıpta-keşândır” (K.28/12)

6.3.3. Hançer

Kamadan küçük, ucu eğri ve sivri, iki yanı keskin bıçağa verilen isimdir. Klasik şiirde sevgilinin acımasızlığı, kirpikleri ve bakışı ile söz konusu edilmektedir. Sevgilinin bakışları hançerdir ve adeta bir tercümandır:

“Eceliyle var ise söyleşen anlar dilini
Tercemân olmuş ana gamze ne söyler hançer” (G.96/5)

Şair merhamet bakışının kılıcının yarasından hastayız der ve merheminin zehirli elmas hançer olduğunu dile getirir:

“Zahm-ı şemşîr-i nigâh-ı merhametden hastayız
Hançer-i elmâs zehr-alûd merhemdir bize” (G.279/4)

Beyte göre şah gibi olan erguvan çiçeği bir hançerdir. Hançer kan döker ve erguvanda kırmızı bir çiçektir. Hançer ve erguvan renk bakımından ilişkilendirilmiştir:

“Kan ağladıp cigerin deldi gonçe-i âlin
Misâl-i hançer olup şâh-ı erguvân hûn-bâr” (K.16/8)

6.3.4. Peykân

“Okun ucuna takılan sivri parça”⁴⁰⁸ manasına gelmektedir. Beyitlerde sevgilinin güzellik unsurlarıyla ele alınmaktadır. Sevgili ay yüzlüdür ve kaşlarının hareketleri bir şeyi ima etmeden kendisini aşığa hatırlatır. Çünkü âşık sevgilinin peykanının etki alanından çıkamaz ve unutamaz:

“Ne hâcet cünbiş-i ebrûyile îmâya ey meh-rû
Benim te’sîr-i peykân-ı müjen hâtır-nişânımdır” (G.98/3)

Okun ucuna takılan sivri demir anlamının yanı sıra başak anlamı da bulunmaktadır. Şair, kan dolu sinenin bir tarla olduğunu ve tarladaki başakların sümbül gibi büyüdüğünü dile getirmektedir. Sinenin kanla dolu olması aynı zamanda peykanın ilk anlamını da çağrıştırmaktadır:

⁴⁰⁸ İ. Hakkı Aksoyak, Divan Şiirinde Okçuluk Terimleri, Türklük Bilimi Araştırmaları. 1995, s.81-94.

“Öyle bir te’sîri var âb u hevâ-yı aşkının
Sîne-i pür-hûnda peykânlar biter sünbül gibi” (G.319/3)

6.3.5. Şemşîr/Tiğ/Kılıç/Seyf

Türk toplumunda savaş sırasında ok ve yayın yanı sıra kılıç da önemli bir yere sahiptir. Gücün ve bağımsızlığın sembolü olan kılıç savaş erleri tarafından kullanılmıştır. Kılıcın önemi “Cennet, kılıçların gölgesindedir.” hadisinde de vurgulanmaktadır. Padişahların tahta çıkışlarında da kılıç kuşanma törenleri Osmanlı’nın vazgeçilmez saray adetlerindedir.⁴⁰⁹ Klasik şiirde sevgilinin bakışları, kaşları gibi güzellik unsurları sıklıkla kılıçla birlikte kullanılmaktadır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı bir ayna, yeşil renkli ayva tüyleri o aynada aks eden bir yansıma ve kaşları da bir kılıç olarak hayal edilmektedir. Aynaya yansıyan ayva tüyleri, kaş kılıcının cevheri gibidir:

“Aks eden mir’ât-ı ruhsâra o hatt-ı sebz-reng
Cevher-i şemşîr-i ebrûdur desem bîcâ mıdır” (G.99/3)

Sevgilinin bakışları adeta elinde naz kılıcı bulunan bir cellat gibidir. Bu kılıç cellatlar için aslında bir îmâ kaşdır:

“Şemşîr-i dest-i nâzı o cellâd gamzesinin
Kurbâniyâna ebrû-yı ima mıdır desem” (G.209/3)

Şairin Sultan Selim’in kılıcını teşbihlerle övdüğü bir kasidesinde padişahın kılıcı, saltanat bahçelerinin baharının şimşeği ve kasırların seher vaktindeki güneşinin pençesi olarak hayal edilmiştir. İkinci beyitte ise padişahın kılıcı kesin delillerin elmas kalemi gibi düşünülmektedir:

“Ne tîg berk-i bahârı riyâz-ı saltanatın
Ne tîg pençe-i hurşîd-i bâmdâd-ı kusûr” (K.20/2)

Şair haberci olarak düşündüğü sevgilinin bakışlarını kılıç peygamberine benzetmektedir. Söz konusu kılıç peygamberi, ayva tüylerini imana davet eder ve haraç keser:

“Harâca kesdi hatın davet etdi îmâna
Nebiyî-yi seyfidir elhak peyember-i nigeihin” (G179/4)

⁴⁰⁹Koşık Halil Sercan. (2021). “Divan Şiirinde Farklı Türleriyle Yer Alan Bir Savaş Aleti: Kılıç”, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, 8 (20), 11-38.

6.3.6. Top/Tüfenk

Top, kale surlarının yıkımında kullanılırken tüfenk veya tüfek olarak adlandırılan ve kullanılan savaş aleti ise savaşta düşmanı yaralamak veya öldürmek amacıyla kullanılırdı. Beyte göre savaşdaki hareketlenmeyle top ve tüfek sesleri sevinç davulu gibi düşünülmüştür:

“Olunca nâire-i harb şule-ver yaraşır

Sadâ-yı tob u tüfenk anda hem-çü tabl-ı sürûr” (K.20/11)

Ayı bir tepsi gibi hayal eden şair tepsiyi de tüfeğin nişanı gibi düşünmüştür:

“Ederse veziş-i perhâş o şâh-ı dür endâz

Sebûyı mâhi nişân-ı tüfenk eder mehtâb” (K.11/12)

Şair topu güneş, kılıcı ay ve elide ateş eline benzetmektedir. Bu ordunun askerlerinin düşman karşısında muzaffer olacağını dile getirmektedir:

“Top mihr ü tîg mehdîr dest-i âteş destdir

Leşkerin olmâz mı a’ dâya muzaffer rûz u şeb” (K.1/41)

Beyitte nefis askerlerinin olduğu bir aşk savaşı meydanı tasvir edilmektedir. Mevlevî külâhı ise savaşdaki kahır atıcı top gibi hayal edilmektedir:

“Leşker-i nefis üzre Gâlib harb-gâh-ı aşkda

Top-ı kahr endâz-ı himmetdir külâh-ı Mevlevî” (G.316/9)

6.4. Süslenme ile İlgili Eşyalar

6.4.1. Akik

Kırmızı renkli değerli bir taştır. Süheyl yıldızının etkisinde kaldığı için kırmızı rengi aldığı bilinmektedir. Süheyl yıldızı en parlak haliyle Yemen’de görülmektedir ve taş buradan çıkarılmaktadır. Divan şiirinde sevgilinin dudağı, aşığın gözyaşları akik rengiyle birlikte kullanılmıştır.⁴¹⁰ Galib Divanı’nda akik sözcüğü sadece bir beyitte yer almaktadır. Beyte göre gül renkli içki, buz tutmuş akik taşı gibidir. Gül renkli içki de akik de kırmızıdır. Sakinin güneşi öyle soğuktur ki mecliste bulunan kırmızı içki buz tutarak akik rengine (kırmızı) dönüşmüştür:

“Te’sîr-i serd-i mihr-i sâkîyle meclisin

Oldu akîk-i yah mey-i gül reng-i hod-be-hod” (G.37/7)

⁴¹⁰ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, 1989, s.24-25.

6.4.2. Ayîne/Ayna/Mir’at

Âyîne, Farsça bir kelimedir ve karşısındaki şekilleri göstermek amacıyla yapılmış bir süs eşyasıdır. Kelimenin Arapçası mir’at, Türkçesi gözğü ve aynadır. Arkası sırlı camdan yapılan aynalardan sonra Osmanlı saraylarında ve Türk toplumunda da cam aynalar görülmeye başlamıştır.⁴¹¹ Galib’in “ayineden” redifli iki şiiri bulunmaktadır. Galib mutasavvıf bir şairdir ve şiirlerinde geçen âyîne ve mir’at kelimeleri de buna göre değerlendirilmelidir.

Âlem, her tarafı aynadan yapılmış bir ev gibidir. Misafir de yani aynada geçici bir görüntü olan insan da hangi yöne baksa Allah’ın tecellisini görecektir. Bu sevgilinin güzelliğini her yönüyle görmek kişiyi hayrete düşürmekte ve O’ndan başka bir şey görmemekte ve konuşmamaktadır:

“Ağyârla gavgâya konmaz hayret-i didâr
Kim hâne-i âyinede mihmân edemez bahs” (G.28/3)

Ayna, karşısında bulunan nesneyi olduğu gibi göstermektedir ve bu haliyle bir şahit niteliğindedir. Gönül de saf bir aynadır ve yüzlerce nakşısı olan âleme bakarken neye dönük olursa olsun rengini almaktadır:

“Ol eder seyrini bu hâne-i sad-nakşın kim
Sâf âyîne gibi gördüğü renge boyanır” (G.73/5)

Ayna yapmış olduğu aksettirme işinden habersizdir, ona bakan kendini görmektedir. İnsan, Allah’ın isimlerini ve sıfatlarını aksettirmektedir. Ancak bundan habersizdir:

“Mirâtıyız ol mâh-ı perî-sûretin ammâ
Gam-hânemize gelse dahi bî-haberiz biz” (G.107/4)

Beyitte Allah ve mümin birbirine görüntüsünü aksettiren karşılıklı iki ayna olarak tasvir edilmiştir. Bu aynalar öyle yakındır ki birbirlerinin nefesinden (aynalar) buğulanıp görüntü kaybolur:

“Yârın âyinesi dildir dilin âyinesi yâr
Olmasın âyîne tekdîr nefesden nefese” (G.277/9)

⁴¹¹ URL-133, 2023.

6.4.3. Cevher/Cevahir/Gevher/Güher

Arapça'dan Türkçeye geçmiş bir kelimedir ve değerli taş, mücevher anlamına gelmektedir. Klasik Türk edebiyatında en çok kullanılan değerli taşlar akik, yakut, dürr ve zümrüttür. Şiirlerde ağız ve dudak unsurlarıyla teşbih edilmektedir. Aşğın ağlayışı, gözleri, sevgilinin teri de birer mücevherdir.

Şair sözleriyle âlemi cevherlere boğduğunu ifade etmektedir. Söz konusu cevher şairin kendi şiirleridir. Beytin devamında şair kendini derya ve kan olarak görmektedir:

“Etmekdeyim cevâhire müstagrağ âlemi
Cûş eyledikçe nâzm ile deryâ vü kân gibi” (K.13/11)

Şair gökyüzüne güneş ve ay adında iki değerli cevheri sormakta ve iki ulvi inciye benzetmektedir:

“Çarha sordum mîhr ü meh nâmı iki ulvî güher
Nakş-ı kudret şânın etmiş neyle ber-ter rûz u şeb” (K.1/17)

Söz yüce ilahi mekânın (lâhût-mekân) incisi gibidir. Başlangıç (mebde') ve ahiret (mead); dil ve kulak gibi düşünülmemektedir. Sözün başlangıcı dil, sonu da kulaktır:

“Söz bir güher-i ulvî lâhût mekânıdır
Mebde'le me'âd ol gühere gûş-ü zebândır” (K.28/1)

6.4.4. Dürr

Kabuklu deniz hayvanlarının içerisinde oluşan, küçük, sert ve değerli bir tanedir ve dürr bu tanelerden oluşan takı anlamına gelmektedir. Arapça olan bu sözcük lü'lü ismiyle de kullanılmaktadır.⁴¹² Divan şiirinde dürr-i yek dane, dürr-i dane, dürr-i yetim, dürr-i galtan, dürr-i şehvare ve dürr-i Aden tamlamaları ile tek ve iri inci ifade edilmektedir. Divan şiirinde sevgilinin dişleri, teri, vuslatı, aşğın gözyaşları bir inci olarak tasvir edilmiştir. Dürr-i yetim yukarıda da ifade edildiği üzere tek ve iri inci tanesidir. Şair kendini bu iri inci tanesi gibi hayal etmektedir:

“Gâlibim dürr-i yetîm-i sadefim
Ten-i hâki lahid-i kalbimdir” (G.69/6)

Sevgilinin ağzından çıkan sözler, suya kanmış bir incidir. Onu dinlemek için açılan kulak da sedeftir:

⁴¹² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.194.

“Sadef-veş dürr-i şâdâb-ı kelâmın etmege ısgâ
Küşâd olmakda gûş-ı ârzûlar hep seninçündür” (G.97/4)

Kadehin ağzından görülen sevgilinin dişleri saf bir incidir. Beyitte sevgilinin kadehten şarap içtiğinde görünen inci dişlerinin tasviri bulunmaktadır:

“Leb-i peymânenen dendânı dürr-i nâb göstermiş
Gül-i hôş-bûy-ı işret gevher-i şâdâb göstermiş” (G.138/1)

6.4.5. Efser/Dîhîm

Tac anlamına gelmektedir. İlk beyitte din ışığının ülkesinin atının koştığı zaman ayakları altından çıkan kıvılcımlar, şahların başındaki tacın parlaklığına benzetilmektedir. Bu benzetmeyle padişahın büyüklüğüne vurgu yapılmıştır:

“Râhş-ı iklim-i neverdîn ger ederse puyân
Şerer-i na’li eder efser-i şâhânı çerâg” (K.14/28)

Kendisini şah gibi düşünen şair, başında tacı olsun olmasın, kendini aşkından dolayı şah gibi düşünmektedir:

“Dest-i reddindir çeleng-i iftihâr-ı Gâlibin
Şâhdır aşkınla serde efser olsun olmasın” (G.252/7)

Sevgilinin kan içici gözlerinin keskin kılıç gibi bakışları, uzun zamandan beri başta duran taçta takılı kalmıştır:

“Hayli demdir ki çeşm-i hûn-hârın
Kaldı efsürde tîg-i bürrânı” (G.317/8)

6.4.6. Sürme/Kuhl/Tûtîyâ/Vesme/Rastık

Göz kenarlarına ve kirpiklere sürülen siyah boyanın adıdır. Süs eşyası olmasının yanı sıra gözü kuvvetlendirmek, gözleri hastalıklardan korumak amacıyla şifa için de kullanılırdı.⁴¹³ Rastık ise kadınların saçlarını ve kaşlarını renklendirmek için kullandıkları siyah boyadır. Klasik Türk şiirinde sürme sevgilinin ayağının tozu ile ilişkilendirilmiştir. Galib divanında da buna paralel bir kullanım söz konusudur.

Beyitte geçen kuhl ve cila kavramları Mevlana'nın ayağının tozuna benzetilmiştir. Beytin ikinci mısraında ise Mevlanâ, âlemdeki nur ve ziya gibi düşünülmüştür:

“Hâk-i pâyından alır kuhl ü cilâ ehl-i nazar
Âleme nûr u ziyâ Hâzret-i Mevlânâdır” (K.3/11)

⁴¹³ TDV İslam Ansiklopedisi, İbrahim Yalçın, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010 “Sürme” maddesi, s.169.

İstiğnanın tozu aşkın ince gözlerine sürülen sürme gibidir:

“Olaladan reh neverd-i nakş-ı pay-ı edhem-i nazük
Tenük çemân-ı aşka tûtüyârdır gerd-i istingâ” (G.10/4)

Sürme, yazı ve akşam renk bakımından aynıdır. Burada yazı baht olarak ele alınmıştır. Şairin bahtı güneşe düşman, akşama dosttur. Yani bahtı karadır. Bununla birlikte şairin kaderi, onun gözüne sürme gibi parlaklık ve ümit vermektedir:

“Olduğuyçün bahtımız hurşîd-i düşmen şâm-ı-dôst
Tûtîyâ-veş dîde-i ümmîdi tenvîr etdi hat” (G.148/4)

Şair beyitte nazar suskunları derken, Mevlevilikteki konuşmadan çok nazar ile anlaşmayı vurgulamaktadır. Onları en iyi anlayan arkadaşları ise neyden çıkan ateşli nefestir. Ses, duman çıkaran bir alev gibidir ve bu duman da sesin sürmesidir:

“Nây-ı âteş-dem hamûşân-ı nazar dem-sâzdır
Sürme-i âvâz dîd-ı şû’le-i âvâzıdır” (G.55/1)

Rastık taşına seslenen şair, kaş gibi hançere selam kılmasını ve ayrılık efsanesini en ince ayrıntısına kadar düzenlemesini istemektedir:

“Ey seng-i vesme hançer-i ebrûya kıl selâm
Tertîble fesâne-i hicrânı mû-be-mû” (Mfr.51)

6.4.7. Mengûş

Kulağı süsleyen takı, küpe anlamına gelen bu sözcük şairin divanında dört kez kullanılmıştır. Küfür, Allah’ın Celal sıfatının kölesi iken iman da (şairin imanı) Cemal sıfatının bir kölesidir. Beytin ikinci mısraında da gece ve gündüz köleye benzetilmiştir. Bu durumda güneş ve ay kölelerin kulaklarındaki küpedir:

“Küfr ü îmân hem celâliyle cemâlin bendesi
Mîhr ü meh mengûş-ı gûşî iki çâker rûz u şeb” (K.1/2)

Beyte göre yüz yapraklı goncanın üzerindeki şebnem, naz küpesinin incisi gibidir. Gül bahçesinin sabit rengi de su üzerindeki nakıştır:

“Nakş-ı ber-âb olduğu reng-i sebât-ı gülşenin
Gonce-i sad-berkde şebnem dîr-i mengûş-i nâz” (G.124/4)

Köleler eskiden küpe takarlardı ve küpe köle olmanın bir işareti sayılırdı. Bu geleneğe işaret etmektedir. Selsebil, cömertlik denizi olarak adlandırılan Sultan Beyhan'a cariyeye olmak istemekte ve bunun içinde girdâb halkasını kulağına küpe yapmaktadır:

“Ol bahr-ı cûda câriye olmâk murâd edip
Mengûş edîndi halka-i girdâbı selsebîl” (K.21/23)

6.4.8. Mercân

Bir çeşit süs taşıdır ve kızılca bir rengi vardır. Birçok eşyanın süslemesinde kullanılmıştır. Klasik şiirde kan, göz ve sevgilinin dudağı ile birlikte teşbih edilmiştir.⁴¹⁴ Mercan, Galib Divanı'nda on iki yerde kullanılmıştır. Şairin gözyaşlarının taneleri, mercan taşından mamul tespih tanesi gibidir:

“Eşk hem subha-i mercânımdır
Hem vukûf-ı aded-i kalbimdir” (G.68/4)

Mercan düğmesi zevk gülünün tohumu gibi hayal edilirken içki kadehi de gül bahçesinin süsü olarak hayal edilmiştir:

“Eder her tügme-i mercânı bir tohm-ı gül-i işret
O gûne dilberâna sâgar-ı mey gülşen-ârâdır” (G.103/3)

Mercan kırmızıdır ve denizden çıkarılır. Aşğın gözü ve gözyaşları kanlıdır. Aradaki bu bağ mercan taşıyla kurulmuştur. Şairin gözü, kanlı kirpikleriyle beraber mercan pençesidir ve onu böyle görenler şarap dolu kadeh sanmaktadırlar:

“Pençe-i mercânına müjgân-ı hûn-âlû demek
Sandılar pür-lâ'l bir peymâne kim çeşmimdir ol” (G.194/3)

Beyte göre kan arasında akan su damlaları mercan gülü arasındaki jale incisi gibi hayal edilmektedir:

“Çeşmimden akan katrelerim kan arasında
Çün jâle-i dürdür gül-i mercân arasında” (G.297/1)

⁴¹⁴ Pala, a.g.e., s. 318.

6.4.9. Sürmedân

İçine sürme konulmak için ağaç, kemik, altın, gümüş vb. malzemelerden yapılan kap, sürme kabı, sürme hokkası manasına gelmektedir.⁴¹⁵ Divan'da sadece iki beyitte kullanılmıştır. İlk beyitte Mevlevî külâhı dikkat ehlinin sürme kabına benzetilmiştir:

“Rûşenâyı bahş-i çeşm-i mû-şikâfân-ı fenâ
Sürmedân-ı ehl-i dikkatdir külâh-ı Mevlevî” (G.316/2)

Aşığın kara bahtı ancak sevgiliye kavuşma ümidiyle aydınlanır. Sevgilinin saçlarla çevrili çenesindeki gamze (gümüş kuyusu), aşığın sürmedanı olmuştur:

“Eder rûşen ümmid-i hâb-ı vuslat dîde-i bahtım
Çeh-i sîmîn zenehdân-ı hat-âver sürmedânımdır” (G.98/2)

6.4.10. Tavk/Silk

Gerdanlık, tasma halka anlamlarına gelmektedir. Değerli madenlerden yapılmış olan bu kolyeler kadınlar tarafından kullanılmıştır. Divanda üç beyitte tavk sözcüğü geçmektedir. Süslü gerdanlığa benzetilen tevhit halkası, güç sahibi olarak hayal edilmiştir:

“Mülûk-ı bânın gerdenlerinde hâsılı Gâlib
Murassa tavk-âsâ (bir) taburdur halka-i tevhîd” (G.38/13)

6.4.11. Yâkût

Kırmızı, sarı, mavi ve beyaz gibi renkleri bulunan değerli bir süs taşıdır.⁴¹⁶ En değerlisi kırmızı rengiyle bilinen yakut-ı rummani de denilen yakut taşıdır. Değerli mücevherlerin yanı sıra kadeh, hokka gibi eşyaların süslenmesinde de kullanılmıştır. Klasik şiirde lal taşı ile aynı özellikleri taşıdığı bilinmektedir. Sevgilinin dudağı, ağzı, şarabın rengi ve aşığın ağlamaktan kızarmış gözleri yakutla birlikte teşbih edilmiştir. Galib Divanı'nda kırk beş yerde kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte gönül çelen sevgilinin gönlü, yakut cevheri gibi kırmızı bir taşıdır. Gönül içinde taşıdığı kandan dolayı zaten kırmızıdır:

“Budur ümîd ki cûşân olur bu demlerde
Misâl-i gevher-i yâkût o seng-dil dildâr” (K.16/20)

⁴¹⁵ URL-134, 2023.

⁴¹⁶ İskender Pala, Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, 1989, s.492.

Şair şarabı, yakut renkli bir kadehten çıkan ışığa ve gül renkli lambanın suyu gibi hayal etmektedir. Bu kadehten yayılan ışık şaraptır. Cam kadehe şarap konulduğunda kırmızı yakut olarak görünmektedir:

“Pertev-endâz sâgar-ı yâkût
Âb-ı gülgûn-sirâc yanî şarâb” (G.19/6)

Beytin ikinci mısraında taş, mücevhere benzetilmiştir. Bedahş, Afganistan’da bir şehirdir ve yakut taşıyla ünlüdür. Buradan çıkan yakut taşının adını da taşımaktadır. Şairin isteği göğsündeki yakutun kanla dolmasıdır. Göğüs kanla dolduğu takdirde taşlar o kanla kırmızıya boyanır ve ortaya yakut taşı çıkar:

“Eyle Bedâhş-ı sîneni pür-hûn seng ü seyl
Bir gün olur ki gevher olur sengi hod-be-hod” (G.37/2)

Yine beytin ikinci mısraında şeftalinin gül renkli içkisi, yakut taşı gibi düşünülmektedir. Bir kavuşma odasının da hayal edildiği bu beyitte odadaki şarap kadehi kandile ve içerisindeki içkide bir yakuta benzetilmektedir:

“Câmdır kandîl-i gültreng-i şebistân-ı visâl
Bûsenin yâkût-ı mey gültreng-i şeftâlûsudur” (G.52/3)

6.4.12. Zer

Parlak sarı rengiyle bilinen değerli bir madendir ve altın anlamına gelmektedir. Para veya çeşitli süs eşyalarının yapımında kullanılmıştır. Klasik Türk şiirinde gümüşle birlikte sıkça kullanılmaktadır. İlk beyitte Sultan Beyhan’ın cebinin bolluğundan bahseden şair, katıksız altının selsebil gibi dağıtıldığını ifade etmektedir:

“Sultân lafzı Hâzret-i Beyhâna yâraşır
Kim ceyb-i lutfu kıldı zer-i nâbı selsebîl” (K.21/18)

Beyhan Sultan’ın kasrının kapı ve duvarları mercan ve inci seli gibi düşünülmektedir. Kasrın firuze renkli kubbesinden altın yağmuru yağmaktadır:

“Yagar bârân-ı zer ol künbed-i firûzedden gûyâ
Der ü dîvârı her su selsebîl-i dürr ü mercândır” (K.22/ 8)

Beyte göre kılıcın alevi altın işlemeli yastıktır. Şairin hasta gönlü sevgilinin bakışlarının hayali ile sarhoştur. Başını altın işlemeli yastığa koyduğunda kılıcın alevine koymuş gibi olmaktadır:

“Mest olup yâd-ı nigâhıyla dil-i bîmârimiz
Şu’le-i şemşîre baş kor bâliş-i zer-kâr-veş” (G.135/2)

6.5. Yazı ile İlgili Eşyalar

6.5.1. Cild

Arapça bir sözcük olan cilt, deri manasına gelmekte ve yazılı eserleri korumak amacıyla yapılmaktadır. Her cilt aynı zamanda birden çok sanatkârın ortak ürünüdür.⁴¹⁷ Beyitte kâinat bir hamd kitabı; güneş ve ay da o kitabın cildindeki şemседir:

“Mîhr ü mehdîr şemse-i cildi kitâb-ı hamdinin
Kudretinden muhtasâr bir hoşça defter rûz u şeb” (K.1/3)

Pertev Efendinin çıkardığı mecmuaya takriz olarak yazılmış olan aşağıdaki beyitte şair, bu mecmuanın gökyüzü gibi yeni cildinin çok güzel olduğunu vurgulamaktadır. Altın işlemeli nakşî da Zühre yıldızına, aya ve güzelliğine benzetmektedir:

“Hôşâ cerîde-i nev cildi âsümân misâl
Ki nakş-ı zerkeşî hep Zühre mâh u mîhr-i cemâl” (K.29/1)

6.5.2. Defter

Birden fazla kâğıdın bir araya getirilerek oluşturulduğu yazı yazmak için kullanılan bir eşyadır. Beyitte satırların dalgası dert ve ıstırap denizinin anberi gibi düşünülmüştür. Satırlar, dert denizinin anberi gibi güzel kokan bir defterdir. Şair bu defterde hiç kimsenin isminin saklı olmamasını dilemektedir:

“Anber-i deryâ-yı pîç ü tâb mevc-i satrîdir
Nâmı bu defterde mestûr olmasın bir kimsenin” (G.181/2)

Kâinat, hamd kitabı gibidir. Güneş ve ay ise o kitabın cildindeki şemседir. Beyitin ikinci mısramda gündüz ve gece, içinde Allah’ın kudretinin özeti olduğu hoş bir defterdir:

“Mîhr ü mehdîr şemse-i cildi kitâb-ı hamdinin
Kudretinden muhtasâr bir hoşça defter rûz u şeb” (K.1/3)

⁴¹⁷Mine Esiner Özen, Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi, 1985, s.10.

Şairin kendi ve kendi gibi olanlar, hesap uzmanlarının kaleminin hatasının noktası gibidir. Sevgilinin yüzünde bulunan bene âşık olan kişilerin zümresi defteri dolduracak kadardır:

“Defter olıcak zümre-i dildâde-i hâli
Çün nokta-i sehv-i kalem-i ehl-i hisâbız” (G.128/5)

6.5.3. Devât

Eskiden belde taşınan, mâdenden, bâzan gümüşten yapılan bir nevi yazı takımıdır. Divit şeklinde de kullanılmaktadır. Mürekkeplerin yanı sıra macun ve ilaç gibi nesnelere de devat içine konulup saklanabilirdi.⁴¹⁸

Şair kendi divitini buhurdan gibi hayal etmektedir. Buhurdanlar koku taşıma özelliğine sahiptir ve şairin divitinin içinde de mana kokuları bulunmaktadır. Buhurdanlık sultanların meclisinin sırrına gelen şairin anlam kokulu diviti gibidir:

“Pür-bûy-ı ma’ânî mi devâtım gibi Gâlib
Ser-bezm-i selâtime gelen micmer-i elmâs” (G:129/12)

6.5.4. Halkâr

Halkâr, güzel yazılmış bir yazıyı veya sanatla yapılmış bir minyatürü çevreleyen, çiçek motifleri kullanılarak yapılan tezhip, sulu altınla gölgeli tarzda yapılan süslemedir. Divanda sadece bir beyitte halkâr kelimesi kullanılmıştır. Şair beyitte baharın güzelliğinden söz ederek atlas feleğini havuzun kenarına düşen bir süsleme gibi hayal etmektedir. Atlas feleği suyun güzel oluşuna tutularak havuz kenarına bir süsleme olmaktadır:

“Sipihri atlası sandım ki olmuş âb-zede
Kenâr-ı havza düşüp bir sahîfe-i hâlkâr” (K.16/17)

6.5.5. Hokka/Dürc

Hokka, içine mürekkep konulan genellikle çanak şeklinde küçük kabın adıdır⁴¹⁹ ve dürc de yine hokka ile aynı anlamı taşımaktadır. Klasik şiirde sevgilinin ağzı ve dudakları içi mücevher dolu bir kutu olarak tasvir edilmektedir. Galib divanında da buna benzer bir kullanım söz konusudur. Tasavvufta ağız, vahdeti temsil etmektedir ve küçüklük yönüyle hokkaya benzetilerek fenaya işaret edilmektedir. İlk beyitte sevgilinin ayva tüyleriyle çevrili dudağı mücevher kutusuna benzetilmiştir:

⁴¹⁸ Vildan Serdaroğlu, Sosyal Hayat Işığında Zâtî Dîvânı, İstanbul: İSAM Yayınları, 2006, s.130.

⁴¹⁹ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: MEB, C.I., 1993, s.815.

“Leb-i hat-âveri bak dürc-i gevher imiş anın
Dürerde gördüğümüz yokdu hiç kitâb-ı ferah” (G.32/3)

Yukarıda da bahsedildiği gibi bir mesnevisinde sevgilinin dudakları ile birlikte kullanılmıştır:

“Hokka-i lâ’li leb-i hûbândır
Dûde-i müşgi hat-ı cânandır” (Mes.2/2)

Kırmızı renkte ve değerli bir taş olan lal taşından yapılan hokka, bahar sabahı gibi düşünülmüştür. Sabah güneş doğmadan önceki oluşan kızılık ile lal taşının rengi arasında bir benzerlik kurulmuştur:

“Etdi subh-ı bahârı hokka-i lâ’l
Gonca-i nakşı öyle etdi küşâd” (K.24/4)

6.5.6. Kağıd/Evrak/Varak

Üzerine yazı yazılan bu nesne bitkisel maddelerin hamur haline dönüştürülmesiyle elde edilmektedir.⁴²⁰ Şair sevgilinin bakışını siyah ile vasıflandırmakta ve kâğıdı katıksız siyah içkinin baharı olarak görmektedir. Kırmızı olarak bilinen şarabın rengi bu beyitte geleneğe aykırı bir şekilde siyahtır:

“Gâlib nigâhı vasfını tesvîd eder meger
Kâğıd siyeh bahâr-ı mey-i nâbdır bu şeb” (G.18/7)

Şairin yakut renkli (kırmızı) kalemindeki mürekkebinin feyzi, sayfayı beyaz, siyah ve kırmızı ile süslemektedir:

“Feyz-i midâd hâme-i yâkûtum eyledi
Evrâkı pür-nigâr sefid ü siyâh u sürh” (G.35/6)

Şairin “kağıd” redifli bir şiiri bulunmaktadır. Beyitte kâğıt, ezberleyen bir insan gibidir ve şekva ediyor gibi görünerek sevgilinin ok gibi kirpiklerinin vasıflarını ezberlemektedir:

“Gûyiyâ şekve yüzünden bana bir bir okudu
Tîr-i müjgânın edip vasfını ezber kâğıd” (G.39/2)

⁴²⁰ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, İstanbul: MEB, C.I., 1993, s.252.

Sevgilinin ayva tüyleri şekli ve sayfaya satır satır yazılmış yazılara benzetilmiş ve saf saf dizilmiş olarak değerlendirilmiştir:

“Yazdı hatt gül varak-ı rûyuna saf saf sünbül
Oldu nazm-ı güle tahmîs-i mutarraf sünbül” (G.196/1)

6.5.7. Kalem/Hâme/Kilk

Kalem yazı yazmada kullanılan bir alettir ve hâme bu kelimenin Farsçasıdır.⁴²¹ Bu yazı aletinin kamıştan yapılmış olanına da kilk ismi verilmektedir.⁴²² İlk beyitte kalem nazım meydanına çıkan bir kahraman ve cihana hükmeden hükümdar olarak düşünülmüştür:

“Meydân-ı nâzma çıkdı kâlem kâhramân gibi
Aldı cihânı kâbzayâ sâhip-kırân gibi” (K.13/1)

Şair kaleminin güzel kokulu ifadelerini, Mevlana'nın kokusu gibi düşünmektedir. Bundan dolayı şairin kalemi Mevlana'nın toprağına doğru gitmekte ve şair de bunu soruyla ifade etmektedir:

“Müşk-i Rûmî gibi ta'bir-i abîrin ey kilk
Hâk-ı Monlâya mı oldun güzerân nolsun bu” (G.269/9)

Şiirin karartıları yani yazıları ve kalem hasbihal edilecek birer insan gibi düşünülmüştür. Ayrılık gecesinde dert ortağı bulunmayan âşık, şiirinin satırlarıyla ve kalemlerle dertleşmektedir:

“Şeb-i firâkda yok gam-güsârımız Gâlib
Sevâ-dı şi'r ile hâmeyle hasbihâl olunur” (G.44/7)

6.5.8. Levh

“Üzerine yazı yazılabilecek ve resim yapılabilecek yassı düz nesne veya yüzeye” verilen isimdir.⁴²³ Beyitlerde genellikle sevgilinin yanağı ve ayva tüyleri ile birlikte ele alınmıştır. Şair sevgilinin yanağını bir levha gibi hayal ederken ayva tüylerini Fetih Suresi gibi düşünmektedir:

“Sûre-i Feth oldu hatt-levh-ı ruh-ı zîbâsına
Medd-i ebrû medd-i Bismillâhdır bâlâsına” (K.27/1)

⁴²¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.320-550.

⁴²² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.484.

⁴²³ Sami Şemsettin, Kamus-ı Türkî, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 2015, s.722.

Sevgilinin güzelliği su üstündeki nakış gibidir ancak bu güzelliği geçicidir. Şair bunu vurgulamak adına sevgilinin yüz levhasına sonsuzluk çizgilerinin geldiğini sanmaması gerektiğini söylemektedir:

“Hüsünün nakş-ı ber-âb olduğun anla cânâ
Levh-i rûyumda deme hatt-ı bekâ geldi bana” (G.9/4)

Yine sevgilinin ayva tüyleri, sevgilinin gök gözünün nazarı sebebiyle paslı bir levha gibi hayal edilmiştir:

“Eden şîrâze-bend eczâ-yı hüsnü ebruvândır hep
Hatı bir levha-i jengârdır çeşm-i kebûdandan” (G.262/3)

Şairin sinesi bin ateş yarasının resminin bulunduğu bir levhadır ve gönlündeki ateş de fanusun içindeki mumdu. Camın üstündeki resimler mum yanan bir hayal fanusu gibidir:

“N’ola bin sûret-i dâğ olsa peyda levh-i sînemde
Ki fânûs-ı hayâle dönmüşüm sûz-ı derûnuma” (G.283/4)

6.5.9. Mıstar

İnce bir mukavva üzerine eşit aralıklarla gerilmiş ipliklerden ibâret olan ve yazılacak kâğıdın altına konulup üstüne elle bastırılmak suretiyle kâğıda çıkan çizgiler üzerinde düzgün yazı yazılmasını sağlayan malzemeye verilen isimdir.⁴²⁴ Beyte göre aşğın güzel kâğıt gibi kokan saçları olsa mıstar kâğıt sinesine ah ipi çeker:

“Olsa dilbeste-i gîsû-yı muanber kâğıd
Rişte-i âh çeker sîneye mıstar kâğıd” (G.39/1)

6.5.10. Sahife

Bir defter veya kitap yaprağının iki yüzünden her biridir ve kâğıt olduğu gibi deriden de olabilir. Klasik Türk şiirinde sayfa, sevgilinin yanağı olarak düşünülmektedir. İlk beyitte bu duruma paralel bir kullanım bulunmaktadır. Sevgilinin yüzü bir sayfa ve yüzündeki ayva tüyleri de sayfada yazılı olan karınca duasıdır:

“Zann etme hatta sâhîfe-i rûyunda ol mehin
Cemiyyet-i kulûbe karınca duâsıdır” (G.78/2)

⁴²⁴ M. B. Yazır, Medeniyet Âleminde Yazı Ve İslâm Medeniyetinde Kalem Güzeli, Hız. Uğur Derman, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, C.2, 1974, s. 226.

6.6. Diğer Eşyalar

6.6.1. Abîr

Turunç, iğde, gül, amber, misk gibi çeşitli ot, kök ve maddelerin karıştırılması ile elde edilen güzel kokuya verilen isimdir.⁴²⁵ Misk ve amberin yanı sıra abîrde insanların kullandıkları güzel kokan bir süslenme aracıdır.

Şair, kaleminin güzel kokulu ifadelerini Mevlana Rumi'nin kokusu gibi hayal etmektedir. Bu sebeple de kalemi Mevlana'nın toprağına gitmektedir:

“Müşk-i Rûmî gibi ta'bîr-i abîrin ey kilik

Hâk-ı Monlâya mı oldun güzerân nolsun bu” (G.269/9)

6.6.2. Anber

Ambra ve amber şekilleri de bulunan amber kelimesi aslında Arapça “anber” olup, İspanyolca aracılığıyla Avrupa dillerine geçmiştir. Amber, Hint denizlerinde yaşayan ada balığının karnında bulunan yapışkan ve misk gibi kokan, kül renginde olan bir maddedir.⁴²⁶ Klasik Türk şiirinde misk gibi kokusuyla ele alınan amber, sevgilinin saç, ayva tüyleri, beni vb. güzellik unsurları ile birlikte ele alınmaktadır. Galib divanında da aynı benzetmeler kullanılmıştır.

Sevgilinin perçemi Çin'i emir altına alan komutan gibidir. Çin, kıvrım anlamına da gelmektedir ve perçem saçın kıvrımlarını da aslında emir altına almıştır. Beyitin ikinci mısraında sevgilinin perçemi ufuklara misk ve amber kokuları bağışlayan bir insandır:

“Eyleyip teshîr mülk-i Çîni server perçemin

Bahs eder âfâka top top müşg ü anber perçemin” (G.178/1)

Arif Efendi'ye övgüde bulunduğu bir kasidesinde onun güzel ahlakını bir servi gibi tasvir etmektedir. Servinin bütün parçaları ud ağacı, misk, ıtır, abîr ve amber gibi kokulardan ibarettir:

“O nîk-ahlâk kim mânend-i servi cümle eczâsı

Abîr ü itr u üd u müşk ü anberden ibâretdir” (K.30/15)

6.6.3. Deste-seng

Tezhip ve ebrûlarda kullanılan toprak boya sulu bir ortamda inceltip zerrelere ayırmak için düzgün bir mermer üzerinde el kuvvetiyle ezmeye yarayan taş alettir.⁴²⁷

⁴²⁵ Şentürk, a.g.e., C.I, 2016, s.65.

⁴²⁶ M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri, Ankara: MEB Yayınları, C.I, 1983, s.61.

⁴²⁷ URL-135, 2023.

Sadece bir beyitte kullanılmıştır ve şair ayın kursunu deste-seng gibi hayal etmektedir. Kasrın revakı için süslemeli bir işleme gerekmektedir ve bu da mehtabın ayın kursunu deste-seng gibi kullanmasından meydana gelmektedir:

“Revâk-ı kasrına lâzım gelirse hilkârı
Elinde kurs-ı mehi deste-seng eder mehtâb” (K.11/14)

6.6.4. Dürbîn

“İçine yerleştirilen mercekler vasıtasıyla uzaktaki şeyleri büyüterek yakında imiş gibi (tersine tutulursa uzakta imiş gibi) gösteren optik aletin”⁴²⁸ adıdır. Külâh, ibret veya irfan gözünün dürbünü gibi tasvir edilmiştir:

“Kûşe-gîr-i hücre-i seyrân olan âriflere
Dürbîn-i çeşm-i ibretdir külâh-ı Mevlevî” (G.316/3)

6.6.5. Evreng/Taht

Padişah koltuğu anlamına gelen bu terim bir hükümdarlık ve saltanat alametidir. Değerli taşlarla süslenen bu koltuk genellikle altın kaplamadır. Padişahlar bayram sırasında, şehzade düğün ve sünnetlerinde tahtta otururlardı. Padişahlar sefere çıktığında tahtaları da beraberinde götürülürdü.⁴²⁹

Mevlana, fakirlik makamının şahıdır ve bununla beraber de saltanat tahtının fakirlerindedir. Bu sebeple Mevlana'nın ahlakı bütün işleri tamamlamaktadır:

“Makâm-ı fakra şeh ü taht-ı saltanatda fakîr
Tamâm-ı cem'-i şüündür hısâl-i Mevlânâ” (K.4/3)

6.6.6. Fevvâre

Fevvâre, fiskiye demektir. Şairin su dolu gözü fiskiye olarak tasvir edilmektedir:

“Bu havz-ı pür-safâyâ olup girye hîz-i reşk
Fevvâre etdi dîde-i pür-âbı selsebîl” (K.21/2)

Sevgilinin boyu mucize gösteren bir fiskiyedir. Bu fiskiye cevher suyunu akıtarak izleyenlerin eteğini doldurmaktadır:

“Âb-ı gevherle pür eyler dâmen-i nezzâremiz
Öyle bir fevvâre-i mu'ciz-nümâdır kâmetin” (G.184/4)

⁴²⁸ URL-136, 2023.

⁴²⁹ URL-137, 2023.

Beyite göre şairin renkli mısraları kan fiskiyesidir. Aşkta nasipsiz olan kişiler, mısraların delil olarak göstermektedirler:

“Mısrâ-ı rengînini fevvâre-i hûn eyleyip
Bî-nevâle da’vî-i aşkında bürhân gösterir” (G.54/5)

6.6.7. Gül-âb

Cüllâb şekliyle de kullanılan gül-âb gül suyu anlamına gelmektedir. Şair, sen diye seslendiği sevgiliyi alev ve gül suyu olarak hayal etmektedir. Azarlanan bir insan tasviri bulunan beyitte azarlanıp yanakları kızaran sevgilinin kendisidir:

“Hûy-kerde ruh-ı itâbsın sen
Hem şu’le vü hem gülâbsın sen” (G.243/2)

6.6.8. Havai Fişek (Fişeng)

Osmanlı döneminde törenlerde, eğleşeng)ncelerde havai fişekler patlatılırdı. Beyitte bu duruma paralel olarak, neyin üflemesinden çıkan inleme kıvılcımları ahın havai fişekleri gibi düşünülmüştür:

“Şerâr-ı nâleyi fevvâre-i neyden saçup uşşâk
Fişeng-i âh ile sûr-ı hümâyûn eylemişlerdir” (G.45/5)

6.6.9. Hevenk

Yaş meyve ve sebzenin dizildiği ipe verilen isimdir. Beyte göre ülker yıldız takımı bir salkıma ve gökyüzü kubbesine takılmış bir heveng benzetilmektedir:

“Edeble hûşe-i pervîni târem-i tâke
Riyâz-ı mekrûmetinde hevenk eder mehtâb” (K.11/26)

6.6.10. İbrişim

Bükülmüş ipekten ipliğe verilen isimdir ve sadece bir beyitte kullanılmıştır. Sevgilinin perçemi güzellik bahçesinin gül ipek ipliği gibi hayal edilmiştir:

“Nev-bahâristân desem şâyân nihâl-i kaddine
Bâg-ı hüsnünde gül ibrişime benzer perçemin” (G.178/8)

6.6.11. Kâfûr

Kâfûr, Uzak Doğu’da yetişen bir ağacın zamkıdır. Beyaz renkli, ağır kokuludur ve hekimlikte de kullanılan bir maddedir.⁴³⁰ Osmanlı hekimleri bu maddeyi kan toplayıcı,

⁴³⁰ A. T. Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, s.272.

ağrı giderici olarak kullanmışlardır.⁴³¹ Klasik şiirde merhem olarak kullanılmasının yanı sıra sevgilinin gerdanı ve hoş kokusuyla da birlikte kullanılmıştır:

Kılıcın ışığı, kâfûr merhemi gibidir. Kâfûr merhemi siyah yarayı nasıl gideriyorsa karanlığın zulmü de kılıcın ışığını gidermektedir:

“Zalâm-ı zulmi ziyâ-yı süyûfdur dâfi

Odur bu zahm-i siyâh üzre merhem-i kâfûr” (K.20/9)

İçki şişesinin kadehi, kâfûr kokulu bir mum gibidir. Her hareketli alevin yanan bir pervanesi bulunmaktadır. Meclisteki kâfûr kokulu mum, içki şişesinin kadehidir:

“Olur her şu’le-i cevvalê bir pervâne-i pür-sûz

Bezmede sâgar-ı mînâ-yı meydîr şem’-i kâfûru” (G.331/2)

Beyitte sevgiliye gümüş beden diye seslenen şair, boşuna merhamet elini uzatmamasını söylemektedir. Zira sinesindeki yara, kâfûr merhemini reddetmektedir:

“Sunma dest-i merhamet bîhûde ey sîmîn-beden

Zahm-ı sînem merhem-i kâfûra eyler itirâz” (G.145/5)

6.6.12. Kemend

Uzakta olan bir şeyi çekip almak için kullanılan kemend, ucu ilmekli uzun bir iptir ve şair beyitte zevki ve kederi bütün haline getiren bir kemend düşlemektedir. Tevhit halkası bu kemend gibi hayal edilmiştir:

“Geçenler bu siphrin çenberinden öyle söyler kim

Kemend-i vahdet-i zevk ü kederdir halka-i tevhîd” (G.38/12)

Beytin ikinci mısraında sevgililerin gözü, saçının ipine bağlanmış bir ceylan gibi hayal edilmektedir:

“Sîhr o şûhun beste çeşm-i gamze-i câdûsudur

Çeşme-i mahbûbân kemend-i zülfünün âhûsudur” (G.52/1)

Gönül kuşu sevgilinin saçını bir bağa (bend) dönüştürmektedir. Bir salık için sevgilinin saçını kesrettir. Gönül kuşu, kesrete takılarak ve kesreti vahdetle bir bağa dönüştürene dek birçok çile çekmiştir:

⁴³¹ Kahya, E. (1992). İbn Nefis ve Eseri, El-Mucez Araştırma-Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. C.14. 198.

“Ne çekdi murg-i dili zülfü bend edinceye dek
Beli büküldü tutup der-kemend edinceye dek” (G.175/1)

6.6.13. Kîlîd/Kufl

Anahtar veya düğme gibi eşyaların yardımıyla çalışan, bir yanı değirmi, öbür yanı demir çubuğa geçirilen yarım halka anlamına gelmektedir.⁴³² Bu anlamın yanı sıra atların alnından alt çenesine uzanan beyazlık gibi manalara da gelmektedir. Kufl kelimesi de kilit, sürgü anlamına gelmektedir.⁴³³

Bülbüllerin hazinesi, nağmelerin kilidi gibidir. Zira bülbüllerin sesi birer hazinedir ve bu hazine bütün güzelliği ile nağmelerin kilididir:

“Santûr nakd-ı nâleyi bir bir eder edâ
Gencîne hezâr kilîd-i terânedir” (G.53/9)

Şair kendilerini insandaki hayret tılsımı gibi düşünmektedir. Kendileri âlemde insanken insan ise hayret tılsımıdır. Hazine kapıları düşünme tılsımı ile açılmaz:

“Âdemiz âlemde âdemde tılsım-ı hayretiz
Kufl-ı endîşeyle feth olmaz der-i gencînemiz” (G.111/6)

6.6.14. Lenger

Gemileri durduğu yerde tutabilmek için denize atılan demir zincir ve ucundaki çapa, gemi demiri anlamına gelmektedir.⁴³⁴ İncelemesini yaptığımız divanda lenger sözcüğü sadece bir yerde geçmektedir. Tahmise göre gözyaşları tufana dönüşerek cihanı kaplamaktadır. Gönül ise bu ıstıraplarla dolu aşk denizinden vazgeçemez ve ona demir atar:

“Tufân ıztırâbda dil lenger almada
Cân sâhil-i ümîdde hasretle kalmada
Bahr-ı fenâya keştî-i endîşe salmada” (Thm.16/3)

6.6.15. Lûle

Musluk, çeşme gibi şeylere takılan küçük boru; halka gibi dürülmüş şey, lüle; kâğıt külâh gibi anlamlara gelmektedir.⁴³⁵ Beyitlerde kullanılan anlamı borudur. Beyte göre

⁴³² URL-138, 2023.

⁴³³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları,1997, s.526.

⁴³⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2010, s.630.

⁴³⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara: Aydın Kitabevi, 31. Baskı, 2015, s.637.

selsebilin her su borusu etrafa “hoş geldin” sözünü saçan bir dildir. Selsebil bu durumda, dostların sevinç gözyaşlarını andırmaktadır:

“Her lülesi zebân-ı hôş-âmed-nisâr olup
Andırdı eşk-i şâdî-i ahbâbı selsebîl” (K.21/5)

Yine bir beytinde de şair, tanburun mızrabını su borusuna benzetmektedir. Tambur, su borusu gibi olan mızrabı, selsebil yaparsa nağme dalgaları onun övgüsü olacaktır:

“Hem-vâre mevc-i nağmesi medh ü senâsıdır
Tanbûr edince lûle-i mızrâbı selsebîl” (K.21/17)

6.6.16. Micmer

Buhurdan, içinde tütsü yakılan kap anlamındadır. Beytin ilk mısramında Mevlevî külâhı, sevgi ateşinin buhurdanı gibi düşünülmüştür. Beytin ikinci mısramında da Mevlevî külâhı, hakikat ilahisinin dumanına benzetilmiştir. Mevlevî dervişi bir hakikat ilahisi, başındaki külâhta ondan çıkan bir dumandır:

“Micmer-i ûd-ı mahabbetdir külâh-ı Mevlevî
Dûd-ı gülbânk-i hüviyyetdir külâh-ı Mevlevî” (G.316/1)

6.6.17. Misk/Müşk/Nâfe

Üç sözcükte aynı anlama gelmektedir ve Doğu Türkistan’ın Hıta ülkesinde yaşayan bir ceylanın göbeğindeki ura verilen isimdir.⁴³⁶ Söz konusu ur erkek ceylanlarda bulunmakta ve hayvanı rahatsız etmekte, sürtünme yoluyla bu uru düşürmektedir. Klasik Türk şiirinde bu koku sıkça sevgiliye ait güzellik unsurlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra Hoten, Hutun, Hitâ ve Tatar miski şekliyle de kullanılmaktadır.

Miskin memleketi olan Hitâ ’da misk, kabilelerle taşınmaktadır. Beyte göre sevgilinin ayva tüyleri misk kokusunun kafilesidir ve şair doğru yolu bulmuştur:

“Hatı ki kâfile-i müşkdür anın Gâlib
Diyâr-ı Çin ü Hitâdan reh-i savâba gelir” (G.50/8)

Kalemine seslenen şair, Mevlana’nın miski gibi kokulu tabirlerinin olduğunu vurgulamaktadır. Kaleminin tabirlerinin güzel kokusu, Mevlana’nın toprağından geçişiyle bağlantılıdır:

“Müşk-i Rûmî gibi ta’bîr-i abîrin ey kilik
Hâk-ı Monlâya mı oldun güzerân nolsun bu” (G.269/9)

⁴³⁶ A. T. Onay, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000, s.81.

Çin nâfesi sevgilinin saçının kıvrımları gibi hayal edilmektedir. Sevgilinin saçını nâfe kokmakta ve saç, nâfeyi esir gibi tutmaktadır:

“Esîr-i çîn-i zülfü nâfe-i Çîn
Zebûn-ı pençesi sincâb-ı Keşmîr” (G.48/4)

6.6.18. Misvâk

Bir şeyi ovma anlamına gelen sevk (sivâk) kökünden türemiş olan bu kelime diş temizliğinde kullanılmaktadır. Ucu fırçaya benzeyen ince dalları olan bir çubuktur. Bu kelime zühd sahibi olanları ve ayrıca zühdü de temsil etmektedir. Galib misvağın damar şeklinde ince olan dalını, tamburun telleri (damarına) gibi düşünmektedir. Galib mecliste zühdün öyle soğukluğundadır ki misvakinin dallarından tambur teli yapmaktadırlar:

“Öyle bir bezimde efsürde zühdüm ben kim
Reg-i tanbûr çekerler reg-i misvâkimden” (G.239/4)

6.6.19. Mühür/Tamga

Hâtem, Arapça bir kelime olup yüzük ve mühür anlamına gelmektedir. Tasavvufi anlamda ise bütün makamları geçip olgunluğa ulaşmaktır.⁴³⁷ Mühür aynı zamanda hükümdarlık alametlerinden biridir. Bu durumun Hz. Peygamber zamanından beri hükümdarlık alameti sayıldığı ve yüzük biçiminde olduğu bilinmektedir.⁴³⁸

Hz. Süleyman'ın parmağındaki mühürlü yüzüğe telmih yapılmıştır. Hz. Süleyman'ın mühür olarak da kullandığı yüzüğün taşı kırmızı yakuttur ve bu yüzük sayesinde birçok mucize gösterilmiştir. Şair göre söz konusu yüzüğün aydınlığı padişah tarafından sağlanmaktadır. Yani yüzükteki kandil aslında padişah tarafından verilmiştir:

“Oldu reşk-âver-i kandil-i firûzende-i arş
Sen edip hâtem-i egüş-t-i Süleymânı çerâğ” (K.14/35)

Şairin kan dolu gözü kırmızı bir damga; o damga da kalp sepetinin yüzündeki güldür. Yani kalp bir sepet gibi hayal edilmektedir. Zira aşığın kalbi, içindeki sırlarla birlikte damgalı bir sepettir ve aslında o damga kanlı gözyaşlarıdır:

“Al tamga gibi çeşm-i pür-hûn
Gül-i rûy-ı seped-i kalbimdir” (G.69/3)

⁴³⁷ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Anka Yayınları, 2005, s.255.

⁴³⁸ Erdoğan Merçil, Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri, Ankara: TTK Yayınları, 2007, s.196.

6.6.20. Nargile

Hindistan cevizi kabuğundan yapıldığı için bu adı almıştır. Türkçe 'den Balkan dillerine, Fransızca ve İngilizce 'ye, Arapça 'ya da geçmiştir. Dumanını sudan geçirip temizlemek suretiyle tömbeki içmeye yarayan, lüle, gövde ve marpuçtan ibaret bir düzenektir.⁴³⁹ Beytin ikinci mısraında içki sürahisi, uyuşturucu nargileye (kalyon-ı beng) benzetilmiştir. Nargilenin içinde sürahiye benzeyen camdan bir parçası bulunmaktadır. Keyif verici olan nargile, içki sürahisi gibi düşünülmüştür:

“Eder hezâr hayâlât-ı bül-aceb ızhâr
Surâhî-i meyi kalyon-ı benk eder mehtâb” (K.11/6)

6.6.21. Penbe

Ebegümeçigillerden koza biçiminde bulunan meyvesi üç, dört, beş dilimli olan ve sıcak bölgelerde yetişen tarım bitkisine ve bu bitkinin işlenmişine denilmektedir. (Serdaroğlu, 2006: 152). Şair penbe ve Mansur kavramlarıyla Hallac-ı Mansur olayına telmihte bulunmaktadır. Mansur'un pamuk atma olayına telmihte bulunulmuştur:⁴⁴⁰

“Furûg-ı nağme-i mansûru mâh-tâb eyler
Atarsa penbe-i râzı kemâne-i tanbûr” (G.57/4)

Galib beytin ikinci mısraında kelimelerini ateş yarasının pamuğu olarak düşünürken mazmunlarını da bu ateş yarasının pamuğuna benzetmiştir:

“Nutkumun her güher-i pâki çerâg-ı elfâz
Sâde mazmûnları hep penbe-i dâg-ı elfâz” (G.151/1)

6.6.22. Penbe-i Mînâ

Şişenin ağzındaki pamuğa verilen isimdir. İçki şişesi ayın on dördü gibi düşünülmüştür. Ayın on dördü bir sedef gibi parlaktır. Beytin ikinci mısraında ise ayın on dördü gibi hayal edilen avuç içi, içki şişesinin ağzına kapatılan tıpa olarak düşünülmüştür:

“Câm-ı arakdır sadef-i mâhtâb
Penbe-i mînâsı kef-i mâhtâb” (G.14/2)

⁴³⁹ URL-139, 2023.

⁴⁴⁰ Karaman ve öte., Kur'an-ı Kerim Meâli, Bakara Suresi, Ayet: 23-24, s.3.

Beyitte söz konusu peri aşığı görünmeyen sevgilidir ve dalgası da onun hayalidir. Pamuk tıpa bu peri dalgasının köpüğüdür. Şair bu nesnelere kullanarak tıpanın zayıflığına dikkat çekmektedir. Aynı zamanda sakiye seslenerek de tabur içkisini akıtmasını ister:

“Sâkiyâ eyle revân ol arak-ı tabûru
Ki ola penbe-i mînâsı kefi mevc-i perî” (G.310/1)

6.6.23. Pul

Para ve akçe gibi nakit manasına gelmektedir. Şair beyitte nakdi bir kılıç gibi hayal etmektedir. Kılıç gibi keskin olan dünya malından vazgeçme gerektiğini vurgulamaktadır:

“Serencâmı pül-i şemşîrden geçmek midir bilsem
Bekâ iklimin özler cân-ı bî-sâmânım eglenmez” (G.120/5)

6.6.24. Resen/Rişte

İp anlamına gelmektedir. Klasik şiirde iplik sevgilinin saç ve canı ile birlikte kullanılmaktadır. Galib’in divanında resen şiirlerde sadece bir beyitte kullanılırken rişte ise otuz iki yerde kullanılmıştır.

Yağmurlu bir havanın hayalinin bulunduğu bu beyitte, şimşegın sesinin ateşi gül bahçesine yayılmaktadır. Yağan bulutun damarları, siyah bir iplik gibidir:

“Yayıldı şu’le-i âvâz-ı berk gülzâra
Edip hevâ rek-i ebr-i matîri rişte-i târ” (K.16/5)

Galib’e göre aşk ateşiyle yanıp kavrulan aşığın ahı rişteye benzetilmektedir:

“Olsa dilbeste-i gîsû-yı muanber kâgıd
Rişte-i âh çeker sîneye mıstar kâgıd” (G.39/1)

Sevgilinin her vaadi yürek hoplatmaktadır. Bu vaat mutribi, mecliste eline sazını alarak orada bulunanları neşelendiren biri haline getirmektedir. Vaat, mutribin çaldığı sazın telleri gibi bitip tükenmez isteklerin ipliğidir:

“Mutrib-i va’dın yürekler oynadır her va’desi
Rişte-i tûl-i emel var ise târ-ı sâzıdır” (G.55/6)

6.6.25. Sûzen

Farsça iğne anlamına gelmektedir ve divanda sadece bir beyitte kullanılmıştır. Beyte göre gül bedenli sevgili ne zaman aşığı bilmezlikten gelecek olsa, hasret dikeninin iğnesi bülbülün gözünden geçmektedir:

“Her ne dem ol gül-beden semt-i tegâfülden geçer
Sûzen-i hâr-ı tahassür çeşm-i bülbülden geçer” (G.61/1)

6.6.26. Sürahi

İncelemesini yaptığımız divanda gündelik yaşantının bir parçası olan sürahi beyitlerde karşımıza şarap sürahisi olarak çıkmaktadır. Şair ilk beyitte bir içki denizi hayal ederken, içki denizinin balıklarını da şarap sürahisi (bât-ı şarâb) gibi düşünmektedir:

“Bât-ı şarâb idi bahr-i arakda mâhiler
Piyâlesi fişek-i mâhtâb-ı âlem-i âb” (G.16/4)

Galib’in şiirlerinde yer alan Sebk-i Hindi akımını bu beyitte soyut kavramların somut bir varlığa benzetilmesi üzerinden görmekteyiz. Bir kuş gibi hayal edilen uyku sonrasında kuşun şarap sürahisine benzetilmesi ile devam etmektedir. Şarap sürahisi nasıl ki içkiden uzak duramıyorsa uyku kuşu da rahatını kaybetse bile içki denizinden uzak duramamaktadır:

“Safâdan uçsa da deryâ-yı meyden olmaz dûr
Bat-ı şarâb gibi murg-ı hâb-ı âlem-i âb” (G.16/7)

6.6.27. Teber/Tîşe

Balta, nacak, külünk anlamına gelen bu kelimeler genelde beyitlerde Ferhad ve Şirin efsanesinde geçen dağı delme olayına telmihte bulunacak şekilde bu kelimeler kullanılmıştır (G.113/4).

Şair sevgiliyi Şirin suretine koyanın âşıklar olduğunu söylerken beyim senin kulağına Ferhâd’ın kazmasının sesi gelmez mi diye de sormaktadır:

“Koyan uşşâkdır hep sûret-i Şîrine maşûku
Begim hiç gûşe sît-i tîşe-i Ferhâd yetmez mi” (G.333/2)

6.6.28. Tesbih/Sübhâ

Sübhâ; tespih, tespih tanesi anlamlarına gelmektedir.⁴⁴¹ Beyte göre tevhid halkası, hikmet eserlerini ortaya koyan tespih gibidir. Mürşit tespihin imamesi, müritler de tespihin diğer taneleridir. Tespihin de bitişik olmasına gönderme yapan şair, mürşidin eliyle de müridler arasındaki mesafenin kapandığını söylemektedir:

“Nümûdâr eylemekte vasl-ı faslı dest-i mürşîdden
Ser-âmed sübha-i hikmet-eserdir halka-i tevhîd” (G.38/2)

Şairin gözleri cevherden yapılmış yüz taneli bir tespihtir. Gözden akan gözyaşının değerli oluşu cevherle özdeşleştirilmiştir. Arka arkaya akması da yüz taneli tesbih gibi hayal edilmiştir:

“Feyz enzâr-ı cenâb-ı Şemsden geldi bana
Gevherîn bir subha-i sad-dâne kim çeşmimdir ol” (G.194/8)

Ney, yüz taneli bir tesbih ve o tespih de gönlün ateş yarasına benzetilmiştir. Neyde yedi delik bulunmaktadır. Bu deliklerin her biri gönlün ateş yarasıdır:

“Ne sayar kim bile seyyâre şumâr-ı tîrîn
Heft-dâg-ı dilidir subha-i sad-dâne-i ney” (G.304/9)

Allah’a ulaşmak için yapılan ve manevi bir yolculuk olan seyr ü sülûk sırasında tespihle zikir çekilmektedir. Beyte göre Mevlevî külâhı, seyr ü süluk yolculuğunun tespihinin başlangıç ve bitişinin baş nişanıdır:

“Subha-i seyr-ü sülûk-ı râhiyân-ı hazrete
Ser-nişân-ı bed’ ü gayretdir külâh-ı Mevlevî” (G.316/5)

6.6.29. Zincîr/Zencîr

Şair beyitte eskiden delilerin zincirle bağlanmasına telmihte bulunmuştur. Delilik şarkıları sevgilinin kâküllerinin teline bağlanmıştır. İkinci mısradaki ise delilerin bağlandığı zincirler, tamburun ahengi gibi düşünülmektedir:

“Bağlandı târ-ı kâkülüne nagme-i cünûn
Zencîrler terâne-i tanbûrdur bana” (G.1/10)

⁴⁴¹ URL-140, 2023.

Galib'in divanında zincir genellikle Kays'a vurulan zincirler üzerinden ele alınmıştır. Deli davranışlarından ötürü Kays'a vurulan zincirler, bela gibi düşünülerek Leyla'nın kıvrımlı saçları gibi hayal edilmektedir:

“Zülf-i Leylîde ki zencîr belâsı Kays'ın
Özge ser-rişte-i davâ-yı cünûn oldu bana” (G.7/4)

Beytin ikinci mısraında bahsedilen aşk bir esaret zinciridir. Zincirin her bir düğümü birer padişahdır. Saltanat tahtını bir aleve benzeten şair, etrafında gezen talipleri de pervane gibi yakmaktadır. Esaret gibi görünen aşkın her bir düğümü aslında padişahlıktır:

“Şu'ledir zerrîn taht-ı saltanat pervâneye
Beste-i zencîr-i aşkın pâdişehdir her biri” (G.325/2)

7. MİMARİ

7.1. Barınma ile İlgili Unsurlar

7.1.1. Bâb/Der/Kapı

Bâb Arapça kapı, der ise Farsça kapı anlamındadır.⁴⁴² Beyitte kapının tozu, sığınılacak mekân olarak hayal edilmiştir:

“Ey kible-i ehl-i hüner ey ârif-i billâh
Hâk-i derin erbâb-ı dile cây-ı emândır” (K.28/27)

Sinesini yüz parçaya ayrılmış bir safha olarak ifade eden şair o safhayı da gam kapısındaki kalbinin dayanacağı delil gibi düşünmektedir:

“Safha-i sîne-i sad-şerha benim
Bâb-ı ğamda sened-i kalbimdir” (G.69/2)

7.1.2. Bâm

Farsça bir kelimedir ve çatı, dam, kubbe anlamlarına gelmektedir.⁴⁴³ Beyt-i Ma'mûr semada, içinde meleklerin ibadette bulunduğu rivayet edilen mâbed⁴⁴⁴ olarak bilinmektedir. Gönlün mimarisi aşktır, damı ve duvarı başkadır, içi neşeyle dolan Beyt-i Ma'mûr gibidir:

“Gönül bir beyt-i mâ'mûr-ı safâdır aşk mi'mârı
Yâtır ammâ ki şimdi başka bâmı başka dîvârı” (K.15/1)

Sultan Selim'in ortaya çıkışından dolayı cihan şevk dolu bir ses vermekte ve beyte göre feleğin kapısı ve çatısı bundan dolayı tanburun evi gibi hayal edilmektedir:

“Cihâna bir tanîn-i şevk erdi kim zuhûrunda
Sîpîhrin hâne-i tanbûr imiş gûyâ der ü bâmı” (K.18/9)

Şair bir tarihinde sarayın duvarlarını ve çatısını süsleyen altın ve mücevherler için dünyanın altınının harcadığını dile getirmektedir:

⁴⁴² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997,s.174-294.

⁴⁴³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.70.

⁴⁴⁴ URL-141, 2023.

“Zer ü gevher o kadar var ki der ü bâmında
Masraf-ı ma'den ü yemm hâsıl-ı dünyâdır bu” (T.34/2)

7.1.3. Bünyâd

Asıl, esas, temel; bina, yapı demektir.⁴⁴⁵ Beyte göre viran olan kalp, gizli bir hazine gibidir ve güzellik binasının sebebi viran olan kalbin kendisidir. Bu kalp de saçı bir ejder gibi gösteren gizli hazinenin kendisidir:

“Bâis-i bünyâd-ı hüsnün kalb-i vîrândır senin
Zülfün ejder gösteren bu genc-i pinhândır senin” (G.183/1)

Şairin “Târih-i Gülşen Ârâ Der-Sitâyîş-i Mahbûbiyye-i Gam-Fersâ” isimli mimari konulu bir şiiri bulunmaktadır. Aşağıya aldığımız beyitte şair konuya uygun olarak “mimâr-ı suhan” ve “muhkem bünyâd” gibi kelimeleri kullanmaktadır:

“Yâpmamışdır dahı mimâr-ı suhan manâda
Bir benim fikr-i metnim gibi muhkem bünyâd” (T.71/35)

7.1.4. Dîvâr

Farsça olan bu kelime duvar kelimesinin eski metinlerindeki halidir. Beyte göre Beyhan Sultan kasrınının kapısına ve duvarlarının her tarafı mercan ve inci selidir. Söz konusu kasrın firuze renkli kubbesinden altın yağmuru yağmaktadır. Bu sebeple kapı ve duvarlardan inci ve mercan seli akmaktadır:

“Yağar bârân-ı zer ol künbed-i firûzeden gûyâ
Der ü dîvârı her su selsebîl-i dürr ü mercândır” (K.22/ 8)

7.1.5. Harem/Harîm

Yabancıların girmesine izin verilmeyen, saygıdeğer ve kutsal yer; hac zamanında ihrama girişin başladığı yerden itibaren Kâbe'ye ilerleyen kısma verilen isimdir.⁴⁴⁶

Harîm, köşk sahibinin dışarıya kapalı tuttuğu özel bir mekândır. Beytin ikinci mısrasında bu özel haremdeki meleklerin safı kuşların kanatları gibi hayal edilmektedir:

“Kumâş-ı ferş-i pâkî bâl-i simurg-ı ma'ârifdir
Harîm-i hâsına saff-ı sürûşan bâl-i murgândır” (K.22/11)

⁴⁴⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.117.

⁴⁴⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.329.

Düşünce, gül bahçesinin haremidir. İkinci mısraya göre bu mekân cennetin gül bahçelerindeki hurilerin yakıcılığı gibidir:

“Girdikde harîm-i harem-i gülşen-i fikre
Âteş-zen-i havrâ-yı gülistân-ı cinândır” (K.28/4)

Şair, aşkın harimini aydınlatmak için çok fazla ateşe ihtiyaç olduğunu söylemekte ve şarap kadehi gecesinin mumunun, sürahi gibi baştanbaşa aydınlık olduğunu vurgulamaktadır:

“Hârim-i aşk-ı rûşen kılmağa çok âteş ister çok
Surâhi-veş serâser şu’ledir şem’-i şeb-i mînâ” (G.6/5)

Şaire göre sine bir haremdir ve o harem de sümbül bahçesidir. Sümbül sevgilinin saçları ve sine de sevgilinin saçlarının mahzeni olarak hayal edilmiştir. Nazar değdiği için sine haremi, sümbül bahçesine dönmüştür:

“Harîm-i sine sümbülzârdır çeşm-i kebûdından
Belâ-yı âsümân bîzârdır çeşm-i kebûdundan” (G.262/1)

7.1.6. Künc

Künc; köşe, bucak; kanbur; ev altı, bodrum anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁷ Şiirlerinde beş kez yer vermiştir.

Galib sevgilinin kaşının köşesinden zulüm yayını çok çektiğini dile getirerek sevgilinin kaşlarını yay gibi düşündüğünü dile getirmektedir:

“Hasta çeşmi gibi câm-ı elemi çok çekdim
Künc-i ebrûda kemân-ı sitemi çok çekdim” (G.223/1)

Beyitte sevgilinin kaşının köşesi, mihrabın köşesine benzetilmektedir:

“Tâk-ı arş-ı sikke-i Monlâ’ya ol kandîl-i nûr
Günc-i ebrû küşe-i mihrâb gelsün çeşmine” (G.275/9)

7.1.7. Revzen

Farsça bir kelime olan revzen, pencere anlamına gelmektedir.⁴⁴⁸ Divan şiirinde pencere genellikle sevgilinin âşıkta açtığı yaraları anlatmak için kullanılmıştır. Galib’in şiirlerinde de bu duruma paralel bir kullanım söz konusudur.

⁴⁴⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.535.

⁴⁴⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.890.

Beyte göre sinedeki ateş yarasının penceresi, güle benzetilmektedir. Sinedeki yaraların açılmasından kasıt ise aşkın gül bahçesini seyretmektir:

“Revzen-i dâğ açmadan bu sîneye
Gülşen-i aşkı temâşâdır garaz” (G.147/3)

Aşağıdaki beyitte şair Hz. Yusuf kıssasına değinmektedir. Beyitte Hz. Yusuf’un en yüksek mertebeye eriştiği fakat bunun öncesinde kuyunun penceresinden seyrettiği ve sonrasında isteğine kavuştuğu anlatılmaktadır. Yusuf hileyle kuyuya atılmıştır ve âşık da sevgilinin hilesine kanarsa sonu iyi olacaktır:

“Aks edip mâh-ı ruhu aldadır o tıfl-ı füsûn
Yûsuf-ı Mısra bile revzen-i çehden görünür” (G.56/3)

Şair, Galata mevlevihanesinin tamiri için yazdığı kasidede Mevlevihane’nin durumunu anlatmak için bazı benzetmeler yapmıştır. Virane olan pencereler, basiret ehlinin gözüne benzetilmektedir. Bu pencereleri bakımsızlıktan örümcek ağları tutmuştur:

“Ne vîrân dîde-i ehl-i basîretdir ana revzen
Acep mi ankebûtî perdelerden olsa âstârı” (K.15/6)

7.1.8. Sakf

Tavan, çatı, dam gibi anlamları bulunmaktadır.⁴⁴⁹ Beyte göre gökyüzü çatısı altında böyle bir virane bulunmamaktadır. Viraneden kasıt gönül veya Galata Mevlevîhanesi’dir:

“Bulunmâz zîr-i sakf-ı âsmânda böyle vîrâne
Serâser Müşterîdir Zühredir gülmîh ü mismârı” (K.15/4)

7.1.9. Seng

Farsça taş anlamına gelmektedir.⁴⁵⁰ Hz. Ebubekir-i Sıddik’in sözleri cevher taşı (seng-i güher) gibi hayal edilmektedir. İkinci mısradan ise dudakları da o cevher gibi sözlerin çıktığı sedef olarak düşünülmektedir:

“Sözü hemseng-i güher olduğuna şâhiddir
Sadef-i leblerin âheste küşâdır Sıddîk” (K.2/8)

⁴⁴⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.915.

⁴⁵⁰ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.912.

Sevgilinin gönlü adeta taş gibidir. Taş gibi olan bu gönle siyah kılın gamı işlememektedir:

“Dil ki sengîn ola işler mi gam-ı mûy-ı sefid
Ne kadar bî hûdedir penbe-i dimâg-ı yâkût” (G.24/9)

Yine sevgilinin taş gibi olan gönlündeki iman mücevheri, ilim meclisindeki kandil olarak hayal edilmiştir. Kandilin etrafı aydınlatması gibi iman da ilim meclisini aydınlatarak yol göstermektedir:

“Lutf-ı te’sîr-i mâhâbbetle dil-i sengînin
Bezmi tahkika olur gevher-i îmânı çerâg” (K.14/3)

7.1.10. Sütûn

Sözlükte “sütun; direk, gazete, kitap veya dergi gibi şeylerde sahifenin, yukarıdan aşağı doğru bölünmüş olduğu kısımlardan her biri, kolon”⁴⁵¹ olarak ifade edilmektedir.

Şair kaside de sözü edilen tuğranın eliflerini bir sütuna benzetmektedir. Bu sütunlar, din ve devlet sütunları gibi hayal edilmiştir. Şair göre tuğranın sütunları, Sidre-i müntaha’ya kadar yükselmektedir:

“Erişmiş Müntehâ-yı Sidreye fart-ı metânetden
Sütûnlar kim sütûn-ı âsümân-ı dîn ü devletdir” (K.30/6)

Galib beyitte Ferhat ve Şirin hikâyesine telmihte bulunmaktadır. Bî-sütun kelimesi kelime anlamı olarak hem direksiz, sütunsuz anlamını hem de Ferhat’ın deldiği dağın adını hatırlatacak şekilde kullanılmıştır. Beyte göre cefa dağında Ferhat olmaya gerek yoktur. Zira Şirin gibi dudaklının sözü temelsiz yani direksizdir:

“Ferhâd-ı kûhsâr-ı cefâ olma bîhûde
Şîrîn-lebânın ahdlari bî-sütûn imiş” (G.134/3)

Beyte göre ney köşkünün tamamı tek bir direk üzerindeyken hisar ve sığınak asırların gökyüzü tapınağıdır:

“Burc ü bârûsu sanem hâne-i çarh-ı edvâr
Yek-sütûn üzre iken cümle-i kâşâne-i ney” (G.304/14)

⁴⁵¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.973.

7.1.11. Tâk

Farsça tâk; bina kemeri, yarım daire şeklinde kapı ve pencere üstü, kubbe, kümbet gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁵²

Şairin beyitte unsurdan kastı su, hava, toprak ve ateştir yani dünyadaki dört unsur kastedilmiştir. Beytin ikinci mısraında ten binasının dayanmış olduğu dört unsur için dört kemer ifadesi kullanılmıştır:

“Nisbetle şimdi unsurumuz tumturaklıdır

Asl-ı binâ-yı ten yalnız çâr tâklıdır” (G.93/1)

Şaire göre sevgilinin kaşları bir kemerdir ve güzelliği o kemerin kenarından çıkmaktadır. İkinci mısra da şair yine sevgilinin kaşlarını yani hilali gördüğünü söylerken o hilali taze bir ay olarak tasvir etmektedir:

“Çıkmış kenâr-ı tâkına ebrûların cemâl

Gördüm hilâl-i ol meh-i nevrete gösterir” (G.58/4)

7.2.Dini Hayatla İlgili Yapılar

7.2.1. Büt-hâne

Tapınak veya kilise; dünya, maddî güzellikler âlemi gibi anlamları bulunmaktadır.⁴⁵³ Beyte göre yücelere giden sözsüz ve harfsiz bir anlamdır ve Mesihâ'nın resmi, put evinde, kilisede kalmaktadır:

“Bâlâ-rev olan ancak manâ-yı mücerreddir

Tasvîri Mesîhânın büt-hânedede kalmıştır” (G.59/2)

7.2.2. Deyr

Arapça kaynaklarda Hıristiyan mabetleri deyr, umr, kenîse, bâ, kalâye ve savmaa gibi adlandırmalarla geçmektedir.⁴⁵⁴ Şeyh Galib Divanı'nda deyr ismiyle geçmekte olan bu bina ve binalar topluluğu manastır olarak da bilinmektedir. Kiliselerde bulunan Hz. İsa resmi suskundur. Dünya bağlantılarının olduğu kilisede, dünyadan soyutlanmak isteyen insanların bedeni, susan İsa'nın resmi mi değil mi diye sorarken öyle olduğunu söylemektedir:

“Bu deyr-i alâyıkda ten-i ehl-i tecerrüd

Hâmûş olıcak sûret-i İsâ mı değildir” (G.47/3)

⁴⁵² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.1024.

⁴⁵³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.119.

⁴⁵⁴ URL-142, 2022.

Aşağıdaki beyitte mihrap ve kilise terimleri sevgilinin güzellik unsurları ile onda toplanmış bulunmaktadır. Bu yüzden de sevgili, aşığı hem kiliseye hem de mihraba mensup kılmaktadır:

“Bütân kim secde-i ebrû-yı matlûb eylemişlerdir
Bizi hem deyre hem mihrâba mensûb eylemişleridir” (G.46/1)

7.2.3. Halvet-geh

Halvet; yalnızlık, تنها kalma, تنها yer, hamamın sıcak bölmesi anlamına gelirken hâlvet-hâne ve halvetgâh; yalnız kalınan yer, oturup ibadet edilen yer demektir.⁴⁵⁵ Sadece bir kez kullanılmıştır. Şaire göre beyitler, temiz manaların halvetgehidir ve mihrabın köşesi de ince manaları anlayan gönüller gibidir:

“Her beyt ki halvet-geh ola man’î-i pâke
Ol kûşe-i mihrâb-ı dil-i nükte-verândır” (K.28/6)

7.2.4. Hânkâh/Dergâh/Âsitâne

Dergâh, “tarikât pîrlerinin veya tarikâtın büyük şeyhlerinin ikamet edip irşad faaliyetlerini sürdürdükleri veya kabirlerinin bulunduğu merkezî tekke anlamında bir tasavvuf terimidir.”⁴⁵⁶ Dervişler bu mekânlarda sohbet ve zikir için toplanırlar, bazen bir süre ikamet ederler ve bazen de inzivaya çekilirlerdi. Şeyh Galib Divanı’nda bu açıklamalara paralel olarak bir kullanım söz konusudur. Mevlevîye tarikâtından olan Şeyh Galib, şiirlerinde sıkça Mevlevilik ‘ten söz etmektedir. Bir beytinde Mevlevî dergâhını aşk mekânına benzetmektedir:

“Dergâh-ı Mevlevî ki aceb aşk-hânedir
Nây u kûdum-ı velvele-sâz-ı şehânedir” (G.53/1)

Aşağıdaki beyitte insan gibi hayal edilen gönül, zühd dergâhında çok dönüp dolaşmaktadır:

“Dil hânkâh-ı zühüdde çok döndü dolaşdı
Âşık eser-i âh-ı nedâmet sana kaldı” (G.335/4)

Tekye ve âsitâne, dergâh anlamına gelip dervişlerin manen terbiye edildiği yerdir. Müzik makamlarının bütün perdeleri tambur yoluyla keşfedildiği için tamburun dergâhı, makam tekkesine benzetilmiştir:

⁴⁵⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.320.

⁴⁵⁶ URL-143, 2022.

“Yoluyla keşf olunur perde-i makâmâtı
Terâne tekyesidir âsitâne-i tanbûr” (G.57/7)

Harap olmuş marifet tekkelerin hırka giyenlerinin insafsız olup olmadığını sorgulayan şair, harabe yerlerde birçok irfan sahibinin bulunduğunu dile getirmektedir:

“Tekye-gâh-ı ma’rifet gördüm harâb olmuş aceb
Hırka-pûşânı harâbâtın da irfânsız mıdır” (G.77/3)

7.2.5. Mescid, Cami

İlk İslam kaynaklarında, Kur’ân’ı Kerim’de ve hadislerde cami karşılığında mescid kelimesi geçmektedir. Cami, Arapça cem’ kökünden türemiştir ve “toplayan, bir araya getiren” anlamında kullanılmıştır. Başlangıçta sadece Cuma namazı kılınan büyük mescidler için kullanılan “el-mescidü’l-câmi” tamlamasının kısaltmasıdır. Mescid ise Arapça sücûd kökünden türemiştir ve “secde edilen yer” anlamına gelmektedir.

“Ayağımla tutuldum dâmına pîr-i harâbâtın
Fakat mescid-be-mescid bergürîzân olduğum kaldı” (G.320/7)

“Nice câmi imâret çeşme-sâr ihya edip hâlâ
Eserler gösterip reng-i kerâmet verdi ihsana” (T.14/11)

“Dilrân-ı gazâyâ yapıdırıp bir câmi-i dil-keş
Kemâl-i sıdk ile dünyâ vü râhmet menba-ı ma’mûr” (T.28/5)

“Sana gül câmii bu sîne-i sad-şerhadır şâhâ
Suvarı eşk ile saka-yı çeşmim hâk-i râhın gel” (G.198/2)

“Çün câmi-i gülşen ki cemââtleri şendir
Geçsin ileri saffa bu mümtâz-ı çemendir” (Müfred b.62)

7.2.6. Şâdurvân

Abdest almak için camilerin yanına yapılan su tesisine verilen isimdir.⁴⁵⁷ Beyte göre tevhid halkası, taze gözyaşı çeşmesinin şadırvanıdır. Şadırvanın yuvarlak oluşu gibi

⁴⁵⁷ URL-144, 2023.

tevhîd halkası da yuvarlaktır. Şadırvandaki her musluğun su akıtması gibi müritlerde gözyaşı akıtmaktadır:

“Döner etrâfını dil-teşnegân-ı vâdî-i hayret
Ki şâdurvân-ı çeşm-i eşk- i terdir halka-i tevhîd” (G.38/8)

7.3.Eğitim Hayatıyla İlgili Yapılar

7.3.1. Debistân

Debistân Farsça bir kelimedir ve mektep okul anlamına gelmektedir.⁴⁵⁸ İlk beyitte okul çocuklarının oynadığı bir oyun alanı hayali bulunmaktadır. Şairin gönlü de hayal edilen oyun alanı gibidir:

“Bâzîçe-i etfâl-i debistân-ı derûna
Bir murg-ı kafesdir hum-ı hikmetde Felâtûn” (G.267/2)

Bülbül ve pervane sevgili için olmadık çilelere katlanırlar. Bu durum beytin ikinci mısramında ele alınmış ve şair tarafından bülbül ve pervane okuldaki çocuklara benzetilmiştir. Şair aslında aşk konusunda bülbül ve pervaneden ne kadar ileri de olduğunu vurgulamaktadır:

“Bir çerâgân-ı hakîkatdir ki dâg-ı sînemiz
Bülbül ü pervâne etfâl-i debistândır bize” (G.300/6)

Mansur, aşkı uğruna türlü işkencelere maruz kalmış bir şahsiyettir ve azarlamanın, itabın bir sembolü haline gelmiştir. Şair onun bu özelliklerine telmihte bulunarak heves şahının bülbülü olmayacağını ve itap okulunda bunun dersini verdiğini ifade etmektedir:

“Mansûr bize bülbül-i şâh-ı heves olmaz
Gâlib sebek-âmûz-ı debistân-ı itâbız” (G.128/7)

7.3.2. Mekteb

İslâm ülkelerinde ve özellikle Osmanlılarda çocuklara temel eğitimin verildiği yer anlamına gelmektedir.⁴⁵⁹ Beyitte sevgiliyi ifade etmek için kullanılan fitne-fen terimi bozgun çıkarmayı, sıkıntı çıkarmayı dile getirmek için kullanılmıştır. Sevgilinin yüzü bir mektebdir ve sihirli bakışları okuldaki hoca; yüzündeki siyah beni ve ayva tüyleri ise bu mektepteki çocuktur:

⁴⁵⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.170.

⁴⁵⁹ URL-145, 2023.

“Ol fitne-fenin gamze-i sehârdır üstâd
Hâl ü hat ana kûdek-i mekteb görünür hep” (G.23/4)

Eflâtun’un ruhu, mektebe giden bir çocuk gibi hayal edilmektedir. Henüz bir çocuk olan Eflâtun handır ve sürekli aklı öne çıkarmak istemektedir. Ancak aşkta önemli olan kalptir:

“Bana buyurdu ki humhâne-i felekde Mesîh
Henüz rûh-ı Felâtûn tıfl-ı mektebdır” (G.88/5)

Sevgilinin alınına düşen kıvrımlı saç mektebe giden bir çocuktur ve sevgilinin saçından sihir öğrenmektedir:

“Mektebde ağzı misk kokar tıfl-ı turre kim
Zülfünden ilm-i sihr için âheng-i çîn eder” (G.62/6)

7.4. İş ve Ticaret Hayatıyla İlgili Unsurlar

7.4.1. Bâzâr/Sûk

Farsça ’da bâzâr olarak bilinen bu terim Türkçeye “b” harfinin “p” ye dönüşmesi sonucunda “pazar” olarak geçmektedir. Pazar, belirli zamanlarda alıcı ve satıcıların karşılıklı alışverişte bulunmak için toplandıkları üstü açık kamu alanı⁴⁶⁰ olarak bilinmektedir. Tasavvufta kesret ve tefrika mertebesi olarak bilinen bu terim “aşk pazarı” ve “melamet pazarı” olarak da kullanılmaktadır.⁴⁶¹ Sûk kelimesi de pazar anlamına gelmektedir.

İlk mısırda kendini edepsizlik pazarının süsüne benzeten şair, mısram devamında da bu edepsizlikten bıktığını ifade etmektedir:

“Zîver-i bâzâr-ı küstâhî menem
Hem yine bîzâr-ı küstâhî menem” (G.216/1)

Şair kalemini sokağa veya çarşıya benzettiğini söyleyerek, suretlerin çok olduğu bir çarşı gibi gördüğünü ifade etmektedir. Bunu da bilmezlikten gelerek soruyla vermektedir:

“Sûku’s süver midir bilemem kûçe-i kâlem
Sad-renk eder mezâmini hûr-ı cinân gibi” (K.13/13)

⁴⁶⁰ TDV İslam Ansiklopedisi, Kallek, C., İstanbul, 2007, “Pazar” maddesi, c. 34, s.194.

⁴⁶¹ İhan Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2. Baskı, C. I., İstanbul 2006, s.309.

Bayte göre ezgi cennetinin güzelini türlü türlü gösteren görünüş pazarının sokağının caddesi neyin uzay boşluğudur:

“Hûr-ı behişt-i nağmeyi gûne-be-gûne gösterir
Kûçe-i sûk-ı sûretin câddesidir fezâ-yı ney” (G.305/9)

7.4.2. Çâr-sû

Çarşı, dört taraf, dört yönü olan nesne, dört tarafa yönü olan yer, pazar; dükkânların bulunduğu alışveriş yeri anlamına gelmektedir. Sadece bir beyitte kullanılmıştır. Tasavvufta marifet, Allah'ı tanımaya vesile olan bilginin adıdır. Bu bilgiyi kumaşa benzeten şair, kabiliyeti de o kumaşın tezgâhına benzetmektedir. Hava, su, toprak ve ateşten oluşan dört unsurda kumaş fabrikasının dört tarafı (çâr-sû) gibidir:

“Dest-kâr-ı kâbiliyyetdir kumâş-ı ma’rifet
Kârgâh-ı kalıb-ı insân anâsır çâr-sû” (G.272/7)

7.4.3. Dükkân

Pazarda veya sokak içerisinde bulunan küçük zanaat sahiplerinin işlerini yaptıkları yerin adıdır. Şair beyitte Mevlevihane’yi kastederek taban ve tavan olmak üzere her tarafının eğildiğini söyleyerek bir yaycı dükkânına benzediğini ifade etmektedir:

“Serâser yaycı dükkânına dönmüş zîr u bâlâsı
Eğilmiş bir târafdan kalmâmış bir cây-ı hem vârı” (K.15/11)

7.5. Mesken Olarak Kullanılan Yapılar

7.5.1. Binâ/Beyt/Hâne/Hânumân/Mesken

Binâ; yapı, ev, yapma, kurma manalarına gelmektedir.⁴⁶² Beytin ikinci mısraında matbah-ı Monlâ, kanaatten yapılmış bir bina gibidir:

“Yâraşmışdır gürûh-ı Mevleviyye tavr-ı istiğnâ
Kanâ’atdan yapılmış bir bînâdır matbah-ı Monlâ” (K.7/12)

Bir beytinde padişahı öven şair, onun yaptırdığı binaları gökyüzüne benzettiğini söylemektedir:

“Bilmek dilersen âkl-ı rasîn-i mehâbetin
Yaptırdığı binâları gör âsumân gibi” (K.13/27)

⁴⁶² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.107.

Beit; ev, hane, dâr, menzil, konak, mesken, oda, oba ya da iki mısradan ibaret şiir parçası anlamına gelir.⁴⁶³ Şair gönlü gece renkli bir elbisenin içindeki yüce ev olarak hayal etmektedir. Aşkın sultanı saçın siyah rengiyle gönlü süslemektedir. Bu durumda da gece rengindeki bir elbise gibi düşünülmektedir. Gönülden kasıt da Ka’be ’dir:

“Zeyn eder sevdâ-yı zülfünle ânı sultân-ı aşk
Câme-i şeb-rengde beyt-i muallâdır gönül” (G.201/3)

Güneşin evi bir harabedir. Sabah içilen şarap anlamını taşıyan sabûh, beyitte tasavvufî sohbeti ifade etmektedir. Safa da tasavvufta salikin kendini arındırarak ulaştığı haldir. Sabah şarabını içen veya tasavvufî manada mürşidin sohbetiyle arılığa ulaşan salike göre dünyanın güneşinin kursu, şairin gözüne bir harabe gibi gelmektedir:

“Safâ-yı nûr-ı sabûhu bulan siyeh-mestin
Gözüne hâne-i hurşîd bir harâbe gelir” (G.50/3)

Mesken; oturlan yer, ikamet olunan mahâl, oturlan ev, konut, ikametgâh anlamına gelmektedir.⁴⁶⁴ Şaire göre bilgili bir kalp, geçim aklına mesken olmayacaktır:

“Kalb-i dâna olmaz akl-ı maâşa mesken
Arama hum-ı Felâtûnda Aristâlisi” (G.334/4)

Hân mân ya da hânümân; hanedân, sülâle, ehl-i beit; ev, bark, ocak; hane halkı ve eşyası demektir.⁴⁶⁵ Şair sevgilinin güzelliğini vurgulamak için “o gönül evine ateş düşürendir” demektir:

“Hâşâ ola hüsnü bir içim su
Âteş-zen-i hânümân-ı dildir” (G.101/5)

7.5.2. Çetr/Hayme

Bazı İslâm ve Türk devletlerinde hükümdarlık alâmetlerinden biri⁴⁶⁶ olan çetr, çadır manasına⁴⁶⁷ gelmektedir. Kelimenin Arapça ’sı haymedir. Beyte göre tevhit halkası sefer yolunun çadırıdır. Nefisle mücadelede büyük cihadın komutanları tevhit halkasına yani çadıra sığınır:

⁴⁶³ Devellioğlu, a.g.e., s.96.

⁴⁶⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.626.

⁴⁶⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.326.

⁴⁶⁶ URL-146, 2023.

⁴⁶⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.157.

“Penâh eyler cihâd-ı ekberin serverleri anda
Muallâ hayme-i râh-ı seferdir halka-i tevhîd” (G.38/10)

Perçem, Allah’ın yeşil çadırı yani gök kubbe gibi düşünülmüştür. Beytin ikinci mısranda ise perçem, güzellik âleminin seması gibidir:

“Nûrdan hayme-i hazrâ-yı Hudâdır perçem
Âlem-i hüsne sebz-gûn-ı semâdır perçem” (G.220/1)

7.5.3. Eyvân

Köşk, kasır, kemerli yüksek binâ, çardak anlamlarına gelir.⁴⁶⁸ Padişahın şimşek gibi aydınlık cömertliği adeta dünya kubbesini aydınlatan bir kandildir:

“Meş’al-i mâh ile bulmâzdı sâbâhı giceler
Etmese bârika-i cûdu bu eyvânı çerâg” (K.14/24)

7.5.4. Kasr/Kâşâne

Köşk, küçük saray, kâşâne; tomruk, kütük demektir.⁴⁶⁹ Gösterişli binalar için kullanılan bir terimdir. Şair kasidenin yazılmasına sebep olan kasrın, onlardan yüz renk daha iyi durumda oluşunun sebebini sormaktadır ama sözü edilen kasrın neden daha güzel olduğu aslında bilinmektedir:

“Seyr edip her kasrına sordum bu devlet-hânenin
Cümlelizden yâ niçin sad-gûne berterdir bu kâh” (K.23/7)

Şairin Hazret-i Beyhân Sultân Aleyyetüş-şânın Binâ Eylediği Sâlihsârây-ı Çerâgânın Tarihidir başlıklı bir şiiri bulunmaktadır. Bu şiirde şair, sarayı över ve saray süslemelerinin ne kadar güzel olduğunu anlatır. Gül bahçeleri ve köşk süslemeleri ile Keşmir ülkesini karşılaştırırken bu süslemeleri daha değerli bulduğunu ifade eder:

“Hezârân gülşen ü kâşâne var kim nakş-ı rengînin
Değişmez ehl-i dikkat kişver-i Keşmîr ü Kâşâna” (T.33/3)

Şair, gönlündeki yaraları bir semender kuşu gibi düşünürken bedenini de semenderin yaşadığı ateşten bir ev olarak hayal etmektedir:

“Ye’s bir mihmâh-ı gamdır hâtırım kâşânesi
Dâğ bir mürğ-ı semenderdir ten âteş-hânesi” (Tcb.11/1)

⁴⁶⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.244.

⁴⁶⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.493.

7.5.5. Mihmân-hâne

Misafirhane, otel anlamlarına gelir ve şiirlerinde bir defa kullanılmıştır. Beyitte mihmân-hâne, Hz. İbrahim'in misafirperver olma özelliğine telmih yapılarak kullanılmıştır. Hz. İbrahim misafir olmadan sofraya oturmaz:

“Ücert-i îmân mıdır hân-ı Halilullâh-ı aşk

Yohsa mihmân-hâne-i tevhîd mihmânsız mıdır” (G.77/5)

7.5.6. Otağ

Büyük çadır, büyüklere mahsus yüksek etekli geniş ve süslü çadırıdır.⁴⁷⁰ Şair sadece bir beyitte bu kelimeyi kullanmıştır. Beyte göre sevgili, aşğın ırmak gibi akan gözyaşları üzerine otağını kurup gönüller iline felaket getirmektedir:

“Saldı gönül illerine âfeti

Kurdu göz ırmagına otagını” (G.312/4)

7.5.7. Sarây

Tüm şiirlerinde saray kelimesi on beş kez geçerken beyitlerde geçen saray kelimesinin sayısı on ikidir.

Yeni saray şaire göre sevinç donanması gibi hayal edilirken donanmanın içindeki mücevher de fanus gibi düşünülmüştür:

“Bir donanma-yı meserretür yâhûd bu nev-sarây

Ol donanma içre fânûs-ı mücevherdir bu kâh” (K.23/4)

7.5.8. Şebistân

Yatak odası, padişahların harem odası, özel oda, cami ve manastırlarda din yolundakilerin içinde bütün gece ibadet edebildikleri oda demektir.⁴⁷¹

Sevgilinin ayva tüyleri siyah olması sebebiyle karanlık bir oda gibi hayal edilirken, beni de bu karanlık odadaki bir mum gibidir. Bu haliyle yanak, içinde mum yanan karanlık odadır. Pervanenin karanlık odada mumun etrafında dönüşü de hayal edilmiştir:

“Zîr-i hattındaki hâl etdi ruhun tâb-âver

Bunda pervâne eder şem'-i şebistânı çerâğ” (K.14/9)

Yine bir beyitte bu kez şair kendini şebistânın mumu olarak düşünür ama yine de dostlar meclisinde de garip bir vaziyette olmasını dile getirir:

⁴⁷⁰ URL-147, 2023.

⁴⁷¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.982.

“Erbâb-ı dile şem’-i şebistân iken Es’ad
Ağreb bu yine bezm-i ahibbâda garîbim” (G.211/7)

7.6. Su ile İlgili Olan Unsurlar

7.6.1. Çâh

Kuyu, çukur anlamlarına gelir.⁴⁷² Klasik şiirde sevgilinin çenesindeki çukur, genellikle kuyuya benzetilmektedir. Galib’in divanında da buna paralel bir kullanım söz konusudur. Aynı zamanda Hz. Yusuf’un kuyuya atılması (G.304/2), (G.316/7), Rüstem’in kuyuya atılarak öldürülmesi, Babil’de sihirle uğraşılan kuyu şiirlerde sıkça söz konusu olmuştur.

Nahşeb, Karaşi şehrine verilen isimdir. Bir efsaneye göre Nahşeb’de yaşayan İbn-i Mukanna, geceleri kuyudan ay çıkarmakta ve ayla dört fersahlık bir mesafeyi aydınlatmaktadır. Beyitte kuyuya telmihte bulunan şair, sevgilinin çenesindeki çukuru Nahşeb kuyusu gibi düşünmektedir:

“Bedîd lafz-ı hatından me’âl-i nokta-i hâl
Zekan sitâre-i ma’nâya çâh-ı nahşebdir” (G.92/6)

Şaire göre Mevlevî külahı, emniyetli Ken’an kuyusu gibidir. Beyitte Hz. Yusuf’un kuyuya atılmasını hatırlatan şair bu zamanın kardeşlerinin bu külahı zor sandığını ifade etmektedir. Ancak bu kuyunun sonunda da bir kolaylık bulunmaktadır:

“Gerçi ihvân-ı zamâna pür-meşekkat zann eder
Çâh-ı Kenân-ı selâmetdir külâh-ı Mevlevî” (G.316/7)

7.6.2. Çeşme

Farsça olan bu kelime göz, pınar, kaynak anlamlarına gelmektedir. Tasavvufta ise “ilahi feyzin kaynağı, âmâ âlemi, Hakk’a eren kâmil arifin kalbi” anlamları vardır.⁴⁷³ Galib’in şiirlerinde çeşme genellikle hayat suyu (âb-ı hayat) ile birlikte kullanılmaktadır.

Sevgilinin ateş parçası olan gözü hayat suyunun aktığı su gözü gibidir. Söz konusu ateşli gözler aşığa göre hayat veren bir su çeşmesidir:

“Çeşm-i âteş pâre ammâ çeşme-i âb-ı hayât
La’l-i cân-bahş-ı bütân sûz ü güdâz eyler bana” (G.5/4)

⁴⁷² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.151.

⁴⁷³ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Anka Yayınları, 2005, s.144.

Şaire göre güneş, tecelli güneşinin çeşmesidir. Işığı sayesinde güneş, Allah'ın tecellileri olan eşyayı insana göstermektedir:

“Şemsdir çeşme-i hurşîd-i tecellî Gâlib
Nazar-ı feyzi eder dûzahı bâg-ı yâkût” (G.24/11)

Nûr-ı siyeh, gözün siyahlığıdır. Hayat suyunun çeşmesi o gözden çıkan feyizli nazarın kendisidir. Mürit cezbeyle, mürşidin nazarıyla feyz verirse gelir. Müride göre mürşidin gözünden çıkan bakış, hayat suyunun çeşmesidir:

“Görür nûr-ı siyehden çeşme-i âb-ı hayâtı ol
Sevâd-ı dîde-i ehl-i nazardır halka-i tevhîd” (G.38/4)

7.6.3. Mîz-âb

Suyolu, su oluşu ve oluk gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁷⁴ Beyitte ay bir su oluşu; güneş ise kova gibi hayal edilmektedir:

“Mâh mîzâb oldu dolâb-ı sipihre mihr delv
Nûr ifâza eyler âfâka serâser rûz u şeb” (K.1/13)

7.6.4. Selsebîl

Cennet'te bir çeşmenin adı, kademeli olan bir çeşit çeşme, hafif ve tatlı su anlamlarına gelmektedir.⁴⁷⁵ İslâm mimarlığında ve bahçe geleneğinde su şırıltısı ve serinlik yayan estetik görünümlü su öğelerine verilen ad olarak da bilinmektedir.⁴⁷⁶

Galib'in selsebil redifli bir kasidesi bulunmaktadır ve aşağıya aldığımız beyitler bu kasideden alınmıştır. İlk beyitte selsebil, bahar bulutunun tatlı uykusu gibi hayal edilmektedir:

“Rü'yâda görmez idi bu feyz-i küşâyîşi
Ebr-i bahârın olsa şeker hâbı selsebîl” (K.21/8)

Selsebil, güneş ışığının tüm dünyayı ışıklandırması gibi bahçeye türlü feyizler vermektedir:

“Etrâf-ı bâga neşr edip envâ-ı feyzini
Verdi fûrûg-ı mihr-i cihân-tâbı selsebîl” (K.21/12)

⁴⁷⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.654.

⁴⁷⁵ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.934.

⁴⁷⁶ URL-148, 2023.

Yüz yük kadar iltifat alan şair, sevincinden ağlar ve ağlamaktan iki gözü selsebil olmaktadır:

“Sad-bâr iltifat ile eşk-i sürûrdan
Etdi dü-çeşm-i Gâlib-i bî-tâbı selsebîl” (K.21/20)

7.7. Topluluk Hayatından Doğan Doğaya Dayalı Unsurlar

7.7.1. Diyâr

Diyâr; memleket, ülke, belde anlamalarına gelmektedir.⁴⁷⁷ Sevgilinin ayrılığı bir kılıç ve o kılıç da demirden bir settir. Şair hayretten bu diyarı terk etmek istedikçe fettan sevgili, ayrılık kılıcını aşığın yoluna demirden bir set gibi koyar:

“Tîg-i hecrin eyler ol fettân-ı sedd-i âhenîn
Hayretimden âzm-i terk-i diyâr oldukça ben” (G.240/4)

7.7.2. Kişver

Memleket, ülke anlamına gelmektedir.⁴⁷⁸ Şaire göre güneş ve ay, Allah’ın tecelli mumumun pervanesidir ve bu sebeple gece gündüz memleket memleket dönmektedirler:

“Mîhr ü meh pervâne-i şem-i tecellî-i Hudâ
Anun için devr eder kişver-be-kışver rûz u şeb” (K.1/12)

Padişahın cömertlik ülkesi, felek gibidir. Padişahın bu söz konusu cömertlik ülkesi feleğinde içine aldığı Müşteri, Zühre ve Keyvân adı verilen gezegenlerini aydınlatır:

“Kışver-i cûduna gerdûn disem olmâz mı
Eyledi Müşterî vü Zühre vü Keyvânı çerâg” (K.14/21)

Şair, Beyhan Sultan’ın yaptırdığı kasrı, değerli taşlarla süslü bir memleket olarak hayal etmektedir:

“Müzeyyen lâciverd ü la’l ile bir tâze kişverdir
Felek gûyâ ki ol kişverde bir kûh-ı Bedahşândır” (K.22/5)

Güzellik ve değer ülkesinin şahı, sevgilinin kendisidir:

“Gelince va’d-i visâle bahâneler söyler
O şâh-ı kişver-i hüsn ü bahâ neler söyler” (G.51/1)

⁴⁷⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.190.

⁴⁷⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.522.

7.7.3. Kûy

Farsça olan bu kelime köy, mahalle, semt⁴⁷⁹ ve divan şiirinde sevgilinin bulunduğu sokak olarak bilinmektedir. Bu ifade tüm şiirlerinde on defa kullanılmıştır.

Haccın kurallarına hatırlatmada bulunan şair ihram elbisesini, sefa ve merve arasında yedi tur atmayı yani sa'yı hatırlatmaktadır. Hac için kurban kesilir ve sa'y bitmeden ihram elbisesi çıkarılmaz. Bu kuralları hatırlatan şair, sevgiliye ulaşma yolunda onun semtinde canı feda etmek gerektiğini ifade etmektedir:

“Tecerrüdse murâdın kûy-ı cânanda fedâ kıl cân
Çıkmaz cân-e-i ihrâmdan say etme kubansız” (G.119/3)

Şair, şafak vaktindeki kızıl ve beyaz renklerle gözün beyazı üzerinde bulunan kanlı gözyaşı arasında bir ilişki kurmaktadır. Çok ağlayan göz kanlanır. Felek onun bulunduğu yerin başında her gece gözyaşı şafağı olarak binlerce kan döküp bir gün kavuşma sabahını bulacaktır. Bu tasavvufi anlamda yavaş olarak mâsivadan kurtulmaktır:

“Şafak-ı eşk bulur subh-ı visâli bir gün
Ser-i kûyunda felek her gece bin kan olarak” (G.171/2)

Galib bir beyitte mahallenin nasipsiz aşığı diyerek de rakipten bahsetmektedir:

“Âşık-ı nâ-kâm-ı kûyun et rakîbi anlasın
Reşk edermiş ehl-i aşkından şumâr oldukça ben” (G.240/5)

7.7.4. Mahall/Mahalle

Sözlükte “bir yere inmek, konmak, yerleşmek” anlamına gelen **hall** (**halel** ve **hulûl**) kökünden türetilmiş bir mekân ismi olan **mahalle** kelimesi devamlı veya geçici olarak ikamet etmek için kurulan küçük yerleşim birimlerini ifade eder. Mahalle küçük değişikliklerle diğer İslâm ülkelerinde de aynı anlamda kullanılmıştır.⁴⁸⁰

Sevgilinin bakışı bir habercidir ve şair tarafından Cebrail meleğine benzetilmektedir. Cebrail gibi olan bakış, naz ayetini kendi mahallinde tebliğ etmektedir:

“Eder mahalline teblîğ âyet-i nâzı
Var ise Rûhu'l-Emîndir peyember-i niğehin” (G.179/3)

⁴⁷⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.532.

⁴⁸⁰ URL-149, 2023.

7.7.5. Makam

Sözlükte “ayaküstü durulacak yer, ikametgâh, mertebe, mevki” gibi anlamlara gelmekte ve bununla birlikte makâm kelimesi tasavvuf terimi olarak ahlâk ilkeleriyle sülûkün mertebelerini, velilerin kabirlerini veya sembolik türbelerini ifade etmektedir.⁴⁸¹ Galib bu kelimeye yirmi dokuz defa yer vermiştir.

Şaire göre Mevlana fakirlik makamının şahı gibi olmasının yanı sıra saltanat tahtının da fakiridir:

“Makâm-ı fakra şeh ü taht-ı saltanatda fakîr
Tamâm-ı cem’-i şüündür hısâl-i Mevlânâ” (K.4/3)

Şair Âl-i Âbayı⁴⁸² hatırlatarak Mevlana mutfağının, hizmet makamı olduğunu dile getirmektedir:

“Yeter fakr ehline yüzler karası mâye-i râhmet
Makâm-ı hıdmet-i Âl-i Âbâdır matbah-ı Monlâ” (K.7/6)

Mansur’un neyinin boğazı, aşk sedasıyla dar makamına yani darağacına uygun nağmeler söylemektedir:

“Nevâ-yı aşk ile nây-ı gelûsu Mansûrun
Makâm-ı dâra münâsib terâneler söyler” (G.51/5)

7.7.6. Memleket/Memâlik/Mülk

Arapça memleketin çoğul halidir. Ülke, şehir, il anlamlarına gelen kelime Galib’in şiirlerinde toplamda dört defa kullanmıştır.⁴⁸³ Mülk ise ev, dükkân, arsa anlamlarının yanı sıra beyitlerde bir hükümdar veya devletin hüküm ve idaresi altında bulunan toprakların tamamı, memleket⁴⁸⁴ anlamında kullanılmıştır.

Şairin anlam ve sözcükleri, kendi ülkesinde ona itaat eden halk gibidir. Galib aslında burada anlam ve sözcükleri istediği gibi kullanabildiğini ifade etmektedir:

“Gâlibim men kuvvet-i nutkımla ey İsi-hâmûş
Mani vü elfâz mülkümde raiyyetdir bana” (G.2/9)

⁴⁸¹ URL-150, 2023.

⁴⁸² URL-151, 2023.

⁴⁸³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.610.

⁴⁸⁴ URL-152, 2023.

7.7.7. Semt

Divan şiirinde semt sevgilinin bulunduğu, evinin olduğu yeri ifade etmek için kullanılır. Galib'de şiirlerinde bu duruma paralel olarak semt kelimesini kullanmaktadır. Sevgilinin saf ve temiz düşüncesi cennette bir havuz olan Kevser gibidir. Sevgilinin bu düşüncesi bir semte aksa, ondan bahsedilse temiz insanlar (kudsiyân) onun düşüncelerini Kevser havuzu sınırlar ve etrafında toplanırlar:

“Öyle sâf-endîşe kim bir semte aksa hâtırı

Cem' olurlar kudsiyân Kevser sanıp mecrâsına” (K.27/17)

Âşık bir bülbül, sevgili ise şairin kendisine benzettiği bir güldür. Âşıklar, sevgilinin kendilerini görmezlikten gelmesine sitemde bulunurlar. Gül bedenli sevgili, aşğını görmezlikten gelme semtinden geçer ve özlem dikeninin iğnesi bülbülün gözünden geçmiş gibi olur:

“Her ne dem ol gül-beden semt-i tegâfülden geçer

Sûzen-i hâr-ı tahassür çeşm-i bülbülden geçer” (G.61/1)

7.7.8. Vatan

Arapça vatan, Türkçede bir kimsenin doğup büyüdüğü ve yaşadığı yer, yurt anlamına gelmektedir. Tasavvufi anlamda vatan, kulun halinin bittiği yani karar bulduğu yerdir.⁴⁸⁵

Beyitte aziz, çâh ve Zeliha kelimeleri ile Hz. Yusuf kıssasına telmihte bulunulmuştur. Beyte göre şair, beşik vatanı tarafından beslenmiş aziz bir çocuktur. Aziz çocuktan kasıt ise Hz. Yusuf'tur. Şair kuyuya düşen Yusuf gibi kendini garip olarak ifade etmektedir:

“Perverde-i gevhâre vatan tıfl-ı azîzim

Çâh-ı gam u âgûş-ı Zelîhâda garîbim” (G.211/4)

Firuze taşı değersiz çimenin kırsal alanına benzetildiği gibi bazen de sevgilinin ayva tüylerine benzetilmektedir. Firuze bu beyitte sevgilinin ayva tüyleridir ve vatan nazlısırken, sevgilinin gök bakışının nazarından değersiz bir çimenlik olmuştur:

“O rütbe nâz-perved-i vatanken şimdi firûze

Beyâbân-ı merg-i istihkârdır çeşm-i kebûdundan” (G.262/2)

⁴⁸⁵ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Anka Yayınları, 2005, s.692.

7.8. Ulaşım İlgili Olanlar

7.8.1. Rah/Reh/Tarîk

Rah, reh ve tarîkin yol anlamının yanı sıra usul, tarz, sistem anlamları da bulunmaktadır. Tarîk daha çok tasavvufî bir kelimedir ve kişinin Allah'a ulaşmak için tuttuğu yol anlamına gelmektedir.⁴⁸⁶ Allah'a ulaşmak isteyenlerin hal ve davranışlarını da anlatmak için kullanılmaktadır.

Sevinç tamburunun telleri birer ana yola benzetilmektedir. Yanıp yakılma evinin dar geçidinden girmek için tamburun telleri birer ana yoldur:

“Tengnâ-yı hâne-i sûz u güdâza girmege
Târ-ı tanbûr-ı sürûdûn şâh-rehdir her biri” (G.325/4)

Bakış çalan o ay (sevgili), naz etmek için yeni bir yol bulmuştur. Beytin ikinci mısramında ise sevgilinin bakışları akıl ülkesini yağmalamak amacıyla yeni bir yol bulmaktadır:

“Nıgeh düzdîde ol meh tâze tarh-ı nâza yol bulmuş
Acep târâc-ı milk-i akla gamze tâze yol bulmuş” (G.137/1)

Şairin gözyaşı, sevgilinin arkasından gidip yola çıkan çocuklar gibidir. Sevgiliye “mevcî seyl-i nâle” (inleme selinin dalgaları) diye seslenen şair, sevgilinin içinde bulunduğu dalgaların anlamını sorar:

“Etfâl-ı eşk pey-revin olmuş düşüp yola
Ey mevc-i seyl-i nâle nedir bu telâtumun” (G.176/7)

Galib'e göre akıl ve nefis Allah yolunda daima kendilerine farklı rehberler seçmektedir. Akıl, Hz. İsa'yı örnek alırken nefis ise eşeği rehber almaktadır:

“Dâim tarîk-i Hakda budur akl ü nefse kâr
Biri Mesîhi rehber eder âhari hari” (G.313/8)

7.9. Yarı İnşai Sayılan Unsurlar

7.9.1. Bâğ

Üzüm kütükleri dikili olan ve üzüm yetiştirilen yer; bahçe, yeşillik, ağaçlık ve çiçeklik yer, bostan anlamlarına gelmektedir.⁴⁸⁷

⁴⁸⁶ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.1034.

⁴⁸⁷ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.64.

Matbah-1 Monlâ, berrak ve temiz bir bahçeye (bâğ-1 safâ) benzetilmiştir. İlk mısırda bahçe ve matbah-1 Monla arasında benzetme yapılmaktadır. Her ateş, nar ve diken matbah-1 Monla'nın birer gülü gibidir:

“Anun her dâne nârı bir enâr ü hârı bir güldür
Cefâ resminde bir bâğ-1 safâdır matbah-1 Monlâ” (K.7/17)

Yıldızların gözleri, zehir bahçesi gibi hayal edilmiştir:

“Nigâh-1 hışm ile eflâke olsa zehr-efşân
Uyûn-1 ahteri bâğ-1 şereng eder mehtâb” (K.11/20)

Beyle göre sîne, muhabbet bahçesi; cefa yarasının gülü ise mektup güneşi gibi düşünülmektedir. İlk mısraya göre şairin gönlü bir muhabbet bahçesidir ve herkesi oraya sokanların sırrı keşfedilmeyecektir:

“Edenler sînesin bâğ-1 mahabbet keşf-i râz etmez
Gül-i dâğ-1 cefâ-yı mihr-i mektûb eylemişlerdir” (G.46/3)

7.9.2. Çemen

Çemen; yeşil ve kısa otlarla sarılmış yer, yeşillik anlamlarına gelmektedir.⁴⁸⁸ Beyle göre lale bir kadeh; her köşe bir köşk ve çimenliklerde bir meyhanedir:

“Her lâle bir peymânedir her kuşe bir kâşânedir
Gûyâ çemen meyâhanedir bülbülleri mest-i nagam” (K.19/3)

7.9.3. Gülistân/Gülşen/Gülzâr

Üç kelimedede gül bahçesi veya gül tarlası anlamına gelmektedir.⁴⁸⁹ Şiirlerinde gülistân ismine 27, gülşen ismine 70 ve gülzâr ismine de 52 kez yer verilmiştir. Gülzâr tasavvufta mutlak olarak kalbin fethi ve açılışı anlamında kullanılmaktadır.⁴⁹⁰ Bu kelimeler divanda genellikle sevgilinin güzellik unsurları ile birlikte ele alınmaktadır.

Beytte gül bahçesi bir put haneye benzetilmektedir. Bu put hanenin içindeki çam ağaçları veya içinde gezen güzeller de put gibi hayal edilmektedir:

“Cûşân olup rûh-1 nebât verdi cihâna-hayat
Oldu gülistân sümenât her bir sanevber bir sanem” (K.19/10)

⁴⁸⁸ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.154.

⁴⁸⁹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.299.

⁴⁹⁰ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, İstanbul: Anka Yayınları, 2005, s.235.

Şaire göre kucak, bir gül bahçesidir ve sevgili de o bahçenin süsüdür. Beyitte peri diye söz edilen sevgilidir. Bu peri kucağı gül bahçesinin süsü olacaktır:

“Zîver-i gülşen-i âgûş olur âhir o perî
Gülerek açılarak gül gib handân olarak” (G.171/4)

Şair sözün bir gül bahçesi olduğunu ve kendinin de o gül bahçesinde kendi kendine büyüyen bir gül olduğunu dile getirmektedir. Yani şair gönül ehillerinin terbiye etmesine uygundur ancak bunun yanı sıra kendi kendine yetiştiğini vurgulamaktadır:

“Es’edâ müsta’id-i terbiyet-i ehl-i dilim
Gerçi gülzâr-ı sühanda hod-rûyum ben” (G.249/7)

7.9.4. Lâle-zâr

Lale bahçesi demektir.⁴⁹¹ Ateş yarası şekil ve renk olarak güle benzemektedir. Şair sinesini, ateş yaralarının gül bahçesi gibi hayal etmektedir:

“Şehîd-i aşkın oldum lâle zâr-ı dagdır sînem
Çerâg-ı türbetin şem’-i mezârım varsa sendendir” (G.65/6)

Beyte göre gül, gülün kökü, gül bahçesi, ırmak ve lale bahçesi ateş gibi düşünülmüştür:

“Gül âteş gülbün âteş gülşen âteş cûy-bâr-âteş
Semender-tıynetân-ı aşka besdir lâle-zâr âteş” (G.139/1)

7.9.5. Ravza

Çayır çimeni, ağacı, suyu bol yer, bahçe anlamlarına gelmektedir.⁴⁹² Beyte göre şairin kendisi bir akarsudur. Yanak bir gül bahçesi ve şairin kendisi de o bahçeye akan bir sudur. Akan sudan kasıt dökülen gözyaşlarıdır:

“Hüsnüne feyz-resândır bu dil-i âb-şûde
Gülşen-i ravza-i ruhsâra akarsuyum ben” (G.249/2)

7.9.6. Sebz, Sebze

Yeşil, yeşil renkli; sebze ise yeşillik, çimen, yemeği yapılan yeşillik demektir.⁴⁹³ Galib’in şiirlerinde genellikle sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri sebz ile teşbih edilmektedir. (G.99/3) İlk beyitte tüm cihan mutlu bir yeşillik olarak düşünülmüştür:

⁴⁹¹ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.542.

⁴⁹² Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.879.

⁴⁹³ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.926.

“Ne berk-i huşk cihân sebz-i hurrem oldu tamâm
Enâr hâsıl eder şimdi sînesinde çenâr” (K.16/14)

Şair sevgiliye dipteki yeşillik diye seslenirken gülün kökünün, onun için düşük bir makam olduğunu söylemekte ve boyunun da Hüma kuşu gölgesi gibi olduğunu ifade etmektedir:

“Pâye-i dîn olmasın ey sebz-i teh gülgûn sana
Ben dedimse sâye-i murg-ı hümâdır kâmetin” (G.184/7)

Beyte göre ateş, sevgilinin yanağı; sebze ise sevgilinin yeşil renkli ayva tüyüdür. Sevgilinin yanağı bir bahçedir ve şair o bahçenin bahçıvanını sormaktadır. İlk mısradaki sevgilinin yanağı bir ateş olarak hayal edilmiş ve o ateşte ipekten sebzelerin bittiği söylenilmiştir:

“Âteş içinde sebze bitirmiş harîrden
Bâg-ı ruhunda kimdir aceb bâgbâb senin” (G.190/3)

8. GİYİM KUŞAM

8.1. Kumaşlar

8.1.1. Âbâ

Kaba, kalın ve yünlü kumaşa verilen isimdir. Potur, cepken, hırka, palto, yelek, yağmurluk, mest, terlik, şalvar yapımında da kullanılmıştır.⁴⁹⁴ Dervişane yaratılışlı kişilerin giydiği bir kıyafettir. Bununla birlikte ilmiye mensubu ve medrese talebesinin de giydiği devetüyü, kurşuni renkli palto olarak da bilinmektedir.⁴⁹⁵ Halk arasında kullanılan “Abayı yakmak” deyimini de buradan gelmektedir.⁴⁹⁶ Halkla iç içe olan divan şairleri de bu kıyafeti kullanmışlardır.

Hatır ilk anlamının yanı sıra zevk ve sevinç anlamlarına da gelmektedir. Şairin hatırı hüzne örtülmüş aba gibidir. Beytin ikinci mısraında ise gam bir püsküldür ve o püskül kalbin keçesine benzemektedir:

“Hâtırım oldu abâ-pûş-ı melâl
Rîşe-i ğam nemed-i kalbimdir” (G.68/3)

8.1.2. Dîbâ

Eskiden çok makbul tutulan, genellikle desenli, ağır dokuma ipekli kumaştır.⁴⁹⁷ Galib’in şiirlerinde dîbâ sadece bir kez kullanılmıştır. Bahar mevsiminde etrafın yeşillenmesi kırmızı ve yeşile boyanmış diba kumaşı gibi düşünülmüştür. Târ u pûd da dokumacılıkla ilgili kelimelerdir ve çözüğü, atkı anlamlarına gelmektedir ve o kumaşın atkısını da bahar işinin bulutunun damarı gibi düşünmektedir:

“Çemen bir allı yeşilli kumâş-ı dîbâdır
Ki târ u pûdu reg-i ebr-i dest kâr-ı bahâr” (G.104/6)

8.2. Kıyafetler

8.2.1. Câme

Farsça bir kelimedir ve yenleri bol, sırtta giyilen kıyafete verilen isimdir. Rahat, bol ev kıyafeti olarak da bilinmektedir. Devlet erkânı da dışarıda bu elbiselerden giyerlerdi.⁴⁹⁸

⁴⁹⁴ Reşad Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü. İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969, s.7.

⁴⁹⁵ TDV İslam Ansiklopedisi, S. Uludağ, “Abâ” maddesi, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, C.1, 1989, s.4-5.

⁴⁹⁶ Uludağ, a.g.e., s.4-5.

⁴⁹⁷ URL-153, 2023.

⁴⁹⁸ Harun Tolasa, Ahmed Paşa'nın Şiir Dünyası, Ankara 1973, s. 528.

Sevgili beyitte şafak renkli kızıl bir elbise giyen ve belinde elmas nişanlı hançer olan biri gibi hayal edilmiştir. Güneşin ışık telleri de kılıç gibidir:

“Şafak-ı câmeden ol hançer-i elmâs-nişân
Tîg-i hurşîd-veş eyler leme’ân nolsun bu” (G.269/6)

Sultan Selim, bayram sabahı gül renkli bir bayramlık elbiseyi omzuna almış olarak tasvir edilmiştir:

“Sâbâhül-îd gördüm şâh-ı hurşîd-i gül-endâmı
Giyinmiş dûşuna bir câme-i gülgûn-ı bayrâmı” (K.18/1)

Beyitte dervişlerin “Hû” çekişleri gül elbiseli ay mı yoksa neşe kafilesi mi sorgulanmaktadır. Aslında manzara gül elbisesini giymiş aya ve neşe kafilesine benzetmektedir:

“Mâh-ı gül-câme midir kâfile-i neş’e midir
Doldu hû hû ile gülzâr-ı cihân nolsun bu” (G.269/2)

8.2.2. Cübbe

Osmanlı Devleti’nde din adamlarının, ilmiye sınıfına mensup kişilerin ve yaşlı kimselerin giydiği uzun, geniş ve düğmesiz kıyafetin adıdır.⁴⁹⁹ Arapça olan bu kelime Türkçe’de cüppe şeklinde kullanılmaktadır. Cübbe, Klasik Türk şiirinde bilginlik nişanesi ve zühd alameti olarak kullanılmıştır:

“Uryân ten-i irfân bir âlây nakş-ı heyûlâ
Dildâra bakıp cübbe vü destâr görürler” (G.66/5)

“Pür oldu cübbe vü destârı şimdi zerk-pûşânın
Kimi mest ü kimi humârdır çeşm-i kebûdundan” (G.262/7)

8.2.3. Dâmân/Damen

Belden aşağı sarkan fistan, tennure veya eteğe verilen isimdir.⁵⁰⁰ Çeşitli kesim modelleri bulunmaktadır.⁵⁰¹ Klasik Türk şiirinde sultanların eteğinin öpülmesi sıkça kullanılan bir davranış biçimidir.⁵⁰² Bunun yanı sıra şairler eteği iffetin, temizliğin sembolü olarak kullanmış bazen de deyim içerisinde bir bütünü ifade edecek şekilde

⁴⁹⁹ URL-154, 2023.

⁵⁰⁰ Şemsettin Sami, Kamus-ı Türkî, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Baskı, 2015, s.304.

⁵⁰¹ Reşat Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Sümerbank Kültür Yayınları, 1969, s.106.

⁵⁰² Öztoprak, Nihat (2010). Divan Şiirinde Giyim Kuşam Üzerine Bir Deneme, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, (4), s.125.

kullanmıştır (Ör: Eteği temiz olmak, eteği kirlenmek vb.). Beyte göre şair, muhabbet bahçesinin yeni açılmış gül örtüsüdür ve bu durumuyla da eteğin köşesini süslemek için uygundur:

“Gül-pûş-ı nev-şükûfe-i bâg-ı mahabbetin
Şâyân-ı zîb-i kûşe-i dâmân kim senin” (G.192/6)

8.2.4. Esbâb

Esvap kelimesinin halk ağzındaki adıdır ve elbise anlamına gelmektedir. Şair, vahdeti bir denize benzetmektedir. Denizin kıyısında olmaktan, isteğine ulaşmaktan ve onu uzak tutan sebeplerden bahsetmektedir. Beyte göre şair, sarhoş olanların elde ettiği kar ve kazanç başkadır ve yürür gider. O temiz iffet timsali elbiseli bize mihrâb olur demektedir:

“Beni tecrîd etdi sâhil-i deryâ-yı vahdetden
Acebdir vakt olur kim matlaba esbâb olur mâni” (G.155/3)

8.2.5. Ferve

Arapça olan bu kelime kürk anlamına gelmektedir. Bu kürkler işlenmemiş tüylü hayvan derilerinden elde edilmektedir. İlk beyitte mehtabın tuhaflığının kumaşı, çıplakların giydiği beyaz bir kürk gibi düşünülmüştür:

“Ferve-i beyzâsıdır uryânların
Sâde kumâş-ı tuhaf-ı mâhtâb” (K.14/15)

Aşığa göre sevgilinin gerdanı bir süt kadar beyazdır ve sevgilisini kürkler içinde gören âşık, beyaz gerdanı siyah nurların kapladığını düşünmektedir:

“Gördüm o mâhı ferve-i semmûr ile bu şeb
Kim gerden-i sefidi siyeh nûr kaplamış” (G.133/5)

8.2.6. Hayderî

Elbise altına giyilen kolsuz hırkalara verilen isimdir. Beyte göre çıplak vücut elbise; deri de hayderîdir. Derviş için kayıt örtüsüne ihtiyaç yoktur. Çünkü çıplak beden elbise gibi düşünülürken derisi hayderî gibi düşünülmüştür:

“Dervîş-i kayd pûşîşe Gâlib ne ihtiyâc
Uryân-tenân câmesi bir Hayderî deri” (G.313/9)

8.2.7. Hilât/Kaftân/Kâbâ

Hilât, kaftan anlamına gelmektedir ve hükümdarlar ve vezirler tarafından devlet erkânına giydirilmektedir. Bu durum hilatın verileceği kişinin mevkisine ve sıfatına göre değişmektedir. Hilat giydirme geleneği Osmanlı'nın kuruluşundan sonuna kadar devam eden önemli bir uygulama olmuştur.⁵⁰³ Padişahın bayram vakti giymiş olduğu benekleri ve gökyüzü rengi olan kaba, yıldızlar tarafından süslenen çiçek bahçesidir. Gökyüzünün yıldızlarla dolu hali bir çiçek bahçesini hatırlatmaktadır:

“Benekli bir kâbâ-yı âsmân-gûnu olup lâbis
Kevâkibden acep uşkûfe-zâr olmuşdu endâmı” (K.18/4)

Hz. İsa'nın can verici nefesine telmihte bulunulan bu beyitte şair, dünyadan soyutlanmanın şiddetli isteğinden ötürü zayıf tenini örttüğü zamandan beri Hz. İsa ona adeta bir kaftan olmuştur

“Şevk-i tecrîd ile pûşîde ten-i zâ'f olalı
Nefes-i İsa-i cân-bahş kabâ geldi bana” (G.9/2)

Gül renkli kaftan giymiş bir insanın hayalinin bulunduğu bu beyitte, bu insanın geçişi neşe şimşeginin ışığının geçişinde olduğu gibi ani ve sert oluşu dile getirilmektedir. Gül renkli kaftan, neşe şimşeginin ışığına benzetilmiştir:

Nûr-ı bark-ı neş'e-veş geçdikçe ol gülgûn kabâ
Âteş-i sahbâyı gör hûnâb gelsin çeşmine” (G.275/3)

8.2.8. Libâs

Arapça bir kelimedir ve elbise anlamına gelmektedir.⁵⁰⁴ İlk beyitte gündüz bir maaşa ve gece de elbiseye benzetilmektedir:

“Kûs-ı mihr ü meh çalındıkça bu nevbethânede
Geh ma'âş u geh libâs olup mükerrer rûz u şeb” (K.1/51)

8.2.9. Nemed

Bazı tarikatlarda dervişlerin gösterişten ve süsten kaçınmalarının ifadesi olarak giydikleri kaba keçenin adıdır.⁵⁰⁵ İlk beyitte keçeden külah giymiş yeni niyaza başlamış bir derviş hayal edilmiştir. Bu derviş pervane sineğidir. Aşk ocağının ateşle oynayan piri de semendere benzetilmiştir:

⁵⁰³ İskender Pala, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı Yayınları, 2004, s. 208.

⁵⁰⁴ Ferit Devellioğlu, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1997, s.551.

⁵⁰⁵ URL-155, 2023.

“Nev-niyâzân-ı nemed-pûşânıdır pervâneler
Aşk ocağının semender pîr-i âteş-bâzıdır” (G.55/5)

8.2.10. Nikâb

Arapça bir sözcük olan nikâb, yüzü örtmek için kullanılan peçeye verilen isimdir. Siyah, beyaz veya yarı şeffaf kumaşlardan yapılmakta ve bakanlar gözün ardındaki yüzü seçemezlerdi.⁵⁰⁶ Osmanlı’da kadınlar hariç peçeyi yeniçeri civeleklerinin kullandığı da bilinmektedir.⁵⁰⁷

Böbürlenmek, sevgilinin yüzünü görmeye engel olan peçe gibidir. Böbürlenme uyanık gözün görmesini engeller ve bu yüzden kaldırılması gerekmektedir:

“Perde olmuş dîde-i bîdârına pindâr-ı hayf
Anı ref’ et rûy-ı dilberde nikâb oldur ki ol” (G.195/10)

8.2.11. Peşmîne, Hırka

Yünden ve kıldan yapılan bu kumaş sade, süssüz, fakirliğin simgesi ve sofı hırkası olarak bilinmektedir.⁵⁰⁸ Şairin kendilerinin parça parça olmuş yün hırkaları, Hüma kuşunun kanadı gibidir. Bu yün hırkalar hiçbir şeye sahip olmamanın mekânsızlığı içerisinde uçmaktadırlar:

“Lâ-mekân-pervâz-ı fakrız kim hümâ-yı devletiz
Bâl ü perdiz rîze rîze hırka-i peşmînemiz” (G.111/2)

Yine parça parça olmuş hırka, pervane gibi hayal edilmiştir. Şairin hırkası, yüksek kıymete sahip fakirliğinin yakutunun pervanesidir. Dolayısıyla şair kendini burada yüksek kıymete sahip bir yakut gibi görmektedir. Zira hırka onun bedenini sarmaktadır:

“Pâre pâre hırka-i peşmînesidir Gâlib’in
Şeb-çerâğ-ı fakr-ı vâlâ kıymetin pervânesi” (G.307/10)

Şair harap olmuş tekkelerin hırka giyenlerinin irfansız olup olmadığını sorarak harabe yerlerde birçok irfan sahibinin bulunduğunu da vurgulamaktadır:

“Tekye-gâh-ı ma’rifet gördüm harâb olmuş aceb
Hırka-pûşân-ı harâbâtın da irfânsız mıdır” (G.77/3)

⁵⁰⁶ Reşad Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 2015, s.185.

⁵⁰⁷ Reşad Ekrem Koçu, a.g.e., s.181-182.

⁵⁰⁸ Reşad Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, Ankara: Sümerbank Yayınları, 1967, s.191.

8.2.12. Pîrehen

Farsça gömlek anlamına gelir ve pîrâhen şeklinde de kullanılmaktadır.⁵⁰⁹ Divan şiirinde gömlek genellikle âşık, sevgili, gül ve Yusuf kelimeleriyle ele alınmaktadır. İlk beyitte Hz. Yakub'un babası Kenan'ın gözlerinin, Hz. Yusuf'un gömleği sayesinde açılmasına bir telmih bulunmaktadır. Şair sözlerini o gömleği getiren kervana benzetmektedir:

“Elfâzım oldu nûr-ı cilâ çeşm-i ma'niye
Ken'âna pîrehen götüren kârbân gibi” (K.13/9)

8.2.13. Tennûre

Tennûre; Mevlevî dervişlerinin giydikleri kolsuz, yakasız, bel kısmı kırmalı ve dar, belden aşağısı geniş, yırtmaçlı etekleri ayaklardan biraz yukarıda, iki parçadan ibaret giyecek olarak bilinmektedir.⁵¹⁰ Daha çok matbahta giyilen tennurelerin üzerine elfi-nemed sarılırdı.⁵¹¹ Hizmet tennûrelerinde siyah, koyu, yeşil renkler tercih edilirdi. Semâ tennûrelerinde ise sebz tennûre, al tennûre yani başta beyaz olmak üzere yeşil, kırmızı, pembe ve mavi renkler kullanılmaktaydı.⁵¹² Beyte göre Şems'in yardımlarıyla ve koyu yeşil renkte olan Mevlevî kıyafetinin de etkisiyle gökyüzünün cezbeye gelmekte ve bu sebeple felekler dönmektedir:

“Himmet-i Şems ile Gâlib olurum germ-i semâ'
Sebz-i tennûre açıp gerdiş-i eflâkimden” (G.239/9)

8.3. Diğer Unsurlar

8.3.1. Destâr

Farsça bir sözcüktür ve kavuk, külah ve fesin etrafına sarılan sarık anlamına gelmektedir. Destârların eskiden işe, memuriyete, mevkiye göre sarılma şekilleri bulunurdu. Osmanlı Devleti'nde kullanımı yaygın olan bu sarıkların kenarlarına farklı kişisel eşyalar koyulabilirdi. Bu nesnelere örnek olarak muska, misvak, hutbe kâğıdı, çiçek veya kokulu yapraklar gösterilebilir. Güzel bir gonca gibi hayal edilen sevgiliye hitap eden şair, sevgilinin taze şiirlere heves etmesini dilemektedir. Bununla birlikte bu isteğini sarığının kenarına gül yapma arzusu da bulunmaktadır:

⁵⁰⁹ N. Aybet, Fuzûlî Dîvanı'nda Maddî Kültür, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989, s.183.

⁵¹⁰ Pakalın, a.g.e., 1993 s.456.

⁵¹¹ Pakalın a.g.e., 1993, 456.

⁵¹² Duru Necip Fazıl. (2007). Şâir Muhayyilesinde Mevlevî Kisvesi. Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi-Mevlânâ Özel Sayısı 3, s.9.

“Ey gonce-i ra'nâ heves-i şî'r-i ter eyle
Bu nutku gül-i kûşe-i destâr-ı ser eyle” (G.299/2)

8.3.2. Fes

Koyu kırmızı renkte, silindirik biçiminde ve tepesinde püskül olan fes; Fas şehrinde ortaya çıktığı için bu ismi almıştır.⁵¹³ Osmanlı'da ise 16. Yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. II. Mahmud'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasından sonra kara askerlerinin, devlet memurlarının ve ulemanın da resmi başlığı olan fes, zamanla halk içinde de kullanılmaya başlanmıştır.

Sevgilinin fesinin altından çıkan perçemi, dua eli gibi hayal edilmektedir. Bu perçem gönülleri avlamak için fesin altından çıkmaktadır:

“Zîr-i fesden meger dest-i niyâzıdır anın
Şimdi düşmüş perçemi sayd-ı derûn sevdâsına” (K.27/6)

Şair, kâfir diyerek seslendiği sevgilinin başındaki başlığı alsalar da dert değil demektedir. O kâfir sevgili fesini açıp perçemini gösterebilir. Bu beyitte kâfirlerin fes takmaması da hatırlatılmıştır:

“Alsalar başdan eğer serpûş-ı mâhı gam değil
Fes açıp tek sen nümâyân eyle kâfir perçemin” (G.178/11)

8.3.3. Kemer

Bele sarılan kumaşa verilen isimdir. Kumaşın yanı sıra deriden, altından ve gümüşten de kemer yapılmaktaydı. Hem erkeklerin hem kadınların giyiminde önemli bir yere sahiptir.⁵¹⁴ Osmanlı kadınlarında kemer takma âdeti kuşaktan kuşağa aktarılmıştır. Klasik Türk şiirinde temel anlamının yanında sevgilinin güzellik unsurlarından biri olan kaşı ile birlikte kullanılmıştır. Beyitte sevgilinin kaşları kemer olarak hayal edilmiş ve güzelliği kemerin köşesinden çıkmıştır. Beytin devamında şair, sevgilinin hilalini yani kaşlarını gördüğünü söyleyerek, hilalin sevgiliyi taze ay gibi gösterdiğini vurgulamaktadır:

“Çıkmış kenâr-ı tâkına ebrûların cemâl
Gördüm hilâli ol meh-i nevreste gösterir” (G.58/4)

⁵¹³ TDV İslam Ansiklopedisi, H. Tezcan, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, “Fes” maddesi, C.12, s. 415.

⁵¹⁴ Reşad Ekrem Koçu, Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları, 2015, s.152.

8.3.4. Külâh

Ucu sivri ve keçeden yapılmış olan bu tek parça başlık, eskiden askerler ve halk tarafından kullanılmıştır. Bu külâhlar takan kişilerin durumuna göre görevini ve sınıfını belirlemektedir. Klasik Türk şiirinde külâhlar şairler tarafından çeşitli tasavvurlarla ele alınmıştır.⁵¹⁵ Mevlevîler külâhları tekbirle birlikte başlarına takarlardı. İlk beyitte şair Mevlevî külâhını, vahdetin üzüm salkımı gibi düşünmektedir:

“Tâk-i pîrâ-yı nihâlistan-ı cemül-cem-i gayb-ı
Hûşe-i engûr-ı vahdetir külâh-ı Mevlevî” (G.316)

Sevgili, mananın taç taşıyan hüdhüd kuşudur. Kendilerinin de bülbül olduğunu ifade eden şair, ezeli feyzin yalnızca külâh sahibi bir insana mı has olup olmadığını sormaktadır:

“Biz bülbülüz ey hüdhüd-i tâc-âver-i ma'nâ
Feyz-i ezeli merd-i külâhdâre mı mahsûs” (G.142/3)

Beyitte nefis askerlerinin bulunduğu bir aşk savaşı tasvir edilmiştir. Bu savaşta Mevlevî külâhı, himmetin kar atıcı topudur:

“Leşker-i nefis üzre Gâlib harb-gâh-ı aşkda
Top-ı kahr endâz-ı himmetdir külâh-ı Mevlevî” (G.316/9)

8.3.5. Târ-pûd

Çözümlü ve atkı anlamına gelmektedir. Şair beyitte felsefeyi dokuyan yani üreten atkıyı istemeyerek böyle olması gerektiğini dile getirmektedir:

“Târ-ı pûd-ı hikemi eyleme zâhirde taleb
Safha-i sineye çek cedvel-i Öklidîsi” (G.334/6)

8.3.6. Tügme

Düğme kelimesinin eski metinlerde kullanılmış şeklidir. Beyte göre mercan düğmesi, zevk gülünün tohumu gibi düşünülürken; içki kadehi ise gül bahçesindeki süs gibi hayal edilmektedir:

“Eder her tügme-i mercânı bir tohm-ı gül-i işret
O güne dilberâne sâgar-ı mey gülşen-ârâdır” (G.103/3)

⁵¹⁵ Ömer Özkan, Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2007, s.603.

8.3.7. Zünnâr

Keşîşlerin bellerine bağladıkları kıldan uzun kuşağa verilen isimdir.⁵¹⁶ Dünyadaki isteklere ve arzulara bağlı olan ve uzağı görebilen bakış, gönüller adına zünnarın ipi görünmektedir:

“Tûl-ı emele beste olan medd-i nigâhı
Âgâh-dilân rişte-i zünnâr görürler” (G.66/7)

Zünnâr, Klasik şiirde sevgilinin uzun saçlarını ifade etmek için de kullanılmaktadır. Papazların beline bağladığı uçları püsküllü örme kuşak olarak bilinir ve bunu kullananlar uçlarını aşağı sarkıtır, ucuna hac asarlar. Zünnâr bir Hristiyanlık alametidir ve sevgilinin sanem, büt, kâfir olarak anlatıldığı beyitlerde geçer:

“Bağlamışlardır “Enel-hak” küfrünün zünnârını
Berhemenler kim mukîm-i mâ’bed-i gîsûsudur” (G.52/2)

⁵¹⁶ URL-156, 2023.

9. ÖNEMLİ GÜN VE ZAMANLAR

9.1. Ramazan Bayramı

Dinî veya millî açıdan özel önemi olan ve topluca kutlanan bugün, kamerî yılın şâbandan sonra ve şevvâlden önce gelen dokuzuncu ayının adıdır. “Günün çok sıcak olması, güneşin kum ve taşları çok ısıtması, kızgın yerde yalınayak yürümekle ayakların yanması” anlamına gelen “ramad” masdarından ya da “güneşin güçlü ısısından çok fazla yanmış yer” manasındaki “ramda” kelimesinden türemiştir.⁵¹⁷ Orucun farz kılındığı (Bakara, 2/185) bu ay, Kur’ân-ı Kerîm’de değerine vurgu yapılan bir aydır ve ayrıca Kur’ân’ın indirildiği ay olarak bilinmektedir. Galib divanında Ramazan kavramı, îd-i Ramazân, mâh-ı rûze, ramazan ayı gibi tabirlerle zikredilmiştir.

Beyte göre şair sözün karanlığı içinde Hoca Neşet’in tabiatının aydınlığını, Ramazan Bayramının sabahında doğan güneş gibi hayal etmektedir:

“Gör rûşen-i tâb’-ı sevâd-ı sühanında
Hurşîd-i sabâh şeb-i îd-i Ramazândır” (K.28/17)

Ramazan ayının bolluğundan ve bereketinden söz eden şair, çiğ tanesinin bile güneş oluşundan bahsetmektedir. Beytin ikinci mısraında çiğ tanesi, güneşe benzetilmektedir. Kadir gecesinin ramazan ayında oluşuna telmihte bulunan şair, bu ay içinde jale gibi küçük bir su damlasının güneş değerinde olacağını vurgulamaktadır:

“Allâh mâh-ı rûze ne sâhib-nisâb olur
Kim sâyesinde jâle-i ter âfitâb olur” (K.25/1)

Beyitte geçen yâd eylemek fiili, gönül ayının kandillerinin neşesine yüklenmiştir. Kandil kavramı ve gönül ayından bahsedilenin Ramazan ayı olduğu düşünülebilir. Bunun yanı sıra şair, uyanık gözlerinin de yıldızları saydığını ifade etmektedir:

“Yâd eylemekte şevk-i kanâdîl-i şehri dil
Encüm-şümâr dîde-i bîdârımız bizim” (G.219/6)

Şair yokluk ve nefis terbiyesiyle dolu Ramazan günlerine olan özleminden söz etmektedir:

⁵¹⁷ URL-119, 2022.

“İd etdi çarh-ı hasret ile terk edip bizi
Hâtırda mı geçen Ramazânın safâları
İnsanı rûze rûze gibi bî-dimâg eder
Döndürdü Şeyh Efendi dükenmez duâları” (Kt.22)

9.2. Kurban Bayramı

Kurban, ibadet amacıyla hayvan kesimi ve bu maksatla kesilen hayvan anlamına gelmektedir ve dini bir terimdir. Bu ibadet akıllı ve buluğ çağına ermiş Müslümanın, dinen zengin sayıldığı takdirde gerçekleştirebileceği bir ibadettir. Şair beyitte Kurban Bayramı’na telmihte bulunarak sevgilinin gün içerisinde bin aşığı kurban edebildiğini ama bayram olmadığını dile getirmektedir:

“Tîğ-i cellâd-ı felek ol mehe taklîd olmaz
Günde bin âşıkı kurbân gider id olmaz” (G.123/1)

9.3. Nevrûz

Farsça’da “yeni gün” anlamına gelmektedir. 21 Mart’a rastlayan nevrüz, Osmanlı’da yılın başlangıcı kabul edilmektedir. Bu günde güneş, Hamel (koç) burcuna girmekte ve böyle gece gündüz eşit olmaktadır.⁵¹⁸ Baharın müjdecisi olan o gün, Orta Asya’dan Ortadoğu’ya ve Balkanlar’a kadar geniş bir coğrafya tarafından kutlanmaktadır. Bazı inançlara göre Hz. Adem ve yeryüzü nevrüz günü yaratılmış, yıldızlar o günde deverana başlamış, Cemşid o gün tahta oturmuş, Hz. Yusuf atıldığı kuyudan o günde kurtulmuş, Hz. Musa Kızıldeniz’i o günde geçmiş ve Hz. Nuh o gün karaya ayak basmıştır.⁵¹⁹

Aşağıdaki beyitte Bîcân’a⁵²⁰ telmihte bulunan şair, nevrüzün getirmiş olduğu yeşilliğin, Bîcân’ın aşkı gibi her yeri sardığını ifade etmektedir:

“Cihânı tutdu bu keyfiyyet-i aşk bîcân-veş
Yeşerdi neşve-i Nevrûz ile der ü dîvâr” (K. 16/4)

Şair ilkbaharın her köşesini bir gün gibi hayal etmektedir. Sultan Nevrûz, Celalettin Melikşah tarafından hazırlanmış olan takvimin başlangıç günüdür. Beyitte bu duruma bir gönderme yapılmaktadır. Söz konusu yeni yapılan saray, takvimin başlangıç gününün başına konulan altın bir tâc gibidir:

⁵¹⁸ URL-120, 2022.

⁵¹⁹ Vildan Serdaroğlu, Sosyal Hayat Işığında Zâtî Divanı, İstanbul: İsam Yayınları, 2006, s.355.

⁵²⁰ Bîcân, İran’ın mitolojik aşk kahramanlarından biridir. Efsanevi karakterler bölümünde işlenmiştir. Beyitin tamamı için Bîcân başlığına göz atınız.

“Nev-bahâr-ı îyşden her günü bir gündür velî
Başına sultân nevrûzun zer-efserdir bu kâh” (K.23/5)

Dembeste nefes anlamına gelirken dem-i nevrûz, zaman anlamında kullanılmıştır. Baharın başlangıcı olan Nevrûz, müjdeleyicidir ve sevinçle karşılanır, beklenen bir zamandır. Beyte göre bu zamanın nefesi bağlanmışdır. Susmuş ve soluğu kesilmiş halde kalan bu zaman bu sebepten artık gülmemektedir:

“Kaldı dembeste dem-i nevrûzumuz
Rûz-ı hicrân oldu gûyâ gülmedim” (G.227/8)

9.4. Şeb-i Yeldâ

21 Aralık’ı 22 Aralık’a bağlayarak en uzun geceyi oluşturan şeb-i yeldâ kavramı Klasik şiirde hem karanlık hem de uzun olması bakımından sevgilinin saçları ile bağdaştırılmıştır.⁵²¹ Bu kavram yine klasik şiirde aşışın ıstıraplı halini de anlatmak için kullanılır ve şeb-i hicran olarakta bilinir:

Gîsûsun anıp silsile-i hecri uzatma
Sîmin beri subh-ı şeb-i yeldâ mı değildir. (G.47/ 5)

9.5. Kadir Gecesi

Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen bu gecede Kuran’ın indirilmeye başlandığına inanılmaktadır. Beyte göre rengi siyah olan bu Kadir gecesi siyah samur bir kürk gibi hayal edilmiştir⁵²²:

Şafaktan germsûd-i al kaplanmış serâser hem
Siyâh semmûr edip reng-i şeb-i Kadr-i siyâh-fâm-ı (K. 18/2)

Kadir gecesi Müslümanlar için bin aydan daha hayırlıdır ve kutsaldır. Beyte göre kavuşma meclisinin kurulduğu gece gibidir:

O mehin meclîsi reşk-âver-i hurşîd olsun
Sâyesi hâb-geh-i çeşm-i sitem-dîd olsun
Gâhîce bâri gönül nâil-i ümmîd olsun
Varalım bezmine vuslat yine tecdîd olsun
Gecemiz Kadr-i mübarek günümüz îd olsun (MHM. 2/1)

⁵²¹ Uzun, Şerife. (2015). Klasik Türk Şiirinde Şeb-i Yeldâ. DergiPark. No:34. Sf. 353-370. 11 Şubat tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/151578> adresinden erişildi.

⁵²² Özden, Sevda. (2021). Şeyh Galib Divanı’nın Tahlili. (Doktora Tezi). 2502090008.

9.6. Berat

Rahmet gecesi olarak da anılan bu gece Müslümanlar tarafından kutsal kabul edilen gecelerden biridir. Bu gece Kuran'ın tam olarak indirildiği gece olarak bilinmektedir. Beyte göre mehtabın aydınlattığı gecedir. Sultan Selim Han, adeta Berat gecesine denk gelen bir mehtaptır:

Tevfike re'yi râstgele geldiği gibi

Dâim şeb-i Berât-ı perendûşe mâhtâb (K.12/20)

9.7. Miraç

Miraç hadisesinin gerçekleştiği gün kesin olarak bilinmese de günümüzde recep ayının 27. gecesi anılmaktadır. Bu gecede Peygamber efendimiz (s.a.v.) göğe yükselmiştir.⁵²³ Beyte göre Sultan Selim Han'ın gecesinin Miraç, Kadir, bayram ve Nevruz olması için şair dua etmektedir:

Makarr-ı mâtlâ'ından gün gibi âfâka fer versin

Şeb-i Mi'râc ü Kadr ü îd ü nevrûz ola hengâmı (K.18/17)

⁵²³ ⁵²³ Özden, Sevda. (2021). Şeyh Galib Divanı'nın Tahlili. (Doktora Tezi). 2502090008.

10. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bir şairin veya yazarın eserlerini yaşadığı toplumdan bağımsız düşünmek yanlış olacaktır. Çünkü her ne kadar Klasik Türk şiirinin âşık-maşuk ilişkisi üzerine kurulduğu söylene de şairlerin eserinde yaşadığı dönemden izler görmek kaçınılmazdır. Dolayısıyla klasik şiirde, bireysel konuların yanı sıra toplumsal konulara da yer verilmiştir. Bu durum şairin yaşadığı yüzyıla da ışık tutmasına katkı sağlamaktadır. Bu şairlerden biri de 18. yüzyılın son büyük divan şairi Şeyh Galib'tir. Yapılan bu çalışmada Şeyh Galib'in Divanı'ndaki sosyal hayatın izleri incelenmiştir. Benimsemiş olduğu Sebk-i Hindî akımının şiirine etkisi oldukça büyüktür. Sebk-i Hindî akımının önemli özelliklerinden biri olan şiirde tabiata ve toplumun sosyal yaşantısına yer verme durumu Galib'in şiirlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Sebk-i Hindî şairleri sosyal hayatı ve tabiatı adeta bir araç olarak kullanmışlardır.

Şairin divanında giyim kuşamdan, musikiye, spor ve oyunlardan gün içinde kullanılan eşyalara, mimariden gelenek ve adetlere, deyim ve davranışlardan din ve inanç sistemine, insan tiplerinden mesleklere kadar aslında sosyal hayata dair neredeyse tüm unsurlara yer verdiği görülmektedir. Tüm bunlar ayrı ayrı sınıflandırılarak şiirlerden örnekler verilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Divanda teşbih, istiare, telmih, tezat gibi birçok söz sanatına manayı zenginleştirmek adına başvurulduğu görülmektedir. Sonuç olarak yaşamış olduğu dönemi çok iyi gözlemlemiş olan Şeyh Galib'in şiirlerinde canlı bir sosyal hayat kendini göstermektedir. Aynı zamanda Galata Mevlevihanesi şeyhi olan şairin tasavvufî remiz ve sembolleri de başarılı bir şekilde kullandığı görülmektedir. Şeyh Galib yazmış olduğu bu eserle Divan edebiyatının toplumdan kopuk veya saray edebiyatı, soyut edebiyat gibi değerlendirmelerin dışında olduğunu bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Özge Öztekin'in *XVIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler* adlı doktora tezinde 17. yüzyıl genel olarak ele alınmakla birlikte bu yüzyıldaki tüm şairler temel alınarak incelenmiştir. Bizim çalışmamız ise sadece Şeyh Galib ve divanı ile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla Şeyh Galib hakkında daha derinlemesine bir çalışma olmuştur. Yine Sevdâ Özden'in *Şeyh Galib Divanı'nın Tahlihi* adlı doktora tezi bizim tezimizi çalışmaya başladığımız 2021 yılında bitmiştir. Tezimizin konusunu belirlerken bu çalışma literatürde yerini almamıştır ve çalışmadan haberimiz yoktur. Bir doktora tezi olması durumuyla da bizim tezimizden daha detaylıdır ama birçok konuda görüş farklılıklarının olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akkuş, M. (2006). “*Nef’r*” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi C. 32 içinde (s. 523). İstanbul: TDV Yayınları.
- Aksoyak, İ. H. (1995). *Divan şiirinde okçuluk terimleri*. Türklük Bilimi Araştırmaları.
- Aksoy, İ. (1988). *Atasözleri ve deyimler sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Yayınları.
- Akün, O. F. (1994). *TDV İslam Ansiklopedisi, “Divan Edebiyatı”*. C.IX, İstanbul: Divantaş Yayınları.
- Alparslan, A. (1988). *Şeyh galib*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 964.
- And, M. (1982). *Osmanlı şenliklerinde Türk sanatları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Arslan, M. (1999). *Türk edebiyatında manzûm sûrnâmeler*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Arslan, M. (2004). *Argo kitab*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Aybet, N. (1989). *Fuzûlî dîvanı ’nda maddî kültür*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aydınlı, Y. (2008). *Farabi*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (1995). *Yaşayan Şeyh Gâlib, Şeyh Gâlib kitabı*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2000). *Güller kitabı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ayvazoğlu, B. (2017). *Kuğunun son şarkısı*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ayverdi, İ. (2006). *Misalli büyük Türkçe sözlük*. Baskı, C. I, İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
- Ayverdi, İ. (2010). *Misali büyük Türkçe sözlük*. 1. Baskı, İstanbul: Seçil Ofset.
- Babacan, İ. (2012). *Klasik Türk şiirinin son baharı (sebkihindi)*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Babür, Y. (2015). Şeyh Gâlib’in Şerh-i Cezire-i mesnevi’sine dair bazı tespitler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 303-312.
- Batıslam, H. D. (2003). Divan şiirinde aşık, sevgili, rakip üçlüsü ve ölüm. *Folklor/Edebiyat*, 9(34), 186-199.
- Bitik, B. Ö. (2011). Evliya Çelebi seyahatnamesinde cadı, obur, büyücü anlatıları ve kurgudaki işlevleri. *Milli Folklor Dergisi*, 92, 64-71.
- Boratav, P. N. (1999). *100 soruda Türk folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Bozkurt, N. (2001). “*Kasap*” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi C.24 içinde. İstanbul: TDV Yayınları.

- Bülent, Ş. (2010). Şeyh Galib divanı'nda manzum hikayeler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 06, 485-504.
- Canım, R. (2016). *Divan edebiyatı kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2014). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. Ankara: Otto Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2005). *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*. 3. Baskı, İstanbul: Anka Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (2009). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç Kitapevi Yayınları.
- Çarlıoğlu, A. (2011). *Bâkî'nin gazellerinde sosyal hayatın izleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Çavuşoğlu, M. (1971). *Necati Bey divanı'nın tahlili*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Çelebi, İ. (2000). "İnşikâku'l-Kamer" maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 344) içinde. İstanbul.
- Çelik, İ. (2004). Tasavvuf tarihinde ârif kavramı. *Tasavvuf İlmî Akademik Araştırma Dergisi*, 5, 25-52.
- Çetintaş, İ. (2006). *Saçaklızâde ve ilimlerin sınıflandırılması*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Demirel, Ş. (2001). Heft-Peyker mesnevisinin tematik açıdan incelenmesi. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 187.
- Derdiyok, Ç. (2012). Rû-be-kafâ gelmek deyimini üzerine. Türkoloji Sempozyumu Bildirileri, Çukurova Üniversitesi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 109-117.
- Devellioğlu, F. (1990). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi) Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2004). Güya kayıptan haber veren bir ilim. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (s. 129), 21. Basım, içinde. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. 23. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2010). *Osmanlıca Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. 31. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Durmaz, G. (2005). Divan şiirinde rind. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(8).

- Duru, N. F. (2007). Şâir muhayyilesinde mevlevî kisvesi. *Türk-İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(9).
- Ekici, M. M. (2016). *Şeyh Galib divanında benzetmeye dayalı edebi sanatlar*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırklareli Üniversitesi, Kırklareli.
- Eraydın, S. (2013). “Çile”. İslâm Ansiklopedisi (s. 315), C. 8 içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erduran, Z. (2006). *Evliya Çelebi seyahatnamesi'ne göre İstanbul'da esnaf, zanaat ve ticaret-açıklamalı metin*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Ferit Devellioğlu. (2004). *Güya kayıptan haber veren bir ilim, Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. (s. 129), 21. Basım. içinde. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Gölpınarlı, A. (1969). *Hüsn ü Aşk*. İstanbul.
- Gölpınarlı, A. (2017). *Şeyh Gâlib, hüsn ü aşk*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Güksel, A. (2020). *Salih Baba divanı'nda mürid-mürşid ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Güven, G. (2009). *Ali Nihad Tarlan'dan divan şiiri dersleri*. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.
- Halaçoğlu, Y. (2003). *XIV- XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda devlet teşkilâtı ve sosyal yapı*. Ankara: TTK Basımevi.
- Harman, Ö. F. (2001). “Karun” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 520), Cilt 24, içinde. İstanbul: İsam Yayınları.
- İnalcık, H. (2007). “Padişah” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi. C. 34, içinde. İstanbul.
- İnalcık, H. (2013). “Vezir” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi. C. 43, içinde. İstanbul.
- İpekten, H. (2012). *Şeyh Galib hayatı sanatı eserleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpşirli, M. (1993). “Cellât” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi. Cilt 7, içinde. İstanbul.
- Kahraman, A. (1995). *Osmanlı Devleti'nde spor*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kahraman, S. A. ve Dağlı, Y. (2003). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi seyahatnamesi. Cilt I (2. Kitap)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahya, E. (1992). İbn Nefis ve eseri. *El-Mucez Araştırma-Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Felsefe Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14.
- Kalkışım, M. M. (1992). *Şeyh Galib divanı*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Kalkışım, M. M. (2010). “Şeyh Galib”. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 39 içinde.

- Kalkışım, M. M. (2013). *Şeyh Galib Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kallek, C. (2007). “Pazar” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi. (s. 194), C. 34, içinde İstanbul.
- Kaplan, M. (1996). *Neşâtî divanı*. İzmir.
- Kara, M. (1996). “Gülşeniyye” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 256-259), C. 14 içinde. İstanbul.
- Karahan, A., Yazıcı, T. ve Milani, A. (1971). *Şehnâme yazmalarından seçme minyatürler*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Karaman ve Öte. (Tarih Yok). Kur’an-ı Kerim Meâli, Meryem Suresi, Ayet: 56-57.
- Karagöz, İ. (2010). *Dinî kavramlar sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Karahan, A., Yazıcı, T. ve Milani, A. (1971). *Şehnâme yazmalarından seçme minyatürler*. İstanbul.
- Karakaya, F. (2006). “Nefir” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 525), C. 32, içinde. İstanbul.
- Kâşânî, A. (2004). *Tasavvuf sözlüğü*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kocabaş, M. (2019). *Şeyhi Divanı’nda sosyal hayat*. Yayımlanmış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Koçu, R. E. (1967). *Türk giyim kuşam ve süslenme sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Yayınları.
- Koçu, R. E. (1969). *Türk giyim kuşam ve süslenme sözlüğü*. İstanbul: Sümerbank Kültür Yayınları.
- Koçu, R. E. (2015). *Türk giyim kuşam ve süslenme sözlüğü*. İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- Koşık, S. H. (2021). Divan şiirinde farklı türleriyle yer alan bir savaş aleti: Kılıç. *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 8(20), 11-38.
- Kunter, H. B. (1938). *Eski Türk sporları üzerine araştırmalar*. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- Kurt, G. (1999). "Divan Şiirinde Bezm, Âlât-ı Bezm ve Âdâb-ı Sohbet". Osmanlı Ansiklopedisi (s. 616-629.), C. 9, içinde. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Kuşeyrî, A. (2017). *Kuşeyrî risalesi*. IX. Baskı, (Uludağ, S., Haz.), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Kuvan, H. (2009). *Âşık Ömer divanı’nda sosyal hayat*. Yayımlanmamış yüksek lisans, Fatih Üniversitesi, İstanbul.
- Levend, A. S. (2018). *Dîvân edebiyatı kelimeler ve remizler- mazmunlar ve mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yayınlar.

- Levend, A. S. (1984). *Kelimeler ve Remizler Mazmunlar ve Mefhumlar*. 4. Baskı, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Merçil, E. (2007). *Selçuklularda Hükümdarlık Alametleri*. Ankara: TTK Yayınları.
- Mermer, A. (2006). *Divan şairlerinin dilinden selam. Osmanlı Araştırmaları, XXVIII*.
- Nayir, H. (2012). Divan Şiirinde Cadı. *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu (20-22 Ekim 2011) bildirileri*, (s. 164-166). Adana.
- Okçu, N. (1993). *Şeyh Galip hayatı, edebi kişiliği, şiirlerinin umumi tahlili ve divanının tenkidli metni*. C.I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Okçu, N. S. (1977). *Şeyh Galib'in divanı ile hüsn ü aşk'ında dini ve tasavvufi unsurlar*. Yayınlanmamış doktora tezi, Atatürk Üniversitesi.
- Onay, A. T. (1993). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- Onay, A. T. (2000). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onay, A. T. (2009). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar ve izahı*.(Kurnaz, C., Haz.) İstanbul: H Yayınları.
- Onay, A. T. (2009). *Eski Türk edebiyatında mazmunlar*. (Kurnaz, C., Haz.), Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onay, A. T. (2014). *Dîvân şiiri sözlüğü*. Ankara: Berikan Yayıncılık.
- Özbilgen, E. (2007). *Bütün yönleriyle Osmanlı âdâb-ı osmâniyye*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Özbilgen, E. (2010). *Bütün yönleriyle Osmanlı âdâb-ı osmaniyye*. İstanbul: İz Yayınları.
- Özcan, A. (1994). “*Davul*” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 55), C. 9, içinde. İstanbul.
- Özden, S. (2021). *Şeyh Galib divanı'nın tahlili*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Özel, A. (1993). “*Cihad*” maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (s. 528), C. 7, içinde. İstanbul: TDV Yayınları.
- Özen, M. E. (1985). *Yazma kitap sanatları sözlüğü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Prof. Dr. Nazım Terzioğlu Basım Atölyesi.
- Özkan, Ö. (2007). *Divan şiirinin penceresinden osmanlı toplum hayatı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Öztoprak, N. (2010). Divan şiirinde giyim kuşam üzerine bir deneme. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, (4)*: 125.
- Öztuna, Y. (1974). *Türk Musikisi Ansiklopedisi*. C. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

- Öztuna, Y. (1998). *Osmanlı devleti tarihi-2- medeniyet tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Öztuna, Y. (2000). *Türk mûsikîsi kavram ve terimleri ansiklopedisi*. Ankara: AKM Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1946). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. I, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. I, İstanbul: MEB Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. II, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Pakalın, M. Z. (1983). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. III, İstanbul: MEB Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. I, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. II, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Pakalın, M. Z. (2004). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. C. III, İstanbul: MEB Yayınları.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. C. 2, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İ. (1989). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü*. 1. Baskı, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İ. (2003). *Ansiklopedik dîvân şiiri sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2008). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2009). *İki dirhem bir çekirdek*. 39. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2015). *Ansiklopedik divân şiiri sözlüğü*. 25. Baskı, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İ. (2018). *Dîvân şiiri sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Parlatır, İ. (2006). *Osmanlı türkçesi sözlüğü*. Ankara: Yargı Yayınevi.
- Parlatır, İ. (2008). *Atasözleri ve deyimler II*. Ankara: Yargı Yayınları.
- Pekolcay, N. ve Uçman, A. (1995). “*Eşrefoğlu Rumi*” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 480-482), C. 11, içinde. İstanbul.
- Sâmî, Ş. (1996). *Kâmûsu'l-a'lâm*. C. II, Ankara: Kaşgar Neşriyat.
- Sami, Ş. (2004). *Kâmûs-ı türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sami, Ş. (2015). *Kamus-ı türki*. 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Savaşkan, C. B. (2013). *Divan edebiyatında şarap ve şarapla ilgili unsurlar*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Say, A. (2002). *Müzik sözlüğü*. 1. Baskı, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları.
- Serdaroğlu, V. (2006). *Sosyal hayat ışığında zâtî divanı*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Soysal, U. (2012). *Şeyh Galib'in gazellerinin estetik çözümlemesi ve eğitim sürecinde kullanımı*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1992). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Sözen, M. ve Tanyeli, U. (1992). *Sanat kavram ve terimleri sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Şahinoğlu, M. N. (1991). "Attâr" maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 95–98), C. 4, içinde. İstanbul.
- Şemsettin, S. (2015). *Kamus-ı türki*. 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şentürk, A. A. (1995). *Necati Bey'in Sultan Beyazıt methiyesi ve bazı gazelleri hakkında notlar*. İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2006). *Osmanlı şiiri antolojisi*. İstanbul: YKY.
- Şentürk, A. A. (2016). *Osmanlı şiir kılavuzu*. C. 1, İstanbul: Osedam Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2017). *Osmanlı şiiri kılavuzu*. C.II, İstanbul: Osedam Yayınları.
- Şentürk, A. A. (2019). *Osmanlı şiir kılavuzu*. İstanbul: Osedam Yayınları.
- Şığva, B. (2010). Şeyh Galib divanı'nda manzum hikayeler. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 485-504.
- Taşdoğan, A. D. (2008). *Konut mobilyasının gelişimi üzerine bir inceleme*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Tezcan, H. (1995). "Fes" maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 415), C. 12, içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tolasa, H. (1973). *Ahmet Paşa'nın şiir dünyası*. Ankara.
- Tolasa, H. (2001). *Ahmed Paşa'nın şiir dünyası*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uçman, A. ve Akıncı, Ö. (1976). *Mehmed (Bursalı) Veliyyüddin, Eşrefoğlu Rûmî hayatı ve menkibeleri*. İstanbul: Bedir Yayınları.
- Tökel, D. A. (2006). *Dîvân şiirinde mitolojik unsurlar şahıslar mitolojisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Uludağ, S. (1989). "Abâ" maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 4-5), C. 1, içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Uludağ, S. (2005). *Tasavvuf terimleri sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

- Uluğ, N. E. (2017). *Osmanlı'da batıl itikatlar ve büyü*. İstanbul: Doğan Kitap.
- URL-1, TDV İslam Ansiklopedisi, Abdülkadir Özcan, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gulam#3-osmanlilar>. 6 Kasım 2022.
- URL-2, TDV İslam Ansiklopedisi, <http://www.tdk.gov.tr>. 10 Ekim 2022.
- URL-3, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/divane>. 10 Ekim 2022.
- URL-4, Tebdiz, <http://www.tebdiz.com/index.php?sayfa=kelimeAnlamlandir&bytid=165410&MyD=ccede8bc8ce4226c58d71>. 2 Ekim 2022.
- URL-5, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/mader>. 13 Ekim 2022.
- URL-6, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/M%C3%82%C5%9EUK>. 17 Ekim 2022.
- URL-7, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/m%C3%BCddei>. 11 Kasım 2022.
- URL-8, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/NEVN%C4%B0YAZ>. 3 Aralık 2022.
- URL-9, Kubbealtı Lugatı”, <http://lugatim.com/s/sebak>. 16 Ekim 2022.
- URL-10, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/levh-i-mahfuz>, 16 Ekim 2022.
- URL-11, TDK Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>, erişim 3 Kasım 2022.
- URL-12, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/husn-i-talil>. 3 Kasım 2022.
- URL-13, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hoca>. erişim 15 Ekim 2022.
- URL-14, TDV İslam Ansiklopedisi, Tahsin Yazıcı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dervis>. 25 Ekim 2022.
- URL-15, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/fanus>. 11 Ekim 2022.
- URL-16, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/m%C3%BCft%C3%BC>. 4 Kasım 2022.
- URL-17, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com>. 1 Ekim 2022.
- URL-18, TDV İslam Ansiklopedisi”, Reşat Öngören, <https://islamansiklopedisi.org.tr/seyh>. 20 Ekim 2022.
- URL-19, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hulagu>. 23 Aralık 2022.
- URL-20, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibn-haldun>. 23 Aralık 2022.
- URL-21, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/muinuddin-suleyman-pervane>, erişim 25 Aralık 2022.
- URL-22, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sebuk-tegin>. 25 Aralık 2022.

- URL-23, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selim-ii>. 25 Aralık 2022.
- URL-24, Dergi Park, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/650175>. 25 Aralık 2022.
- URL-25, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/ferra%C5%9F>. 3 Kasım 2022.
- URL-26, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haccam>. 7 Kasım 2022.
- URL-27, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/mu%C4%9Fbe%C3%A7e>. 7 Kasım 2022.
- URL-28, Kubbealtı Lugatı, [http://www.lugatim.com/s/buhurumeryem#:~:text=\(Fars.%20bu%E1%B8%AB%C5%ABr%20ve%20Meryem%20ad%C4%B1ndan,de%20ba%C5%9Farm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1%20\(Be%C5%9Fir%20Ayvazo%C4%9Flu](http://www.lugatim.com/s/buhurumeryem#:~:text=(Fars.%20bu%E1%B8%AB%C5%ABr%20ve%20Meryem%20ad%C4%B1ndan,de%20ba%C5%9Farm%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1%20(Be%C5%9Fir%20Ayvazo%C4%9Flu). 7 Kasım 2022.
- URL-29, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kizilarlan>. 6 Kasım 2022.
- URL-30, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/satir>. 12 Kasım 2022.
- URL-31, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdulkadir-i-geylani>. 22 Aralık 2022.
- URL-32, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-selam>. 22 Aralık 2022.
- URL-33, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-er-rifai>. 22 Aralık 2022.
- URL-34, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/atesbaz-i-veli>. 22 Aralık 2022.
- URL-35, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bayezid-i-bistami>. 22 Aralık 2022.
- URL-36, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/belkis>. 23 Aralık 2022.
- URL-37, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/celaleddin-ergun>. 22 Aralık 2022.
- URL-38, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/esrefoglu-rumi>. 23 Aralık 2022.
- URL-39, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fasih-ahmed-dede>. 23 Aralık 2022.

- URL-40, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatima>. 27 Aralık 2022.
- URL-41, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/husameddin-celebi>. 28 Aralık 2022.
- URL-42, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ankaravi-ismail-rusuhi>. 26 Aralık 2022.
- URL-43, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlana-celaiddin-i-rumi>. 22 Aralık 2022.
- URL-44, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sultan-veled>. 6 Kasım 2022.
- URL-45, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sems-i-tebrizi>. 26 Aralık 2022.
- URL-46, TDV İslam Ansiklopedisi, Nurettin Albayrak, <https://islamansiklopedisi.org.tr/eyyub#2-edebiyat>. 7 Kasım 2022.
- URL-47, TDV İslam Ansiklopedisi, Ömer Faruk Harman, <https://islamansiklopedisi.org.tr/isa>. 10 Kasım 2022.
- URL-48, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/insirah-suresi>. 8 Kasım 2022.
- URL-49, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/musa--peygamber>. 14 Kasım 2022.
- URL-50, TDV İslam Ansiklopedisi, Hüseyin Akkaya, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suleyman#2-edebiyat>. 8 Kasım 2022.
- URL-51, TDV İslam Ansiklopedisi, Süleyman Uludağ, <https://islamansiklopedisi.org.tr/israkiyye#2-tasavvuf>. 9 Kasım 2022.
- URL-52, TDV İslam Ansiklopedisi, Nurettin Albayrak, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ferhad-ve-sirin>. 13 Kasım 2022.
- URL-53, TDV İslam Ansiklopedisi, Tahsin Yazıcı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/leyla-ve-mecnun#2-fars-edebiyati>. 13 Kasım 2022.
- URL-54, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/neriman>. 9 Kasım 2022.
- URL-55, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zuleyha>. 26 Aralık 2022.
- URL-56, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-eflaki>. 25 Aralık 2022.
- URL-57, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/camasbname>. 25 Aralık 2022.

- URL-58, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/firdevsi>. 23 Aralık 2022.
- URL-59, Türk Edebiyatı İsimleri Sözlüğü, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/lali>. 26 Aralık 2022.
- URL-60, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nahifi>. 23 Aralık 2022.
- URL-61, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nedim--divan-sairi>. 24 Aralık 2022.
- URL-62, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nesati>. 24 Aralık 2022.
- URL-63, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizami-i-gencevi>. 24 Aralık 2022.
- URL-64, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/rasid-mehmed-efendi>. 26 Aralık 2022.
- URL-65, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahban-el-vaili>. 24 Aralık 2022.
- URL-66, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selman-i-saveci>. 25 Aralık 2022.
- URL-67, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/talib-i-amuli>. 26 Aralık 2022.
- URL-68, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/veysi>. 26 Aralık 2022.
- URL-69, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/kaba>. 30 Aralık 2022.
- URL-70, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/ibram>. 11 Kasım 2022.
- URL-71, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/%C5%9Faba%C5%9F>. 3 Aralık 2022.
- URL-72, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/yemin>. 11 Kasım 2022.
- URL-73, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdest>. 21 Kasım 2022.
- URL-74, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/besmele>. 2 Aralık 2022.
- URL-75, TDV İslam Ansiklopedisi, Ömer Faruk Harman, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cehennem>. 16 Kasım 2022.
- URL-76, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cemaat--ehli-sunnet>. 17 Kasım 2022.

- URL-77, TDV İslam Ansiklopedisi, M. Süreyya Şahin, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cennet#1>. 16 Kasım 2022.
- URL-78, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ecel>. 20 Kasım 2022.
- URL-79, TDV İslam Ansiklopedisi, Yusuf Şevki Yavuz, <https://islamansiklopedisi.org.tr/bezm-i-elest>. 3 Aralık 2022.
- URL-80, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fakr>. 6 Aralık 2022.
- URL-81, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/farz>. 15 Kasım 2022.
- URL-82, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/fetva>. 22 Kasım 2022.
- URL-83, TDV İslam Ansiklopedisi, Ömer Faruk Harman, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gunah>. 21 Kasım 2022.
- URL-84, TDV İslam Ansiklopedisi, Ferhat Koca, <https://islamansiklopedisi.org.tr/haram#2-fikih>. 15 Kasım 2022.
- URL-85, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/harut-ve-marut>. 19 Kasım 2022.
- URL-86, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/havra>. 17 Kasım 2022.
- URL-87, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/huri>. 19 Kasım 2022.
- URL-88, TDV İslam Ansiklopedisi, Mustafa Sinanoğlu, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibadet>. 18 Kasım 2022.
- URL-89, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/batin-ilmi>. 21 Kasım 2022.
- URL-90, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/imsak>. 25 Kasım 2022.
- URL-91, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kabe>. 15 Kasım 2022.
- URL-92, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kader>. 21 Kasım 2022.
- URL-93, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kefen>. 17 Kasım 2022.
- URL-94, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/KERR%C3%9BB%C3%8E>. 22 Kasım 2022.

- URL-95, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kevser>. 18 Kasım 2022.
- URL-96, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kiyamet>. 21 Kasım 2022.
- URL-97, TDV İslam Ansiklopedisi, Abdulhamit Birışık, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kuran#1>. 15 Kasım 2022.
- URL-98, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mushaf>. 15 Kasım 2022.
- URL-99, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/melek>. 19 Kasım 2022.
- URL-100, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/M%C4%B0HRAP>. 15 Kasım 2022.
- URL-101, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/minber>. 17 Kasım 2022.
- URL-102, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/hutbe>. 17 Kasım 2022.
- URL-103, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/namaz>. 16 Kasım 2022.
- URL-104, TDV İslam Ansiklopedisi, Ali İhsan Yitik, <https://islamansiklopedisi.org.tr/oruc>. 20 Kasım 2022.
- URL-105, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/put>. 19 Kasım 2022.
- URL-106, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahmud-i-gaznevi>. 19 Kasım 2022.
- URL-107, TDV İslam Ansiklopedisi, Hacı Mehmet Günay, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ramazan>. 23 Kasım 2022.
- URL-108, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/secde>. 16 Kasım 2022.
- URL-109, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tavaf>. 18 Kasım 2022.
- URL-110, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tecrid--tasavvuf>. 6 Aralık 2022.
- URL-111, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/teyemmum>. 16 Kasım 2022.
- URL-112, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turbe>. 17 Kasım 2022.

- URL-113, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zemzem>. 16 Kasım 2022.
- URL-114, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cile--tasavvuf>. 5 Kasım 2022.
- URL-115, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sihir>. 30 Kasım 2022.
- URL-116, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kurban>. 30 Kasım 2022.
- URL-117, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mevlid>. 30 Kasım 2022.
- URL-118, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tugra>. 29 Kasım 2022.
- URL-119, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ramazan>. 3 Aralık 2022.
- URL-120, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr>. 27 Kasım 2022.
- URL-121, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/kanun>. 3 Ocak 2023.
- URL-122, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ceng>. 3 Ocak 2023.
- URL-123, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ney>. 4 Ocak 2023.
- URL-124, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/G%C3%9CL%C3%9B>. 4 Ocak 2023.
- URL-125, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/pesrev>. 6 Ocak 2023.
- URL-126, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/edvar>. 6 Ocak 2023.
- URL-127, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/gulbank>. 6 Ocak 2023.
- URL-128, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/irak--musiki>. 6 Ocak 2023.
- URL-129, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/isfahan--musiki>. 6 Ocak 2023.
- URL-130, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/suzinak>. 6 Ocak 2023.
- URL-131, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cevgan--oyun>. 7 Ocak 2023.
- URL-132, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/satranc>. 7 Ocak 2023.

- URL-133, TDV İslam Ansiklopedisi, Nermin Sinemoğlu, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ayna>. 17 Ocak 2023.
- URL-134, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/s%C3%BCrmedan>. 14 Ocak 2023.
- URL-135, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/deste-seng>. 18 Ocak 2023.
- URL-136, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/d%C3%BCrb%C3%BCn>. 11 Ocak 2023.
- URL-137, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/evreng>. 19 Ocak 2023.
- URL-138, Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/>. 11 Ocak 2023.
- URL-139, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/nargile>. 11 Ocak 2023.
- URL-140, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/subha>. 14 Ocak 2023.
- URL-141, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/beytulmamur>. 12 Ocak 2023.
- URL-142, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kilise#2-islam->. 18 Kasım 2022.
- URL-143, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/dergah>. 18 Kasım 2022.
- URL-144, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sadirvan>. 17 Ocak 2023.
- URL-145, TDV İslam ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mekteb>. 20 Ocak 2023.
- URL-146, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cetr>. 20 Ocak 2023.
- URL-147, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/ota%C4%9F>. 21 Ocak 2023.
- URL-148, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/selsebil--mimari>. 17 Ocak 2023.
- URL-149, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/mahalle>. 19 Ocak 2023.
- URL-150, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/makam--tasavvuf>. 17 Ocak 2023.
- URL-151, TDV İslam Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/al-i-aba>. 17 Ocak 2023.
- URL-152, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/m%C3%BClk>. 15 Ocak 2023.
- URL-153, TDV İslam Ansiklopedisi, <http://lugatim.com/s/diba>. 12 Ocak 2023.

- URL-154, TDV İslam Ansiklopedisi, Sabahaddin Türkoğlu, <https://islamansiklopedisi.org.tr/cubbe>. 19 Ocak 2023.
- URL-155, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/nemed>. 12 Ocak 2023.
- URL-156, Kubbealtı Lugatı, <http://lugatim.com/s/z%C3%BCnnar>. 20 Ocak 2023.
- URL-157, Ötüken Sözlük, <http://www.otukensozluk.com/>. 15 Ekim 2022.
- Uygun, K. (2021). Şeyh Galib divanı'nda mitolojik ve efsanevi şahıslar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(7).
- Uzun, M. (2005). “Muhammed: Türk Edebiyatı” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 457). içinde. İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1945). *Osmanlı Devleti'nin saray teşkilâtı*. Ankara: TTK Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti teşkilâtında medhal*. 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin merkez ve bahriye teşkilatı*. Ankara.
- Ünal, M. A. (2005). *Osmanlı müesseseleri tarihi*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Yalçın, İ. (2010). “Sürme” maddesi. TDV İslam Ansiklopedisi (s. 169). içinde. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Yazıcı, T. (1993). “Çardarb”. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (s. 226-227), C.8, içinde. İstanbul: TDV Yayınları, C. 8.
- Yazır, M. B. (1974). *Medeniyet âleminde yazı ve islâm medeniyetinde kalem güzeli*. C. 2, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yetik, E. (1992). *İsmail-i ankaravî hayatı, eserleri ve tasavvufî görüşleri*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yücel, İ. (2011). *İlmihal ı-ıman ve ibadetler*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. II., 17. Baskı.
- Zavotçu, G. (2013). *Klasik Türk edebiyatı sözlüğü*. İstanbul: Kesit Yayınları.

EKLER

Ek 1. İndenks

A	Ahmed er-Rifâî
Âbâ	KT. 4
T. 35/9, T. 54/3, MSD. 3/1, Ş. 11/4, G. 9/1, G. 50/4, G. 68/3, G. 115/3, G. 202/2, G. 306/5, R. 24	Ahmet Eflâkî
	T. 44/3
Abdest/Vuzû'	Akik
T. 28/4, T. 29/5, G. 49/4, G. 272/6, R. 22	G. 37/7
Abdü'l-Kâdir-i Geylânî	Allah Vergisi
KT. 5	K. 1/29
Abdullah İbn-i Selam	Allah
G. 161/8	K. 1/36, K. 4/2, K. 15/25-36, K. 25/1, K. 26/8, K. 30/18, T. 3/22, T. 5/19, T. 9/3-17, T. 18/10, T. 19/10, T. 22/6, T. 26/7, T. 59/3, TCB. 4/5, TKB. 7/5, TKB. 10/1, MSN. 1/29, H. 8/17-18-21, H. 9/20, G. 14/3, G. 28/5, G. 279/8, G. 286/1-2-3-4-5-6-7, G. 298/4, G. 302/1-2-3-4-5-6-7-8, MRS. 2/2, R. 21, R. 48, R. 58, R. 60, MFR. 38, MFR.60
Abîr	
K. 30/15, K. 32/21, G. 269/9	
Ağz Birligi Etmek	
G. 174/8	
Ağzı Köpürmek	
G. 104/2	
Ağzı Sulanmak	
G. 73/2	
Ah Almak	Aman Kesilmek/Amanımı Kesmek
G. 40/1	G. 74/11
Ahı Geçmek/Ahı Yerde Kalmamak	Anber
G. 106/2	K. 13/6, K. 30/15, T. 10/13, T. 36/8, THM. 11/1-3-5, THM. 14/5, Ş. 6/1, G. 39/1, G. 49/5, G. 75/2, G. 99/6, G. 178/1, G. 181/2, G. 258/1, G. 269/5, G. 271/2
	Apaçık Ortada Olmak
	K. 26/2

Ek 1. Devamı

Arak

K. 11/5, K. 21/13, K. 25/8, SK. 8/1, G. 14/2, G. 15/2-8-11, G. 16/4-8-11, G. 38/9, G. 60/4-5, G. 109/8, G. 129/7, G. 150/9, G. 166/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10, G. 224/1, G. 234/1-3, G. 239/1, G. 275/1, G. 299/1, G. 304/12, G. 310/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13, MFR. 27

Ârâmı Harâm Eylemek

G. 150/9

Ardına Düşmek

G. 93/2

Ârif/Dânâ

K. 8/5, K. 13/16, K. 28/27, K. 30/13, T. 1/6-33, T. 4/3, T. 41/5, T. 47/3-8, T. 53/2, THM. 1/7, THM. 3/3, THM. 4/10, THM. 5/4, THM. 10/7-8, THM. 14/14, H. 3/30, G. 14/3, G. 28/5, G. 37/10, G. 112/5, G. 172/3, G. 180/4, G. 211/1, G. 303/10, G. 305/13, G. 316/3, G. 334/4, KT. 4, L. 2/7

Aristo

K. 15/3, K. 27/8, T. 40/5, G. 69/4

'Arûs

K. 28/19, K. 32/34, MSD. 6/8, G. 60/15, G. 126/7, G. 151/6, G. 160/8, G. 196/2, G. 250/4, G. 301/5, G. 304/14

Âsaf

T. 55/2

Asker/Serdar/Cünd/Levend/Sipah

K. 1/28, K. 11/8-36, K. 13/15, K. 16/22, K. 19/22-25, T. 2/9, T. 3/2-3-4-7-23-24, T. 4/7, T. 5/8, T. 16/4-6, T. 18/5, T. 19/6-9, T. 20/8, T. 23/1-6, T. 25/7-8, T. 26/3, T. 28/6, T. 71/30, T. 34/8-22, T. 70/2, TCB. 1/25, TCB. 3/1-3, THM. 4/2, G. 63/6, G. 121/4, G. 126/5, G. 131/1, G. 175/7, G. 189/6, G. 198/1, G. 204/3, R. 3/, R. 7

Aşçıbaşı

T. 48/1

Âşık, Uşşâk

K. 6/5, K. 9/16, K. 12/19, K. 17/5-7, K. 27/4, K. 31/34, T. 1/34, T. 34/13, T. 44/8, T. 48/2, T. 52/6, TCB. 3/3, TCB. 5/6, TCB. 10/6, MSD. 5/1-2, MSD. 7/2-3, THM. 1/14, THM. 3/5 THM. 4/3-5, THM. 5/5, THM. 8/3, THM. 9/3, THM. 10/3, THM. 11/4, THM. 17/2-4-5, Ş. 5/4, Ş. 7/2-3, Ş. 9/1-2-3-4-5, H. 5/16-17-18, H. 6/3-9, H. 7/3, G. 10/3, G. 11/6, G. 12/5, G. 14/10, G. 17/7, G. 20/4, G. 30/5, G. 43/1-4, G. 44/3, G. 45/5, G. 54/7, G. 54/7, G. 58/6, G. 60/6, G. 63/5, G. 64/1, G. 65/1, G. 66/6, G. 73/3, G. 74/6, G. 76/4, G. 83/4-6, G. 95/6, G. 96/7, G. 99/6, G. 102/2-4-6, G. 117/1, G. 123/1, G.125/6, G. 130/7, G. 133/2-6, G. 137/2-4, G. 139/4-6-8, G. 148/1-2, G. 154/1, G. 158/4-5, G. 161/3, G. 172/1, G. 178/4, G.182/10, G. 184/1, G. 187/6, G. 191/6, G. 193/8, G. 202/3, G. 216/3, G. 218/3, G. 222/7, G. 224/5-8, G. 235/3, G. 240/5, G. 241/6, G. 242/3, G. 249/1, G. 251/2, G. 253/4, G. 255/3-4, G. 265/4, G. 266/2, G. 268/4, G. 270/4, G.

Ek 1. Devamı

280/5, G. 294/4, G. 298/5, G. 304/13, G. 313/7, G. 327/2, G. 335/4, MRS./2-3, KT. 10, KT. 27, KT. 35, R. 14, R. 23, MFR. 30, MFR. 70, TKB. 10/2

Aşk Olsun

G. 282/3

At Koşturmak

K. 1/21

Âteşbâz-ı Velif

R. 14

Avcılık

G. 13/3, G. 27/1, G. 110/7

Ayağa Düşmek

G. 84/2

Ayağını Almak

G. 182/1

Ayak Basmak

K. 8/3, G. 45/8, G. 141/1

Ayak Öpmek

G. 125/5, G. 312/6

Ayaküstüne Sunmak

G. 233/2

Âyet

K. 20/5, K. 25/2, K. 27/3-18, T. 5/5, TCB. 4/5, THM. 18/2, G. 89/6, G. 148/2, G. 162/2, G. 179/3, G. 196/9, G. 212/5, G. 218/1, G. 252/4, MFR. 59

Ayîne/Ayna/Mir'ât

K. 11/9, K. 12/11, K. 14/17, K. 15/2, K. 16/39, K. 19/13, K. 21/6-11, K. 26/4, K. 28/21, K. 31/11-31, T. 2/7, T. 33/2, T. 35/4, T. 69/4, T. 71/2, TCB. 1/1-37, TCB. 9/12, MSD. 1/3, THM. 5/4, THM. 7/3, THM. 14/3-6, THM. 13/9, THM. 15/5, T.U.R. 1, Ş. 1/4, Ş. 2/3, Ş. 3/2, Ş. 8/2, Ş. 9/5, H. 5/13, H. 10/6, G. 2/4, G. 5/3, G. 8/1, G. 9/5, G. 14/13, G. 15/10, G. 16/10, G. 20/2, G. 23/1, G. 26/1, G. 27/6, G. 28/3, G. 41/7, G. 49/2, G. 62/5-7, G. 65/8, G. 70/2, G. 73/5, G. 94/6, G. 106/5, G. 107/4, G. 110/3, G. 111/1-4-8, G. 149/2, G. 152/4, G. 159/3, G. 166/2-3, G. 181/7, G. 182/9, G. 205/2, G. 212/1, G. 227/2, G. 234/6, G. 237/7, G. 238/1, G. 240/7, G. 244/4, G. 249/4, G. 250/1-2-3-4-5-6-7-8, G. 257/6, G. 260/1-2-3-4-5, G. 268/3, G. 275/4, G. 277/9, G. 278/1-4, G. 279/3, G. 284/3, G. 306/4, G. 308/4, G. 309/2, G. 310/9, G. 320/2, G. 331/1, L. 2/4, KT. 27, KT. 41, R. 2, R. 17, R. 31, R. 35, R. 45

Ayrı Düşmek

K. 10/7

B

Bâb/Der/Kapı

K. 1/22, K. 11/25, K. 14/40, K. 16/4, K. 18/9, K.22/8, K.28/27, K. 25/13, T. 2/17, T. 3/12, T. 7/14, T. 8/4-18, T. 24/10, T. 52/5, T. 28/8, T. 34/2, T. 58/1, TCB. 1/21-25-40, THM. 5/2, THM. 16/2, THM. 17/1, T.U.R. 5, MSN.1/6 MSD. 1/6, H. 6/16, H. 7/6, H. 9/50, G. 8/5, G. 10/5, G. 16/12, G. 32/7, G. 37/1, G. 38/3, G. 53/8, G. 69/2, G. 85/5, G. 91/4, G. 107/1, G. 111/6, G. 138/2, G. 142/6,

Ek 1. Devamı

G. 150/4, G. 160/10, G. 167/1, G. 169/3, G. 173/8, G. 182/7, G. 185/4, G.186/1, G. 191/3, G. 203/7, G. 273/2, G. 243/5, G. 247/5, G. 251/3, G. 254/3, G. 257/1, G. 274/4, G. 294/3, G. 295/5, G. 296/7, G. 311/3, KT. 13, KT. 14, KT. 15, KT.27, MFR. 1, MFR. 2, MFR. 3, MFR. 4, MFR. 5, MFR.6, MFR. 7, MFR. 8, MFR. 9, MFR. 10, MFR. 11, MFR. 12, MFR. 13, MFR. 14, MFR. 28, MFR. 69

Bâde

K. 10/4, K. 14/5, K. 32/26-30, T. 71/14, MSD. 5/4-5, THM. 4/1, THM. 6/4-5, THM. 13/4, MHM. 2/2, G. 9/7, G. 15/1, G. 17/1-7, G. 18/3, G. 24/1, G. 43/6, G. 87/5, G. 88/1, G. 102/7, G. 107/5, G. 109/1, G. 121/3, G. 129/7, G. 144/1, G. 237/3, G. 241/1, G. 251/1-2-3-4-5, G. 252/2, G. 290/1, G. 300/3, G. 308/1, G. 310/11, G. 324/7, KT. 12, KT. 37, KT. 49, MFR. 45

Bâğ

K. 7/17, K. 11/3-20, K. 16/21-42, K. 19/4-5, K. 21/12-22, K. 22/4-10-12, K. 32/6-47, T. 4/19, T. 10/12, T. 14/10, T. 16/7, T. 26/2, T. 35/2, T. 44/6, T. 69/15, T. 71/4-16-17, TCB. 3/5, THM. 1/9-11, THM. 14/5, Ş. 1/3, Ş. 2/3, Ş. 11/1-5, MSN. 1/19, H. 3/12, H. 8/12, G. 1/6, G. 10/3, G. 24/11, G. 35/3, G. 40/4, G. 45/3, G. 46/3, G. 54/6, G. 60/9-18, G. 108/3, G. 113/9, G. 134/6, G. 151/2, G. 178/8, G. 190/3, G. 192/6, G. 196/6, G. 199/1, G. 209/2, G. 228/5, G. 230/1, G. 239/3, G. 261/5, G. 271/5, G. 279/2, G. 307/4, G. 313/5, G. 316/6, R. 21

Bağrını Oymak/Bağrını Delmek

G. 286/2

Bağrı Yanık

TCB. 3/3

Baka Kalmak

G. 64/3

Bâliş/Bâlîn

K. 1/19, K. 31/12, T. 71/20, MSN. 1/4-5, G. 50/2, G. 135/2, G. 224/4

Bâm

K. 15/1, K. 18/9, K. 19/8, T. 7/14, T. 24/3-8-10, T. 28/8-10, T. 34/2-14, T. 35/3, MSN. 1/6, H. 3/33, G. 284/4

Baş Göstermek

G. 161/1

Başına Buyruk

TCB. 1/17

Başına Çalmak

G. 332/6

Başına Gavgâ-yı Kiyâmet Kopmak

TCB. 1/23

Bâyezid-i Bistâmî

H. 10/11

Baykara

K. 17/11, K. 18/14, T. 1/30

Ek 1. Devamı

Bayrak Açmak

G. 312/1

Bâzâr/Sûk

K. 16/3, THM. 3/6, THM. 15/3, Ş. 9/4, H. 4/1, H. 7/18, G. 19/4, G. 73/4, G. 85/1, G. 216/1, G. 319/1, MFR. 58

Bâzîçe-i Tıflân

G. 131/7

Behram

K. 13/20, K. 18/3, T. 4/21, T. 8/2, T. 27/3

Beli Bükülmek

G. 175/1

Belkîs

T. 34/4, G. 77/1

Bende/Çâker/Gulam/Gedâ/Sâ'il

K. 1/2-19-46, K. 3/8-17, K. 4/7, K. 6/6, K. 9/17, K. 12/7, K. 14/7, K. 20/13, K. 27/23, K. 31/25, T. 6/10, T. 7/12, T. 8/17, T. 13/5, T. 17/13, T. 37/17, T. 39/6, T. 47/16, H. 7/14, H. 273/6, H. 274/8, TCB. 8/5, TCB. 9/10, TCB. 11/3, THM. 1/13-18, THM. 4/1-3, THM. 9 /2, THM. 18/3, Ş. 5/5, Ş. 9/2, Ş. 11/5, Ş. 13/5, MSD. 7/9, H. 9/50, H. 10/16, G. 13/5, G. 14/18, G. 46/6, G. 67/7, G. 162/3, G. 181/6, G. 191/1, G. 208/7, G. 237/6-8, G. 280/4, G. 305/14, KT. 16, KT. 23, KT. 30, KT. 63, MFR. 19, MFR. 20

Berat

K. 12/20, T. 54/3

Berber

G. 313/1

Berhemen

G. 25/3, G. 52/2

Bermekî

K. 31/17

Besmele/Bismillah

K. 27/1-26, T. 1/25

Bezm

K. 12/14, K. 14/3-5-12, K. 19/23, T. 6/4, T. 8/7, T. 23/2, T. 34/13, T. 37/7, T. 49/3, TCB. 12/6-12, MSD. 3/5, MSD. 4/17, MSD. 7/5, MSD. 8/1-6, THM. 3/2, THM. 5/5, THM. 12/2, THM. 14/2-6, MHM. 1/4, MHM. 2/1, Ş. 2/2, Ş. 5/5, H. 6/5, H. 9/1, G. 2/5, G. 14/8, G. 18/3, G. 19/4, G. 26/3, G. 29/5, G. 41/5, G. 52/7, G. 94/5, G. 100/3, G. 107/6, G. 109/6, G. 111/4, G. 119/1, G. 123/2, G. 126/1, G. 127/2, G. 129/7-13, G. 139/2-7, G. 141/3, G. 157/4, G. 160/8, G. 163/7, G. 170/1, G. 181/8, G. 187/3, G. 188/4, G. 189/1, G. 211/7, G. 225/5, G. 231/3, G. 232/5, G. 239/4, G. 240/6, G. 272/8, G. 274/2

Bîcân/ Bîjen

K. 16/4

Bihzâd

K. 22/4, K. 24/3, T. 9/6, T. 24/9, T. 71/3

Bir Bir Hisâb Olmak

G. 173/4

Ek 1. Devamı

**Bir Gözün Gördüğünü Öbür Göze
Söylememek**

G. 28/4

Bir Hesap Çevirmek

G. 105/1

Binâ/Beyt/Hâne/Hânumân/Mesken

K. 7/12, K. 12/1, K. 13/27, K. 15/10-20, K.
27/14, K. 32/16, T. 1/1-36, T. 12/11, T. 14/7,
T. 28/13, T. 40/8, T. 69/8, T. 70/4-6, T.
71/21, MSN. 1/14, G. 93/1, G. 160/5, G.
180/5

Biri Beş Kazanmak

G. 73/4

Bir İçim Su

G. 101/5

Bisât

G. 232/3

Boğazdan Lokma Geçmemek

H. 9/33

Boyun Eğmek

K. 19/36

Boş Bulunmak

G. 169/1

Bozuk Düzen Yaraşmak

G. 81/3

Bu Günü Yarına Değişmemek

TCB. 1/39

Buluttan Nem Kapmak

G. 306/3

Bünyâd

K. 18/6, K. 24/7, T. 9/2, T. 10/8, T. 11/3, T.
16/4, T. 23/5-9, T. 28/9, T. 33/1-23, T. 40/6,
T. 71/35, T. 72/1, G. 183/1

Büt-hâne

G. 59/2, KT. 34

C

Câm

K. 10/4, T. 6/1, T. 24/3-11, TCB. 11/2, SK.
8/3, THM. 2/6, THM. 14/1, MHM. 1/1, Ş.
2/2, G. 4/1, G. 8/2, G. 14/2, G. 18/3, G. 19/2,
G. 20/2, G. 41/5, G. 52/3, G. 73/2, G. 75/1,
G. 102/7, G. 110/5, G. 124/3, G. 141/3, G.
144/2, G. 145/2, G. 166/3, G. 167/3, G.
169/1, G. 187/4, G. 195/1, G. 223/1, G.
229/3, G. 233/2, G. 237/6, G. 239/1, G.
245/2, G. 250/5, G. 293/6, G. 299/1, G.
308/1-5, G. 327/1, G. 331/1, R. 28, R. 38,
R.39, R.50, MFR. 45

Câmâsb

G. 6/1

Câme

K. 18/1, K. 27/10, K. 24/6, THM. 14/4, H.
3/9, G. 6/1, G. 97/1, G. 119/3, G. 155/2, G.
156/4, G. 184/2, G. 201/3, G. 269/2-6, G.
313/9, L. 1/11, KT. 29

Câna Kâr Etmek

G. 56/4

Ek 1. Devamı

Câna Minnet

H. 7/19

Cân Atmak

G. 296/2

Candan Soğumak

G. 27/2

Canbaz

KT. 12

Canına Ot Tıkamak

G. 93/4

Câriye

K. 21/23

Cârûb

G. 315/7

Celâleddin Ergun

T. 44/2, G. 206/7

Cellâd/Cellât

T. 71/25, TKB. 10/6, MSD. 7/2, MHM. 1/3, H. 9/36, G. 3/6, G. 5/1, G. 80/3, G. 81/4, G. 82/3, G. 96/7, G. 122/1, G. 123/1, G. 141/5, G. 183/3, G. 209/3, G. 260/2, G. 272/1, G. 281/3, G. 317/3, G. 330/4, R. 63

Cem/Cemşîd

K. 18/7, K. 19/22-24, K. 20/22-30, K. 24/5, T. 1/29, T. 3/13, T. 4/8, T. 6/4, T. 10/2, T. 15/9, T. 23/1, T. 70/2, THM. 5/2, MHM. 2/2, MSN. 1/17-19, H. 10/6, G. 1/7, G. 19/5, G. 123/2, G. 214/3, G. 325/6

Cemaat

G. 62/4, MFR. 62

Cengiz

G. 31/2

Cennet/Firdevs

K. 22/7, K. 23/9, K. 29/6, K. 30/2, T. 2/16, T. 24/14, T. 33/9, T. 36/5, T. 69/15, T. 70/5, T. 71/7, TCB. 1/38-39, TCB. 9/4, THM. 1/3, THM. 6/5, THM. 11/1, H. 3/35, G. 24/8, G. 61/3, G. 71/1, G. 94/5, G. 209/2, G. 263/4, G. 298/4, KT. 23

Cevher/Cevahir/Gevher/Güher

K. 1/17-28, K. 2/8, K. 3/4-15, K. 7/16, K. 12/7, K. 9/7, K. 13/7-11, K. 14/3-10-17, K. 16/13-20-35, K. 19/13, K. 20/3-17, K. 21/19-22, K. 22/6-9, K. 23/3-16, K. 24/9, K. 25/10, K. 27/11-24, K. 28/1-22, K. 31/5-25, K. 32/12-43, T. 1/19-27, T. 5/12, T. 10/13, T. 18/1, T. 19/11, T. 22/9, T. 23/2, T. 33/5-7-16, T. 34/2-12, T. 35/5-7-8, T. 36/5-8, T. 37/1, T. 38/3, T. 49/2-5, T. 69/5, T. 70/2, T. 71/34, T. 72/2, TCB. 1/20, TCB. 4/6, TCB. 6/1, TCB. 8/1, TCB. 9/6, TCB. 13/3, SK. 2/ THM. 1/7-19-22, THM. 7/2, THM. 8/1, THM. 11/6, THM. 13/12, H. 4/5, MSD. 1/3, MHM. 1/2, Ş. 9/1, MSN. 2/9, G. 1/4, G. 2/5, G. 8/1, G. 12/3, G. 13/5, G. 14/4, G. 18/4, G. 32/3, G. 35/2, G. 37/2, G. 38/11, G. 50/1, G. 51/8, G. 56/7, G. 60/14, G. 65/8, G. 68/2, G. 72/3, G. 83/4, G. 85/3, G. 87/7, G. 89/2, G. 94/2, G. 96/1, G. 99/33, G. 104/3, G. 107/5-10, G. 109/7, G. 110/1-5, G. 111/7, G. 120/4, G. 122/2, G. 129/9-6-14, G. 138/1, G. 144/5, G. 149/1, G. 151/1, G. 153/8, G.

Ek 1. Devamı

154/3, G. 156/5, G. 162/6, G. 184/4-8, G. 190/2, G. 192/4, G. 193/4, G. 194/8, G. 199/3, G. 205/2, G. 206/3, G. 208/8, G. 215/3, G. 212/1, G. 214/2, G. 221/4, G. 231/4, G. 233/4, G. 237/5, G. 240/3, G. 250/7, G. 258/3, G. 260/1, G. 261/6, G. 270/1, G. 275/6, G. 278/3, G. 279/1, G. 281/5, G. 282/1, G. 301/4, G. 320/8, G. 322/7, G. 323/1, G. 324/6, G. 330/6, KT. 14, KT. 25, KT. 43, MFR. 18, MFR. 31, MFR. 54, MRS. 1

Cevrî

K. 17/5, TCB. 5/4

Ciğer Parçalamak

TKB. 10/2

Cild

K. 1/3, K. 17/2-6, K. 29/1, T. 12/3

Cübbe

K. 31/8, G. 66/5, G. 262/7

Cüneyd-i Bağdâdî

H. 8/2

Ç

Çâh

T. 4/21-24, THM. 7/1, THM. 8/3, H. 9/25, G. 15/13, G. 16/13, G. 69/5, G. 92/6, G. 211/4, G. 222/6, G. 250/3, G. 260/4, G. 303/6, G. 304/2-16, G. 316/7

Çanak

G. 60/15

Çar-ı Darb

G. 61/8

Çâr-sû

G. 272/7

Çapa Düşmek

G. 321/3

Çemen

K. 11/31, K. 12/2, K. 16/2-7-19-24, K. 19/3-12, K. 28/26, K. 32/3-12-20-21-29-31, K. T. 34/17, TCB. 12/3, MSD. 6/1, THM. 12/1-3, THM. 15/4, THM. 16/4, Ş. 4/1, MSN. 2/4, H. 10/3-5-8, G. 14/10, G. 44/6, G. 102/4, G. 104/6-8, G. 114/3, G. 146/6, G. 166/5, G. 196/7, G. 242/4, G. 255/1, KT. 28, KT. 29, MFR. 60, MFR. 62

Çeng

K. 19/29, G. 37/4, G. 53/2-4, G. 136/1, G. 253/3, G. 305/13, R. 24

Çengi/Rakkas

G. 37/4, G. 136/1

Çerağ/Kandîl

K. 14/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23-24-25-26-27-28-29-30-31-32-33-34-35-36-37-38-39-40, K. 32/37, K. T. 1/2, T. 38/2, T. 69/8, T. 71/18, TCB. 12/5, THM. 8/4, H. 3/7, H. 8/18, G. 4/4, G. 45/2, G. 60/1-3-14, G. 65/6, G. 139/7, G. 142/2, G. 145/1, G. 151/1, G. 198/4, G. 286/5, G. 307/3-10, G. 317/2

Ek 1. Devamı

Çeşme

K. 1/4, K. 10/2, K. 32/6, T. 14/11, T. 29/7, T. 31/4, TCB. 2/3, THM. 11/2, THM. 17/3, Ş. 4/2, G. 5/4, G. 7/2, G. 18/6, G. 24/11, G. 28/6, G. 38/4, G. 52/1, G. 89/6, G. 155/4, G. 166/3, G. 261/4, G. 272/6, G. 275/4, G. 301/2, G. 328/4, R. 22

Çetr/Hayme

K. 13/40, T. 34/8, H. 9/28-38, G. 16/6, G. 38/10, G. 107/11, G. 115/5, G. 136/4, G. 220/1, G. 222/3

Çevgân

K. 1/21, K. 12/9, G. 321/5

Çile/Çille

T. 49/2-5, T. 68/1

D

Dâğ Üstü Bağ Olmak

G. 199/1

Dâmân/Damen

K. 14/38, T. 33/26, THM. 8/5, Ş. 7/3, G. 109/6, G. 136/4, G. 152/2, G. 156/3, G. 163/8, G. 192/6, G. 256/2, KT. 36, R. 4, R. 18

Dâmenini Tutmak

Ş. 1/3

Dârâ

K. 12/8, K. 16/40, K. 31/10-11, T. 10/2, T. 15/9, G. 43/4, G. 51/5, G. 110/6, G. 160/8

Debistân

G. 128/7, G. 267/2, G. 300/6

Def

K. 9/9, K. 13/25, K. 16/11, TCB. 1/13, MSD. 4/6, THM. 5/4, H. 3/24, H. 7/20, G. 14/6, G. 53/12, G. 175/6, G. 188/3, G. 193/8, G. 196/10, G. 240/2, MRS. 5

Defter

K. 1/3, K. 14/15, K. 26/13, T. 16/4, G. 14/6, G. 32/1, G. 39/4, G. 53/8, G. 128/5, G. 149/7, G. 181/2, G. 274/11

Dehen-Bâz Olmak

H. 3/12

Deli/Divâne

TCB. 1/48, TCB. 11/2-4-6-8-10-12-14, THM. 18/8, Ş. 5/5, Ş. 8/1, Ş. 10/5, H. 3/46, H. 5/9-15, G. 7/5, G. 31/1, G. 38/9, G. 42/4, G. 59/4, G. 63/4, G. 73/10-13, G. 104/2, G. 107/3, G. 121/1, G. 171/5, G. 172/4, G. 194/4, G. 199/1, G. 218/6, G. 233/1, G. 254/4, G. 286/1, G. 304/1, G. 312/1, G. 323/2, R. 28, R. 53

Delv

K. 1/13

Dem Çekmek

G. 223/7

Derbân

T. 9/10, T. 44/6, H. 8/24

Dermânını Almak

G. 256/7

Ders Almak

G. 46/4

Ek 1. Devamı

Destâr

K. 31/8, G. 66/5, G. 75/6, G. 223/6, G. 224/7,
G. 262/7, G. 292/4, G. 299/2

Deste-seng

K. 11/14

Devât

K. 19/35, G. 129/13

Deyr

H. 9/16, G. 25/3, G. 46/1, G. 47/3, G. 164/3,
KT. 34

Dîbâ

THM. 8/5, G.104/6

Dikilip Durmak

G. 17/3

Dişine Dayanmak

G. 284/4

Dîvâneye Her Gün Bayram

G. 218/6

Dîvâr

K. 15/1-16, K. 16/4, K. 22/8, K. 31/2, T.
2/17, T. 9/7, T. 10/12, T. 33/9, T. 36/2, T.
71/3-8, TCB. 1/40, Ş. 1/4, MSN. 1/5-21, G.
25/3, G. 163/9, G. 295/5

Diyâr

K. 29/7, T. 46/5, T. 54/4, T. 55/4, TCB. 5/2,
TKB. 7/2, MSD. 4/3, MSN. 1/10, G. 32/7, G.
50/8, G. 104/1, G. 131/6, G. 240/4, G. 288/5

Dört Tekbir

G. 92/4

Dört Yanını Sarmak

G. 256/6

Duhânına Yanmak

Ş. 5/2

Dûzah

K. 25/7, T. 2/16, T. 33/19, TCB. 9/8, TCB.
11/13, MSD. 2/10, SK. 3, THM. 8/4, Ş. 2/4,
G. 24/11, G. 36/1-2-3-4-5, G. 71/1, G. 139/5,
G. 180/3, G. 190/1, G. 220/4, G. 265/3, G.
289/5, G. 308/2, G. 332/7, KT. 23

Düğüm Çözmek

K. 26/14

Dükkân

K. 15/11, T. 71/13

Dünyaya Değmek

K. 17/1

Dünyayı Tutmak

G. 59/4

Düpdüz Etmek

TCB. 1/11

Dürbîn

G. 316/1

Dürr

K. 22/8, K. 25/24, T. 37/13, T. 69/6, T.
MSD. 6/3, H. 4/17-19, G. 21/1, G. 69/6, G.
Ek 1. Devamı

Ek 1. Devamı

97/4, G. 126/6, G. 138/1, G. 225/9, G. 264/4,
G. 278/9, MFR. 54

Düzd

THM. 1/11, H. 9/26-45-48-49, G. 12/2, G.
116/2, G. 187/4

E

Ecel

T. 3/18, H. 9/25, G. 96/5, G. 120/3, G. 135/3,
G. 160/3, G. 213/1

Efrâsiyâb

K. 25/10

Efser/Dîhîm

K. 1/52, K. 14/28, K. 23/5, T. 14/1, T. 18/2,
T. 69/6, TCB. 1/17, TCB. 4/2, G. 129/10, G.
252/7, G. 313/6

Efsûn/Sihr

K. 18/8, K. 28/3, T. 47/11, THM. 15/5, G.
11/1, G. 33/5, G. 37/6, G. 52/1, G. 54/2-7,
G. 62/6, G. 70/5, G. 122/3, G. 138/2, G.
148/2, G. 164/5, G. 213/2, G. 264/3, G.
304/3, G. 323/2, R. 52, MSD. 6/11

El Etek Tutmak

G. 136/4

El Çekmek

G. 294/4

El Değmemek

G. 323/4

El Kesmek

G. 323/4

El Öpmek

G. 45/7

El Vermek

G. 84/2

Elest Bezmi

SK. 3, G. 195/4

Emân Vermek

K. 17/5

Esbâb

K. 13/26, K. 26/3, T. 2/20, T. 6/15, T. 16/3,
T. 22/7, T. 25/6, T. 33/26, THM. 4/5, H.
8/10, G. 92/3, G. 155/3, G. 234/8

Esrar Dede

T. 68/1, MRS. 1

Eşrefoğlu Rûmî

KT. 5

Etfâl/Tıfl

K. 1/11, K. 13/35, K. 16/19, K. 21/10, K.
31/8, T. 37/1-14, T. 39/5, T. 51/1-2-4, T.
71/12, H. 10/4, G. 6/6, G. 10/2, G. 37/4, G.
41/9, G. 42/3, G. 53/2-4, G. 55/4, G. 56/3, G.
57/12, G. 62/3-6, G. 63/2, G. 69/1, G. 79/6,
G. 83/3, G. 85/3-6, G. 88/5, G. 95/6, G.
107/11, G. 116/1, G. 120/4, G. 122/5, G.
124/6, G. 130/6, G. 131/9, G. 152/2, G.
176/7, G. 185/1, G. 194/4, G. 204/6, G.
211/4, G. 215/5, G. 244/4, G. 247/4, G.
258/4, G. 267/2, G. 276/6, G. 278/7, G.

Ek 1. Devamı

281/4, G. 300/6, KT. 17, KT. 62, R. 58,
MFR. 23, MFR. 60

Evreng/Taht

K. 3/2, K. 4/3, K. 14/34, K. 16/30, K. 18/3-
8, K. 19/20-24, T. 2/2, T. 3/21, T. 9/7, T.
12/1, T. 14/5, T. 18/2, TCB. 4/2, TCB. 5/1-
2-3-4-5, MSN. 1/23, G. 37/11, G. 165/5, G.
297/3, G. 325/2

Eyvân

K. 14/24, T. 11/2, T. 14/1, T. 33/4, T. 35/1,
THM. 13/7, MSN. 1/23, R. 1

F

Fakr

K. 2/11, K. 4/3, K. 7/6, T. 44/4, T. 50/1,
TCB. 5/1, MSD. 4/5, THM. 4/2, THM. 8/5,
MHM. 2/2, H. 4/11-15-22, G. 55/3, G.
111/2-7, G. 160/9, G. 276/7, G. 307/10, G.
315/3, G. 330/6, G. 332/2, MRS. 2

Fânûs

K. 14/6, K. 23/4, T. 37/2, T.U.R. 2, Ş. 2/1,
G. 18/1, G. 26/3, G. 31/4, G. 45/3, G. 125/7,
G. 137/6, G. 193/4, G. 199/5, G. 217/4, G.
283/4, G. 303/3, MFR. 53

Fârâbî

K. 21/15

Farz

K. 23/3, K. 24/17, K. 25/18, K. 27/26, K.
32/17, T. 1/26, T. 2/28, T. 3/11, T. 4/16, T.
23/7, T. 25/6, T. 33/23, T. 35/14, G. 112/1,
G. 279/6, G. 300/11

Fâsîh Ahmed Dede

T. 53/3, G. 191/7, MRS. 5

Fâtıma-i Zehrâ

TCB. 6/6

Fehîm-i Kadîm

G. 5/5

Feleğin Çemberinden Geçmek

G. 38/12

Felâtûn

T. 5/7, T. 37/16, TCB. 11/2, H. 6/4, G. 6/1,
G. 45/9, G. 57/5, G. 72/1, G. 88/5, G. 90/1,
G. 109/3, G. 176/8, G. 256/9, G. 267/2,
G.296/4, G. 334/4

Fenâ

K. 2/11, K. 3/2, K. 4/6, K. 7/13, K. 15/8, T.
50/1-3, TCB. 5/2, SK. 4, THM. 5/1-5, THM.
16/3, G. 9/3, G. 64/3, G. 65/7, G. 80/6, G.
107/12, G. 110/2, G. 232/4, G. 285/5, G.
296/2, G. 316/2, MRS. 2-4, R. 8, R. 55,
MFR. 17

Fer Bahşetmek

K. 1/18

Ferhâd ve Şîrîn

K. 24/10, K. 32/19, T. 9/9, T. 33/8, MSD.
7/2, Ş. 10/5, G. 75/4, G. 113/4, G. 134/3, G.
141/1, G. 211/6, G. 235/7, G. 261/2, G.
294/5, G. 333/2

Ferîdüddîn-i Attâr

H. 9/1, G. 269/10

Ek 1. Devamı

Ferîdûn

G. 37/10

Ferrâş

H. 9/16

Ferve

K. 12/1, K. 14/15, G. 133/5, MFR. 66

Fes

K. 27/6, G. 99/2, G. 133/2, G. 178/11, G.
205/5, G. 222/5

Fetîl

K. 14/15, MSD. 6/4, G. 4/4

Fetvâ

K. 27/2, H. 3/42, G. 162/2, G. 246/4, MFR.
56

Fevvâre

K. 21/2, K. 31/33, K. 32/2, THM. 13/2, H.
3/10, G. 45/5, G. 54/5, G. 58/7, G. 166/9, G.
176/3, G. 184/4, G. 282/1

Firdevsî

T. 71/36

G

Gam Yemek

G.90/4

Garîb

K. 29/7, TCB. 5/12, TCB. 12/12, MSD. 4/3,
THM. 5/9, THM. 11/1, G. 170/4, G. 188/4,
G. 211/1-2-3-7, G. 219/3, G. 317/10, KT.
42/1

Gark Etmek

K.12/15

Geçit Vermemek

G.312/8

Gencûr

K. 13/16, T. 28/10, KT. 42

Gına Gelmek

G. 9/1

Girîbân

G. 109/6, G. 125/6, G. 163/8, G. 256/1, KT.
36, MFR. 14

Gördüğü Renge Boyanmak

G. 73/5

Göz Açtırmamak

G. 194/5

Göz Boyamak

G. 312/3

Göz Dikmek

G. 78/4, G. 141/4

Göz Kulak Olmak

Ş. 11/4, G. 199/6

Göz Süzmek

G. 58/5, G. 158/3, G. 205/10

Ek 1. Devamı

Göz Ucuyla Göstermek

G. 54/3

Gözden Çıkarmak

G. 27/3

Göze Girmek

G. 105/3

Gözü Gönlü Açılmak

K. 16/2

Gözü Yollarda Kalmak

G. 198/3

Gözümün Nuru

K. 1/43

Gözünde Tütmek/Gözünde Uçmak

K. 7/18, K. 25/16, G. 238/7

Gözünü Açmak

G. 27/5

Gözü Kararmak

G. 150/7

Gûş-ı Kabul Tutmak

K. 3/16

Gûşu Girân Olmak

K. 28/23

Gül-âb

K. 32/2, TCB. 11/2, THM. 13/5, G. 50/4, G. 236/6, G. 243/2

Gülbâng/Gülbânk

K. 21/21, K. 26/17, T. 1/34, T. 14/24, T. 20/7, T. 21/4, MSD. 1/3, G. 269/1, G. 301/1, G. 304/6, G. 316/1

Gülbang-keşân

G. 269/1

Gülistân/Gülşen/Gülzâr

K. 1/4, K. 7/4, K. 11/1-4, K. 14/36-38, K. 16/1-2-5-9-46, K. 17/8-16, K. 19/1-8-10-13, K. 21/4-11, K. 22/3, K. 26/14, K. 28/4-31, K. 31/1-26, K. 32/22-29, T. 7/5, T. 14/2-6-15, T. 16/7, T. 33/3, T. 34/13, T. 35/6, T. 36/2, T. 47/15, T. 49/3, T. 54/1, T. 66/1, T. 69/12-18, T. 71/4, TCB. 1/35, TCB. 8/3, TCB. 11/6, TCB. 12/4-5, THM. 5/3, THM. 6/2, THM. 13/5, THM. 15/5, THM. 16/1, H. 3/1, Ş. 4/1-2-3-4, Ş. 11/1-5, MSN. 2/7, MSD. 6/4, G. 2/2, G. 9/3, G. 17/3, G. 18/6, G. 24/10, G. 25/1, G. 37/6, G. 48/3-6, G. 65/3, G. 75/1-7, G. 77/4, G. 80/6, G. 82/2, G. 96/9, G. 103/3, G. 104/1, G. 108/15, G. 118/4, G. 123/4, G. 124/4, G. 128/4, G. 133/4, G. 134/7, G. 139/1-3-5, G. 142/7, G. 146/5, G. 147/3, G. 156/7, G. 170/1, G. 171/4, G. 172/5, G. 178/2, G. 190/1, G. 192/7, G. 196/5, G. 197/1, G. 199/3, G. 212/6, G. 226/6, G. 234/11, G. 235/5, G. 249/2-7, G. 250/1, G. 256/2, G. 257/2-4, G. 258/2, G. 261/5, G. 262/8, G. 269/2, G. 271/3, G. 272/5, G. 282/7, G. 287/4, G. 300/7, G. 304/10, G. 307/8, G. 308/2, G. 313/5, G. 330/3, KT. 4, KT. 11, KT. 15, R. 2,

Gülşenî

K. 12/13, THM. 1/9, H. 3/5, G. 144/8

Ek 1. Devamı

Gülüp Oynamak

G. 53/4

Güm-Sürâğ Olmak

G. 199/2

Gün Doğmak

G. 73/3

Gün Gibi Açık

K. 1/34

Günah

K. 5/6, K. 25/8-12, TCB. 12/2, G. 13/5, G. 30/1, G. 95/4, G. 183/4, G. 198/3, G. 203/2, G. 317/4, KT. 37

Günyüzü Görmek

K. 15/29

Gürz

G. 57/18

H

Hac/Arafat

TCB. 1/19, G. 248/4

Haccâm

THM. 11/2

Hâce/Hâcegan

K. 19/34, T. 52/1, T. 52/7, T. 57/1, G. 259/6

Hadeng/Tîr/Nâvek/Ok

K. 8/5, K. 11/13-20-52, K. 19/26, K. 31/9, K. 32/5, T. 6/6, T. 8/9-10, T. 9/12, T. 27/4-5, MSD. 3/3, THM. 5/3, THM. 6/1, THM. 8/8,

MSN. 2/1, G. 1/9, G. 4/5-6, G. 14/7, G. 39/2, G. 53/3, G. 54/8, G. 64/6, G. 80/2, G. 84/1, G. 91/3, G. 98/4, G. 107/1, G. 120/2, G.

138/3, G. 145/1, G. 174/1-2-3-4-5-6-7-8, G. 192/3, G. 198/3, G. 204/4, G. 225/3, G. 231/7, G. 234/7, G. 238/2, G. 252/5, G. 253/1, G. 257/3, G. 266/3, G. 270/3

Hâkten Hâke Sokmak

G. 72/4

Halkâr

K. 16/17

Halvet-geh

K. 28/6

Hammâr/Meyhaneci

MSD. 4/3, G. 87/4, G. 280/4, G. 308/5, G. 320/7

Hançer

K. 14/7, K. 16/8, K. 30/4, MSD. 7/3, H. ¾, G. 58/5, G. 67/4, G. 76/5, G. 88/3, G. 93/3, G. 96/1-2-3-4-5-6-7-8-9, G. 97/5, G. 99/5, G. 108/5, G. 114/2, G. 116/4, G. 129/2, G. 136/2, G. 143/6, G. 159/1, G. 162/5, G. 164/7, G. 165/2, G. 179/6, G. 192/2, G. 193/2, G. 204/3, G. 235/7, G. 257/1, G. 258/1, G. 265/4, G. 266/5, G. 269/6, G. 279/4, G. 313/4, G. 328/6, G. 334/3, KT. 7, MFR. 51

Hâne-Be-Dûş Olmak

G. 121/2

Hânkâh/Dergâh/Âsitâne

Ek 1. Devamı

K. 3/7-8, K. 7/7, K. 9/15, K. 12/6, T. 1/31,
T. 8/5, T. 10/10-18, T. 11/3-7, T. 12/5, T.
14/6- 7-15, T. 19/1, T. 44/2, T. 47/4, T.
48/1-3, T. 52/6, T. 57/2, T. 58/1, T. 66/2, T.
69/12,
TCB. 1/27, TCB. 6/4, MSD. 6/5, MSD. 7/5,
THM. 13/7, G. 1/12, G. 22/5, G. 50/9, G.
53/1, G. 57/7, G. 60/18, G. 97/3, G. 175/9,
G. 182/10, G. 198/4, G. 201/5, G. 313/10, G.
315/7, G. 335/4, KT. 5, KT. 14

Hâra/Hâre

H. 3/4, H. 5/15, G. 34/6, G. 158/2

Haram

THM. 9/3, G. 150/9, G. 218/2, MFR. 46

Harem/Harîm

K. 2/10, K. 19/34, K. 21/19, K. 22/11, K.
28/4, T. 1/4, T. 2/13, T. 19/7, T. 28/9, T.
34/6-8, T. 69/2, T. 71/4, TCB. 6/4, TCB.
12/3, MSD. 4/5-9, SK. 1, T.U.R. 5, G. 6/5,
G. 31/1, G. 38/7, G. 44/8, G. 52/4, G. 92/5,
G. 137/3, G. 138/3, G. 156/4, G. 175/9, G.
186/4, G. 221/1-5, G. 239/5, G. 262/1, G.
318/5, KT. 9, KT. 14, MFR. 20

Harîdâr

K. 27/24, G. 324/6, MFR. 58

Hârut-Mârût

G. 70/5, G. 260/4, G. 304/3

Hâtem

K. 3/5, K. 14/35, K. 18/7, K. 19/26, T. 36/4,
TKB. 7/5, G. 53/12, G. 129/5, G. 205/3, G.
246/2, G. 297/2, G. 331/2, KT. 42, MFR. 55

Hatîb

G. 110/6

Hâtırını Hoş Tutmak

G. 27/1-3

Havai Fişek

K. 11/11, G. 45/5

Havra

K. 28/4, T. 1/23, T. 34/9

Hayâlî

TCB. 11/7, THM. 8/5

Hayat Vermek

K. 13/24

Hayderî

TKB. 7/1, G. 313/9

Hayrât

T. 14/3, T. 28/2, T. 30/2, TCB. 6/1

Hediye

K. 1/31, K. 14/26, K. 17/2, G. 53/12

Hesâba Gelmemek

G. 50/5

Hesap Etmek

G. 274/3

Hevenk

K. 11/26

Ek 1. Devamı

Hilât/Kaftân/Kâbâ

K. 2/9, K. 18/4, T. 69/13, THM. 14/4, H. 3/3,
G. 9/2, G. 193/5, G. 256/1, G. 275/3, G.
202/3

Hindû

G. 13/2, G. 52/5, G. 157/1, G. 249/6, G.
299/7

Hızr

K. 1/30, K. 9/16 K. 10/3-9, K. 15/35, K.
17/3, T. 13/4, T. 26/2, T. 29/3, T. 33/25,
TCB. 2/3, TCB. 8/4, TKB. 10/6, MSD. 2/2,
G. 24/4, G. 48/5, G. 62/8, G. 87/4, G. 107/12,
G. 108/6-8-9-13, G. 241/5, G. 303/10, L.
1/10

Hoca Neşet

K. 28/11, TCB. 12/6, THM. 12/5-6, G.
73/15, G. 174/9, G. 329/7, G. 330/7

Hoca Sadeddîn Efendi

T. 67/1

Hokka/Dürc

K. 24/4, T. 41/3, T. 49/4, MSN. 2/2, G. 32/3,
G. 278/3

Hurî

THM. 1/3

Hûşenk

K. 11/10

Hülâgû

G. 179/2

Hüsâmeddîn Çelebi

THM. 1/5

Hüsrev

T. 9/7

Hz. Yûsuf ve Hz. Yakub

K. 31/3, T. 34/5, T. 38/2, T. 39/4-7, TCB.
5/1-2-3-4-5-6, TCB. 8/6, THM. 18/2, G.
14/18, G. 46/2, G. 55/2, G. 56/3, G. 60/17,

G. 72/3, G. 107/14, G. 140/4, G. 156/3, G.
161/9, G. 207/2, G. 252/4, G. 256/5, G.
297/3, G. 304/2, G. 318/5, R. 18, R. 32

Hz. Âdem

K. 1/40, K. 7/18, K. 9/8, K. 32/21-44, T.
48/3, T. 55/6, T. 71/14, T. TKB. 7/2-6, TCB.
9/1-2-3-4-5-6-7, THM. 4/4, G. 32/2, G.
45/13, G. 111/6, G. 127/3, G. 153/4, G.
200/1, G. 245/1, G. 250/6, G. 298/4, G.
305/12, G. 315/1-2, MFR. 54

Hz. Ali

K. 1/34, T. 38/7, T. 58/6, TKB. 7/1, TCB.
1/21, TCB. 2/1-2-3-4-5-6-7, TCB. 3/2, TCB.
5/2, THM. 1/5, THM. 4/5, MSD. 1/2, G.
62/2, G. 63/1, G. 304/16, G. 179/5, R. 4, R.
6, R. 7, MFR. 35, MFR. 65

Hz. Ebûbekir

T. 47/5, T. 66/1

Hz. Eyyûb

T. 70/3, G. 46/4, MFR. 63

Hz. Hüseyin

Ek 1. Devamı

MSD. 3/4, R. 7

Hz. İbrahim

K. 7/1, MSD. 3/3, G. 16/2, G. 77/1, KT. 4,
KT. 6, R. 19

Hz. İdris

G. 334/7

Hz. İlyas

K. 1/30

Hz. İsa

K. 3/13, G. 47/3, G. 272/6

Hz. İsmail

K. 9/5, MSD. 3/3

Hz. Muhammed

K. 1/35-36, K. 2/2-6, T. 38/7, T. 49/1-5, T.
54/3, TCB. 2/1-2-3-4-5-6, MSD. 1/1-2-3-4-
5-6-7, THM. 1/7, R. 6, R. 7, R. 33, G. 58

Hz. Musa

K. 3/16, K. 27/19, G. 21/4, G. 207/6, G.
310/5-12, TCB. 2/3, TCB. 8/6, TCB. 9/1,
KT. 3, R. 42

Hz. Nuh

T. 1/25, G. 106/3, G. 131/4, G. 150/1

Hz. Osman

K. 1/33, Msd. 1/2, R.4

Hz. Ömer

K. 2/15

Hz. Süleyman

K. 14/35, K. 15/30, T. 34/4, G. 28/1, G. 77/1,
G. 230/10, G. 297/2, G. 300/1

I

Irak ve Isfahan

G. 258/5

İ

İbâdet

K. 7/15, TCB. 2/2, G. 316/8

İbni Haldun

T. 37/17

İbn-i Râûb/Âsâf

T. 55/2

İbn-î Sînâ

T.U.R. ½

İbrahim Edhem

G. 237/4

İbrâm

H. 9/38, G. 4/3

İbrişim

G. 178/8

İftâr

G. 219/1, G. 259/2

İhrâm

T. 24/5, G. 119/3

Ek 1. Devamı

İhya Kılmak

T. 14/22, K. 8/9, K. 15/33

İlm-i Ledün

T. 1/3

İmâm

THM. 1/8, G. 62/4, G. 110/6

İmân Getirmek

G. 190/6

İmsâk

THM. 17/5, H. 9/33

İskender/Sîkender

K. 9/16, K. 10/3, K. 19/20, K. 28/32, G.
107/12, G. 250/5, G. 258/6, T. 10/2, T. 13/4,
T. 15/11, T. 36/10, T. 51/1-5, T. 71/30

İsmail Ankaravî

K. 9/1-2, R. 20

İsm-i A'zam

G. 99/2

İşi Allah'a Kalmak

TKB. 10/1

K

Kaba Gelmek

G. 9/2

Kâ'be

K. 1/21, G. 52/4, G. 131/8, G. 153/5, G.
186/4, THM. 11/6

Kadir Gecesi

K. 18/2-17, G. 218/5, G. 237/3, MHM. 2/1-
5

Kâfir/Kâfer

K. 13/33, K. 19/30, TKB. 10/3, TCB. 13/4,
MSD. 7/1, THM. 10/2, THM. 16/2, MHM.
2/3, G. 33/2, G. 62/1, G. 74/17, G. 79/5, G.
89/2, G. 133/2, G. 136/4, G. 148/2, G. 149/5,
G. 156/1, G. 178/11, G. 182/2, G. 183/2, G.
224/2, G. 253/5, G. 266/2, G. 270/6, G.

291/1, G. 301/6, G. 314/7, G. 321/1, R. 44,
MFR. 56

Kâfûr

K. 20/9, G. 1/11, G. 35/5, G. 145/5, G. 181/1,
G. 310/8, G. 331/2, T. 33/9, T. 34/9, SK. 6,
THM. 14/5, H. 10/2, MFR. 27

Kağıd/Evrak/Varak

H. 3/13, G. 18/8, G. 35/6, G. 39/2, G. 102/1,
G. 196/1

Kağıt Uçurmak

G. 105/6

Kalem/Hâme/Kilk

K. 8/5, K. 13/1-3-13, K. 14/15, K. 15/35, K.
19/23-28-35, K. 20/3, K. 22/4, K. 24/1-3-
16, K. 26/12, K. 27/3, K. 28/12-18-20-24,
K. 30/5-12-13, K. 32/36-53, T. 1/32-36, T.
3/24, T. 14/25, T. 21/2-3, T. 24/12, T.
69/19, T. 70/10, TCB. 4/5, TCB. 12/12,

Ek 1. Devamı

THM. 1/31, THM. 5/3, THM. 13/12, Ş.
10/1, MSN. 2/1-3--8, G. 15/13, G. 16/13,
G. 28/7, G. 34/5, G. 35/6, G. 39/7, G. 44/7,
G. 51/6, G. 58/7, G. 62/8, G. 70/5, G.
73/14-15, G. 75/7, G. 78/5, G. 79/1, G.
98/4, G. 101/7, G. 102/1, G. 104/9, G.
108/13, G. 113/6, G. 119/5, G.

Ek 1. Devamı

128/5, G. 137/5, G. 139/9, G. 164/9, G.
165/1, G. 166/9, G. 183/4, G. 192/3, G.
193/5, G. 244/7, G. 245/7, G. 249/5, G.
257/2, G. 262/9, G. 265/5, G. 269/9, G.
272/9, G. 273/1, G. 279/5, G. 286/6, G.
287/7, G. 295/6, G. 304/5, G. 305/6, G.
321/5, G. 327/5, KT. 8

Kan Ağlamak

G. 35/4, G. 215/4

Kan Bahası

G. 78/5

Kan Dökmek/Kan Etmek

G. 45/12, G. 58/5

Kan Tere Batmak

G. 96/2

Kan Yutmak

G. 163/4

Kandillemek

G. 17/3

Kanına Girmek

G. 198/3, G. 286/2

Kanını İçmek

G. 159/1

Kanını Kurutmak

G. 4/3

Kanlı Bıçaklı Olmak

G. 93/3

Kânûn

K. 11/18, K. 19/19, K. 26/10, K. 32/35, T.
2/22, T. 3/16-17, T. 4/9, T. 19/1, T. 37/12, Ş.
7/2, H. 3/16, G. 25/7, G. 30/5, G. 45/11-12,
G. 53/11, G. 135/5, G. 169/4, G. 172/1, G.
206/1

Karıncı Duası Okumak

G. 78/2

Kârûn

T. 33/17

Kâse

K. 30/8, K. 32/19, T. 14/17, T. 71/14, T.
73/1, SK. 4, THM. 14/3, G. 57/1-10, G.
181/8, G. 332/6

Kasr/Kâşâne

K. 11/14, K. 19/3, K. 21/6, K. 22/1-9, K.
25/7, T. 7/12-13, T. 9/5-6-7-8-17-18, T.
14/17, T. 16/6-7-9, T. 24/14-18, T. 26/8, T.
28/7, T. 33/3-8, T. 34/1-17-23, T. 35/1-2-9,
T. 36/1-4-13, T. 41/3-9, T. 69/11-13-16-20-
21, T. 71/1-2-19-21-34, MSN. 1/1-2-25,
TCB. 6/2, TCB. 11/1, TCB. 13/2, THM.
1/10, THM. 11/6, H. 4/3-4, G. 108/10, G.
236/3, G. 259/3, G. 271/5, G. 303/2, G.
304/10-14, G. 328/1, MFR. 9

Ek 1. Devamı

Kassâb

G. 12/6, G. 225/7

Kâtib

K. 24/18, T. 57/1

Kaza ve Kader

MSD. 3/1, MSD. 5/1, G. 80/3

Kec-Edâ Nazar/Eğri Nigeh Etmek

G. 64/5, G. 292/1

Kefen

G. 160/2

Kef-i Efsûs

K. 1/20, T. 33/6, G. 41/1, G. 125/1

Kelim-i Hemedân

K. 28/10

Kemân Çekmek

G. 174/9

Kemend

K. 13/33, K. 30/7, G. 38/12, G. 52/1, G. 55/4,
G. 76/1, G. 175/1, G. 213/5

Kemer

MSN. 1/28, G. 58/1, G. 73/11, MFR. 15

Kendi İpini Çekmek

G. 217/5

Kendinden Geçmek

G. 9/9

Kendini Kaybetmek

TCB. 1/15, G. 285/7

Kepenek

G. 235/10

Kerrûbiyân

K. 1/22, K. 13/21, K. 17/17, K. 30/11

Kestiği Tırnağını Değmemek

G. 313/2

Kethüdâ

K. 32/34

Kevser

K. 1/4, K. 27/17, K. 32/42, T. 24/14, T. 29/2,
T. 31/2, T. 70/9, SK. 2, G. 87/4, KT. 23

Keyhüsrev

K. 19/22, THM. 1/4

Keykûbâd

T. 8/7

Kible

K. 28/27, T. 1/5, T. 69/2, TCB. 6/4, G. 316/8

Kılıçtan Geçirmek

G. 198/1

Kıskanmak

K. 28/23-31, T. 18/10, H. 3/27, G. 96/9, G.
114/3, G. 138/4, G. 142/7, KT. 36

Kıyamet/Ahiret/Mahşer/Ahir Zaman

TCB. 1/9-23-28, TCB. 8/1, TKB. 7/2,
MHM. 1/2, H. 3/11, H. 7/2, G. 20/6, G. 36/3,

Ek 1. Devamı

G. 61/3, G. 66/9, G. 98/8, G. 101/6, G. 110/8,
G. 111/3, G. 129/11, G. 148/3, G. 159/2, G.
165/4, G. 176/5, G. 178/3, G. 180/3, G.
207/4, G. 274/3, G. 289/5, G. 294/1, G.

298/3, G. 330/2, G. 334/2, T. 2/17, THM.
4/5, THM. 8/2, KT. 20, R. 30, R. 35

Kilid/Kufl

G. 41/3, G. 53/9, G. 111/6

Kil ü Kâl

TCB. 11/7, THM. 4/3, THM. 10/3, Ş. 9/3, R.
16

Kimya

K. 7/1, K. 27/20, T. 23/12, T. 45/5, T. 50/4,
MSD. 4/8, G. 1/8, G. 41/3, G. 64/7, G. 104/5,
G. 179/9, G. 191/6, G. 229/3, L. 1/10

Kişver

K. 1/12, K. 13/14, K. 14/21, K. 22/5, K.
23/8, K. 28/7, K. 51/1, T. 14/14, T. 33/3, T.
34/17, T. 37/17, TCB. 3/1, TCB. 5/4, G.
17/4, G. 39/8, G. 51/1, G. 61/7, G. 98/5, G.
102/8, G. 111/1, G. 208/5, G. 223/6, G.
259/7, G. 261/7, G. 270/7

Kızılca Kıyâmet Koparmak

H. 3/11

Kola Almamak

TCB. 1/13

Köşeye Çekilmek

G. 91/3

Kötü Gözle Bakmak

G. 64/3

Kudûm

K. 11/11, K. 15/9, K. 16/26, T. 14/4, MSD.
1/3, MSD. 4/6, G. 53/1, G. 198/4, G. 204/7,
G. 303/7, MFR. 10, MFR. 69

Kulağına Küpe Etmek

H. 3/40

Kulağını Çekmek

G. 312/9

Kulak Tutmamak

TCB. 1/14

Kur'an-ı Kerim

K. 27/18, T. 61/1, TCB. 2/5, TCB. 4/3, G.
55/7, G. 195/5, G. 196/9, KT. 6, R. 19

Kurban Bayramı

G. 123/1

Kurban Kesmek

G. 49/8, G. 123/1

Kurbân Olmak

MSD. 2/1-2-3-4-5, MHM. 1/4, G. 4/2, G.
335/2, R. 62, R. 63,

Kûs (Kös)

K. 1/51, K. 13/19, H. 7/2

Ek 1. Devamı

Kûy

K. 9/9, T. 47/3, H. 4/18, G. 119/3, G. 171/2, G. 240/5, G. 248/4, G. 261/3, G. 298/4, MRS. 5

Kûze/Sebû/Testî

K. 11/12, K. 21/21, T. 6/2, THM. 14/1, G. 15/1-4, G. 91/2, G. 97/6, G. 141/2, G. 145/4, G. 272/5, G. 276/3

Külâh

K. 11/34, TCB. 3/1, MSD. 4/1-2-3-4-5-6-7-8-9, MSD. 7/3, G. 303/1, G. 316/1-2-3-4-5-6-7-8-9

Künc

MHM. 1/5, G. 37/6, G. 223/1, G. 288/4, G. 322/3

L

La Havle

G. 62/2, R. 44

Lâle-zâr

G. 65/6, G. 139/1, Ş. 4/2, KT. 15

La'fî

G. 292/6

Lenger

THM. 16/3

Levh

K. 8/5, K. 27/1, K. 30/5, T. 1/24-36, T. 32/2, T. 33/27, T. 59/6, T. 61/1, TCB. 4/3, TCB. 8/2, THM. 10/5, G. 9/4, G. 216/5, G. 273/1, G. 283/4

Leylâ ve Mecnûn

K. 13/37, K. 32/28, T. 71/10, TCB. 11/2, MSD. 6/1, MSD. 7/2, THM. 17/10, THM. 18/4, Ş. 10/5, H. 5/10-11-13-14, H. 9/12, G. 7/4, G. 28/5, G. 40/5, G. 41/4, G. 49/3, G.

51/7, G. 59/6, G. 60/9-15, G. 63/4, G. 72/2-6, G. 74/14, G. 79/4-6, G. 87/1, G. 93/4, G. 100/4, G. 110/6, G. 121/3, G. 130/7, G. 131/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10, G. 147/6, G. 154/6, G. 161/8, G. 186/4, G. 206/1, G. 211/6, G. 220/5, G. 239/5, G. 248/4, G. 253/4, G. 254/4-6, G. 256/9, G. 264/5, G. 267/3, G. 277/4, G. 284/5, G. 289/7, G. 294/5, G. 298/2, G. 304/2, G. 329/6, MFR. 30

Libâs

K. 1/51, K. 16/24, K. 29/7, T. 20/7, T. 41/4, MSD. 4/5, H. 3/6, G. 222/2, G. 276/7, G. 285/5

Lûle

K. 21/17, T. 31/2

M

Mâder

T. 28/1, T. 29/1, G. 109/8, G. 287/4

Mahall/Mahalle

T. 3/7-24, T. 6/6, T. 26/4, G. 179/3, G. 203/6

Mahmûd-ı Gaznevî

THM. 1/8-13, H. 4/2

Mânî

K. 24/2, MES. 2/3, G. 47/

Ek 1. Devamı

Mehdî

K. 13/18

Makam

K. 4/3, K. 7/6, K. 20/18, K. 23/8, T. 6/6, T. 14/14-19, T. 19/6, T. 22/7, T. 30/5, T. 55/7, T. 56/3, T. 57/2, T. 65/2, TCB. 4/5, Ş. 1/2, H. 3/17, G. 51/5, G. 150/2, G. 221/6, G. 232/2, G. 315/4, MRS. 4

Malûmu İmâ Etmek

K. 27/5

Mânsûr

K. 31/10, T. 25/7, TCB. 9/3, G. 1/1-3, G. 37/4, G. 49/4, G. 51/5, G. 59/1-6, G. 63/4, G. 74/15, G. 128/7, G. 133/4, G. 145/3, G.

Ek 1. Devamı

155/5, G. 169/3, G. 181/4, G. 206/3, G. 226/6, G. 245/6, G. 270/4, G. 303/8

Maşallah

G. 295/1-2-3-4-5

Mâşuk

K. 3/4, THM. 10/3, H. 5/10, G. 17/7, G. 333/2

Mekteb

G. 6/6, G. 23/4, G. 28/5, G. 62/3-6, G. 88/5, G. 95/6, G. 131/9, G. 287/5, KT. 17

Melek

K. 1/27, K. 11/30, K. 13/2, K. 18/3, K. 27/15, K. 32/48, T. 1/9-10, T. 55/1, TCB. 6/4, TCB.

9/1-4, MSD. 1/2, MSD. 4/6, THM. 1/3, Ş. 2/5, G. 108/10, G. 175/8, G. 193/11, G. 221/5, G. 318/6

Memleket/Memâlik/Mülk

K. 13/24, K. 14/19-40, K. 15/23, K. 19/19-32, K. 20/1-17-22-23-26-27, T. 1/10-11-17, T. 3/2-5-22-24, T. 7/3, T. 14/4, T. 16/2, T. 19/2, T. 23/1, T. 25/2-7, T. 33/1, T. 34/17, T. 36/12, T. 70/1, T. 71/30, TCB. 1/25, TKB. 7/3, MSD. 478, THM. 13/1, Ş. 11/5, MSN. 1/19, H. 4/2, G. 2/9, G. 19/5, G. 78/3, G. 87/8, G. 118/3, G. 141/3, G. 178/1, G. 187/7, G. 296/2, G. 300/2, G. 327/3

Mengûş

K. 1/2, K. 21/23, H. 5/11, G. 124/4

Mercân

K. 22/8, K. 32/23, G. 54/4, G. 68/4, G. 103/3, G. 194/3, G. 238/5, G. 252/1, G. 254/3, G. 278/9, G. 291/2, G. 297/1

Merih'in Uğursuz Olması

G. 252/6, G. 330/4

Meryem

K. 19/7, T. 71/16-37, TCB. 9/1, G. 52/6, G. 245/6, G. 277/1, G. 304/5

Mescid/Cami

T. 14/11, T. 28/5-6-13, T. 29/5, T. 32/1-2, L. 1/3, G. 38/7, G. 198/2, G. 320/7, MFR. 62

Mest/Mestân/Sermest/Sarhoş/Ayyâş

K. 13/2, K. 14/6, K. 16/9-12, K. 19/3-14-17, K. 25/16, K. 28/9, K. 31/2, K. 32/14, TCB. 11/7, MSD. 4/4, MSD. 5/10, MSD. 7/5,

Ek 1. Devamı

SK. 3, SK. 5, SK. 13, THM. 2/6, THM. 3/6-7, THM. 4/3, THM. 6/1-6, THM. 8/2, THM. 10/1-2, THM. 11/10, THM. 14/5-7, MHM. 2/2, Ş. 5/5, H. 3/6, H. 5/2, H. 6/4, G. 1/8, G. 2/7, G. 6/3, G. 12/1, G. 15/2, G. 18/2, G. 25/2, G. 27/4, G. 29/3-5, G. 32/4, G. 43/1-6, G. 45/9, G. 47/4, G. 50/3, G. 58/5, G. 59/5, G. 60/5, G. 73/8, G. 86/1, G. 91/7, G. 93/2, G. 108/2, G. 111/5, G. 121/3, G. 135/2

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

K. 2/17, K. 3/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18, K. 4/1-2-3-4-5-6-7-8-9, K. 6/1-2-3-4-5-6, K. 17/20, T. 1/36, T. 13/2, T. 14/22-25, T. 18/11, T. 44/1-7, T. 46/6, TCB. 2/1-2-3-4-5-6, MSD. 4/6, THM. 5/2, G. 46/6, G. 52/7, G. 91/7, G. 99/8, G. 130/7, G. 153/1, G. 193/11, G. 200/1-6, G. 315/2, R. 8, R. 9, R. 10, R. 17, R. 23

Mevlevî

K. 7/12, K. 10/1, K. 12/5, K. 17/19, T. 14/9-25, T. 33/24, T. 38/2, T. 44/8, T. 51/1, T. 56/3, T. 58/1, T. 66/1, TCB. 3/5, TCB. 5/1-2-3-4-5-6, THM. 1/3-12, THM. 4/5, THM. 7/1-2-3-4-5, H. 5/18, H. 6/3, G. 45/13, G. 53/1, G. 154/7, G. 238/9, G. 277/11, G. 305/11, G. 311/7, G. 313/10, G. 315/1-2-3-4-5-6-7, MRS. 5, R. 11, R. 19, R. 24

Mevlîd Okutulması

KT. 2

Mey

K. 11/6, K. 13/30, K. 16/12, K. 19/16, K. 21/11, K. 24/12, K. 32/13, TCB. 11/4, MSD. 7/3, SK. 5, THM. 3/3, THM. 10/1,

THM. 15/4, MHM. 2/4, H. 3/29, G. 4/1, G. 6/6, G. 9/5, G. 12/4, G. 14/14, G. 16/7, G. 18/8, G. 24/2-8, G. 29/3, G. 37/7, G. 41/5, G. 45/12, G. 52/3, G. 58/5, G. 60/1, G. 65/9, G. 73/2, G. 87/4, G. 103/3, G. 111/5, G. 124/3, G. 125/7, G. 126/2, G. 130/1, G. 150/8-9, G. 157/4, G. 158/2, G. 164/6, G. 169/1, G. 172/2, G. 181/5, G. 188/3, G. 192/4, G. 225/5, G. 229/1, G. 232/5, G. 233/4, G. 234/1-9, G. 236/5, G. 238/5, G. 241/1-2, G. 250/6, G. 258/3, G. 274/2, G. 278/6, G. 280/2, G. 282/4, G. 291/4, G. 292/3, G. 299/1, G. 301/3, G. 303/2, G. 304/6, G. 318/1, G. 327/1, G. 329/2, G. 330/5, G. 331/2, G. KT. 27, KT. 36, KT. 49, MFR. 32

Meydana Çıkmak

K. 13/1

Meyhane/Meygede/Hane-i Hammâr

MSD. 4/3, MSD. 5/2-4-5, THM. 3/3-6, THM. 6/5, SK. 1, G. 29/3, G. 59/5, G. 60/12, G. 121/3, G. 127/2, G. 154/4, G. 182/1, G. 200/4, G. 210/3, G. 233/5, G. 254/7, G. 292/3, G. 304/8, G. 321/4, G. 328/4, G. 335/5, KT. 19

Micmer

G. 129/13, G. 316/1

Mihmân

K. 14/8, T. 11/8, TCB. 5/6, THM. 2/4, Ş. 3/1, H. 8/2-8-9-22-23, H. 9/23-32-48, G. 28/3, G. 77/5, G. 116/2, G. 120/2, G. 149/2,

Ek 1. Devamı

G. 156/2, G. 170/7, G. 183/3, G. 190/4, G.
238/3, G. 300/2

Mihmân-hâne

G. 77/5

Mihrâb

K. 21/21, K. 28/6, T. 28/10, TCB. 2/2,
TCB. 11/4, Ş. 10/3, G. 12/1, G. 15/4, G.
18/2, G. 46/1, G. 48/2, G. 52/4, G. 155/2,
G. 161/7, G. 162/1, G. 182/3, G. 211/3, G.
225/6, G. 234/7, G. 275/9, G. 299/7, G.
316/8, G. 329/2, KT. 14, MFR. 42

Mi'mâr

T. 7/11, T. 19/2, T. 35/15, T. 69/16, T.
71/35

Minber/Hutbe

MSD. 1/3, G. 110/6, G. 305/7

Mi'râc

K. 2/18, 18/17, G. 16/10, G. 304/15

Misk/Müşk/Nâfe

K. 27/15, K. 30/15, K. 32/21, TCB. 8/6, G.
23/5, G. 48/4, G. 50/8, G. 62/6, G. 76/6, G.
150/10, G. 191/2, G. 263/1, G. 269/9, KT.
40

Mistar

G. 39/1, G. 165/7

Misvâk

H. 9/8, G. 239/4

Mîz-âb

K. 1/13, G. 15/14

Mizbân

T. 30/4, H. 8/6-22, G. 156/2, G. 230/4

Mızrâb

K. 19/8, K. 21/17, G. 57/12, G. 81/3, G.
165/7

Mû-be-mû

K. 27/4

Muğ-beçe

T. 71/16, G. 93/2, G. 154/4, G. 196/2

Muharrem Ayı

TKB. 7/1, MSD. 6/5, G. 4/2

Muhayyer ve Sünbüle

Ş. 1/5, G. 146/2, G. 165/4, G. 178/4

Muînüddin Süleyman Pervâne

H. 6/9-11

Mûsîkâr

G. 53/5, G. 57/8, G. 62/3-4, G. 193/7, G.
239/8, G. 277/3, G. 304/11

Mutfak

K. 7/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-
16-17-18, T. 39/1, G. 57/17, G. 304/8, R.
14

Mutrib/Hânende

K. 19/15, G. 55/6, G. 97/1, G. 100/3, G.
176/3, G. 196/10, G. 274/2, KT. 38

Ek 1. Devamı

Müdde'î

THM. 14/2

Müftü

K. 25/21

Müjde

K. 4/9, K. 13/31, K. 25/14, T. 4/24, TCB.
1/38, THM. 14/6, Ş. 1/4, G. 116/1, G.
275/8, G. 276/1, G. 332/3, MRS. 5

Mürekkeb

K. 30/13, T. 35/12, H. 9/8, G. 90/6, G.
139/6

Mürîd/Salîk/Dervîş

K. 1/30, K. 3/8, K. 9/2, K. 10/9, K. 12/5, T.
14/13, T. 47/6, TCB. 5/3-4, THM. 1/6-7,
THM. 4/2-7, THM. 5/5, H. 6/11, H. 7/3-4-
9, H. 9/29-34-37-42, G. 1/12, G. 26/5, G.
38/2, G. 41/9, G. 68/6, G. 107/1-13, G.
153/3, G. 182/7, G. 191/6, G. 202/2, G.
217/9, G. 246/5, G. 279/7, G. 293/4, G.
310/11, G. 313/9, KT. 6, R. 11, R. 14, R.
20, R. 24

Müselles

G. 251/5

Müselman/Mü'min

MSD. 7/1, K. 2/14

N

Nağme

K. 24/6, T. 14/25, T. 23/7, G. 1/10, G. 16/3-
5, G. 37/4, G. 144/1, G. 266/6, G. 270/4, G.
303/2, G. 305/6-11, KT. 38

Nahîfî

G. 63/8

Nahl Geleneği

K. 30/18, G. 54/6

Nakkâd

K. 24/18, T. 16/8, KT. 43/2

Nakkâre

T. 33/24

Nakş-ı Ber-Âb

G. 9/4, G. 124/4

Namaz

T. 23/7, H. 9/48, G. 62/4, G. 110/6, G. 143/4,
G. 206/1, G. 299/7

Nâmûs

T. 2/12, THM. 4/2, THM. 7/1, G. 95/4, G.
123/2, G. 125/6, G. 169/6

Nargile

K. 11/6

Naza Çekmek

TCB. 1/44

Nazar

G. 262/1

Nazarda Bırakmak

K. 9/18

Nazîf

Ek 1. Devamı

K. 24/15

K. 7/5, T. 14/14, G. 55/5

Neccâr

K. 15/14

Nedim

G. 245/6

Nefî

K. 19/36, THM. 1/13

Nefir

G. 305/13

Nemed

H. 9/4, G. 55/5, G. 68/3, G. 110/4

Nemekdân

G. 28/2

Nergisî

T. 44/6, MHM. 2/3, G. 78/4

Nerîmân

T. 7/4, T. 8/12, MSD. 3/4, G. 77/2,

Neşâtî

G. 275/8

Nevâ

K. 7/13, K. 19/8, K. 26/5, K. 32/17, T. 17/3,
T. 69/18, TKB. 7/3, TCB. 8/4, TCB. 13/6,
THM. 1/13, THM. 16/5, MHM. 1/5, H. 3/29,
H. 7/18, G. 51/5, G. 57/2, G. 59/1, G. 72/2,
G. 81/3, G. 125/1, G. 191/3, G. 192/7, G.
205/8, G. 208/4, G. 239/8, G. 240/6, G.
276/4, G. 301/1, G. 305/3, MFR. 21

Nev-niyâz

Nevrûz

K. 16/4, K. 18/17, K. 19/9, K. 23/5, G. 109/6,
G. 170/5, G. 227/8, KT. 38, KT. 39

Nevrûz-ı Acem

K. 19/9

Ney

K. 13/19, K. 15/9, K. 36/5, T. 6/6, TCB.
1/29, THM. 5/7, G. 51/5-6, G. 53/1, G. 55/1,
G. 125/1, G. 137/2, MRS. 5, R. 42

Nikâb

K. 25/8, Ş. 3/3, G. 13/6, G. 126/7, G. 195/10,
G. 203/1, G. 236/1

Nisan Yağmuru

K. 19/13, K. 25/24, G. 156/5, G. 300/11

Nizâmî-i Gencevî

K. 18/14, T. 44/6, T. 71/36

Nukl

G. 4/3, G. 73/2, G. 150/8, G. 310/10

Nûşirevân (Kisrâ)

MSN. 1/23

O

Okçuluk (Ok, Yay)

K. 27/3, G. 98/4, G. 174/1

Oruç/Sıyâm/Savm

Ek 1. Devamı

K. 25/7-10-15-17, THM. 7/5, G. 150/7, G.
219/2-3, G. 322/4

Otağ

G. 312/4

Ö

Öklidis

T. 40/3, G. 334/6

Ölme Var Ayrılma Yoktur

Ş. 2/4

Ölüp Ölüp Dirilmek

G. 43/3

Örtbas Etmek

G. 93/6

P

Padişah

Ek 1. Devamı

Ek 1. Devamı

K. 13/16-17-18-41, K. 16/32-35, K. 19/31,
K. 20/14-20-21-34, K. 23/8, T. 1/9, T. 5/12,
T. 6/14, T. 9/16, T. 12/9-11, T. 15/1, T. 25/2,
T. 70/7, T. 71/22-33, H. 6/13, G. 115/3, G.
241/5, G. 325/2

Para Dağıtmak

K. 19/22

Pâsbân/Nigehbân

K. 17/15, T. 2/30, T. 28/12, G. 77/4

Pâ-Be-Rikâb/Pâ-Der-Rikâb

G. 128/6, G. 241/2

Pây-Mâl Olmak

G. 175/5

Pehlevân

K. 1/21, T. 2/6, THM. 4/1, THM. 11/2, G.
77/2, G. 91/3, G. 132/7, G. 182/1

Penbe

K. 12/15, K. 32/12, TKB. 10/5, G. 8/3, G.
24/9, G. 57/4, G. 60/6, G. 151/1, G. 169/3,
G. 234/3, G. 310/8

Penbe-i Mînâ

G. 14/2, G. 310/8

Perde

K. 8/3, K. 15/6, T. 2/22, T. 71/20, TCB. 4/1,
TCB. 5/5, THM. 6/3, THM. 13/2, Ş. 1/5, Ş.
6/4, G. 30/5, G. 53/6, G. 57/7, G. 125/6, G.
128/2, G. 137/2, G. 161/5-7, G. 165/7, G.

195/10, G. 197/10, G. 203/1, G. 206/3, G.
227/6, G. 240/6, G. 276/4, G. 301/2, G.
327/5

Peşmîne/Hırka

T. 68/10, G. 8/3, G. 77/3, G. 111/2, G.
125/10, G. 235/10, G. 307/10

Peşrev

G. 59/1

Peyk

K. 1/53, K. 15/18, H. 10/15, G. 9/6, G. 120/3

Ek 1. Devamı

Peykân

K. 86/3, G. 98/3, G. 319/3

Peymân

G. 248/3, G. 280/1, R. 39

Pîrehen

K. 13/9, G. 46/2, G. 217/8

Pister

G. 39/6, G. 129/8, G. 234/5

Pul

THM. 8/3, MSN. 1/11, G. 16/3, G. 61/3, G. 102/8, G. 108/4, G. 304/13

R

Rah/Reh/Tarîk

K. 1/30, K. 9/9, K. 10/9, K. 11/10-16, K. 14/23, K. 17/20, K. 25/2, K. 26/5, K. 28/37, K. 32/19-28, T. 1/22, T. 23/9, T. 33/25, T. 38/1, T. 40/4, T. 44/1-4, T. 47/6, T. 50/1, T. 52/3, T. 54/2, T. 58/2, TCB. 2/2, TCB. 3/1-2-3-4-5-6, TCB. 5/3, TKB. 10/3, THM. 1/7-14-16, THM. 2/7, THM. 5/5, THM. 13/2, THM. 17/4, T.U.R. 6, Ş. 6/2, Ş. 9/2, H. 5/3, H. 8/2-6-8-20, H. 9/7-25, G. 2/5, G. 6/1, G. 9/5, G. 11/2-4, G. 30/5, G. 38/10, G. 50/4-8, G. 56/5-6, G. 61/5, G. 70/1-5, G. 71/4, G. 74/12-13, G. 79/3, G. 89/3, G. 92/4, G. 93/4, G. 96/4, G. 107/12, G. 109/7, G. 113/4, G. 115/4, G. 125/3, G. 129/10, G. 132/6, G. 137/2, G. 140/1-2, G. 141/4, G. 155/2, G. 198/2, G. 199/2-6, G. 232/4, G. 235/10, G. 237/2, G. 243/7, G. 258/5, G. 278/8, G. 283/2, G. 294/5, G. 303/5, G. 311/1-7, G.

313/8, G. 315/3, R. 3, R. 11, R. 16, R. 20, R. 24

Rakip/Ağyâr/Adû

K. 11/36, K. 19/29, T. 23/11, THM. 5/2, MSD. 1/6-7, MSD. 2/5, Ş. 9/4, G. 14/12, G. 28/3, G. 44/3, G. 93/6, G. 97/5, G. 116/5, G.

129/10, G. 131/8, G. 158/4, G. 171/1, G. 240/5, G. 244/6, G. 291/3, G. 294/4, G. 320/2, G. 331/4, MRS. 1, KT. 18

Ramak Kalmak

G. 256/7

Ramazan Ayı

K. 18/16, K. 25/1, K. 28/17, THM. 17/5, G. 219/6

Ramazan Bayramı

K. 25/1, K. 28/17, G. 218/5, G. 219/6, G. 322/5, KT. 22

Râşid Mehmet Efendi

T. 13/5, T. 37/15, TKB. 7/4, THM. 11/5, THM. 13/5-6, G. 274/8, KT. 42/2, KT. 43/2

Ravza

K. 31/18, T. 26/4, T. 71/5, THM. 1/9, G. 149/4, G. 249/2

Rebâb

G. 16/3, G. 53/7, G. 277/7, G. 305/14, G. 309/6, R. 40, R. 41

Ek 1. Devamı

Resen/Rişte

K. 16/5, THM. 1/11, THM. 6/4, THM. 8/4, THM. 15/3, MHM. 2/4, Ş. 10/2, G. 7/4, G. 39/1, G. 55/6, G. 59/4, G. 66/7, G. 109/7, G. 110/1, G. 123/3, G. 130/2, G. 132/2, G. 161/11, G. 165/7, G. 207/3, G. 217/2-5, G. 220/2, G. 222/2, G. 223/4, G. 258/3, G. 278/9, KT. 34, R. 32

Revzen

K. 15/6-18, K. 16/18, T. 16/8, T. 24/11, T. 28/10, T. 33/6, T. 70/5, THM. 6/1, Ş. 11/4, G. 56/3, G. 70/1, G. 147/3, G. 178/5, G. 250/1, G. 258/5, G. 263/5, G. 278/4, G. 304/10

Ridâ

T. 50/3, G. 292/2

Rind/Zahid (Zühhd, Sufi, Vaiz)

K. 3/6-7, K. 9/14, K. 12/4, K. 13/33, K. 14/5, MSD. 4/5, MSD. 7/1, THM. 4/3-8, THM. 8/4-5, THM. 10/1, THM. 13/3-6, SK. 3, G. 6/3-6, G. 14/14, G. 17/1, G. 18/2, G. 20/3, G. 43/3, G. 49/5, G. 53/7, G. 59/3, G. 66/1, G. 79/1, G. 90/2, G. 119/1, G. 123/2, G. 124/3, G. 130/4, G. 142/2, G. 150/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11, G. 162/1, G. 147/5, G. 152/5, G. 169/1, G. 173/2-8, G. 180/5-7, G. 182/2-4, G. 187/3, G. 189/3, G. 193/2, G. 195/6, G. 200/3, G. 218/1, G. 233/3, G. 234/4-7, G. 238/5-6, G. 239/4-6, G. 251/4, G. 267/4, G. 274/5, G. 280/4, G. 282/5, G. 292/3, G. 300/3, G. 301/2-6, G. 324/3, G. 327/3, G. 328/3, G. 332/7, R. 23, R. 43, MFR. 18, MFR. 48

Rû-BeKafâ Gelmek

G. 9/9

Rû-be-râh

K. 21/3

Rû-be-rû

K. 19/36, TCB. 2/2

Rû-Mâl Etmek/ Ruh-Sûde/Hâke Yüz

Sürmek

K. 3/7, K. 7/2, K. 12/10, K. 18/5, G. 141/6

Rûzunu Tîre Etmek

G. 4/5-6

Rüstem

K. 16/34, K. 19/26, T. 6/4, T. 8/12, TCB. 1/21, TCB. 5/2, G. 134/4, G. 212/2, G. 246/1, G. 279/5, G. 289/3

S

Saat

T. 36/9, MSD. 6/5, THM. 2/1, THM. 10/5, H. 7/13, G. 38/3, G. 218/3, MRS. 4

Sâatı Sâata Uymamak

G. 218/3

Sabûh

K. 16/11, K. 31/2, G. 50/3, G. 111/5

Sadra Şifa Vermek

K. 26/10

Sadrına Geçip Oturmak

G. 182/1

Ek 1. Devamı

Safâdan Uçmak

G. 16/7

249/1, G. 260/4, G. 279/5, G. 287/1, G.

289/1, G. 295/4

Safasını Sürmek

K. 7/18

Sakâ/Sakka

K. 1/4, G. 198/2

Sahba/Şarap

T. 6/3, TCB. 8/3, TCB. 11/1, TCB. 12/7,

SK. 8/1-2-4, THM. 2/6, THM. 3/2-3, THM.

8/2, THM. 10/1-2, THM. 13/8, THM. 14/5,

Ek 1. Devamı

H. 3/2-23, H. 5/2, MHM. 1/1-4, MHM.

2/4, Ş. 3/4, G. 2/7, G. 6/3, G. 8/4, G. 15/1-

2-5, G. 16/6-7, G. 19/1-2-3-4-5-6-7, G.

32/4, G. 34/2, G. 43/1, G. 45/9, G. 60/2, G.

76/6, G. 87/6, G. 88/1, G. 94/5, G. 101/2,

G. 109/3, G. 124/1, G. 128/1, G. 130/1, G.

132/3, G. 142/1, G. 147/5, G. 173/2-5, G.

176/2, G. 184/3, G. 189/1, G. 205/17, G.

229/2, G. 234/9, G. 236/5-6, g. 237/6, G.

240/0, G. 243/3, G. 245/2, G. 251/3, G.

255/2, G. 264/1, G. 275/3-7, G. 276/3, G.

285/3, G. 290/4, G. 301/2, G. 320/4, G.

325/5, G. 331/4, KT. 33, R. 28, R. 37, R.

40, R. 50, MFR. 29, MFR. 31, MFR. 71

Sakf

K. 15/4, K. 22/2, T. 10/12, T. 12/2, T.

33/10, MSN. ¼

Sâki

K. 11/7, K. 14/4-6, K. 19/17, SK. 1, SK. 3-

5-10-12-15, THM. 4/1, THM. 6/4, THM.

10/2, G. 4/3, G. 6/4, G. 18/3, G. 37/7, G.

41/5, G. 45/10, G. 65/9, G. 83/5, G. 84/2,

G. 102/7, G. 125/7, G. 139/2, G. 141/2, G.

143/5, G. 182/1, G. 187/3, G. 195/10, G.

215/1, G. 238/9, G. 240/2, G. 251/5, G.

278/6, G. 281/5, G. 288/6, G. 301/2, G.

310/1, R. 37, R. 38, R. 39

Santûr

G. 1/9, G. 53/9

Sapa Düşmek

G. 321/4

Sahbân-ı Acem/Selman-ı Acem

K. 19/27

Sarây

K. 23/4, K. 32/49, T. 2/16, T. 8/6, T. 33/1,

T. 36/4, THM. 18/3, H. 8/24, H. 10/16, G.

203/7, G. 288/4, G. 328/7

Sahife

K. 16/17, K. 20/23, G. 44/6, G. 50/2, G.

78/2, G. 160/4

Sehhâr/Sâhir/Câdû

K. 28/3, THM. 1/23, G. 7/5, G. 15/33, G.

16/13, G. 23/4, G. 52/1, G. 58/2, G. 62/2,

G. 89/6, G. 125/9, G. 134/5, G. 246/1, G.

Satranc

G. 169/6, G. 180/5

Ek 1. Devamı

Sâye Salmak

K. 10/7

Sâz

K. 18/7, K. 22/16, K. 32/26, T. 2/22, T. 8/16, T. 23/1, T. 36/9, T.70/1, THM. 14/1, MHM. 1/1, T.U.R. 3, Ş. 1/5, H. 3/16, H. 9/1, G. 3/2, G. 9/6, G. 30/3, G. 33/2-5, G. 53/1-3-6, G. 55/1-3-6, G. 81/3, G. 137/2, G. 206/3, G. 240/6, G. 270/4, G. 276/4

Sebakhân

T. 52/7, TCB. 4/3

Sebüktigîn

K. 16/37

Sebz/Sebze

K. 16/14-25, K. 21/7, K. 25/18, K. 26/18, T. 1/3, T. 24/5, T. 26/2, T. 58/6, MSD. 6/1, THM. 15/4, Ş. 4/3, G. 4/5, G. 29/6, G. 48/1, G. 61/7, G. 62/8, G. 99/3, G. 108/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15, G. 131/6, G. 161/3, G. 184/7, G. 190/3, G. 209/4, G. 220/1, G. 239/9, G. 279/2, G. 282/6, G. 295/2, KT. 29, KT. 37

Seccâde

H. 9/54

Secde

K. 4/4, K. 13/12, T. 34/15, TCB. 9/1-5, G. 46/1, G. 176/9, G. 184/1, G. 225/6, G. 299/7

Sekbân

K. 13/26

Selamlaşma

K. 1/53, SK. 8, H. 8/25, G. 142/6, G. 152/6, G. 161/8, G. 218/4, G. 241/5, G. 316/7, MFR. 51

Selmân

K. 19/27

Selsebîl

K. 21/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-18-19-20-21-22-23, K. 22/8, T. 30/7, T. 70/10, MSD. 2/2, KT. 38

Sema Etmek

K. 4/8, G. 153/ 7-8, G. 154/5-7

Semt

K. 15/33, K. 27/17, MSD. 6/7, H. 7/16, H. 10715, G. 1/3, G. 61/1, G. 78/3, G. 92/7, G. 179/2, G. 206/6, G. 217/3, G. 294/2, G. 299/6, G. 321/4

Seng

K. 7/16, K. 9/12, K. 11/25, K. 14/1-3, K. 28/9, K. 32/19, T. 10/13, T. 24/11, T. 34/9, T. 36/7, T. 69/8, TCB. 13/2, THM. 13/1, H. 5/15, H. 10/2, G. 1/3, G. 2/5, G. 18/7, G. 34/6, G. 37/2, G. 109/7, G. 115/4, G. 123/2, G. 129/10-14, G. 245/3, MFR. 51

Seped

K. 22/9, G. 69/3, G. 197/7

Ser-Rişte

TCB. 13/5, G. 7/4, KT. 34

Sipend

THM. 12/4, G. 307/7, G. 326/3

Ek 1. Devamı

Söz Katmak

G. 174/9

Söze Tutmak

G. 57/13

Su Gibi Akmak

G. 57/16

Sultan I. Abdülhamîd

T. 62/1

Sultan II. Selim

K. 16/30

Sultan III. Selim

K. 11/11, K. 12/8, K. 13/24, K. 14/17, K. 15/20, K. 16/28-30-31, K. 17/1, K. 18/6, K. 19/19, K. 20/16, K. 22/13, K. 23/9, K. 24/19-21, K. 30/1, T. 1/9-36, T. 2/1-31, T. 3/7, T. 4/6, T. 5/1, T. 6/10, T. 7/1, T. 8/1, T. 9/1, T. 10/1-18, T. 11/1, T. 12/1, T. 13/1, T. 14/3-4-5, T. 15/8, T. 16/1, T. 17/1, T. 18/1-12, T. 19/1-12, T. 21/9, T. 22/1-9, T. 23/1, T. 24/1-15, T. 25/1-8, T. 26/1-8, T. 27/1, T. 28/1, T. 29/1, T. 30/2, T. 33/15, T. 35/11, T. 36/12, T. 40/1, T. 57/1, T. 69/20, T. 70/2, T. 71/22-34, T. 72/1, TCB. 4/1-2-3-4-5-6-7, TCB. 6/4, TKB. 7/5, MSN. 1/25-29, H. 2/13, G. 149/4, G. 300/9, KT. 32, KT. 40, MFR. 1, MFR. 2, MFR. 7, MFR. 8, MFR. 10, MFR. 11, MFR. 28, MFR. 69

Sultan IV. Murad

T. 8/8

Sultan IV. Mustafa

T. 3/7, T. 20/1, T. 62/3, T. TCB. 4/2

Sultan Süleyman

K. 14/25, K. 15/30, K. 20/23, T. 17/5, T. 20/8, T. 25/2, T. 34/4, TCB. 4/2-3, MSN. 1/17, G. 28/1, G. 77/1, G. 131/1, G. 230/10, G. 278/2, G. 297/2, G. 300/2

Sultan Veleğ

K. 8/1-2-3-4-5-6-7-8-9, G. 56/8, G. 85/6, G. 278/9, R. 11, R. 12, R. 13, R. 24

Sûmnât/Sûmenât

K. 13/12, G. 48/2

Suya Vermek

G. 96/6

Sûzen

G. 61/1

Sûznâk

G. 266/6

Sünnet Dügünü

G. 45/5

Sûrahi

T. 6/2, G. 12/4, G. 15/6, G. 29/5, G. 229/1

Sürme/Kuhl/Tutîyâ/Vesme/Rastık

K. 3/11, K. 7/18, K. 15/27, K. 22/18, K. 27/14, T. 22/1, T. 34/17, G. 10/4, G. 26/1, G. 28/6, G. 34/3, G. 43/4, G. 55/1, G. 56/6, G. 63/6, G. 78/1, G. 148/4, G. 155/4, G. 179/2, G. 240/3, G. 256/8, G. 275/4, MFR. 51

Ek 1. Devamı

Sürmedân

G. 98/2

Sütûn

K. 30/6, G. 113/4, G. 134/3, G. 284/4, G. 304/14

Ş

Şâdurvân

G. 38/8

Şâhid/Güvâh

K. 2/8, K. 8/8, K. 16/3, K. 20/25, K. 22/17, K. 23/14, K. 29/4, K. 32/34, T. 2/2, T. 8/13, T. 17/3, T. 23/10, T. 55/5, T. 58/5, THM. 4/5, TCB. 1/31, Ş. 2/5, Ş. 10/1, H. 9/18, G. 13/6, G. 28/4, G. 30/1, G. 41/6, G. 115/2, G. 125/8, G. 169/6, G. 225/7, G. 288/6, G. 295/7, G. 303/8, G. 331/5, MFR. 4, MFR. 25

Şâ'ir

K. 15/32-33, K. 20/31, K. 27/2, T. 9/16, T. 24/12, T. 45/5, THM. 1/12, TKB. 7/6, G. 55/7, G. 96/8, G. 110/1, G. 126/7, G. 145/7, G. 203/7, G. 250/6, KT. 25

Şapa Düşmek

G. 321/2

Şarap Kûpü (Hum)

K. 14/5, MSD. 5/5, G. 15/3, G. 16/6, G. 72/1, G. 90/1, G. 109/3, G. 176/8, G. 188/4, G. 267/2, G. 278/6, G. 292/3, G. 328/4, G. 334/4

Şâtr

K. 28/5

Şebini Ruşen Etmek

G. 4/6

Şebistân

K. 14/9, K. 22/14, T. 24/7, T. 33/4, T. 69/11, Ş. 11/1, G. 52/3, G. 102/6, G. 192/1, G. 211/7, G. 297/4, G. 318/4, G. 320/6

Şeb-i Yeldâ

G. 47/5

Şehnâz

G. 55/1

Şem'Mum

K. 1/12, K. 12/18, K. 14/9, K. 31/30, K. 32/9, T. 20/5, T. 33/4, T. 47/13, T. 69/11, TCB. 1/3-18-45, TCB. 11/1-2-3-4-5-6-7, TCB. 12/3, TCB. 13/2, THM. 5/3, THM. 6/2, Ş. 2/1, Ş. 5/5, Ş. 8/3, Ş. 11/1, H. 5/4, H. 8/11-17, G. 2/5, G. 3/2, G. 15/12, G. 26/3, G. 31/4, G. 35/5, G. 65/6, G. 89/5, G. 103/5, G. 107/6, G. 117/2, G. 123/6, G. 128/4, G. 138/4-6, G. 138/4, G. 139/2, G. 145/1, G. 151/4, G. 153/3, G. 155/6, G. 160/3, G. 170/2, G. 194/2, G. 197/4, G. 199/5, G. 201/1, G. 211/7, G. 212/8, G. 214/5, G. 216/2, G. 217/4, G. 228/3, G. 239/2, G. 261/1, G. 263/5, G. 285/3, G. 286/7, G. 288/2, G. 299/8, G. 303/4, G. 304/4, G. 318/4, G. 320/6, G. 326/3, G. 330/2, MRS. 2, KT. 19, KT. 20, KT. 30, R. 58, MFR. 16, MFR. 42, MFR. 52, MFR. 53

Şemsi Tebrîzî

K. 12/5, T. 44/1, TCB. 1/6, TCB. 5/1, H. 3/47, G. 15/15, G. 16/15, G. 24/11, G. 37/11,

Ek 1. Devamı

G. 49/8, G. 62/9, G. 64/7, G. 129/14, G. 154/7, G. 166/10, G. 205/18, G. 236/9, G. 250/8, G. 307/11

Şemsîr/Tiğ/Kılıç/Seyf

K. 1/41, K. 2/12, K. 11/35, K. 12/14, K. 13/34, K. 14/30, K. 19/23, K. 20/1-2-3-5-6-17-36, K. 21/13, K. 28/19, K. 32/36-43, T. 1/35, T. 2/27, T. 3/12, T. 4/20, T. 27/2, T. 49/2, T. 71/32, MSD. 2/2, TCB. 2/4-5, TCB. 3/1-2-3-4-5, TCB. 5/1-2-3-4-5-6, TCB. 11/6, THM. 1/5, THM. 11/2, THM. 13/3, THM. 18/1, MSD. 2/1-2, MHM. 1/3, H. 3/8, Ş. 10/4, G. 16/15, G. 18/7, G. 28/7, G. 39/8, G. 54/3, G. 62/7, G. 73/8, G. 74/11, G. 86/2-4, G. 94/2, G. 96/7, G. 98/6, G. 99/3, G. 101/3, G. 103/1-2, G. 108/4, G. 109/4, G. 110/9, G. 120/5, G. 135/2, G. 172/1, G. 176/6, G. 179/4, G. 183/4, G. 198/1, G. 202/1, G. 205/11-16, G. 207/6, G. 209/3, G. 215/4, G. 225/7, G. 240/1-4, G. 241/2, G. 244/5, G. 257/3, G. 258/1, G. 260/1, G. 266/5, G. 269/6, G. 277/8, G. 279/4, G. 284/3, G. 290/3, G. 292/1, G. 299/4, G. 307/1-4-6, G. 317/4-8-9, G. 330/1, G. 332/4, G. 333/6, KT. 18, MFR. 31

Şevket Buhârî

K. 15/32, G. 235/10, G. 276/7

Şeyh/Mürşid/Pîr/Pîr-i Mugân

K. 1/10, K. 2/7-16, K. 3/7, K. 9/4-11, K. 10/1, K. 12/9, K. 13/9, K. 14/6-16, K. 15/30, K. 32/26-30, T. 1/9, T. 4/3-19, T. 7/2-7, T. 8/8-14, T. 10/17, T. 16/1, T. 22/1, T. 34/7, T. 35/17, T. 39/5, T. 44/1, T. 46/1, T. 47/5, T. 48/1-3-4, T. 49/1-5, T. 50/1, T. 51/1, T. 52/2-

3-6, T. 53/1, T. 54/1, T. 56/1, T. 58/1-4, T. 67/2, T. 71/23-24, T. 72/2, TCB. 12/3-5-7-9-11-13, TKB. 7/3, MSD. 5/1-2-3-4-5-7-8-9-11, THM. 1/4-14, THM. 2/7, THM. 4/2-4, THM. 5/3-7-10, THM. 6/5, THM. 13/3, H. 4/8-14-17-18-20-21-22-23-26, H. 6/7-11-14, H. 7/1-12, H. 8/3-13-15, H. 9/22, G. 22/1, G. 26/5, G. 36/1, G. 37/9, G. 38/2, G. 41/9, G. 46/2, G. 50/9, G. 53/2-12, G. 55/5, G. 68/6, G. 83/5, G. 107/13, G. 125/4, G. 182/7, G. 191/6, G. 203/5, G. 208/6, G. 217/9, G. 218/2, G. 232/4, G. 233/5, G. 277/2, G. 279/7, G. 292/2, G. 321/4, KT. 5, KT. 22, R. 15, R. 20, R. 44

Şeytân

T. 18/6, T. 71/26, TCB. 3/1, G. 149/1, G. 162/1, R. 27, R. 38

Şir ü Şeker Olmak

K. 1/8, G. 25/8, G. 107/4

T

Tabîb

H. 3/21, G. 26/4, G. 101/4, G. 162/4, G. 175/6, G. 260/2

Tabl

K. 20/11, MSD. 4/6, G. 160/7, G. 238/8

Tabut

T. 68/1

Tâk

K. 11/26, K. 15/16, K. 22/2, T. 2/31, T. 7/6-8-11, T. 9/5, T. 16/6, T. 18/12, T. 33/2-4-11, T. 34/1, T. 35/1, TCB. 2/4, TCB. 4/1, MSD.

Ek 1. Devamı

7/2, MSN. 1/15, H. 3/13, H. 4/3-7, H. 10/14,
G. 58/4, G. 93/1, G. 97/6, G. 195/7, G. 229/3,
G. 239/3, G. 275/9, G. 316/4, G. 329/2

Tâlib-i Âmil

G. 319/5

Tanbûr

K. 18/9, K. 21/17, G. 1/10, G. 37/3, G. 51/3,
G. 53/6, G. 57/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-
13-14-15-16-17-18, G. 81/3, G. 123/3, G.
239/4, G. 325/4, KT. 38

Târ-pûd

G. 334/6

Taş Atmak

G. 47/4

Tavaf

K. 28/7, T. 24/5, TCB. 1/18, G. 50/9, G.
57/5, G. 131/10, G. 153/5, G. 157/3, G.
194/4, G. 307/11

Tavk/Silk

K. 23/16, THM. 1/1, G. 38/13, G. 79/4, G.
85/5

Tavla (Nerd)

G. 10/5, G. 215/5

Taze Can Vermek

K. 17/19

Teber/Tiçe

K. 1/38, K. 15/15, K. 24/10, K. 32/19, H. 9/9,
G. 113/4, G. 114/5, G. 333/2

Tebessüm

G. 43/5, G. 144/2, G. 176/1-2, G. 205/1-2-
3-4-5-6-7-8-9-10-11-12-13-14-15-16-17-
18, G. 227/4, G. 235/1, G. 265/2, G. 270/1,
KT. 28, KT. 33

Tebrik Etmek (Şabaş)

K. 28/8, T. 5/1, T. 17/14, G. 42/7

Tecrîd

K. 2/3, G. 9/2, G. 147/4, G. 155/3

Tel Kırmak

G. 169/4

Tennûre

G. 239/9

Tercemân

G. 3/4, G. 82/3, G. 96/5, G. 185/4

Ter-Dâmen Olmak

G. 23/6, G. 126/2

Tesbih/Sübhâ

K. 1/1, K. 25/8, K. 26/6, T. 16/3, T. 20/3,
TCB. 11/9, G. 38/2, G. 223/4, G. 239/3, G.
244/5, G. 291/2, R. 44

Tevhîd/Vahdet

K. 2/14, K. 4/6, T. 41/4, T. 49/4, T. 50/2, T.
51/2, MSD. 4/3-7, THM. 1/8, THM. 7/1,
THM. 8/4, TCB. 2/6, G. 1/3, G. 2/3, G. 3/4,
G. 6/2, G. 9/9, G. 25/6, G. 38/1-2-3-4-5-6-7-
8-9-10-11-12-13, G. 41/1-8, G. 53/6, G.
57/2, G. 77/5, G. 81/7, G. 85/2, G. 88/2, G.

Ek 1. Devamı

108/15, G. 109/7, G. 123/6, G. 126/6, G. 140/2, G. 155/3-5, G. 170/6, G. 195/2, G. 230/2, G. 232/4, G. 239/3, G. 245/6, G. 258/5-6, G. 303/5, G. 316/4, R. 15, R. 16, R. 57

Teyemmüm

G. 239/6

Tir Tir Titremek

G. 174/9

Top/Tüfenk

K. 1/41, K. 11/12, K. 14/30, K. 19/26, K. 20/11, T. 2/26, T. 3/9-12, T. 4/12, T. 5/14-15, T. 7/7, T. 8/8, T. 19/7, T. 20/9, T. 22/6, T. 23/9, T. 27/2, G. 178/1, G. 316/9

Tövbe

SK. 3, G. 58/3, G. 81/2, G. 95/4, G. 217/1, G. 300/3, R. 39, R. 58

Tuğrâ

G. 44/6

Tûsî

K. 16/18

Tügme

G. 103/3

Türbe/Mezar

T. 1/2, TCB. 4/4, G. 65/6, G. 160/3, G. 260/2, KT. 20

U

Uzak Dolaşmak

G. 285/7

Ü

Üstâd

K. 15/15, K. 21/15, K. 24/14, K. 28/11, T. 9/4, T. 71/1, TCB. 4/6, THM. 1/14, G. 23/4, G. 62/3, G. 79/7, G. 94/6, G. 122/5, G. 141/6, G. 174/9, G. 214/5, G. 279/7, G. 287/5, KT. 16

Üstüne Ay Doğmamak

G. 142/6

V

Vâmık-ı Âzrâ

MSN. 7/3, MSD. 5/3, G. 60/9

Vatan

G. 107/1, G. 211/4, G. 217/2, G. 262/2

Vefk

K. 30/13, T. 1/12, T. 2/5, T. 3/7, T. 37/12, T. 59/4, THM. 1/12, Ş. 7/1, G. 99/2, G. 196/9, G. 272/2

Veli/Evliyâ/Ricâlullâh

K. 1/48, K. 2/4, K. 7/1, K. 16/33, K. 17/18, K. 20/33, K. 23/5, K. 24/3, K. 26/8, K. 27/1, TCB. 1/7, T. 1/5, T. 2/30, T. 11/3, T. 14/19, T. 17/9, T. 46/6, T. 57/2, TCB. 2/1, TCB. 3/4-5, TCB. 4/9, THM. 1/8-16-18, THM. 5/2, THM. 14/15, MSN. 1/15, H. 3/25, H. 7/16, H. 8/23, H. 9/50, H. 10/17, G. 67/4, G. 73/12, G. 84/2, G. 107/12, G. 111/4, G. 121/6, G. 172/4, G. 180/7, G. 201/5, G. 222/1, G. 224/8, G. 275/6, G. 306/2, G. 330/7, G. 153/9, R. 8, R. 25

Ek 1. Devamı

Vesme

G. 34/3, G. 256/8, MFR. 51

Veysî

G. 131/6

Vezîr/Hidiv

K. 11/15, K. 12/7, K. 15/17, K. 16/34, K. 17/18, K. 18/7, K. 19/21, K. 20/30, K. 31/17, K. 32/35, TKB. 6/17, T. 1/9-29, T. 2/27, T. 7/2, T. 11/1, T. 14/6, T. 24/1, T. 55/2, H. 6/8-15, G. 302/7

Y

Yaka Yırtmak

G. 125/6, G. 256/1, KT. 36

Yâkût

K. 9/12, K. 16/20, K. 19/11, K. 21/14, K. 28/20, K. 32/6, T. 71/9-18, SK. 1, THM. 6/4, MSN. 2/9, G. 15/5-8, G. 16/8, G. 19/6, G. 24/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10-11, G. 35/6, G. 52/3, G. 54/6, G. 60/1-10-11, G. 101/2, G. 107/8-10, G. 120/4, G. 129/3, G. 136/2, G. 193/4, G. 235/6, G. 269/5, G. 288/3, G. 290/4, G. 300/7

Yanp Yakılmak

G. 78/6

Yaran/Ahbâb/Dost/Musâhib

K. 3/6-17, K. 9/14, K. 12/4, K. 21/5, K. 56/4, T. 56/1, TCB. 11/7, THM. 10/1, THM. 14/3-14, H. 9/47, G. 6/3-6, G. 8/6, G. 12/5, G. 15/6, G. 17/1, G. 18/2-4, G. 20/3, G. 43/3, G. 53/7, G. 59/3, G. 79/1, G. 90/2, G. 117/6, G.

123/2, G. 147/5, G. 148/4, G. 150/8, G. 152/5, G. 155/5, G. 169/1, G. 173/8, G. 182/4, G. 187/3, G. 193/2, G. 200/3, G. 225/8, G. 251/4, G. 267/4, G. 274/5, G. 275/4-5, G. 292/3, G. 294/6, G. 300/3, G. 301/2, G. 328/3, MFR. 67

Yastık Üzerine Nakış Yapmak

G. 192/2

Yemin Etmek

K. 19/11, G. 57/13, G. 62/2

Yerin Kulağı Var

G. 60/8

Yol Açmak

G. 24/8

Yol Bulmak

G. 137/1

Yola Düşmek

TCB. 1/12

Yüksek Uçmak

Ş. 6/4

Yüz Vermemek

G. 13/2

Yüzü Kızarmak

G. 73/9

Yüzünü Güldürmek

G. 255/1

Ek 1. Devamı

Z

Zabt-ı Zimâm-ı Semend Etmek

G. 175/5

Zâl

T. 8/12

Zebâna Gelmek

K. 4/1

Zekât

G. 15/6, G. 16/9, G. 32/2, G. 193/8, G. 251/5,
G. 268/5

Zelîhâ

T. 34/5, MSN. 1/9, G. 56/2, G. 161/9, G.
207/2, G. 211/4, G. 217/6, G. 317/6, G.
318/5, G. 320/9, R. 18

Zenzem

K. 9/5, K. 13/3, T. 70/10, G. 15/13, G. 16/13,
G. 304/16, G. 305/3, KT. 6-19

Zer

K. 11/24-28, K. 12/16, K. 13/3, K. 17/6, K.
21/18, K. 22/6-8, K. 23/5, K. 30/11, K.
31/12-15, T. 12/3, T. 16/4-6, T. 18/4, T.

Ek 1. Devamı

33/11-13-18, T. 34/1-2, T. 35/8, T. 36/4, T.
69/13, TCB. 4/1-3, MSD. 4/8, MSN. 1/12,
MSN. 2/9, G. 1/8, G. 53/8, G. 64/7, G. 129/8,
G. 135/2, G. 215/6, G. 305/3, G. 313/7

Zerger

K. 11/28, K. 22/6

Zevrak

K. 16/7, K. 24/12, THM. 18/5, G. 84/7, G.
311/1

Zincîr/Zencîr

K. 32/24-25-28-46, TCB. 11/1-2-3-4-5-6-7,
THM. 13/4, THM. 18/4, Ş. 4/4, Ş. 5/5, G.
1/10, G. 7/4, G. 49/6, G. 59/4, G. 61/5, G.
79/4, G. 87/1, G. 107/3, G. 161/6, G. 167/4,
G. 248/3, G. 253/2, G. 264/5, G. 267/3, G.
276/4, G. 277/4, G. 283/1, G. 289/1, G.
328/1, MFR. 31

Zünnâr

TCB. 11/5, G. 25/6, G. 52/2, G. 66/7, G.
158/5, G. 244/5, G. 291/2, R. 60

ÖZGEÇMİŞ

Duygu Baş, ilk ve orta öğrenimini Espiye ilçesinde Süleyman Demirel adlı okulda tamamlamıştır. Aynı ilçede Yunus Emre Anadolu Lisesi'nden 2015 yılında mezun olmuştur. 2016 yılında Gümüşhane Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü kazanmıştır. 2019-2020 eğitim-öğretim yılı içinde Amasya Üniversitesi'nden Pedagojik Formasyon Eğitimi Sertifikası almıştır. Dört yıllık üniversite eğitiminin sonunda 2020 yılında mezun olmuştur. Aynı yıl Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans programına kaydolmuştur. Hala Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisidir.

